

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA POPÜLİZM:
DYP-SHP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Halitcan DARBAZOĞLU

**Danışman
Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ**

**TÜRK SİYASAL HAYATINDA POPÜLİZM DYP-SHP KOALİSYON
HÜKÜMETİ DÖNEMİ**

Halitcan DARBAZOĞLU

Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR.....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE PROBLEM.....	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13
GİRİŞ.....	15
BİRİNCİ BÖLÜM: POPÜLİZM NEDİR? YA DA NE DEĞİLDİR?	20
1.1. Tartışmalı Bir Kavram Olarak Popülizm	20
1.1.1. Halk.....	25
1.1.2. Seçkinler	26
1.1.3. Genel İrade.....	27
1.2. Tarihsel Gelişim Süreci	28
1.2.1. Kavramın Teorik Kökenleri.....	29

1.2.2. Popülizmin Tarihi.....	33
1.2.2.1. Avrupa	33
1.2.2.2. Kuzey Amerika	36
1.2.2.3. Güney Amerika.....	38
1.3. Popülistlerin Buldukları Konumlara Göre Tutumları.....	41
1.3.1. Muhalefet Saflarında Popülistler.....	42
1.3.2. İktidarda Popülistler	44
1.4. Popülizm Yaklaşımları.....	47
1.4.1. Popülizm Bir İdeoloji midir?	47
1.4.2. Popülizm Bir Söylem midir?	50
1.4.3. Popülizm Bir Siyasal Tarz mıdır?	52
1.4.4. Popülizm Bir Siyasal Strateji midir?.....	53
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYEDE POPÜLİZM.....	56
2.1. Osmanlıda Popülizmin Temelleri.....	56
2.1.1. Rus Narodnizm Akımının Osmanlı'ya Girişi	56
2.1.2. Türk Halkçılığının Beslendiği Diğer Bir Kaynak Solidarist-Korporatizm	59
2.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Halkçılık	61
2.2.1. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'te Halkçılık	65
2.2.1.1. Yusuf Akçura	65
2.2.1.2. Ziya Gökalp.....	67
2.2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Halkçılık Anlayışı	69
2.3. Cumhuriyet Döneminde Popülizm.....	72
2.3.1. Tek Parti Dönemi Halkçılığı.....	73
2.3.2. Demokrat Parti ve Popülizm	78
2.3.2.1. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yılları (1946-1950)	79
2.3.2.2. Demokrat Parti İktidarı (1950-1960).....	80
2.4. Türkiye'de Popülizmin İçselleştirilme Süreci.....	85

2.4.1. Türkiye’de Popülizmin Oluşum Sürecine Bir Değerlendirme (1908-1960)	85
2.4.2. Popülizmin Türk Siyasetine İçselleştirilmesi (1960-1980).....	92
2.4.3. Çarpık Popülizm Dönemi (1980-1991)	96
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DOĞRU YOL PARTİSİ SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ POPÜLİZMİ.....	101
3.1. Muhalefet Saflarında	101
3.1.1. Siyasi Yasakların Kaldırılması ve Demirel’in DYP’nin Başına Geçmesi	101
3.1.2. 1987 Genel Seçimleri	106
3.1.3. 1988 Anayasa Referandumu	110
3.1.4. 1989 Yerel Seçimleri ve Özal’ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi	113
3.2. 1991 Seçimleri.....	119
3.2.1. DYP’nin Seçim Çalışmaları.....	119
3.2.2. SHP’nin Seçim Çalışmaları	128
3.3. Koalisyon Protokolü ve Programı.....	135
3.4. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Politikaları ve Popülizm	142
3.4.1. Siyasi Alan.....	142
3.4.2. İktisadi Alan.....	155
3.4.3. Çalışma, Eğitim ve Kültür Politikaları	160
3.4.4. Din ve Devlet İlişkileri.....	164
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	179
ÖZGEÇMİŞ	186

TEZ ONAY SAYFASI

Halitcan DARBAZOĞLU tarafından hazırlanan “TÜRK SİYASAL HAYATINDA POPÜLİZM: DYP-SHP DÖNEMİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İlyas SÖĞÜTLÜ

Tez Danışmanı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.
13.06.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr.İlyas SÖĞÜTLÜ (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Sanem YAMAK (KBÜ)

Üye : Doç. Dr.Cemile Burcu KARTAL (AÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Halitcan Darbazoglu

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada bana özellikle yorum yapma yeteneği kazandırması açısından doğru araştırmayı nasıl yapacağımı gösteren Prof. Dr. İlyas Söğütlü hocamıza, çalışma sırasında ortaya çıkan zorluklarda bana çalışma azmi kazandıran yakınlarıma ve aileme teşekkür ederim.

ÖZ

Günümüzde, Popülizm çeşitli kesimlerce sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir, aslına bakılacak olursa oluşum süreci açısından nispeten eskilere dayanan bir kavram olma niteliği göstermektedir. Halk iradesi ve genel irade anlayışından önemli ölçüde beslenen Popülizmin, ne ölçüde doğru tanımlandığı tartışmalıdır. Çalışmanın amacı, Popülizmi besleyen söz konusu halk iradesi ve genel irade kavramlarının tarihsel kökenlerine inerek Popülizm kavramını temelini oluşturmak, Dünya’da ileri gelen Popülizm tartışmalarını anlatmak ve bu tartışmaların neticesinde kavramın tanımlanma sürecinde yaşanan sıkıntıları ortaya koymak, Dünyada bulunan Popülizm örnekleri üzerinden kavramın tarihte ki yansımalarını inceleyerek tanımlanmasını yapamamak, Popülizmi çalışma açısından uygun bir sınıflandırma içerisine koyarak bu çerçeveden mercek altına almaktır. Bu şekilde DYP-SHP koalisyon hükümetinin popülist siyaseti için bir temellendirme çalışması yapmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde Türkiye’de bulunan Popülizmin siyasal hayatta hangi koşullar altında yer aldığını ortaya çıkartmak ve Türk siyasal hayatında Popülizmin nasıl bir yer ettiğini açıklayarak dönemsel anlamda incelenecek olan DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminin Popülist siyasetine Türk siyasal hayatı üzerinden zemin oluşturmaktır. Bu amaçla Popülizme kaynaklık eden yapısal koşulların değerlendirmesini yapmaktır. Dönemsel inceleme bağlamında DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminin kendine has karakteristik özelliklerini açıklayarak koalisyon ortaklarının sahip oldukları siyasetin hem muhalefet döneminde hem de iktidar döneminde detaylı bir incelemesini yapmak amaçlanmıştır, Süleyman Demirel ve Erdal İnönü başta olmak üzere liderlerin söylemleriyle iktidar dönemlerinde uyguladıkları politikaların Popülizm çerçevesinden incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çoğunluk; Devlet; Halk; Halk İradesi; Koalisyon Hükümeti; Popülizm; Seçkinler

ABSTRACT

Today, Populism has become a concept that is frequently used by various segments, as a matter of fact, it is a relatively old concept in terms of its formation process. It is debatable to what extent Populism, which is fed by the will of the people and the general will, is defined correctly. The aim of the study is to establish the basis of the concept of Populism by going down to the historical roots of the concepts of popular will and general will that feed Populism, to explain the leading Populism debates in the world and to reveal the problems experienced in the definition process of the concept as a result of these discussions, to reflect the reflections of the concept in history through the examples of Populism in the world. To be able to define it by examining it, to put Populism in an appropriate classification for the study and to focus on it from this framework. In this way, it is aimed to make a grounding study for the populist policy of the DYP-SHP coalition government. In the next part of the study, it is to reveal the conditions under which Populism takes place in political life in Turkey and to lay the groundwork for the Populist politics of the DYP-SHP coalition government period, which will be examined periodically by explaining how Populism has a place in Turkish political life. For this purpose, it is to evaluate the structural conditions that are the source of populism. In the context of periodic analysis, it was aimed to make a detailed analysis of the politics of the coalition partners both in the opposition period and in the ruling period by explaining the unique characteristics of the DYP-SHP coalition government period, and the policies implemented during the ruling period with the discourses of the leaders, especially Süleyman Demirel and Erdal İnönü, were examined from the framework of Populism.

Key Words: Majority; Public; Popular will; Coalition Government; Populism; Elite

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Türk Siyasal Hayatında Popülizm: DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Dönemi
Tezin Yazarı	Halitcan Darbazoglu
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. İlyas Söğütü
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	13.06.2022
Tezin Alanı	Siyaset ve Sosyal Bilimler
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	185
Anahtar Kelimeler	Çoğunluk; Devlet; Halk; Halk İradesi; Koalisyon Hükümeti; Popülizm; Seçkinler

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Populism in Turkish Political Life: DYP-SHP Coalition Government Period
Author of the Thesis	Halitcan Darbazoglu
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. İlyas Sögütli
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	13.06.2022
Field of the Thesis	Political And Social Science - History
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	185
Keywords	Majority; Public; Popular will; Coalition Government; Populism; Elite

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ANAP** : Anavatan Partisi
- AP** : Adalet Partisi
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- CGB** : Cumhuriyetçi Güven Partisi
- DP** : Demokrat Parti
- DSP** : Demokrat Sol Parti
- DYP** : Doğru Yol Partisi
- ENF** : Özgürlükler ve Uluslar Avrupası
- FPÖ** : Avusturya Özgürlük Partisi
- FN** : Fransa Ulusal Cephe
- HEP** : Halkların Emek Partisi
- HP** : Halkçı Parti
- ITC** : İttihat Terakki Cemiyeti
- LN** : İtalya Özgürlük Ligi
- MC** : Milliyetçi Cephe
- MHP** : Milliyetçi Hareket Partisi
- MSP** : Milli Selamet Partisi
- PVV** : Hollanda Özgürlük Partisi
- RP** : Refah Partisi
- SCF** : Serbest Cumhuriyet Fırkası
- SHP** : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
- VB** : Belçika Flaman Çıkarları Partisi

YTP : Yeni Türkiye Partisi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışmada, DYP-SHP koalisyon hükümeti ve hükümet ortaklarının uyguladıkları siyasette Popülist strateji ve Koalisyon politikalarındaki Popülizm üzerine incelemelerde bulunulacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Daha önce yüksek lisans ve doktora tezleri ağırlıklı olmak üzere konu edinilen DYP-SHP koalisyon hükümetinin politikalarının değerlendirilmesinde eksik kalan koalisyon ortaklarının uyguladığı siyasetin Popülizm çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Popülizm hakkında genel bir kaynak taraması yapmak, Popülizm kavramının konumuz açısından gerekli olan altyapıyı hazırlamak amacıyla detaylı bir incelemesini yapmak, Türkiye'deki Popülizmin kaynaklarını ortaya çıkartarak, koalisyon hükümetinin siyasetinde Popülizmin temellerini tespit etmek, koalisyon ortaklarının siyasetinin yakın takibini yapabilmek için günlük süreli yayınlarda söylemleri ve politikaları ortaya çıkarmak.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ VE PROBLEM

Popülizm hakkında temel bir tartışma yürütülerek, Türkiye'de Popülizmin gelişimi ele alınmış, DYP-SHP koalisyon ortaklarının Popülist siyasetine kaynaklık eden yaklaşımlarının temelleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Nihayetinde DYP-SHP koalisyon hükümeti politikaları Popülist siyasete bir örnek olarak ele alınmış aralarında bulunan temel görüş farklılıklarına rağmen bir arada durmakta başarılı sayılabilecek koalisyon hükümeti kurdukları incelenmiş, hükümet politikalarının Popülizm açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırma, özellikle DYP-SHP koalisyon hükümeti bölümünde karşılaşılan politikaları inceleyebilmek için kullanılabilir kaynak yetersizliği güçlüğü ile

karşılaşılmış olup, COVID-19 salgın hastalığı nedeniyle zaten var olan kít kaynaklara erişim sorunu yaşanmıştır.

GİRİŞ

2016 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. Başkanı olarak Donald Trump'ın seçilmesinden itibaren, Popülizm üzerine tartışmalar daha da hareketlenmiştir. Paralel olarak akademik camiada da bu dönemden sonra Popülizm araştırmaları üzerine hareketlenme artmıştır. Popülizm üzerine yazılan gerek yerli gerek yabancı pek çok akademik metin, konferans ve söyleşinin de artış eğiliminde olduğunu gözlemlemekteyiz.

Bu durum son zamanlarda öyle bir hal almıştır ki konu hakkında ana akım medya, Popülizmi sıklıkla kullanmaya başlamışlardır. Ana akım medyanın konu hakkında yeterli bilgisi olmadan, terimi pek çok siyasi konuya eklemlediği görülmektedir. Popülizm konusundaki karmaşıklık pek çok açıdan ana akım medyanın “*kaotik*” tutumundan kaynaklansa da tüm boyutlarıyla suçu içselleştirmiş oldukları “*kaotik*” dürtülerine atmak doğru olmayacaktır. Diğer taraftan bakıldığında suçun diğer paydaşının da Popülizmin kendi içerisinde hala net olarak tanımlanamamasından kaynaklandığını da ifade edilebilir. Bu çalışmanın ilk konusu ortaya çıkan karmaşayı kaldırmak açısından, Popülizm Nedir ya da Ne Değildir? Sorusunu cevaplamak olacaktır.

Popülizmi tanımlama konusunda, pek çok unsur zorluk çıkarmaktadır. Günümüzde, Türkiye dahil pek çok ülkede mevcut bulunan Popülizm aslında sanıldığı kadar yeni bir kavram değildir. Popülizm üzerine tartışmalar 19. Yüzyıl dolaylarında ortaya çıktığı ilk dönemlerden günümüze kadar neredeyse her dönemde mevcut bulunması siyaset bilimcilerin dikkatini üzerine çekmeye başlamış, 2. Dünya Savaşı sonrasında akademik mecralarda daha sık konuşulur bir konu hale gelmiştir.

Popülizmin tek bir kuramcısı yoktur. Bu açıdan teorik olarak temellerini irdelendiği zaman öncelikle egemenlik ve genel irade kavramlarının ne olduğunu, ilk olarak nerede, ne zaman ortaya çıktığını incelenmesi gerekmektedir. Egemenlik ve Genel İrade kavramları antik filozoflardan modern düşünceye kadar uzun bir gelişme çizgisi izlemiştir. Konu açısından klasik düşünür Jean Jacques Rousseau yazdığı eserlerde genel irade üzerine düşünceleri, Popülizmin ihtiyacı olanları bir ölçüde karşılamış görünmektedir. Rousseau'nun bu düşüncelerini geliştiren ve kendi görüşleri ile harmanlayan Carl Schmitt ise genel iradenin yanılmazlığını destekleyen görüşleri

geliştirerek Parlamenter Demokrasiye ve Liberal Demokrasiye sert eleştirilerde bulunmaktadır. Popülizm tarihsel süreçte, farklı koşullarda veya dönemlerde ortaya çıktığını söylenebilir. Bu durum genelde toplumsal değişimin hızına bağlı olarak kendini göstermektedir. Bir ülkede Popülizmin ortaya çıkması çoğunlukla o devletin kendi kültür ve tarihsel süreçleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Ülkelerin kendi koşullarına göre oluşan Popülizm, onu tanımlanmasını zorlaştıran diğer bir unsurdur.

Popülistler söylemlerini iktidara ve muhalefete göre konumlandırabilirler. Popülistler her iki saftayken benzer söylemleri kullanarak kitleleri peşinden koşturabilme yeteneğine sahiptirler. Popülizmi tanımlamadaki bir diğer zorluk ise hangi kategoriye sokulacağı konusunda yaşanan çelişkiden gelmektedir. Konu üzerine çalışan akademisyenler temelde ideoloji, söylem, tarz, strateji başlıkları altında kendi tanımları ile ortaya çıkmaktadır. Düşünürlerin böyle bir ayrıma gitmesi ortak bir düzlemde buluşma çabalarının önüne geçmektedir. Bu çalışma, tarihsel süreç, Popülistlerin davranışları, konu üzerinde çalışan akademisyenlerin görüşlerine yer vererek nihai bir kategoriye ulaşma amacındadır. Diğer yandan Türkiye’de Popülizmi ulaşılan sonuçlara göre bir kategori altına yerleştirerek incelemek için altyapı hazırlamaktır.

Halkçılık Türk Halka Doğru gitme hareketidir. Batı ile aynı anda ortaya çıkan bu hareket, Osmanlı da İkinci Meşrutiyet Döneminde ortaya çıktığı ifade edilse de Tanzimat döneminde ilk izlerine rastlanmaktadır. Halkçılık, Türk anayasacılık hareketlerinin ilk ortaya çıktığı zamanlara dayanmaktadır. Zaten Türk Anayasa hareketleri içerisindeki metinlere bakıldığında, demokratikleşme gibi amaçlardan ziyade, halka eğitim vermeyi ve refah getirmeyi amaçlamaktadır. Nihayetinde halkçılık, imparatorluğun dağılmasının önüne geçme amacıyla ortaya çıkan bir harekettir.

Osmanlı’da halkçılık Türk entelektüel gurubun devleti kurtarmak için yöneldiği bir yoldur. Bu anlamda yapılan çalışmalar gösteriyor ki Türk aydınları basın yayın yoluyla, cemiyetlerle, vakıflarla Türk halkına ulaşmayı, onu eğitmeyi, Osmanlı vatandaşı bilinci kazandırmayı amaçladıkları ileri sürülebilir. Halkçılığı kullanarak yönetimi halka yaklaştırmayı amaçlayan Türk aydınları, yöneticilere devletin kurtuluşunun halkta olduğunu anlatmaya çalışmış, eğer halk eğitilirse, halkın içinde

bulunan cevherler devlete kazandırılarak onlar sayesinde devletin kurtuluşunun önünü açmayı amaçlamışlardır.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde, halkçılık akımı Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi düşünürlerce daha da derinleştirilmiş bir şekilde, Osmanlıdan miras bırakılmıştır. Tek parti döneminde hala seçkin bir azınlığın yeni kurulan ülkenin ayakta durabilmesi için verdiği çaba haline dönüşmüştür. Temelde amaç aynıdır, devletin bekası. Bu amaç uğruna halkı eğitmeye bilinçlendirmeye çalışan Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri Türk halka yönelik hareketini artık devletin temel prensiplerinden biri haline getirmeyi başarmıştır. Bu yönelim hareketi Demokrat Parti'nin kurulması ile Popülist bir çerçeveye bürünmüş artık tepeden inme bir halkçılık değil aşağıdan yukarı hareketle halkın sesine kulak veren Popülizme dönüşmüştür.

Demokrat Parti'nin Popülizmi, Osmanlı dönemi ve Tek Parti dönemi halkçılığından daha farklı bir boyut kazanmıştır. Demokrat Parti, Cumhuriyet içerisindeki toplumsal mobilizasyonu oldukça iyi analiz edebildi ve oluşturdukları patronaj ağı ile önceki dönem halkçılığından çok daha farklı bir düzleme oturabildi. Ancak Demokrat Parti Popülizmi 10 yıl gibi bir süre sürmüş, 1960 Darbesi ile Demokrat Parti iktidardan alınmıştır. Ne var ki ortada Popülizm mirası kalmış, darbe çoğulcu demokrasiyi yerleştirmeyi amaçlarken, Popülistlerin akıllanmasına yol açmış ve Demokrat Parti'nin bıraktığı mirası ele geçirdikten sonra kitleleri peşinden sürüklemeyi başaran Süleyman Demirel iktidarlarına sahne olmuştur.

Türkiye'de Popülizm, sadece lider ve parti odaklı olarak değil aynı zamanda yapısal sorunların da beraberinde getirdiği bir siyaset anlayışıdır. Türkiye'nin gerek sosyal gerek siyasi gerek ekonomik olarak içinde bulunduğu krizler neticesinde halkın içine düştüğü zor durumdan kurtulma amacıyla Popülist vaatlerde bulunan siyasetçilere daha çok oy verme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Bu açıdan DYP-SHP koalisyon hükümeti örneği ortaya atılmadan önce sosyal ve beşeri mobilizasyonun ve diğer yandan ortaya çıkan ekonomik krizin Popülistler tarafından nasıl bir siyasete konu edinildiğini göstermek amacıyla Türkiye'de Popülizmin belirli alt dönemlere ayırarak Türk siyasal hayatının yapısal sorunları ele alınmıştır. Söz konusu yapısal sorunlar, Türk siyasal hayatında çözüme ulaştırılmak yerine genellikle

Popülist siyasetçiler tarafından ertelenmiş ve günü kurtarma çalışmalarına daha çok eğilinmesine sebep olmuştur. Tüm bu yapısal sorunların analizinin yapılmasının ardından çalışmanın asıl konusu olan DYP-SHP Popülizmi için gerekli altyapı sağlanmıştır.

1980 askeri darbesinin ardından üç yıl boyunca süren askeri yönetim oligarşik bir nitelik taşımaktadır. Asker üç yıl boyunca ülkeyi demir yumrukla yönetmesinin ardından yerini sivil bir iktidara bırakma kararı almadan önce 1960-1980 arasındaki siyasileri siyasetten uzaklaştırarak, Türkiye'nin bu 20 yılda tecrübe ettiği yoğun çalkantılı dönemin tekrar yaşanmasının önüne geçmeyi planlamıştır. Askerin sınırlama koyduğu siyasiler, çok uzun süre geçmeden bir referandumla yani halkın isteği ile geri dönmüşlerdir.

O dönemde iktidarda bulunan Anavatan Partisi'nin, bu siyasilerin dönüşünden dolayı ciddi kaygıları mevcuttu, 1983-1991 arası dönemde tek başına iktidar olan Anavatan Partisi'nin iktidar koltuğu yasakların kalkması ile sallantıya girdiği ifade edilebilir. Çok geçmeden iktidarın kendi ellerinden kayacağını 1989 yerel seçimlerinde anlayan Anavatan Partisi mecliste bulundurdukları çoğunluk sayesinde erken seçim kararı ile 1991 yılında seçime gitmiştir.

Seçime katılan partilerden Doğru Yol Partisi, Refah Partisi, Anavatan Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti Popülist temellere yaslanan partilerdir. Özellikle Doğru Yol Partisi siyaset yasaklarının kalkması ile Partinin başkanlığına gelen Süleyman Demirel, Anavatan Partisinin beklentilerini boşa çıkartmamış ve genel seçimlerde en çok oyu alan parti olarak tek başına iktidar koltuğuna oturmaya yaklaşmış ancak yeterli oyu tutturamadığı için koalisyon hükümeti kurma yoluna gitmiştir. Koalisyon hükümeti teklifini Sosyal Demokrat Partiye götüren Demirel kabul cevabını alarak Türkiye'de %48 oy oranı ile en geniş tabanlı koalisyonunu kurmuştur.

Bu dönem aynı zamanda siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıların yoğunlaştığı dönemdir çalışma içerisinde inceleneceği üzere böyle dönemlerde Popülistler iktidara gelip halk için çalışacaklarını ve halkın başına gelen musibetlerin kaynağı olarak gösterdikleri ANAP'ı bulunanları suçlamak için fırsatın en belirgin olduğu dönemlerdendir. Demirel-İnönü hükümeti yönetim biçimi, toplumsal sıkıntıları idare

etme biçimleri ve seçkinlere karşı tutumları kurulan koalisyonun Popülist yapısını göstermektedir.

Dönemin en büyük sorunu olarak nitelendirilebilecek terör sorunu gerek koalisyon ortaklarını gerek tüm Türkiye'yi oldukça zor durumda bırakacaktır. Ekonomik terörle mücadeleye aktarılacak kaynak tahsisi, gerek siyasi, askeri ve toplumsal bağlamda Türkiye'nin başındaki en büyük dertlerden biri olmuştur. Bu açıdan sadece 49. Hükümet değil aynı zamanda Çiller hükümetleri de çözüm bulmakta oldukça zorlanmıştır. Anlaşılacağı üzere dönemin en önemli başlığı terördür. Diper yandan ANAP hükümeti döneminde Çarpık Popülizm dönemi olarak adlandırılan dönemde 1957 yılından sonra yoğun kamu harcamalarının getirdiği kaynak israfı içinde ortaya çıkan enflasyon başta olmak üzere ekonomik sıkıntılar koalisyon hükümetleri döneminin diğer bir önemli başlığını oluşturmaktaydı. 1991-1995 yılları arasında ki dönem gösteriyor ki koalisyon ortakları yoğunlukla belirtilen iki başlık üzerinde siyaset yapmışlardır.

50. Hükümete gelindiğinde artık Demirel Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Yerine Tansu Çiller Doğru Yol Partisi başkanlığına getirilmiş ve dolayısıyla en çok oyu alan parti olarak Doğru Yol Partisi-Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile tekrar koalisyon kurmuştur bu dönemde uzlaşmacı tavrı ile bilinen Erdal İnönü'nün istifası ufak çaplı bir kriz çıkarsa da Popülist koalisyon Sosyal Demokrat Halkçı Partide Murat Karayalçın liderliğinde 1995 yılına kadar devam etmiştir. Çiller-Karayalçın hükümeti dönemi, Demirel-İnönü koalisyonuna benzer biçimde Popülist siyaset stratejisini benimsemiş hükümet dönemleri olduğu ifade edilebilir. Bu dönem politikaları incelendiğinde 1994 ekonomik krizinin sebeplerinden birinin, Popülist siyasetin almadan verme stratejisine dayandığı görülmektedir.

1994 ekonomik krizi ile sonuçlanan dönem aslında Türkiye'de ki yapısal sorunların Popülist siyaseti doğurduğunu ve Popülist siyasetin üst perdeden halka vaat dağıtma ve yerine getirme konusunda ortaya çıkardığı harcamaların üzerine terör sorunu eklenince oldukça ağır bir bilanço ile nihayete ermiştir. Bu süreçten sonra sadece Türkiye değil koalisyon açısından iyi bir imaj çizen DYP-SHP koalisyonu da krize girmiş, 1995 yılında koalisyon dağılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: POPÜLİZM NEDİR? YA DA NE DEĞİLDİR?

1.1. Tartışmalı Bir Kavram Olarak Popülizm

Avrupa'yı bir hayalet korkusu sarmış durumda, Komünizmin hayaleti, bütün Avrupa'daki güç merkezleri bu hayaleti kovmaya çalışıyor.¹ Karl Marx ve Friedrich Engels komünist manifestonun henüz giriş sayfasında Avrupa'yı saran Komünizm korkusunu ve işçi sınıfı hareketlerini bu şekilde tasvir etmişlerdir. Günümüzde ortaya çıkan Popülist hareketler neticesinde, Ghita Ionescu ve Ernest Gellner 1969 yılında yazdıkları bir kitabın henüz giriş bölümünde Marx ve Engelsten etkilenerek “*Dünyada bir hayalet dolaşıyor Popülizmin hayaleti.*” tasvirine yer vermişlerdir.² Günümüzde Popülizm terimi hem sol hem de sağ ideolojilerde siyasi ve akademi alanlarında önemli bir yer edinmiştir.

Popülizmin siyaset bilimi literatüründe tanımını yapmak oldukça güçtür, 1967 yılında Londra İktisat Okulunda “*London School of Economics*” toplanan konferansta yayınlanan bildirinin ardından, katılımcıların net bir tanım üzerinde anlaşamamaları sonucunda Popülizmin tek ve net bir tanımının yapılamadığı ortaya çıktı. Popülizm üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamı olgu hakkında bir tanımın yapılmasının oldukça güç olduğunu anlatır. Bu tanım mevzusunun çetrefilli bir hal almasının ilk sebebi, çalışmalar içerisinde Popülizmi tanımlarken, yazıldığı döneminin yanı sıra yazıldığı coğrafi bölgenin toplumsal koşullarından etkilenmesidir.³ İkinci sebep ise her ülkenin Popülizm akımı farklı tarihsel dönemlerden geçmiştir. Son olarak kavram farklı ülkelerde benzer şekilde gündeme gelmesine karşın farklı dönemlerde yükselmiştir.⁴ Ancak Popülizm 21. Yüzyılda siyasi kavramların ana başlıklarından biri olmuştur.⁵

Popülizm kavramını tanımlayabilmek için öncelikle kavramın etimolojik kökenlerine bakmak gerekir. Popülizm kavramı Latince “*populus*” kökünden

¹ Karl Marx ve Friedrich Engels, “**Komünist Manifesto**”, Çeviren: Üster Celal ve Deriş Nur, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, Basım 1, Sayfa.47.

² Jan-Werner Müller, “**Popülizm Nedir**”, Çeviren: Yıldız Onur, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2017, Basım 1, Sayfa.21.

³ Esin Kıvrak Köroğlu, “**Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir değerlendirme**”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020, Sayı 39, Sayfa 76.

⁴ Noam Gidron ve Bart Bonikowski, “**Varieties of Populism: Literature Review an Research Agenda**” Harvard University Weather Center, 2013, Sayı 13, Sayfa 2.

⁵ Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, “**Popülizm Nedir Kısa bir Giriş**”, Çeviren Türközü S. Erdem, Nika Yayınları, İstanbul, 2019, Basım 1, Sayfa 11.

gelmektedir, yani kavram halkı işaret etmektedir. İngilizcede ise bu kavram “the people” insanlar, halk kelimesinin “peopleism” dönüşmüş halidir.⁶ Günümüzde gittikçe yükselen önemli bir terim olan Popülizm aslında yeni bir kavram değildir. 19. yüzyılda demokratikleşme hareketlerinin ortaya çıkarttığı demokratik meydan okumaların bir çeşit formu olarak siyaset arenasında kendisine yer bulmaya başlamıştır.⁷

Popülizmin merkezinde halk egemenliği kavramının kuşatıcılığı yer almaktadır. Bu teorinin felsefi kökenleri Jean Jacques Rousseau ve Carl Shmitt’e yatmaktadır.⁸ Tarihsel bir düzlemde gidilecek olursa ilk olarak Rousseau burada önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır.

“Şunu kabul etmelisiniz ki, her kişi toplum sözleşmesi ile gücünün, mallarının, özgürlüğünün yalnızca toplulukça önemli bir olan parçasından vazgeçer. Şunu da kabul etmek gerekir ki bu önem konusunda karar veren sadece egemen varlıktır.”⁹

İfadelerini kullanarak halk egemenliğini her şeyin üstünde tutar. Popülizmin dayanacağı temellerin tohumunu bu şekilde atılmıştır. Popülizm ilk olarak siyaset bilimi literatüründe isimlendirildiği zaman ise Tarihsel Süreç başlıklı bölümde detaylı olarak inceleneceği üzere Amerika Birleşik Devletleri’ndeki çiftçi hareketlerinin birleşmesinden doğan ve kendilerini Demokratlar ve Cumhuriyetçiler dışında tutarak “üçüncü yol” adını veren Halk Partisi’nin kurulması üzerine, bu parti destekçilerini nitelendirmek için “Popülistler” adını veren Amerikalı Avukat David Overmyer Popülizmin isim babası unvanını almıştır.¹⁰

Kavram literatür açısından kurucu değerlendirmesini Edward Shills’e borçludur. Shills 1956 yılında yazdığı bir yazıda Popülizmi belirleyen temel eğilimleri halkın iradesi, diğer bütün kurum ve katmanlardan daha yücedir bunun yanında halkın iradesini ahlak ve adaletle bir tutar değerlendirmesini yapmıştır.¹¹ İngiliz sosyolog Peter Wosley, Edward Shills’in bu tanımını ideal tip bir tanım olarak ele alarak Shills’in yönetici ve halk arasındaki aracı kurumların kaldırarak, halkın doğrudan yöneticiye ulaşmasını Popülizmin yaslanacağı temel unsurlar olduğunu ifade etmesine ek olarak

⁶ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 75.

⁷ Nadia Urbinati, “Political Theory of Populism”, Annual Review of Political Science, 2019, Sayı 22 Sayfa 112.

⁸ Cennet Uslu, “Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri: Rousseau ve Schmitt” Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, Cilt 25, Sayı 42, Sayfa 3.

⁹ Jean Jacques Rousseau, “Toplum Sözleşmesi” Çeviren: Günyol Vedat, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, Sayfa 27.

¹⁰ Ahmet Ziya Akın, “NeoLiberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2019, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 28.

¹¹ Toygar Sinan Baykan, “Halkçılık ve Popülizm Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları” Mülkiye Dergisi, 2017, Cilt 41, Sayı 1, Sayfa 161.

Wosley incelediği sistemlerde genel olarak ideolojik veya organizasyon türü ile ilgili olmadığını politik kültürün bir boyutu olduğunu ifade eder.¹²

Fransız siyaset bilimcisi olan Jean Leca'nın Popülizm tanımı ise, kent toplumunun cazibesinin ve kentin yozlaşmış yönetici seçkinlerin kirletemediği, insan faziletlerinin ilkel olanlarına körü körüne bağlılık, her türlü siyasetçiyi, bürokratik kesimin iktidarını küçümseme ve bu kişilerin bulunduğu iktidara güvensizlik unsurlarından oluştuğunu savunmaktadır. Leca diğer yandan Popülizm halk iradesi ile egemen olma özlemindeki kavgalı toplumların ideolojisi olarak tanımlamaktadır.¹³

Londra Ekonomi Okulu'ndaki tartışmalara katılan bilim insanlarının bu fikirleri ışığında, süreç sonucunda net bir tanım çıkaramadıklarını görülmektedir. Ancak bu tartışmalarda varılan önemli sonuçlar vardır. Popülizmin nasıl ortaya çıktığı bu önemli sonuçların başında gelmektedir. Londra Ekonomi Okulu göstermiştir ki, Popülist hareketler, dönemin "*sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal*" değişimleri hızlandığında mevcut olan siyasal iktidara yabancılaşmış seçkinlere, tepkisi olanların veya düzene karşı gelenlerin, halkın tamamının menfaatleri için iktidarı ele almaya çalıştıkları harekettir. Bu hareketler faziletin beşiği olarak değerlendirilen halktan, geleneksel kaynak değerlerine dönme ya da bunları kendine dayatması inancı en temel özelliğini oluşturmaktadır.¹⁴

Tartışmalarına günümüzde de devam edilen konu ise Popülizmin bir ideoloji olup olmadığı konusudur. Peter Wosley, bir ideolojik sistem veya örgüt olarak değerlendirmek yerine, siyasal kültürün bir boyutu olarak anlamlandırmaktadır.¹⁵ Popülizm kuramcısı Margaret Cenovan ise Popülizmin, ekonomik ve sosyal problemlerin sonucunda meydana geldiği ifadesini kabul etmektedir. Çoğunluk iktidarının veya halk egemenliğinin ideolojik olarak ayrılmazlığına parmak basmaktadır.¹⁶

Laclau, Popülizmin yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü tanımlamanın muğlaklaştığını ifade eder, Laclau'ya göre Popülizm, çoğunlukçu kimliklerin arkasındaki mantığın ne olduğunu irdeler, kolektif bir hareket oluşturacak biçimde

¹² Orhan Salim, "**Popülizm Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi**", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, Cilt 68, Sayı 4, Sayfa 803.

¹³ Zafer Toprak, "**Dünden Bugüne Popülizm ve Demokrasi Paradoksu**", Politus Politik Kültür Dergisi, 2014, Sayı 10, Sayfa 25.

¹⁴ Zafer Toprak, "**Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları**", Tarih ve Demokrasi, İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği, 1992, Sayfa 45.

¹⁵ Toygar Sinan Başkan, 2017, Sayfa 161.

¹⁶ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 75.

ortak değerlerden oluşan bir zinciri ortaya atarak kitleleri yanına çekme amacı güder ve antagonizma kullanılarak bu ortak değerleri güçlendirip kitleleri bir arada tutmak için başka bir kimliğe karşı konumlandırır. Bu kolektif kimlik Laclau'nun "*halk*" olarak adlandırdığı şeydir. Popülizm tarafından tanımlanan halk ise günümüz siyasal demokrasi sisteminin temel ögesini oluşturmaktadır.¹⁷ Özetle Ernesto Laclau Popülizmi siyasal bir duruş yerine "*politik mantık*" olacak şekilde değerlendirerek halk ve yöneticiler arasındaki antagonistik ilişkide halk tarafında siyasal bir ekleme stratejisi olarak ele almaktadır.¹⁸ Chantal Mouffe'in tanımı Laclau'nun tanımına yakındır. Mouffe Popülizmi, medya tarafından oluşturduğu statükoya karşı olan herkesi ehliyetsiz kılmak amacıyla dayatılan aşağılayıcı anlamından uzak tutup, Laclau'nun belirttiği üzere iktidar sahiplerine karşı ezilen ve kaybedenleri seferber etmek için başvurulan bir strateji olarak tanımlamaktadır.¹⁹

Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kalwasser ise yazdıkları Popülizm üzerine kısa bir giriş adlı kitaplarında, Popülizmi:

"Toplumu nihai bir biçimde "saf halka" karşı "yozlaşmış seçkinler" olarak iki homojen ve karşıt kampa ayrılmış olarak ele alan ve siyasetin halkın genel iradesinin bir dışavurumu olması gerektiğini ileri süren "Zayıf-merkezli bir ideoloji" "

Olarak tanımlamışlardır. Burada parantez açarak zayıf merkezli ideolojinin ne anlama geldiğini ifade etmekte fayda var. "*Zayıf merkezli ideoloji*", güçlü merkezli ideolojiler gibi "*Sosyalizm, Liberalizm gibi*" kendi koşullarını ve neye dayandıklarını ortaya atmaz, zayıf merkezli ideolojiler güçlü merkezli ideolojilere eklenerek varlıklarını sürdürürler. Bu sayede zayıf merkezli ideolojinin sağ veya sol kanatta yer almadığını teriminin sağladığı düşünel kolaylıkla birlikte iki kanatta bulunan ideolojilere rahatlıkla eklenildiğini ileri sürmüşlerdir.²⁰

Siyaset Bilimci Paris Aslanidis bu tanıma karşı çıkararak Popülizmi zayıf merkezli ideoloji olarak tanımlanın Popülizmin odak noktasını sınırlandırdığını ileri sürmüştür.²¹ Bir yandan ideoloji üzerine tartışmaların diğer boyutu ise zayıf merkezli olmasa da ideoloji olduğunu savunan yazarlar da vardır. Bu yazarlara göre Popülizm günümüzde hızla yükselen bir ideoloji olarak "*Liberal Demokrasileri*" tehdit

¹⁷ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 78.

¹⁸ Ahmet Ziya Akın, 2019, Sayfa 29.

¹⁹ Chantal Mouffe, "**Sol Popülizm**" İletişim Yayınları, 2019, Çeviren, Aybars Yanık, Baskı 1, İstanbul, Sayfa 22-23.

²⁰ Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kalwasser, 2020, Sayfa 16-17.

²¹ Paris Aslanidis, "**Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective**", Political Studies, 2015, Cilt 64, Sayfa 88.

etmektedir. Siyaset yazarı Fareed Zakaria Popülizmi yarı demokratik, yarı otoriter olan melez bir ideoloji “*İlliberal Demokrasi*” olarak ifade etmektedir.²²

Görünen o ki Popülizmin tanımını yapmak bu tartışmalar çerçevesinde epey çetrefilli bir hal almaktadır. Popülizm üzerine odaklanan çalışmalardan yola çıkarak Cas Mudde, “*Popülizm demokratik olmayan Liberalizme karşı liberal olmayan demokratik cevap.*” İfadeleri doğru bir önerme olarak ortaya çıkmaktadır. Popülizm liberal demokratik siyaset için bir tehlike olmanın yanında, halktan, seçkinler tarafından uzaklaştırılmış siyaseti halka yakınlaştırıcı bir akım olarak da görülmektedir.²³ Bu liberal olamayan demokratik cevap Edward Shills’in, Popülizmi yüksek eğitilmiş entelektüel sınıfların hırslı ve kötü alışkanlıklara sahip düşük yönetimi ile ters orantılı olan faziletli halkın üstün yönetimi olarak adlandırması destek vermektedir.²⁴ İlkey Sunar benzer bir yöntemle Popülizmin nasıl ortaya çıktığını “*Popülizm İktidarı elinde tutan hakim ideolojiyi sorgulayan bu iktidara karşı, iktidar dışı kalmış kitleleri harekete geçiren ideolojiler ve akımlar olarak nitelendirebiliriz.*” durumu sadece iktidar dışı seçkin parti muhalefeti olarak görmez iktidar bloku içerisinde de Popülizmin var olduğunu anlatmaktadır.²⁵

Popülizm, sadece akademik perspektif olarak değil coğrafi, zamansal farklılıkları olduğu da ifade edildi. Günümüze Popülizm çağı diyen Ivan Krastev Popülizm hakkında bilinenlerin pek de net olmadığı gözlemini sunarak başlar. Popülizm Britanya ve Fransa’da sınırlı bir yükselişi bulursa da Danimarka, İsviçre ve Avusturya’da ulusal seçimlerde göçmen karşıtı sempatizanların Avrupa siyasetini yeniden şekillendirdiğini ileri sürmektedir.²⁶ Bu durum Latin Amerika’da himayeci yapıyı ve iktisadi kötü yönetimi ifade eder.²⁷ Kuzey Amerika’da ise teknokratlar tarafından yönetildiğine inanılan Demokrat Parti ile kavgalı olan eşitlikçi, sol siyasetler için kullanılmaktadır.²⁸

Popülizm konusundaki akademik tartışmalar bir tanım ortaya atmak ve Popülizmin ne olduğu sorusuna cevap bulmak için yol göstermemektedir. Bu yola

²² Cennet Uslu, 2020, Sayfa 5.

²³ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 22.

²⁴ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 48.

²⁵ İlkey Sunar, “**DP ve Popülizm.**” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1985, Basım 8, Sayfa 2076.

²⁶ İvan Krastev, “**The Age Of Populism: Reflections on Self Enmity of Democracy**”, Sage Journals, 2011, Sayı 10, Sayfa 11.

²⁷ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 12.

²⁸ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 23.

çıkmadan önce altyapı oluşturmak için gerekli kavram bilgisine sahip olmak gerektiğini işaret etmektedirler. Popülistlerin gücünü aldığı ve kendilerini onun temsilcisi konumuna getirdiği, “Halk”, antagonistik ilişkide kendilerinin “halkın” düşmanı olarak bellediği “Seçkinler” ve Popülizmin temellerini oluşturan, tarihsel sürecini anlamaya yardımcı olacak ve gücünü neden halka dayandırdığı konusunu açıklamayı kolaylaştıracak “Genel İrade” kavramlarıdır.

1.1.1. Halk

Demokrasinin motivasyonlarının birini oluşturan kavramlardan birisi siyasi eşitliktir. Siyasi güç eşit bir şekilde dağıtılmalıdır peki bu güç hangi organ eliyle dağıtılmalıdır? Kısacası kimlere halk denmelidir... Halkın sözlük tanımına bakıldığında pek çok tanım çıkmaktadır. En basit sözlük tanımı TDK'nın tanımı olarak değerlendirilebilir buna göre halk, “Bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu.”

Siyaset bilimi literatüründe ise halk kavramının muğlak bir tanımı vardır, Popülizm ise bu muğlaklık üzerine odaklanır. Terimin dışarıdan görüntüsü basit gibi durmaktadır, yukarıdaki sözlük tanımından hareketle, halk bir ülkede yaşayan bütün insanları betimler. Ancak pratikte ise demokratik sistemlerin neredeyse tamamı, siyasi katılımı ciddi bir şekilde sınırlamaktadır.²⁹ Bu sınırlandırmalar ise egemen olan halkın kim olduğu sorusuna getirir ki burada egemen, bölünmezliği soyut bir varlığa yani halka vererek, parçalanmaz bir ulusal irade yaratıp bütünsel bir temsil yetkisine sahip olan yönetenlerin meşruiyetini güvence altına alan tek tek bireylerde bulunan egemenlik yetkisini ifade eder.³⁰

Halk teriminin kullanılacağı son tanımı ise özellikle Popülistlerin ifadesi ile öfkeli ve sessiz çoğunluğu olan “avam” kavramıdır. Avam sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak statü açısından bireysel veya toplu olarak iktidardan dışlanmış grupları oluşturur. Popülist söylemler ise bu grupları bir ya da birden fazla düşmana karşı harekete geçirmeyi amaçlar.

²⁹ Andrew Heywood, “Siyaset”, Çevirmen: Berat Bekir Özipek, Liberte yayınları, 2012, Basım 6, Sayfa 103.

³⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, “Halk ya da Ulus Egemenliği Üzerine Birkaç Düşünce”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1986, Cilt 41, Sayı 1, sayfa 131.

1.1.2. Seçkinler

Seçkinin sözlük anlamı “*Bir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat ve benzeri alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan kişi veya grup.*”³¹ Bu tanımı siyaset bilimi literatüründe açıklamak gerekir. Vilfredo Pareto siyasal seçkinleri tanımlarken iktidar üzerinde dolaylı ya da doğrudan etkisi olan seçkinler yönetici seçkinler, bu grubun dışında kalan seçkinlerde yönetici olmayan seçkinler adını vermektedir.

Popülizm, özellikleri ifade edilirken kullanılan ve karşısına konulan kavram genellikle seçkin kavramı olagelmıştır. Öncelikle yerleşik seçkin grupları tarafından halkın çıkarlarının göz ardı edilmesi sonucunda Popülistler sıradan insanlara hitap etmeye başlamışlardır. Popülistler, seçkinleri sadece halkın menfaatlerini göz ardı etmekle suçlamaz aynı zamanda devletin çıkarlarının aleyhine de çalıştıklarını sık sık dile getirirler.³² Arjantinli siyaset bilimci Torcuato di Tella yukarıda belirtilen durumu Popülist hareketlerin sınırlarını çizirken “*anti-statüko*” ve “*anti-semitizm*” gündeme getiren, fesat korkusu ve “*anti-entelektüalizm*” olarak ele almaktadır.³³

Popülistlerin Kullandıkları söylemlerin önemli bir kısmı seçkin karşıtlığına dayanmaktadır. Popülistler sıklıkla, seçkinlerin kendilerini halkın dışında, üstünde gördüklerini ifade ederek bir düşman yaratmaya yönelmişlerdir.³⁴ Paul Taggart, öne sürdüğü Popülizmin halkın yanında durduğu düşüncesinin yanında, içerisinde seçkin karşıtlığını da barındırmaktadır. Halkın değerleri ve seçkinlerin değerleri çeliştiği durumlarda halkın değerlerini yüceltirler.³⁵ Diğer bir yandan halk ve seçkin arasındaki farklılıklar ahlaki ve etnik boyutlara yükseltilebildiğinde, ulusalcılığa eklenilebilir, seçkinler bu noktadan itibaren sadece yabancı güçlerin ajanı olarak değil yabancıların bizzat kendisi olarak görülür.³⁶

Popülizm son kertede toplumu iki homojen grup içerisinde düşünmektedir. Bir yanda saf “*temiz kalpli*” halk kitlesi diğer yanda yoz “*hain*” seçkin kitlesi bulunmaktadır. En nihayetinde kendilerinden taraf olan saf halk kitlesinin karşısında

³¹ Tom B. Bottomore, “**Seçkinler ve Toplum**”, Çeviren: Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, 1998, Ankara, Basım 2, Sayfa 8.

³² Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, 2020, Sayfa 25.

³³ Zafer Toprak, 2014, Sayfa 25.

³⁴ Ahmet Ziya Akın, 2019, Sayfa 31.

³⁵ Gülden Çamurcuoğlu, “**Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm**”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, Cilt 10, Sayı 1, Sayfa 279.

³⁶ Cas Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, 2020, Sayfa 26.

bulunan yozlaşmış seçkin kitlesinin iktidarı ve hatta muhalefeti dahi meşru bir temele yaslanmamaktadır.

1.1.3. Genel İrade

Popülistlere göre, bir yanda genel iradenin temsilcisi olarak halk bulunmaktadır. Diğer yanda ise halkın, dolayısıyla genel iradenin, zararına çalışan yozlaşmış seçkinler bulunmaktadır. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi kitabında genel iradenin haklı olduğunu ifade etmesi, Popülistlerin genel iradeyi temsil ettiklerine dair ortaya koydukları meşruiyet iddialarına destek olmaktadır. Rousseau'ya göre sadece genel irade sayesinde devlet, kuruluş amacına yani herkesin iyiliğine uygun olarak yönetebilir. Ancak Rousseau burada herkesin iradesi ile genel irade arasında bir ayrıma gitmiştir. Genel irade halkın birleşerek bir topluluk oluşturma, ortak çıkarları için yasa yapma kapasitesine gönderme yapar. Herkesin iradesi ise belli bir zaman diliminde özel çıkarların basit toplamını ifade eder.³⁷

Halk başlığı altında öfkeli halk olarak tanımlanan “*avam*” Leca'ya göre egemen olma özlemi duyan, diğer toplumlarla kavgalı olan toplumu yani genel iradeyi ifade eder.³⁸ Temsili demokrasi, doğrudan halkın seçim anında ortaya koyduğu iradesinin yani genel iradenin seçim anında zuhur ettiği düşüncesi Popülistler arasında hakim düşüncedir. Ancak birçok Popülist genel irade kavramı başlığı altında, temsili yönetimin yurttaşların temsilci seçmesinden başka bir işe yaramadığını, seçim dönemlerinde harekete geçirilen yurttaşların edilgenleştirildiğine dikkat çekmektedirler. Popülistler, Rousseau'nun her yurttaşın yasa yapımında ve yapılan yasaların yürütülmesinde hak sahibi olduğu düşüncesini benimserler.

Popülistler temsilin karşısında değildir. Temsilin kendilerince doğru olan belirli bir biçimini onaylar. Doğru halk, doğru kararları alarak, doğru temsilciler tarafından temsil edilip, doğru uygulamalar yapıldığında Popülistler temsil konusunda sıkıntı çıkartmazlar.³⁹ Nitekim Popülistlere göre halk temel çelişkileri olmayan homojen bir bütündür. Kısacası Popülizmin temelinde homojen, tek parça, üstün ahlaklı, bölünmez, devredilmez, yanılmaz, bir egemenlik ya da halkın iradesi yatmaktadır. Schmitt'e göre homojen bir halkın varlığı demokratik düzenin temeli için hayatidir.⁴⁰

³⁷ Jean Jacques Rousseau, 2011, Sayfa 23.

³⁸ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 46.

³⁹ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 42.

⁴⁰ Cas Mudde ve Cristobal Rowira Kalwasser, 2020, Sayfa 30.

Doğası gereği Popülizm, temsili demokrasiye nazaran, liberal demokrasi ve Anayasal Demokrasi fikirlerine karşı çıkmaktadır. Liberal demokrasi azınlık haklarını savunan bir demokrasi türü olarak çoğulculuğu benimser. Ancak çoğulcu demokraside azınlık kimlerdir? Popülistler seçkinlerin azınlık olduğunu düşünmektedirler. Popülistler, Seçkinlerin çıkardıkları anayasada bulunan çoğulcu yapının arkasına sığınarak kendi iktidarlarını meşrulaştırmaya çalışmalarını eleştirmektedirler. Seçkinler, çoğunluğu sömürerek elde ettikleri lüks hayat sayesinde çoğunluğun çektiği sıkıntılardan habersizdirler. Sömürülen halkın, gerçek egemen olarak yönetimde bulunması gerektiğini ve çoğunluğun çıkaracağı yeni Anayasa'dan "*Popülist anayasa*" alacağı güçle meşruiyetini sağlayacağı düşüncesindedirler.

Bu açıdan çoğunlukçu demokrasinin aşırıya kaçmış yorumunda genel iradenin ifadesi adı altında anahtar olan devlet kurumlarının bağımsızlığı ve azınlıkların anayasal haklarının korunması fikrine karşı çıkar. Popülistler toplumun tek ve homojen yapısına dikkat çekmektedirler. Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak azınlık hakları konusunda Popülizm sivil haklara özellikle azınlıkların haklarına saygıyı düşürmektedir.

1.2. Tarihsel Gelişim Süreci

Tarihsel süreçte bahsedilmesi gereken önemli bir nokta egemenlik kavramının nereden geldiğini açıklamak. Nitekim Popülistlerin dayandığı egemenlik kavramı yeni bir kavram olmaktan çok uzakta Antik Çağlardan beri var olan üzerinde tartışmaların yapıldığı muğlak bir kavramdır. Popülizmin teorik ve tarihsel kökenlerine girmeden önce egemenlik kavramının ortaya çıkışı incelenmeli sonra bu kavramın üzerine Rousseau ve Schmitt'in halk egemenliği üzerine düşüncelerine kaynaklık ettiğini görülmelidir. Rousseau ve Schmitt'in ortaya attığı halk egemenliği düşünceleri günümüzde Popülizmin sıklıkla başvurduğu bir meşruluk yolu olarak görülmektedir.

Teorik olarak egemenlik kavramını ve Popülizmin bu kavram üzerine inşasını inceledikten sonra Popülizmin, dünyada nasıl uygulandığını ve teorik kökenlerden nasıl beslendiği açıklanacaktır. Öte yandan Popülizm'in dünyadaki gelişimi dolaylı da olsa Türkiye'yi etkilemiştir. Popülizmi hem teorik hem de uygulama alanlarında incelemek Türkiye'de Popülizmi daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1.2.1. Kavramın Teorik Kökenleri

Popülizm, ortaya konduğu dönemden itibaren Rousseau ve Schmitt'in görüşlerinden ilham almaktadır. Rousseau'yu ve Schmitt'i halk egemenliği fikirlerine sevk eden tarihteki düşünceleri anlamak, diğer yandan Rousseau'yu ve Schmitt'i diğer düşünürlerden ayırılması gereken noktaları ortaya çıkartmak gerekir. Düşünürlerin halk egemenliği düşüncelerini anlayabilmek için önce egemenlik ve genel irade kavramının tarihsel sürecine eğilmek gereklidir.

Antik Yunan düşünürleri olan sofistler demokrasi, eşitlik özgürlük gibi kavramları tartışmaktadırlar. Bu anlamda sofistlerin demokrasi hakkındaki görüşleri belirli bir elitizmi içerdiği unutulmamalıdır. Sebep olarak öne sürdükleri argüman ise insanların tamamı siyaset sanatını bilemez tam anlamıyla kavrayamazlar.⁴¹ Aydınlanma çağı düşünürlerinin ortaya attıkları ve savundukları özellikle Popülizmin teorik olarak beslendiği iddia edilen Jean Jacques Rousseau'nun düşüncelerinin ilk yapıtaşı, toplumun temelinde yer alan genel iradi faaliyetlerin ürünü olduğunu ileri süren ilk düşünceler sofistler tarafından ortaya atılmıştır.⁴²

Roma döneminde ise toplumsal sözleşme ve egemen irade bağlamında öne çıkan akım, Epikurosçuluk olmuştur. Epikurosçuluk toplumsal düzeni doğal değil, bir anlaşma sonucu kurulmuş kabul eden toplumsal sözleşme fikri kendi düşünce akımlarında önemli bir yer kaplamıştır. Demokrasinin Antik Çağlarda etkili olmuş düşünce ve pratiği, bu dönemden sonra etkisini yitirmiştir. Orta çağda demokrasi tartışmaları rafa kaldırılmış, bu dönemde daha çok krallıkların ve imparatorlukların meşruiyetlerini ilan etmek için kullandıkları en önemli kavram olan "*kutsal egemenlik*" ilkesi tartışmaya açılmıştır.

Popülizm üzerine tartışmalar konusunda Popülistlerin sıklıkla halk egemenliği ve genel irade düşünceleri ile bir arada yürüdüğünü belirttikleri üzerinde duruldu. Öncelikle egemenlik kavramını ilk kullanan ve iktidarların en üstünü sayan düşünür Machiavelli'dir. Bir parantez açarak şunu da belirtmekte fayda var. Machiavelli'nin "*İktidara ulaşmak için her yol denenir.*"⁴³ düşüncesi, Popülistlerin iktidarı elde etmek için kullandıkları ana fikirleri olmuştur ne de olsa Popülistler iktidara gelmek için

⁴¹ Mehmet Ali Ağaoğulları, "*Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*", İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, Baskı 4, Sayfa 71.

⁴² H. Gökçe Zabuncuoğlu, "*Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke'nin Devlet Anlayışı*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2016, Cilt 7, Sayı 2, Sayfa 441.

⁴³ Niccolo Machiavelli, "*Prens*", Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, Çevirmen: Nazım Güvenç, Baskı 2, Sayfa 10.

suçlamalar, tutulması güç vaatler gibi yöntemlere başvurmuş yer yer şiddete varan eğilimler sergilemişlerdir. Bu tanımlamalara destek olarak Chantal Mouffen'nin Popülist Moment'i, Batı Avrupada'ki Popülizmi Machiavelli'nin örneğini takip ederek ele aldığı görülmektedir.⁴⁴

Halk egemenliği kavramını siyasal düşünceye katan düşünür Jean Bodin'dir. Bodin'in tanımına göre egemenlik mutlak sürekli ve en üstün emretme gücüdür. Ancak egemen sınırsız yetkiye sahip değildir, ilahi ve doğal yasalara uymak zorundadır. Burada Bodin'i diğer düşünürlerden ayıran tanım ise egemeni dünyevi somut bir zemine oturtturarak egemene meşruiyeti halk tarafından verilmesini sağlamaktır.⁴⁵

Egemenlik tanımının siyasal düşünceye kazandırılmasının ardından, Thomas Hobbes tarafından ortaya her insanın eşit olması ve aynı ölçüde egemen olması durumu olan doğa durumu düşüncesi belirmiştir. Doğa durumunda henüz bir devlet yoktur, ne var ki iki insan aynı şeyi istediğinde meydana gelen çekişme neticesinde ortaya bir güvensizlik meselesi çıkmaktadır. Bu durumu Hobbes "*İnsan insanın kurdudur.*" benzetmesi ile açıklamaktadır.⁴⁶ İnsanlar bu doğal güvensizlik halinden çıkabilmek için, toplum sözleşmesi yaparak kendi üzerindeki egemenliklerinin bir kısmını devlete vermiştir. Görüldüğü üzere egemen olan beşeri otorite olan insanlardır. Hobbes'un kuramı modern devletin felsefi temellerini sistematik bir biçimde kurmuştur.

Liberalizmin ilk kuramcılarında biri olan John Locke ise Hobbes'in doğa durumunu aynı şekilde alır ve kullanır. Locke'u diğer doğa durumu kuramcılarında ayıran bakış açısı, doğa durumunda herkes birbirinin hakkını gasp edebilme potansiyelinden ziyade doğa durumunda herkesi zorlayan bir doğa yasası mevcudiyetine bağlamasıdır. Doğa yasası, insanlara hiç kimsenin herhangi bir hakkını gasp edilemeyeceğini gösteren bir zorlamanın mevcudiyetidir. Locke burada insanın doğa durumundan çıkıp toplum sözleşmesi yapmak istemesini, İnsanlardan biri doğal yasayı çiğnemek istemesi durumunda barış ve güven içerisinde yaşayan insanlar, doğa yasasını çiğneyen insanı cezalandırma konusunda hak sahibi olmak istemelerine bağlamaktadır. Bunun sebebi yasayı çiğneyen kişi, hakkı henüz çiğnenmemiş olanlar içinde tehdit teşkil etmektedir. Locke'un düşüncesinde toplumu oluşturan bireyler,

⁴⁴ Chantal Mouffit, 2019 sayfa 21-22.

⁴⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, 2013, Sayfa 401.

⁴⁶ Thomas Hobbes, "**Leviathan**", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, Çevirmen: Semih Lim, Baskı 6, Sayfa 20.

aralarında yaptıkları sözleşmeyle doğa durumuna son verip, yaşanan anlaşmazlıkları çözümleyecek, suçluları cezalandıracak olan bir otoritenin tesis edileceği siyasal toplum durumuna geçerler.⁴⁷ Burada doğa düşünürlerinin Rousseau'dan ayrılan noktasını özellikle Locke'nin düşüncesindeki kuvvetler ayırımına dikkat çekilmelidir çünkü kökenleri Aristo tarafından atılan kuvvetler ayrılığı, modern siyasal düşünceye Locke ve Montesquieu tarafından tekrar kazandırılmıştır.

Tüm bu tarihsel süreç içerisinde egemenlik anlayışının uğradığı evrim sonucunda, egemenliğin kutsal egemenlikten çıkıp beşerî düzleme inmesinin son aşaması ise Jean Jacques Rousseau ile meydana gelmiştir.⁴⁸ Diğer sözleşme kuramcılarının aksine Rousseau egemenlik anlayışı, yalnızca mutlak egemenlik ile içkinleşmiş devlette gerçekleşeceğini düşünür. Onun düşüncesindeki devlet mutlak monarşi değil halka dayanan egemenlik anlayışına sahip olan devlettir. Rousseau genel iradenin, genel yarar açısından toplum sözleşmesinin kabullenmesi gerçeğini göz önüne koyup halkın egemen olduğu bir anlayışı kabul etmektedir.⁴⁹ Rousseau'ya göre bireylerin egemenlik haklarının bir kısmı tıpkı diğer doğal hukuk kuramcıları gibi halka devretmiş ve ona boyun eğmek durumunda kalmıştır.⁵⁰

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi kitabının ikinci bölümünde, bu ilkeler sıralanmıştır. Düşünüre göre egemenlik devredilemez, *“Devletin güçlerini devletin kuruluş amacına, yani herkesin yararına uygun biçimde, yalnızca genel istencin yönetebilir.”* bunun sebebini şöyle açıklamaktadır. Özel çıkarların birbirine karşı olması toplumu oluşturma etkisinin yanında yine aynı ölçüde etkili olan bireylerin çıkarları arasındaki uzlaşmadır. Toplum bu ortak çıkarlar üzerinden yönetilmelidir. Egemen varlık sadece kendisi tarafından temsil edilmelidir. Erk başkasına devredilebilir ama genel istencin başkasına devredilemeyeceği görüşündedir. İkinci unsur olarak egemenlik bölünemez, düşünür burada egemenliğin devredilmemesi ile bağlantı kurarak istencin genel olduğu ilkesinden yola çıkmıştır. Nasıl ki egemenlik devredilemez ise aynı nedenlere bağlı olarak bölünemez. Toplum sözleşmesi ile inşa edilen, devlet düzeni genel iradeye dayalıdır. Herkes kendi iradesini ortaya koyarak, genel iradenin oluşumunda yer aldığı için hiçbir yurttaş yönetenler karşısında yönetilen olmaz. Devlete itaat etmek yurttaşın özgürlük kaybına neden olmaz. Toplum

⁴⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, 2013, Sayfa 487.

⁴⁸ Cennet Uslu, 2019, Sayfa 10.

⁴⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, 2013, Sayfa 569.

⁵⁰ Zafer Toprak, 2014 Sayfa 26.

sözleşmesi ile kurulan genel irade egemenliğin gerçek sahibi olan halk iradesinin kurumsal olarak karşılığına tekabül etmektedir.⁵¹

Schmitt, tıpkı Rousseau gibi halk egemenliğin mutlak olduğuna işaret eder ve halk egemenliğine karşı hiçbir anayasal kurumun ayak diretemeyeceğini belirtir.⁵² Schmitt klasik olarak siyaseti dost düşman ayrımı üzerinden anlamlandırmaktadır. Yazarın kullandığı bu dost düşman ayrımı Popülizmin halk ve seçkinler arasındaki ayrımına ilham verici nitelikler taşımaktadır.⁵³

Böylelikle Popülistler Schmittci siyasal olanı inşa etmek için halkın savunuculuğu görevinde kendini konumlandırmaktadırlar. Bu konumlandırmayı kullanarak tebaanın gözünde kendilerine meşruiyet kazandırmaktan geri durmazlar. Schmitt daha da ileri giderek bu durumda düşman olanın siyasal olanı aşan bir biçimde başta ahlaki olanı aşağılar ve insanlık dışı bir yaratık olarak algılar. Schmittin görüşü bir yönetim biçimi olarak parlamenter sistemin içinde bulunduğu durumu tartışmaktadır. Özellikle yirminci yüzyıl sonrasında siyasal partilerin çıkar peşinde koşmaları nedeniyle giderek işlevini yitiren, seçmen-seçilen arasındaki temsil mekanizmasının giderek yok olduğu bir yönetim biçimine evrildiğinden parlamenter demokrasinin kriz içinde olduğunu belirtir.

“Parti hakimiyeti, partilerin sübjektif -kişisel- politikaları, “amatörler hükümeti”, süregiden hükümet krizleri, parlamento konuşmalarının amaçsızlığı ve banallığı, parlamenter teamüllerin giderek düşen seviyesi, parlamento tıkanıklığına yol açan yıkıcı yöntemler, dokunulmazlık ve ayrıcalıkların parlamentarizmi hor gören radikal muhalefet tarafından istismar edilmesi, onursuz işlerin gündelik pratik haline gelmiş olması, parlamentoya devam oranının düşük olması... Nisbî temsil ve liste sisteminin seçmenle milletvekili arasındaki bağı kopartması, hizipçiliğin vazgeçilmez bir araç haline gelmesi ve temsil prensibi olarak adlandırılan prensibin anlamsızlaşması; dahası gerçek faaliyetin, genel kurulun kamuya açık görüşmelerinde değil, aksine komitelerde gerçekleşmesi ve önemli kararların hizip liderlerinin ve hatta parlamento dışı komitelerin gizli toplantılarında alınması sureti ile her türlü sorumluluğun devredilip ortadan kaldırılmasıyla bütün parlamenter sistemin, partilerin ve ekonomik çıkar sahiplerinin hakimiyetini gizleyen kötü bir vitrin haline gelmesi...”⁵⁴

Schmitt parlamenter demokrasinin bir türü olan liberal demokrasiye çok daha sert bir tavır takındığı görülmektedir nitekim bir yandan Schmitt, Liberal demokrasiyi yoğun bir biçimde eleştirirken diğer yandan demokrasi ile diktatörlük arasındaki geçişliliğe dikkat çekmiş, demokrasinin ancak türdeşlik ile bir arada olabileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda parlamenter demokrasinin bir kitle sorunu neticesinde ortaya çıktığını kabul eder ve ona göre *“parlamento halkın komitesidir, hükümet*

⁵¹ Jean Jacques Rousseau, 2011, Sayfa 59-63.

⁵² Cennet Uslu, 2020, Sayfa 19-20.

⁵³ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 69-70.

⁵⁴ Carl Schmitt, **“Parlamenter Demokrasinin Krizi”**, Dost Kitabevi Yayınları, Çeviren: Zeybekoğlu Emre, 2010, Ankara, Sayfa 10-56.

parlamentonun komitesidir.” Bu bağlamda her ne kadar parlamenter demokrasiyi onaylar gibi gözükse de böyle yorumlamak için erken olduğunu söylemeliyiz nitekim Schmitt’e göre, halkın kendi kendini bir parlamento aracılığı ile veya doğrudan temsil etmesi yerine bir kişinin halkı temsil edebileceğini ve bunun demokrasiden ayrılmayacağını ifade eder.⁵⁵

Parlamento veya siyasal kurumlar lider ile halk arasındaki iletişimi koparmaktadır diyerek doğrudan demokrasiye kapı aralarlar. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, siyasal kavramının dinsel, etnik, ahlaki ya da ekonomik kimlikler üzerinden değerlendirilmesidir. Nitekim Schmitt Rousseau gibi homojen bir egemenlikten yanadır. Belli bir siyasi birliğin eşitlik fikrine dayanır yani eşit olanlara eşit, eşit olmayanlara eşitsiz muameleyi içerir.⁵⁶

1.2.2. Popülizmin Tarihi

Popülizm çeşitli kıtalarda yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini gösteren Popülizm Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika başta olmak üzere dünyanın değişik yerlerinde farklı ideolojilere eklenmiş bir şekilde görülmüştür. Özellikle soğuk savaş dönemi sonrasında ve Neo-Liberalizmin ortaya çıkarttığı gelişmeler çerçevesinde Popülist iktidarlar çoğalmıştır. “*Tarihin hızlandığı*” dönemlerle ortaya çıkması ile yakından ilişkilidir. Popülizmin bu hızlanma sürecinde çeşitli şekillerde ortaya çıktığı aynı kıtada farklı ülkelerde bile çeşitli anlamlar ifade ettiği gözlemlenmektedir.

1.2.2.1. Avrupa

Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında Popülizm üç şekilde biçimlenmektedir. “*Tarımsal Popülizm*”, “*yabancı düşmanı Popülizm*” ve “*sosyo-ekonomik Popülizm*”. Tarihte ilk ortaya çıkan Tarımsal Popülizm 19. yüzyılın sonlarında sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı sosyal ve ekonomik değişimine tepki olarak meydana gelmişti.⁵⁷ Popülizmin ortaya çıkışı, Rusya’daki Narodnik hareketi ve Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Popülist Parti olan çiftçilik hareketlerine dayanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Halkçı Parti’nin ortaya çıkması üzerine yukarıda

⁵⁵ Cennet Uslu, 2020, Sayfa 22.

⁵⁶ Carl Schmitt, 2010, Sayfa 85.

⁵⁷ Soner Karagül ve Engin Belma Güder, “**Dış Politikada Popülist Söylem ve Girişimler: Trump Siyaseti ve Brexit Süreci**”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa 115.

David Overmyer tarafından Popülist olarak isimlendirilmesinin akabinde Popülizm terimi ortaya çıkmış Rus Narodnik Hareketi de Popülist bir hareket olarak nitelendirilmiştir.⁵⁸

Rus Narodnik "*Halkçılar, Halka Doğru gidenler*" akımı, Rus köylüsünü işaret etmekteydiler. Akımın ana anlayışı her türlü saflığın, erdemin, temizliğin, ahlakın ve adaletin kaynağını doğanın bağrında yaşayan ve emeğin kaynağı olan Rus köylüsünde aramaktaydı.⁵⁹ Dönemin entelektüelleri, zor koşullar altında çalıştırılan Rus köylüsünün haklarını romantik bir temele dayanarak savunuyorlardı. Akım üç temel direk üzerine yaslanmaktaydı. Birincisi Rusya'daki emeği sömüren kapitalist girişimlere karşı köylü hareketini birleştirmeyi, İkincisi mevcut bulunan Kapitalizm sistemine karşıt yol izlemeyi, Üçüncüsü Rusya'nın mali politikasını doğrudan kontroller yolu ile pekiştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu amaçla hareket eden binlerce genç öğrenci, üniversitelerden emekçi köylülerin ve işçilerin yaşadığı yörelere harekete geçtiler. Temel amaç Halkçılık kisvesi altında Sosyalizmi Rus Köylü kesimine kabul ettirmek ve Rusya'da, Sosyalist bir rejim kurmaktı.⁶⁰

Görüldüğü üzere Kapitalizmi eleştirmeye çalışan sosyalist Rus öğrenciler, Rus Narodnik akımı çerçevesinde, Marksist temeller üzerine ideolojilerini Popülizm ile harmanlayarak sosyalist bir Rusya için Kapitalizmi eleştirecek temel eleştiri noktası bulmuştu böylelikle Kapitalist burjuvanın seçkin egemenliğine son verecek ve Sosyalist bir hükümet kurmayı amaçlayacaklardı. Bir diğer özelliği ise akım monarşi ve burjuvazi karşıtı bir içeriğe sahipti.⁶¹ Tarımda toprak toplulaştırılması giderek hızlanmış küçük köylü üretimi gerilemiş olması, diğer yandan da küçük işletmelerin üreticiliğinin gerilemesi sebeplerine bağlı küçük burjuva aydınları olarak adlandırılabilir kesimi toplumla bütünleştirmeye yöneltmişti.⁶²

Öyleyse Rusya'daki Narodnik hareketi Marksist düşüncenin temelleri ile birleşerek aynı zamanda köylüleri hem ağalıktan hem de tarımın kapitalistleşmesinden

⁵⁸ Zafer Toprak, 2014, Sayfa 22.

⁵⁹ Ersin Kalaycıoğlu, "**Halk yönetimi: Popülizm ve demokrasi**", İktisat ve Toplum Dergisi 2020, Sayı 115, Sayfa 8.

⁶⁰ Sivakumar, "**The Unfinished Narodnik Agenda: Chayanov, Marxism, and Marginalism Revisited.**" The Journal of Peasant Studies, 2001, Cilt 29, Sayı 1, Sayfa 36.

⁶¹ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 8.

⁶² Zafer Toprak, "**Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru'Gidenler**", Toplum ve Bilim Dergisi, 1984, Sayı 24, Sayfa 69.

korumaya çalışmışlardır.⁶³ Ancak bu küçük aydın grubunun Rus köylüsünün egemenliğin gerçek sahibi olması gerektiğini ileri sürerken içerisinde herhangi bir köylünün yer almaması üst sınıf tarafından adeta Halka Doğru hareket olarak betimlenmesine sebep olmuş ve 1860'larda doğan bu akım 1870'lerde Çarlık polisi tarafından şiddetli bir biçimde bastırılmıştır.⁶⁴

Avrupa'da Popülizm sömürgecilik ile yirminci yüzyılın başlarında, demokrasi öncesi rejimlerde kendini göstermeye başladı. Yayılmacılık ve Birinci Dünya Savaşı öncesindeki toplum militarizasyonu, etnik milliyetçiliğin yükselmesi ve ekonomik bunalım karşısında, kuşatıcı ulus miti ideolojik bölünmeleri beraberinde getirdi.⁶⁵ Popülist söylemin olağanüstü sosyal faktörlerin ivme kazandığını bilinmektedir, bu olumsuz sosyal durumlar genelde işsizlik, güvenlik sorunu, kimlik sorunu ve dışlanma gibi faktörler olabilmektedir. Bu durumların beraberinde getirdiği sosyal, ekonomik veya siyasal buhranların ardından, yükselen otoriter rejimler daha çok halka dayanmak yerine seçkin ideolojiler ya da orta sınıf ideolojilere dayanan "*faşizm*" gibi ideolojiler ile kendini göstermiştir.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya iki kutba ayrılmıştır. Bu dönem boyunca yaşanan soğuk savaşın etkisi ile Popülist hareketlerden Avrupa'da söz edilemez ancak 1991 yılında Sovyetler birliğinin dağılması ile ortaya çıkmış yeni Avrupa devletlerinin yeni dünya düzenine entegre olması sırasında yaşadığı kültür şoku ve küreselleşmenin olumsuz sonuçları neticesinde bu şoku yaşayan insanlar Popülist partilerin kemik seçmen kitlesini oluşturmaya başlamışlardır.⁶⁷ Bu dönemlerden sonra Batı Avrupa'da, Avrupa bütünleşmesine karşı Avrupa şüpheciliği, artan göçlere ve çok kültürlülüğe karşı yerelcilik gibi kavramların ön plana çıkmasıyla özellikle sağ partilerin desteğini arttıran yeni bir Popülizm dalgası ile karşılaşmıştır.⁶⁸

Avrupa'daki Popülist partilere örnek olarak Avrupa aşırı sağını temsil eden Özgürlükler ve Uluslar Avrupası "*ENF*" grubunun üyelerinden olan beş parti gösterilebilir. Bu partiler de sırasıyla Avusturya'dan Avusturya Özgürlük Partisi

⁶³ Hasan Faruk Uslu, "**Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm**", İmgelem Dergisi, 2019, Cilt 3 Sayı 5, Sayfa 261.

⁶⁴ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 8.

⁶⁵ Nadia Urbinati, 2019, Sayfa 115.

⁶⁶ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 47.

⁶⁷ Muhammed Onur Çöpoğlu, "**Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme**", Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2017, Cilt 4, Sayı 8, Sayfa 2.

⁶⁸ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 74.

“FPÖ”, Belçika’dan Flaman Çıkarı Partisi “VB”, Fransa’dan Ulusal Cephe “FN”, Hollanda’dan Özgürlük Partisi “PVV” ve İtalya’dan Kuzey Ligi “LN” önde gelen partilerdir.⁶⁹ Avrupa’da yükselen aşırı sağ partilerin temel motivasyonu ise Avrupa’da ırkçılık ve yabancı düşmanlığının yükselmesinin beraberinde getirdiği aşırı sağ partilerin yükselmesi, şiddet vakalarının ve bu yönde işlenecek suçların artması, Bununla birlikte Popülizm, anayasal kurumlarla kararsız bir ilişki içinde olduğu için, başka bir ifadeyle kurumlara şüpheli yaklaşmak ve zaman zaman mücadele etmektir.⁷⁰

Partilerin aldıkları motivasyonla birlikte Avrupa’da Popülizm otoriterlik ve yerelcilik ile kol kola girmiş durumda gözükmektedir. Yabancı unsurların homojen ulus devletin doğasına ters düştüğünü iddia eden Popülistler halkın içerisinde halihazırda bulunan etnik ve şovenist tavırlarında bulunan oldukça kısıtlı bir yapıya dayanmaktadır.⁷¹ Bu da bize göstermektedir ki Avrupa’da Popülizm daha çok ırkçı niteliğe yakın bir yerellik örneği sergilemektedir.

1.2.2.2. Kuzey Amerika

Rus Narodnik hareketi ile yakın zamanlarda, Atlantik okyanusunun diğer ucunda Amerika kıtasında şekillenmeye başlamış olan Popülizm, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1892 yılında ortaya çıkmıştır.⁷² Temellerinin 1870-1890 yılları arasında çiftçiler arasında Popüler olan “*grengers*” ve “*greenbackers*” olarak bilinen hareketlere dayanmaktadır.⁷³ Kendilerine cumhuriyetçiler ve demokratlar arasında üçüncü bir yol olarak tarif etmişlerdir.⁷⁴ Hareket bir çatı altında örgütlenerek Halkçı Parti “*The People’s Party*” adında bir parti kurmuştur. Popülizm terimi Overmyer tarafından bu partiyi nitelemek için kullanılmışlardır.

Bu hareket öncelikle Amerika’nın orta batı kesiminde başlayan küçük çiftçi gruplarına politika erbabının destek vermesi ile güçlenmeye başlamışlardır. Öncelikle demiryollarının tarım ürünlerine uyguladığı taşıma fiyatlarını protesto etmek, egemen seçkinlerin yönetimine anayasalarını temel alarak itiraz etmek amacıyla hareket etmişlerdir.⁷⁵ Amerika’nın güneyinde bulunan ve geçimini tarımdan sağlayan kesimin kendi çıkarlarını korumak için ortaya attıkları halkçılık hareketi temelinde yatan

⁶⁹ Muhammed Onur Çöpoğlu, 2017, Sayfa 3.

⁷⁰ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 289.

⁷¹ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 48.

⁷² Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 28.

⁷³ Ahmet Ziya Akın, 2019, Sayfa 28.

⁷⁴ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 44.

⁷⁵ Nadia Urbinati, 2019, Sayfa 115.

sebeplerden biri, Amerika'nın kuzey ve güneyi arasındaki ekonomik makas açılırken fakirleşen güneydeki tarım kesimi, zenginleşen kuzeydeki elit kesimine karşı tarımsal radikalizmi benimsemeye başlamışlardı.⁷⁶ Diğer bir sebep ise sadece Washington elitlerine değil aynı zamanda o dönemde giderek artan doğu Asyalı göçlerine karşı bir tepkinin ortaya çıkmasına dayandığı da görülmektedir. Ülke mali siyasetinde ise uygulanmakta olan iktisadi politikalarını yöneten, Wall Street finans kapitalini ve kuzeydeki Amerikalı sanayicileri sert bir şekilde eleştirmişlerdir.⁷⁷

Kuzey Amerika'da Popülistler siyasi açıdan yerel düzeyde başarılar elde edebiliyordu ancak bu başarıyı ulusal düzeyde gerçekleştiremiyorlardı. 1892 yılı Omaha'da ilk toplantısını yapan parti ilk başkan adayını çıkartmıştır. Hükümetin sanayileşmeyi önceleyen ekonomik planlarının karşısında durmuş ve çiftçilerin haklarını ön plana çıkartmaya çalışmıştır.⁷⁸ Bu nedenle, kendisini parti sistemi içerisinde insanların gerçek temsilcisi olarak öneren politik bir hareket ortaya atmışlardır. İlk örneğini vermiştir.⁷⁹ Ancak hareket uzun ömürlü olmayı başaramamış, 1940'lı yıllara kadar Demokrat Parti içerisinde önemli bir güç olarak hareket etmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında, sağcı ögeleri geliştirerek Cumhuriyetçi parti içerisinde önemli bir güç olmaya devam etmiştir.⁸⁰ İşte Popülizm kavramı Amerikan Halkçı Parti'nin sloganı olarak kullanılmış olsa da zamanla anlam değişimi geçirmiştir.

Popülizm Amerika'da, Avrupa'nın aksine soğuk savaş döneminde Komünizm karşıtı hareketleri kullanarak agresif bir tutumla geri döndü. Burada hiç şüphesiz Amerika'yı saran Komünizm korkusu etkili olmuştur.⁸¹ Bart Bonikowski ve Noam Gidron bu dönemi on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Popülist Parti, yirminci yüzyılın başlarındaki emek ve yasaklama hareketleri ve Soğuk Savaş muhafazakarlığının paranoyası aracılığıyla tekrar canlandığını ifade etmektedirler.⁸²

Bir diğer taraftan Amerika'da yükselen ekonomik eşitsizlik neticesinde, kişilerin kurumlara olan güvenleri sarsılmış ve nihayet kurumların yetersiz olduğu inancı ile lidere güvenme ihtiyacı artmıştır, bu liderler de genelde sistemin dışından

⁷⁶ Esin Kıvrak Köroğlu, 2019, Sayfa 76.

⁷⁷ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 8.

⁷⁸ Hamit Emrah Beriş, "Demokrasiye Neler Oluyor? Popülizm ve Otoriterleşme Tartışmalarına Bir Bakış", 2019, Liberal Düşünce Dergisi, Cilt 24, Sayı 96, Sayfa 43.

⁷⁹ Nadia Urbinati, 2019, Sayfa 9.

⁸⁰ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 8.

⁸¹ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 36.

⁸² Bart Bonikowski ve Noam Gidron, "The Populist Style in American Politics: Presidential Campaign Discourse, 1952–1996" Social Forces dergisi, 2016, Cilt 94, Sayı 4, Sayfa 1600.

gelen karizmatik liderler şeklinde kendilerini göstermişlerdir. İlerleyen yıllarda Popülistler halkı arkalarına alarak Wall Street'in yönettiğini iddia ettikleri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki demokrasiyi şu şekilde tanımlamışlardır, demokrasi artık halkın halk tarafından halk için yönetimi değil, Wall Street'in Wall Street tarafından Wall Street için yönetimi olarak benimseyip “*Plutokratlar*”, “*Aristokratlar*” ve “*diğer lağım fareleri*” içinde bulunduğu Wall Street'i işgal et gibi çıkışlarda bulunmuşlardır.⁸³

Popülist liderler çerçevesinden incelendiğinde yukarıda açıklananların destekleyecek istatistikler ile karşılaşılacaktır. Öncelikle bu liderler, Nixon başta olmak üzere tam olarak kendilerini Popülist olarak ifade etmeseler bile seçkinler tarafından susturulan, “*sessiz çoğunluk*” olarak atfettikleri halk tabanına seslenmeye yönelik çalışmaları vardır.⁸⁴ Bart Bonikowski, ve Noam Gidrona göre Popülizmi kavramsallaştırmak politik aktörlere değil iddiaların niteliğine bakılarak anlaşılmaktadır. Söylemlerin içerdiği adaylar ise, Eisenhower 1952-1956, Stevenson 1952-1956, Nixon 1960-1968-1972, Carter 1976- 1980, Reagan 1980-1984, Bush 1988-1992, ve Clinton 1992-1996. Adayların konuşmalarında seçimden seçime değişiklik gösteren Popülizm bulunmaktadır.⁸⁵ Özellikle Soğuk Savaş dönemlerinde Popülist aktörler radikal muhafazakâr söylemleri benimsemekteydiler.⁸⁶

1.2.2.3. Güney Amerika

Latin Amerika'da ise Popülizm uzun ve yaygın bir geleneğe sahiptir.⁸⁷ Bu geleneğin temel yapısı Latin Amerika ülkelerinde hızlı kapitalistleşme etkileri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kapitalistleşme süreci en çok Latin Amerika'nın kırsal kesiminde yaşayanları olumsuz yönde etkilemiş, ekonomik sıkıntılar yaşayan kırsal bölge sakinleri kırdan kente göç etmeye başlamış, bu gelişmeler sonucunda kentler yoksul kesim için daha yaşanmaz hale gelmeye başlamıştır. Bu etkiler Latin Amerika kentlerinde bulunan yoksulları hareketlendirmeyi hedef alan, Amerikan emperyalizmine karşı hareket eden ilk Halkçı örnekleri vermiştir.⁸⁸

Bu Halkçı örnekleri sadece Amerikan emperyalizmine karşı değil aynı zamanda Batı karşıtlığı, küreselleşme, Kapitalizm, Neo-Liberalizm ve dünya düzeni

⁸³ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 107.

⁸⁴ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 45.

⁸⁵ Bart Bonikowski, ve Noam Gidron, 2016, Sayfa 13.

⁸⁶ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 108.

⁸⁷ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 40.

⁸⁸ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 8.

karşıtlığı öğelerini de içermektedir.⁸⁹ İç siyasette iktisadi ve siyasi iktidarın bir azınlığın elinde olmasının yanında, bir oligarşi varlığının saptanmasıyla birlikte bu oligarşiye karşı başlatılan hareket Popülist söylemi kullanan liderlerin uzun süre boyunca iktidarda kalmasını açıklamaktadır. Mudde ve Kaltwasser, Popülizmin gelişimini Latin Amerika’da üç dalga şeklinde sınıflandırmaktadır.⁹⁰

Birinci dalga, Latin Amerika’da 1929 büyük buhrandan, 1960’lı yıllara kadar Popülist partiler iktidardaki yerlerini korudular. Bu Popülist siyaset tarzı erken dönem Popülist söylem olan “*halkın taleplerinin ön plana çıkarılması*” kendine has özellikleri de beraberinde getirmiştir.⁹¹ Klasik olarak nitelendirilebilecek, Brezilya’da Getulio Vargas, Arjantin’de Juan Domingo Peron ve Ekvatorda Jose Maria Velasco iktidarları çok sınıflı koalisyon yaratmak suretiyle, aşağı ve marjinalize toplum guruplarını sisteme entegre etmişlerdir.

Latin Amerika siyasetçileri bunun yanında bir tür devlet Sosyalizmi perspektifinden hareket ederler.⁹² Daha açık bir ifade ile siyasal sisteme dahil etme süreçleri boyunca işçi sınıfı yerine halka hitap ederek yeni nesil siyasetçilerin bir portresini oluşturmaktadırlar. Böylelikle alt sınıfları halk söylemini kullanarak siyaset arenasına çekmekte ve Marksist sola karşı bir alternatif oluşturmaktadırlar.⁹³ Örnek olarak, 1973 yılında, ilk Neo-liberal devlet deneyi olan Şili’de gerçekleştirilen “*Pinochet Darbesi*”dir. Sendikaların, emek piyasasının, düzenleyici denetleyici kurumlarının ortadan kaldırılması ile ivme kazanmıştır.⁹⁴ Birinci dalga söylemlerinin ortak özelliği ise tüm Latin Amerika kökenli insanların ortak bir kimliğe sahip olduğunu ileri süren, emperyalist güçlerin müdahalesini kınayan “*Americanismo*” ideolojisine bel bağlamaları, “*temiz halkın*” ithal ikamecilerin karşısında duran Neo-Liberalizmin uşaklığını yapan “*yozlaşmış seçkinlere*” karşı birleşmesi çağrısında bulunmalarıdır.⁹⁵

İkinci dalga Popülizm, 1960’larda sönükleşen ilk dalga Popülizmin ardından yaşanan gelişmeler üzerine 1990’lı yıllarda tekrar ortaya çıktı. Brezilya’da Fernando Collor de Mello, Arjantin’de Carlos Menem ve Peru’da Alberto Fujimori Popülizm ve

⁸⁹ Soner Karagül ve Engin Belma Güder, 2020, Sayfa 114.

⁹⁰ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 41.

⁹¹ Ahmet Ziya Akın, 2019, Sayfa 29.

⁹² Hamit Emrah Beriş, 2019, Sayfa 39.

⁹³ Zafer Toprak, 2014, Sayfa 24.

⁹⁴ Ahmet Ziya Akın, 2019, Sayfa 29.

⁹⁵ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 41.

Neo-Liberalizm eklemlenmesinin sembol isimleri olarak nitelendirilmektedir.⁹⁶ Bu liderler 1980’lerdeki ağır ekonomik bunalımların ardından, birinci dalga Popülistlerin uyguladığı politikaları kullanarak seçkinleri suçlamış ve mağdur olan halkın yanında durduklarını belirterek iktidarı ele alabilmiştir. Burada göz önüne alınması gereken temel husus ise Popülizm sadece devlet merkezli ekonomilerde değil aynı zamanda Neo-Liberal ekonomilerde de var olduğunu kanıtlamasıdır.

Neo-liberal ekonomik politikalara bir parantez açmak gerekir. Neo-liberal politikalar her şeyden önce devletin kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi yoluyla, devletin ekonomik alandan el çekmesi ve büyük şirketlerin emrine vermesi yoluyla gerçekleşir. Bu durum daha çok Uluslararası Para Fonu “*IMF*” ya da Dünya Bankası eliyle gerçekleşir. Güney Amerikalı Popülist liderler de bu şekilde davranıp bu yola isteksizce de olsa başvurmuşlardır tüm bunların sonucunda, dönemin ekonomik istikrarsızlığı bir nebze durulmuş ve hiperenflasyonun önüne geçmeyi başarmışlardır.⁹⁷ Peki burada seçkinler ikinci dönem Popülizmde nasıl bir konumu bulunmaktadır? Çünkü ithal ikameci Popülist siyasette seçkinleri suçlamak kolaydı, ancak “*Dünya Bankası*” ile yapılan anlaşma neticesinde Latin Amerikalı, Dünya Bankası ile iş birliğini önemseyen bu Popülist liderler, ari halka karşı yozlaşmış seçkinleri “*güçlü devletin varlığından yana ve piyasanın gelişmesine karşı olan siyasi aktörler*” olarak söylemsel bir ton tutturmuşlardır.⁹⁸

Üçüncü dalga Popülizm, yakın zaman olarak gösterilebilecek olan, 2000’li yıllarda, Bolivya’da Evo Morales, Ekvador’da Rafael Korea, Venezüella’da Hugo Chavez ve Nicolas Maduro gibi liderler tarafından Neo-Liberalizm karşıtlığı unsurlarını içermektedir.⁹⁹ Hugo Chavez’in 1998 yılında kazandığı seçim zaferi neticesinde, geleneksel devletçi Popülizm tekrar canlanmıştır. Hugo Chavesin Popülist tutumu konusunda tartışma bulunmaz iken Moralesin Popülist olmadığına ilişkin tartışmalar halen devam etmektedir.

Üçüncü dalga Popülizm, kendinden öncekilerinin uyguladığı Neo-Liberal politikaların ardından ortaya çıkan eşitsizlikleri, kaldırmayı ve Neo-Liberalizm uygulamalarının açtığı yaraları sarmaya yöneldi. İkinci dalganın kendini bir kanata entegre etmemeye yönelik çalışmalarına rağmen üçüncü dalga Popülistler kendilerini

⁹⁶ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 177.

⁹⁷ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 43.

⁹⁸ Hasan Faruk Uslu, 2019, Sayfa 260.

⁹⁹ Soner Karagül ve Engin Belma Güder, 2020, Sayfa 117.

sol kanatta görmüştür.¹⁰⁰ Sol Popülizmin temel itici gücü petrol merkezli, eşitlikçi, yeniden dağıtım odaklı ekonomi politikaları olmuştur. Bu dönemde, yeniden dağıtım politikaları ekseninde devlet kaynakları toplumun ihtiyaçlarına yönelik olarak paylaştırılmıştır.¹⁰¹ Yozlaşmış seçkinler konusunda ise üçüncü dalga Popülist aktörler, seçkin lehine sahte oyunun kurallarını belirleyen sistem tarafından yönetildiklerini iddia etmekteydi.¹⁰²

Görüldüğü üzere Latin Amerika’da Popülizm ve Popülist aktörler için, Weyland kavramdan ekonomik ve söylemsel imaları ayıklamaya çalışmış ve şu tanıma ulaşmıştır: *“Popülizm, en iyi, şahısçıl ‘personalist’ bir liderliğin iktidara gelmek veya iktidar uygulamak için büyük sayıda ve çoğunlukla örgütlenmemiş takipçilerinin doğrudan, aracısız, kurumsallaşmamış desteğine dayandığı bir siyasal strateji olarak tanımlanır.”*¹⁰³

1.3. Popülistlerin Buldukları Konumlara Göre Tutumları

Geniş halk kitlelerini peşinden sürüklemek hemen gerçekleşecek bir olay değildir. öncelikle Popülist aktörler siyasete girmeli ve iktidarı seçkin diktatörlüğünün elinden alıp egemenliğin gerçek hakkı olan halka vermek için bu alanda boy göstermelidir. Bu kısımda öncelikle Popülist aktörlerin, ilk siyasete çıktığı anda iktidara gelemeyeceği için öncelikle geniş halk kitlelerini nasıl etkilediklerini, muhalefet sürecinde yozlaşmış seçkinlere karşı nasıl suçladıklarını, iktidara gelebilmek için tutulamayacak vaatleri nasıl verdikleri incelenecektir. Sonuçta iktidara gelmek için her yöntemi denemekten geri durmayacaklardır.

Popülistler için, öyle veya böyle iktidara gelene kadar birilerini suçlamak halkın çektiği sıkıntıları bizzat halk arasında, halkla birlikte yaşadıklarını ifade etmek kolay peki ya iktidara gelirlerse... İktidarda bulunan Popülistler ya suçladıkları iktidar seçkinleri gibi halktan kopmaları durumu söz konusu olursa... Bu kısmını ikinci bölümünde de Popülist iktidarların nasıl iktidarda uzun süre kaldıkları incelenecektir. Temel kıstas, Popülistler hem muhalefetteyken hem de iktidardayken mutlaka suçlayacak birilerini bulurlar.

¹⁰⁰ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 44-45.

¹⁰¹ Ayfer Genç Yılmaz, **“The Relationship Between Populism and Democracy: Cases From Latin America”**, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, 2019, Cilt 7, Sayı 2, Sayfa 432.

¹⁰² Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 44-45.

¹⁰³ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 167.

1.3.1. Muhalefet Saflarında Popülistler

Popülistlerin, yozlaşmış seçkinlere karşı halkın yanında ve onu temsil etmek için hazır bulduklarını ve her zaman halkın gerçek temsilcilerinin kendileri olduğunu iddiasını sürdürmektedirler. Popülistler, seçkin karşıtı olmanın yanında aynı zamanda çoğulculuk karşıtıdır, onlar halkın gerçek temsilinin sadece ama sadece kendileri olduğunu iddia ederler. İktidara gelmeden önce tüm siyasal rakiplerinin ahlaksız ve yozlaşmış olduğunu ileri sürerler.¹⁰⁴ Popülizmde halkın tümü adına konuşmalar yapılır. Her zaman yekpare olarak gördüğü halkı kendine referans alır.¹⁰⁵

Muhalefet saflarında duran Popülistlere göre halk henüz uyanmamıştır, daha doğrusu seçkinler tarafından henüz damarına basılmamıştır. Ancak bu durum uzun sürmeyecektir çünkü yozlaşmış ya da “*hainleşmiş*” olan seçkinler halkın yararına göre değil kendi çıkarlarına göre karar almaya başlayacaktır. Bu durumda ortaya çıkacak olan hoşnutsuzluk neticesinde, seçkinlerin yozlaşmışlığı ortaya çıkacak, halk uyanacak ve Nixon’un deyimi ile “*sessiz çoğunluk*”, kendisinin seçkinler tarafından sömürüldüğünün farkına varacaktır. Bu da halkı uyandıracak ve kendisinin yegane temsilcisi olduğu düşündükleri Popülistleri iktidara getirecektir.

Halk bu süreç boyunca “*hınç*”, “*nefret*”, “*kırgınlık*” ve “*öfke*” duygularına tercüman olacak olan onlara “*barış*” ve “*refah*” vadeden bir iktidarın geçmesinin önemli bir konu olduğunu söyleyen ve bunları gerçekleştiren iktidarın kendileri tarafından üretileceğini öne sürerler.¹⁰⁶ Halkın Popülistleri iktidara getirirken düşüncelerinin bu olduğunu tam olarak yalanlanamaz ancak sadece bu durum baz alınarak öfkeli halkın, seçkinlere ders vermek ve Popülistlerin söylediği gibi saf ari olanın her türlü erdemin halkta toplanacağını ileri sürmek Popülistlerin başat argümanı değildir. Burada Müller’in cümleleri gösteriyor ki sadece bu çerçeveye sıkıştırmak muhakeme etmeye yönelik temel demokratik görevin ihmal edilmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Popülist liderler yozlaşmış seçkinlerin bir parçası olmadıkları ve halktan biri, sıradan bir vatandaş oldukları konusunda halkı ikna etmelidirler.

Popülizmin bir diğer beslendiği noktanın Avrupa başta olmak üzere yabancı karşıtlığıdır. Bunun temel sebebi yine küreselleşmenin getirdiği artan göçmen karşısında ortaya çıkan çok kültürlüğe ve meydana getirdiği vasıfsız işgücüne karşı

¹⁰⁴ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 17.

¹⁰⁵ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 278.

¹⁰⁶ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 10.

¹⁰⁷ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 32.

yerelleşme çabalarında yatar. Temeli buradan almasına karşın yabancı düşmanlığı Popülistler için eşi bulunmaz bir koz olmaya başlamıştır. Bu kozları kullanan Popülistler muhalefette olduğu sürede, seçkinleri ülkelerini yabancılara satmaya başladığını ve halkın artık buna bir dur demesi gerektiğini ileri sürerek kendilerine taraftar kazanmayı amaçlamaktadırlar.

Kötü bir iktisadi politika sonucunda ortaya çıkan ekonomik problemler bir diğer Popülist muhalefet unsuru olarak çıkmaktadır. Burada özellikle tarihsel gelişim sürecinde incelenen Latin Amerika örneğinde olduğu gibi iktisadi kötü yönetim sonucunda, zenginlerin daha çok zenginleşirken fakirlerin daha çok fakirleşmesi bunun bir sonucu olarak iktisadi refah makasının daha çok açılması, halkın seçkinlere karşı beslediği duyguları kötü yönde etkileyecektir. Bu aşamada seçkinlerden kurtuluş ve iktisadi olarak halkın isteklerini yerine getirebilecek bir kurtarıcı aramaya yönelecektir. Bu kurtarıcıyı aramalarındaki diğer motivasyon “işsizlik”, “istikrarsızlık”, “güvenlik sorunu”, “kimlik sorunu” ve “dışlanma” gibi yeni bir durum ortaya çıkarsa halkın aşırıya kaçma eğilimi neticesinde aşırı sağ ve sol partilerin taban bulması kolay olur.¹⁰⁸ Bu kurtarıcı, halkın içerisinde gelen veya ona yakın olan birileri olmalı ki halkın çektiği sıkıntıları bizzat bilsin ve empati yaparak onun sıkıntılarının üstesinden gelebilsin halka barış ve refah getirebilsin. Popülistler işte tam da bu söylemleri kullanarak henüz muhalefet saflarındayken halkın gerçek temsilcisi olduğunu ileri sürerler.¹⁰⁹

Özet olarak Popülist partiler henüz muhalefet saflarındayken yozlaşmış seçkinlerin, yabancılardan, dış güçlerin üstesinden geleceklerini halka duyurarak onun sempatisini kazanmaya çalışırlar. Halkın halk için halk tarafından yönetimi bir seçkin sınıfın değil adı üzerinde halk tarafından olması gerektiğini ifade ederler. Onlara göre seçkinlerin iktidarı hiçbir zaman meşru olmamıştı onlar sadece halkın elindeki iktidarı gasp ederek kendi çıkarları doğrultusunda bu iktidarı kullanıp halkı mağdur etmişlerdi. Bu “yoz” insanlar derhal iktidardan kovulmalı ve yerine halkın içinden halk için yöneten biri geçmeli.¹¹⁰ Her ne kadar farklı dinamikler ve toplumsal koşullarda ortaya çıkmış olsalar da Popülist siyaset tarzının anti-elitist, sistem karşıtı, halk diline indirgenmiş ve doğrudan iletişime dayanan bir retorik, dışlama ve kutupsallaştırma

¹⁰⁸ Esin Kıvrak Köroğlu, 2019, Sayfa 76.

¹⁰⁹ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 10.

¹¹⁰ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 107.

içeren, krizin varlığına dayandırılan iktidar meşruiyeti ve kendi iktidarını tek çıkış yolu göstermektedir.¹¹¹

1.3.2. İktidarda Popülistler

Popülistler iktidara geldiklerinde, seçkin karşıtı söylemleri sanıldığıının aksine devam ettirirler. Bu söylemlerin iktidara geldikten sonra kendi seçkin grubunu oluşturacağını ve seçkin karşıtı söylemleri bırakacağını düşünse de büyük oranda gerçekleşmemektedir. İlk olarak Popülistler iktidara geldikten sonra dahi halkı temel çelişkileri olmayan, dayanışma içinde bir bütün olarak kabul ederler onlara göre halk, çalışan vergi veren sessiz çoğunluktur.¹¹²

İkinci olarak Popülistler, iktidara geldiklerinde halen mağdur bir azınlık rolünü sürdürmeye devam ederler. İktidarda kendi yaptıkları eylemlerin olumsuz sonuçlarını onlar iktidara geldikten sonra dahi halkın zararına çalışmakta olan seçkinler grubu yüzünden meydana geldiğini, bu koşullarda yaptıkları eylemler olumlu sonuçlanacak iken içerideki hainler yüzünden istenilen sonucu vermediğini ifade etmekten geri durmazlar. Onlar kendilerini, mağduru ve tehdit edileni aynı kampa sokmaktadırlar. Buna karşın tehlikeli ötekiler, mağdur edilen halkın acılarına, sorunlarına sebep olan her türlü kaosun, düzensizliğin, demokrasi eksikliğinin, krizlerin sorumlusu olarak gösterilerek suçlanırlar.¹¹³

Popülist anayasa fikrine odaklanmak gerekmektedir. Popülistler anayasaya ve yasalara uymak konusunda oldukça kötü bir imaj sergilemektedir. Ancak kendilerine ayak bağı olmayan yasalara karşı bir tutum takınmaz iken kendilerini köstek olacak her türlü hukuksal metni değiştirme eğilimine girmektedirler. Görüldüğü üzere Popülistler “*anayasal enstrümantalizmi*” benimsiyorlar yani kanunları bir tür araçsallık çerçevesinde değerlendiriyorlar.¹¹⁴ Halkın egemen olması ve en yüksek otorite olması konusundaki görüşlerini dile getiren Popülistler, halkın iradesine ilişkin demokratik olmayan kısıtlamalar getirdiğinden bahsetmektedirler. Halk anayasal düzenden bağımsız ve ona öncel kurucu iktidar olarak algılanır bununla birlikte mutlak önceliği vardır. İşte kurucu iktidar olarak halkın kendisi anayasal olarak sınırlandırılmaz kabul

¹¹¹ Cas Mudde ve Cristober Rovira Kaltwasser, 2019, Sayfa 63.

¹¹² Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 107.

¹¹³ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 278.

¹¹⁴ Cennet Uslu, 2020, Sayfa 12.

edilir.¹¹⁵ Bu nedendir ki yeni anayasanın halk egemenliğinde gerçekleşmesi koşuluna bağlı olarak referandumun önemi vurgulanmaktadır.¹¹⁶ Nitekim iktidara geldikten sonra yeterli güce ulaşan Popülistler, halkın iradesi önündeki anayasayı kaldırıp ona dayanan yeni bir anayasa yapma yoluna da girişmektedirler.

Popülistlerin bir diğer özelliği ise halkı kutuplaştırmaya girişmeleridir.¹¹⁷ Onlar halkı kutuplaştırmaya ve son büyük savaş olarak tahayyül edilen savaşa girme konusunda halkı hazırlamaya çalışırlar. Düşman, her zaman oradadır ve herhangi bir düşman kıtlığı çekilmez. Bu durum kendi iktidarlarını meşrulaştırmaya büyük ölçüde hizmet eder.¹¹⁸ Popülistler, halk egemenliği ile çoğunluk diktatörlüğü arasındaki gerilimden beslenir.¹¹⁹ Kendilerini halkın tek temsilcisi olduğunu ileri sürerek onlara yakın durmaya çalışırlar. Onlara göre bir kısım halk gerçek halktır, hiç şüphesiz bu halk ise kendilerine oy verip desteğini gösterenlerdir, sahibi oldukları devlet tarafından desteklenmeyi hak ederler.¹²⁰ Seçimleri kaybetmeye de tahammülleri yoktur.¹²¹ Isaiah Berlin'in ifade ettiği üzere, düşmana yani seçkinlere ve dış güçlere karşı verilen mücadelede öne sürdükleri tezi doğrular niteliktedir.¹²²

Bu kısımda bir diğer nokta ise Popülist yolsuzluk konusu, Jan-Werner Müllere göre Popülistler iktidara geldikleri zaman seçkinlerin yaptıkları yolsuzlukları yapmaya devam ederler. Bunları pekiştirirler ve farklı türlerini ortaya koyarlar. Bunu yaparken de hiçbir suçluluk duygusu hissetmezler onlara göre bu yaptıklarının demokratik bir meşruiyeti vardır.¹²³

Peki Popülistler iktidara geldikten sonra otoriter olmaya eğiliminde olabilirler mi? Bu sorunun cevabı evet Popülist siyaset otoriterliğe yaklaşabilir.¹²⁴ Onlara göre ana akım medya sahte haber üretir, özellikle kendi kaybettikleri seçimler hilelidir, muhalif politikacılar haindir, siyasi partiler işlevsizdir, kamu sektörü bürokratları derin devlettir, kendilerini yargılayan hakimler halk düşmanıdır, protestocular parayla tutulmuştur, istihbarat servisleri yalancıdır ve bilgi sızdırır, lobiciler yozlaşmıştır,

¹¹⁵ Cennet Uslu, 2020, Sayfa 12.

¹¹⁶ Ayfer Genç Yılmaz, 2019, Sayfa 440.

¹¹⁷ Soner Karagül ve Engin Belma Güder, 2020, Sayfa 111-112.

¹¹⁸ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 60-62.

¹¹⁹ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 285.

¹²⁰ Tuğba Taş, “**Otoritaryen Popülizm ve Amerikan Ajitatorünün Yeni Portresi: Nicolas J. Fuentes**”, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2019, Cilt 6, Sayı 1, Sayfa 18.

¹²¹ Ersin Kalaycıoğlu, 2020, Sayfa 21.

¹²² Hamit Emrah Beriş, 2019, Sayfa 42.

¹²³ Jan-Werner Müller, 2017, Sayfa 67.

¹²⁴ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 280.

aydınlar kibirli liberallerdir, kendi oluşturmadıkları anayasa kibirli bir liberal sistemdir, Avrupa Birliği Brüksel bürokratlarıdır, Birleşmiş Milletler bir konuşma kulübüdür.¹²⁵ Diğer yandan bu demokrasiyi tam olarak öldürdükleri ve anayasal kurumları tam anlamıyla rafa kaldırdıkları anlamına gelmemektedir. Nitekim bu şekilde davranmaları halinde büyük oranda zararlı olan yine Popülistler ve onların temsil ettikleri değerler olacaktır. En basitinden uluslararası alada yaşadıkları itibar kaybı ile beraberinde getirdikleri sorunlardan sıyrılmaları bir hayli güçleşecektir.¹²⁶

Popülizmde liderlerin de rolü oldukça fazladır, liderler siyasal prosedürleri bir kenara bırakarak halk ile doğrudan temasa geçmeye çalışmaktadır ve siyasi seferberlik stratejisini kullanırlar.¹²⁷ Popülist liderlerin, halka yönelik mesajlarda kullandıkları retorikler dikkat çekicidir. Bunu kullanırken iktidarda dahi olsalar pek çok motifi kullanırlar bunların başında giyim, kuşam, aksan, beden dili gelmektedir.¹²⁸ Böylelikle halkla iç içe görünen liderler demokratik yollarla başa gelmeyi ve orada tutunmayı başarmaktadırlar.

Yukarıda Popülistler için Mudde'nin tanımladığı gibi, Liberal olmayan demokratik cevap, görüşü çizgilerle doğru bir önerme değildir. Popülistler, iktidara gelene kadar demokratik mercilerin tamamının sınırlarını zorlamaktadır ancak, iktidara geldikten sonra bu durum değişmekte ve otoriter eğilimler göstermeye başlamaktadırlar. Nitekim hazırladıkları anayasa da bunun en büyük dayanağı olacaktır. İktidarda daha uzun süreler kalmayı hedefleyen Popülistler hazırladıkları anayasayı bir perde olarak kullanmaktan geri durmayacaklardır.¹²⁹

Öte taraftan kurumları yeniden yapılandırma sürecine sokacak ve onları kendi taraflarına çekme konusunda epey çaba sarf edeceklerdir. Otoriter özellikler her ne kadar baskın gibi gözükse de ele alınan diğer konularla harmanlayınca ortaya şu sonuç çıkmaktadır. Popülistlerin demokrasiyle ya da evrimleştirmeyi başardıkları kendi kurumları ile bir dertleri yoktur. Tam tersine geçmişteki diktatörlere sert bir biçimde karşı çıkmaktadırlar. Bunun sebebi ise diktatörler seçimle işbaşına geldikleri konusunda ısrarcıdırlar ancak yaptıkları seçimler demokratik içerik taşımazlar.¹³⁰

¹²⁵ Tuğba Taş, 2019, Sayfa 18.

¹²⁶ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 68.

¹²⁷ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, 281.

¹²⁸ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 179.

¹²⁹ Jan Werner Müller, 2017, Sayfa 67-71.

¹³⁰ Hamit Emrah Beriş, 2019, Sayfa 45.

1.4. Popülizm Yaklaşımları

Popülizm üzerine farklı düşünceler, tanımlamalar ifade edildi. Her düşünür, yazar, siyaset bilimci Popülizmi kendine göre tanımlamakta ve bir sınıfa koymaktadır. Wiles, daha 1969 gibi erken bir tarihte, Ionescu ve Gellner'in derlediği kitaba yazdığı bölüme, "*Herkesin Popülizm tanımı kendine, kendisinin bilemediği akademik baltaya göredir.*" diye giriş yapar.¹³¹ Bu sınıflandırmalar hakkında düşünürlerin kendi tanımlarını teorikte nerelere dayandırdıklarını ve bunu fiziki dünyada, Popülist olarak belirtilebilecek somut aktörler açısından hem tarihsel hem de buldukları konuma göre hareketleri açısından incelendi.

Çalışmanın başında ifade edildiği üzere Popülizmi tanımlamanın ne kadar zor olduğunu, bu konuda bir fikir birliği olmadığını görülmüştür. Popülizm nedir? Ya da daha doğrusu ne değildir? Popülizmi tanımlamaya yönelik, farklı Popülizmler arasında sistematik karşılaştırmayı da mümkün kılan birkaç yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Bu zorluklara rağmen, olgunun temel özelliklerini açıkça tanımlayan ve Popülist siyasetin bağlamlar arasında daha ilkeli bir şekilde karşılaştırılmasına izin veren sistematik bir Popülizm anlayışına ulaşmak mümkündür. Bu hedefi göz önünde bulundurarak konuyla ilgili siyaset bilimi ve sosyoloji literatüründen ortaya çıkan dört ana kavramsal yaklaşım, Popülizmi sırasıyla bir "*ideoloji*", "*söylem*", "*tarz*" ve "*siyasi strateji*" biçimi olarak tanımlarlar.¹³²

1.4.1. Popülizm Bir İdeoloji midir?

Sorusunu sormadan önce, ideoloji nedir? Sorusunu cevaplanmalıdır. İdeoloji sözlük anlamı olarak TDK'nın Tanımına göre, "*Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.*" tanımı yapılmaktadır. Kavramların tanımlanması, onlardan ne anlaşılması gerektiği önemli bir sorundur. Bireyin bulunduğu temel sorunlar karşılığında, ideoloji kavramı çok farklı motiflerle bezenir.

İdeoloji hakkında iki tanım ileri sürülebilir bunlardan ilki, geniş anlamli tanım olan, toplumun ya da toplumsal alt birimin geliştirdiği, insan, toplum ve evrene ilişkin

¹³¹ Yunus Sözen, "**Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi**", Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Batı Dünyasında Yükselen Sağ Popülizm ve Uluslararası Sisteme Etkileri, Araştırma Raporu, 2017, Sayfa 15.

¹³² Bart Bonikowski, ve Noam Gidron, 2016, Sayfa 7.

kapsamlı bilişsel ve ahlaksal inanç sistemlerinin bir biçimidir. Dar anlamda ise bir biçimde düşünmeyi davranmayı haklı çıkarmak ya da düşünce ve davranışları belli bir biçimde etkilemek işlevini taşıyan inanç, tutum ve düşünceler demetidir.¹³³ Popülizm ideoloji midir? Sorusuna cevap alabilmek için kabul edilebilecek olan tanımlar mevcuttur. İdeoloji, düşünce ve inançlara dayalı olan, bu düşünce ve inançlara duyarlı bir eylem modeli ve tutumu savunan, inancın davranışa dönüştüğü veya düşünce ve inançların bütünleştiği, kendi içinde tutarlı bir yapıyı ifade eder. İdeoloji, inanmayı ve eylemi gerektirir. Bir kavramın ideoloji olması için gerekli özellikleri sıralama konusunda Shils'in verdiği ideoloji özelliklerini kullanarak Popülizmin bir ideoloji olup olmadığı konusunda bazı fikirler elde edilebilir. Nitekim Edward Shills hukuk devleti ve demokrasiye tehdit oluşturan bir ideolojik olgu şeklinde Popülizmi ifade etmiştir.¹³⁴

Shills'in sınıflandırması en yoğun biçimden başlayarak, ideoloji, görüş açısı, inanç sistemi, sistem, fikir hareketi ve program şeklindedir.¹³⁵ Bunun dışında görüşler akideler, düşünce akımları ve siyasal toplumsal programlar, ideolojilerden ayrı düşünülmesi gereken diğer kapsamlı düşünce ve inanç sistemidir.¹³⁶ Ayrı tutulması gerekmesini belirtilmesinin sebebi ise Popülizmin ideoloji olup olmadığı konusunda yatmaktadır. Nitekim Mudde'nin Düşünsel yaklaşım olarak ele aldığı ve “*zayıf merkezli ideoloji*” olarak adlandırdığı Popülizm kavramı Shills'in sıraladığı ideoloji özellikleri ile Müller'in Popülizm üzerine yedi tezi bir araya getirilirse Popülizmin ideoloji olup olmadığı konusunda bir veri elde edilebilir.

Shills'e göre İdeolojide bulunan temel özellikler:

*“Anlatımın kesinliği ve netliği; merkezinde bulunan, ahlaki veya bilişsel unsurların bir eksen etrafına sistematik olarak birleşmesi; geçmiş ve çağdaş düşüncelerle yakınlığı, Yeni unsurlara ve çeşitliliğe karşı kendini kapatma düzeyi; duygu, düşünce ve davranışları etkileme düzeyi üzerinde otoritesi; ideolojiye katılanlardan istenilen fikir birliği; inancı gerçekleştirme üstüne almış kurumsal ilişkisi.”*¹³⁷

Müller'in Popülizm üzerine belirlediği yedi tez Popülizmi özetlemektedir. Bu özetlere bakarak şu sonuçlara ulaşılabılır. Müller Popülizmi yazılı bir doktrin olmaktan ziyade iç mantığı bulunan belirli bir iddialar bütünü olarak ifade etmiştir. Seçkinlere karşı bir aktörün halk adına konuşması ahlaki ve bilişsel unsurların sistematik olarak

¹³³ Doğu Ergil, "İdeoloji Üzerine Düşünceler" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1983, Cilt 38, Sayı 1, Sayfa 69.

¹³⁴ Gülten Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 281-282.

¹³⁵ Şerif Mardin, “**ideoloji**”, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1976, Basım 1, Sayfa 4.

¹³⁶ Doğu Ergil, 1983 Sayfa 71.

¹³⁷ Şerif Mardin, 1983, Sayfa 4.

birleşmesini ve Popülizmin sadece temsili demokrasilerde olması konusu, Popülizmin geçmiş ve çağdaş düşüncelere yakınlığı konusunu bertaraf etmektedir.

Popülistlere göre kendilerinin halkın gerçek temsilcisi olması ve seçkin karşıtlığı konusu anlatımın kesinliği ve netliği unsurlarını destekleyecek şekilde olmasına rağmen, durumu tam olarak yansıtmamaktadır nitekim, her ne kadar seçkin karşıtlığı konusunu sert bir biçimde dile getirirler de belirtildiği üzere, kendilerini destekleyen seçkinleri halktan saymakta ve onlara müsamaha göstermektedirler veya Latin Amerika ülkelerinin Dünya Bankası'ndan borç aldığı dönemlerini örnek gösterilecek olursa seçkinlere karşı oluşturdukları sert eleştirileri bir kenara koymaları Popülistlerin kesin ve net anlatımlarını duruma uyarladıkları sonucunun çıkarılmasına yardımcı olacaktır. Üstelik Popülistlerin yeni unsurlara kendini kapatmadığının önemli bir göstergesidir.

Popülistler her ne kadar kendilerini halk iradesi ile eş değer tutsa da onlar için gerçek halk sembolik bir nitelik taşımaktadır. Seçimleri kaybettikleri zaman “*gerçek halk*” ve “*sessiz çoğunluğa*” sık sık gönderme yapmaktadırlar. Bu durum Popülizmin duygu düşünce ve davranışları etkili olduğu grup özelinde her zaman tam anlamı ile etkileyemediğini, “*ideolojiye*”, ya da “*zayıf merkezli ideolojiye*” katılanların aynı fikirde sürekli kalamadıklarının göstermektedir.

Halkın isteklerinin belirlenmesinin en doğru ve kestirme yolu olan referandum “*halk oylaması, plebisit*” gibi doğrudan demokrasi yöntemleri Popülist çizgi açısından elverişli birer araçlardır. Bu durum bir Popülizmin bir ideoloji sayılıp sayılmaması konusunda önemli bir unsur teşkil etmektedir, nitekim bir ideoloji kendisini ona adayların sık sık onayını almaya girişmeyecektir. Asıl belirtmek istenen, her ideolojinin kendine göre bir meşruluk anlayışına sahip olmasıdır. Meşruluk benimsenen ideolojiye göre değişir. Her siyasal sistemin, rejimin dayandığı temeller ve ulaşmak istediği hedefler açısından farklı bir ideolojisi bulunur. Yönetilenler rejimin ilkelerini benimsiyor onların doğruluğuna inanıyorlarsa rejim meşrudur. Herhangi bir rejimi meşru kılan şey, yönetilenlerin ideolojilerinin sisteme verdiği onaydır. Bu da Popülizm hakkında seçmenlerin bir fikir birliğine varamadıklarını, seçilenlerin sıklıkla kendilerini seçmen onayına tabi tuttıkları sonucuna götürecektir.

Sonuç olarak Popülizm ideoloji midir sorusunun cevabı, içerisinde barındırdığı motifler Popülizme ideoloji görünümünü kazandırmaktadır. Örneğin temelinde halk egemenliği bulunması, siyaseti halkın iradesine indirilmesi siyasi figürlere ve kişilere bağlı olması ideoloji özellikleri gibi gözükse de Zafer Toprak'ın da ifade ettiği üzere “*dört yanı mamur bir ideoloji değildir*” Popülizmi ideoloji olarak tanımlamak, kavramı normatif çerçeve sınırları içerisinde tutarak olgusal unsurları göz ardı etmek olacaktır. Mudde gibi yazarlar açısından düşünsel açıdan bir kolaylık sağladığı düşünülen ve kendisinin öncülük ettiği düşünsel yaklaşım, diğer bir deyişle Popülizmi ideoloji olarak tanımlayan görüş son dönemlerde giderek daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Diğer yandan Aslanidis onu dar kalıplar içerisinde sıkıştırmakta ve odak noktasını daraltmakta tekrar hatırlatmakta fayda var.¹³⁸

1.4.2. Popülizm Bir Söylem midir?

Popülizm çalışmalarında diğer bir yaklaşım olan söylem yaklaşımı, temelde Popülizmin bir söylem çerçevesinde ortaya çıktığını savunarak bu söylemin nasıl oluştuğuna nasıl bir mantık çerçevesinde kurulduğuna dikkat çekmektedir.¹³⁹ Popülizmi söylemsel açıdan ele alan Laclau, “*hakim sınıf Popülizmi*” ve “*mazlum sınıf Popülizmi*” olmak üzere ayrıma gitmektedir.

*“Hakim sınıf Popülizmi toplumsal çelişkilerin törpülenmesine yönelik: Popüler sloganlar halkın aleyhine kullanılıyor. Mazlum sınıf Popülizmi ise toplumsal çelişkilerin devrim aracılığıyla çözümlenmesini öneriyor. Her iki durumda da "iktidar blok"u için kavgada Popüler söylem kullanılıyor.”*¹⁴⁰

Buna göre Popülizm yekpare bir halk tanımı yapmaktadır. Karşısında olunan kesim her ülkede farklılaşacaktır. Laclau'ya göre Popülizmin varlığı halinde söylemsel bir düşman oluşturulur.¹⁴¹

Nitekim son önerme doğru bir önerme olarak kabul edilebilir. Bunun sebebi Popülizm ortaya çıktığı günden itibaren hem sağ hem sol ideolojilerde kendini göstermeyi başarmış, “*biz*” ve “*onlar*” ikilemi yaratmıştır. Son dönemlerde ise daha çok sağ eğilimli partilerde odaklanmış bir söylem haline gelmiştir. Popülist söylem kimlik, soy, inanç, gelenek gibi öğeler açısından çoğunluktan ayrılan azınlıklar, göçmenler, düşman olarak tanımlanan unsurlar açısından inşa edilen ötekiler üzerinden

¹³⁸ Paris Aslanidis, 2015, Sayfa 88.

¹³⁹ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 81.

¹⁴⁰ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 48.

¹⁴¹ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 280.

politik bir güç kazanmaktadır. Diğer bir yandan Popülistlerin kurgusal dünyası içerisinde ahlaken saf ve yekpare vücut olan halk ile ahlaken yozlaşmış seçkinler arasından bir ayırım üzerinden algılanması da Popülizme bir diğer ötekiyle mücadele etme açısından politik bir anlam yükleyecektir.

Söylem konusuna örnek olarak verilebilecek aslında pek çok unsuru tarihsel gelişim sürecinde ifade edilmiştir. Yegâne söylem unsurlarını özetlemek gerekirse radikal sağ partilerin Popülist söylemler genelde yerlilik, ve otoriterlik temelinde ele alınırken, Sağ Popülizm yerli kültüre sahip insanların kendi ulusunun kültürüne homojenliğine ve yaşam tarzına tehdit olarak görecekt unsurlardan beslenmektedir. Bunu en iyi dünyanın güvensizlik duygusunu, belirsizlik duygusunu radikal sağ Popülistler ele alarak kendilerine bir güç kazandırmışlardır.¹⁴²

Kimi düşünürler “*anti elitizm*”, “*kapsayıcı içerici vurgular*”, “*daha çok refah vaadi*” Popülizm ve sol arasındaki kesişim kümesi olarak ele almaktadırlar. Hatta bazıları daha da ileri giderek Sosyalizmin doğası gereği Popülist olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴³ İngiliz işçi partisi, Kanada’daki çiftçi ittifakı gelişen ülkelerdeki çağdaş ideolojiler, yeni sol kapsamında bulunan Popülist hareketler olarak değerlendirilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir Popülizm başlığı altında ele alınması bu partileri sınıflandırma amacı ile kullanılmıştır.¹⁴⁴ Popülizmin bir söylem midir? Konusuna cevap aramak cevaplamak ideoloji olup olmadığı sorusunu cevaplamaktan daha kolay olacaktır. Özellikle Laclau’nun öncülüğünü yaptığı Popülizmin ortaya çıkması için gerekli olan, halk nezdinde ortaya çıkan demokratik talepler ve halkın bu taleplerinin resmi “*ideoloji*” ile çatışmasından ortaya çıkan antagonizmandan kolektif kimlik olarak halkın oluşumunu tetiklemesi Popülizmi söylem olarak betimlemek açısından daha büyük bir kolaylık sağlamaktadır.¹⁴⁵

Sonuç olarak Popülizm bukalemun görüntüsü altındadır.¹⁴⁶ Diğer ideolojilere eklenilebilen salt bir ideoloji denemez aynı şekilde ideoloji başlığı altında incelenen unsurlardan dolayı da salt bir söylem olarak nitelendirmek de tam olarak doğru olmayacaktır. Salt söylem başlığı altında değerlendirmek, Popülizmi içerisinde bulundurduğu motifler nedeniyle barındırdığı ideolojik unsurlarını ya da bir diğer deyişle içerisinde bulunduran normatif unsurları bir kenara koyup sadece olgusallığa

¹⁴² Muhammed Onur Çöpoğlu, 2017, Sayfa 6.

¹⁴³ Hasan Faruk Uslu, 2019, Sayfa 285.

¹⁴⁴ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 55-56

¹⁴⁵ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 82.

¹⁴⁶ Cennet Uslu, 2020, Sayfa 7.

dayandırmak olacaktır. Toprak'a göre Popülizmi ideoloji olarak bir düşünce önderi bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde farklı coğrafyalarının ortak deneyime sahip olması sonucu da göz ardı edilemez.¹⁴⁷

1.4.3. Popülizm Bir Siyasal Tarz mıdır?

Popülizmi siyasal bir tarz olarak gören isimlerin başında Moffit gelmektedir. Yazara göre, Popülizm bir ideolojiden ziyade bir çerçeve meselesi olmuştur. İdeolojilerin nüansları ve incelikleri, Popülist mesajın basit ve manevi doğasının ideolojilerden çok çerçevelere daha iyi uyduğunu gösterir. Dahası, Popülist çerçevenin teşhis işlevi, Popülizmin neden sıklıkla bir kriz duygusuyla ilişkilendirildiğini açıklar.¹⁴⁸ Aynı şekilde Popülizmi bir tarz olarak benimsemek çeşitli siyasi ve kültürel bağlamları geçme yeteneğine sahip kılmaktadır. Bu açıdan ideolojik ve üslup yaklaşımlarının yeterince özenli olmadığı sonucuna varmaktadır.¹⁴⁹ Görüldüğü üzere Moffit sadece yazı ve konuşmaları Popülist özellikler olmaktan çıkarıp performatif özellikleri içermesi açısından değerlendirmektedir. Yazara göre Popülizm, seçkinlere karşı halka seslenme, kaba tavırlar, kriz, çöküş veya tehdit unsurlarını içerir.¹⁵⁰

Taguieff, Popülizmi belirli programların bir bütünü olarak görmek yerine, siyasal bir tarz olarak yorumlamaktadır. Bu tarz işler kötüye gittiğinde kalabalıkları memnun etmek amacı ile kullanılmaktadır. O, Popülizmi, ideoloji veya rejim olarak belirlemenin yanlış olduğunu ifade ederek yukarıda ifade edildiği üzere gerekli zamanda oy toplayabilmek için gerekli bir politik tarzı benimsediğini ifade etmektedirler.¹⁵¹

Bunun yanında Ostiguy Popülizmi:

“Karar verme biçiminin ana ilkesi şahısçılık olan ve kültürel olarak Popüler ve ‘yerli’ olana çatışmacı ve seferber edici biçimde gösterişçi-övünç dolu bir sahip çıkmayı içeren bir çağrı-tarz” olarak betimlemektedir.¹⁵²

Pippa Norris ve Ronald Inglehart Popülizmin *“kimin yönetmesi gerektiğine ilişkin birinci dereceden prensipleri yansıtan”; meşru gücün elitlere değil, halka dayandığını iddia eden bir “retorik tarzı” olarak* anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Yazarlara göre farklı ideolojilere eklemlenen bukalemun benzeri birer retorik tarzıdır.¹⁵³

¹⁴⁷ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 280.

¹⁴⁸ Paris Aslanidis, 2015, Sayfa 99.

¹⁴⁹ Nadia Urbinati, 2019, Sayfa 117.

¹⁵⁰ Yunus Sözen, 2017, Sayfa 15.

¹⁵¹ Esin Kıvrak Köroğlu, 2019, Sayfa 77.

¹⁵² Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 180.

¹⁵³ Tuğba Taş, 2019, Sayfa 17.

Siyasal bir tarz olarak düşünenler, Popülizmi ideoloji olarak benimsemek için yeterli bir çerçeve çizemediğini, bunun ancak ince bir iletişim tarzı olabileceğini ifade etmektedirler. Siyasi aktörler sadece siyasi partiler veya liderler değil aynı zamanda çıkar grupları temsilcileri ve gazeteciler de olabilir. Knight'a göre ise Popülizm, halkla uyum iddiası her zaman olmasa da çoğunlukla biz ve onlar zihniyeti bir kriz dönemi ve mobilizasyon olarak betimlemektedirler.¹⁵⁴

Görüldüğü üzere Popülizme alternatif yaklaşım olarak benimseyen düşünürler, Popülizmi bir ideolojiden çok söylemsel temellere dayanan bir tarz olarak algılamaktadırlar.¹⁵⁵ Ancak siyasi bir tarz olarak Popülizm henüz uzlaşma ile farklı bir tanım olarak kabul edilmemiştir. Popülizmi bir tarz olarak tanımlayan yazarların daha çok Popülizmin söylem ve strateji olarak tanımlayan yazarların bir kesişim kümesinde bulunmalarından dolayıdır. Bu konuda iki düşünce yapısını içerisinde taşıyan siyasi bir tarz olarak Popülizm tanımı ayrı bir tanım olarak ele alınmalı ve daha derinleştirilmelidir.

1.4.4. Popülizm Bir Siyasal Strateji midir?

Popülizmi siyasi bir strateji olarak düşünen siyaset bilimcilerin başında Ernesto Laclau gelmektedir. Laclau'ya göre Popülizmi iki kampa böle politik sınırları inşa etmek ve iktidar sahiplerine karşı ezilenleri ve kaybedenleri seferber etmek için başvurulan stratejiye verilen addır.¹⁵⁶ Laclau'nun tanımına Mouffe katkı yaparak popülizmin bir ideoloji olmadığını ve zamana ve mekana göre değişen bir politika yapma biçimi olduğunu, politik ve sosyoekonomik dönüşümlerin baskısı altında hakim ideoloji doyurulmamış talepler tarafından istikrarsızlaştığında, ortaya çıkan popülist moment olarak ifade etmiştir.¹⁵⁷

Popülizm, Weyland'ın tanımladığı üzere:

*“Popülizm, en iyi, şahıscıl “personalist” bir liderliğin iktidara gelmek veya iktidar uygulamak için büyük sayıda ve çoğunlukla örgütlenmemiş takipçilerinin doğrudan, aracısız, kurumsallaşmamış desteğine dayandığı bir siyasi strateji olarak tanımlanır.”*¹⁵⁸

Kurt Weyland Popülizmin strateji olarak tanımlanacağını ifade eder ve bu strateji iktidarı kazanmak ve elde tutmanın yöntemleri ve araçlarını kapsar. Weyland'a

¹⁵⁴ Yunus Sözen, 2017, Sayfa 15.

¹⁵⁵ Noam Gidron ve Bart Bonikowski, 2013, Sayfa 7.

¹⁵⁶ Ernesto Laclau, **“Popülist Akıl Üzerine”**, Epos Yayınları, 2007, Ankara, Çeviren, Nur Betül Çevik, Basım 1, Sayfa 30.

¹⁵⁷ Chantal Mouffe, 2019, Sayfa 23.

¹⁵⁸ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 162.

göre bu minimal tanım Latin Amerika Popülizminde 1930'lar 1960'lar ve 1990'lardaki yükselişleri ifade edecek geniş bir kapsama alanına sahiptir. Barr, Weyland'ın strateji tanımlamasına katılır ve Weyland'ın bu tanımlamasının Popülizmin ekonomik, sosyal ve siyasal sebeplerini bir arada içerdiğini ifade eder. Neden Popülizmin bir ideolojik yönelim veya yönetim olmadığını açıklamayan Mouffe, Popülizmi krizi fırsata çevirmeye çalışan bir strateji olarak ifade etmektedir.¹⁵⁹ Görüldüğü üzere Popülizmi bir ideoloji olarak niteleyen yazarlar olduğu gibi, Popülizmin ideoloji değil, bir politik strateji olduğunu iddia eden yazarlar da bulunmaktadır.

Strateji siyasi faaliyetlerin doğasında olan bir durumdur bu açıdan değerlendirilecek olursa pek çok siyasi eylemin ideolojik olmaktan çok stratejik olduğu ya da doğrudan teknokratik olduğu haklı olarak iddia edilebilir çünkü siyasi temsilciler kararlarının getirilerini maksimize etmeye çalışan rasyonel aktörler olarak ortaya çıkmaktadırlar.¹⁶⁰ Ancak bu rasyonel aktörlerden farklı olarak Popülistler, karmaşık retorik stratejinin ürünü olarak halkı milliyetçi unsurları içerisinde barındıran tarihsel kökene dayalı, siyasal ve kültürel bir otorite sağlayarak bu anlamlandırma ve tanımlamada geriye dönük bir şekilde onu birleştirici bir potada eritir.

Bunu kullanırken özellikle ifade edilen ulusun kurtuluşu için iç ve dış düşmanlara karşı ulusun egemen gücüne saygı duymak gerektiğini ifade etmektedirler ve Popülist açıdan bakıldığında meşruiyet ölçüsü olarak halkı baz alırlar. Popülistlerin strateji olarak uyguladığı yegane politikalar ise küresel Kapitalizm, göç, İslami köktencilik, elit karşıtlığı gibi unsurlardır.¹⁶¹ Popülizm, siyasal stratejinin farklı yönlerine odaklanan üç varyanttan meydana gelmektedir. Politika seçimleri siyasi örgütlenme ve seferberlik biçimleri olan Popülizmi strateji olarak benimseyen yazarlar, Popülist partiler ve liderler için güncel siyasi kurumların meşruluğunu değiştirmek maksadıyla sıradan insanların çoğunlukçu yapısına başvururlar. Bu nedenle Popülizm siyasi söylemin tipik bir tarzını oluşturan siyasi seferberlik stratejisi olarak adlandırılır.¹⁶²

"Popülizm, esasen politik bir stratejidir ve politik retoriği gizli şikayetlerin çağrıştırılması ve bir ideolojiden ziyade, onların kışkırttığı duygulara hitap etmesidir." Bununla birlikte, bir siyasi temsilci siyasete gerçekten insanların ezici bir çoğunluğu

¹⁵⁹ Esin Kıvrak Köroğlu, 2020, Sayfa 77.

¹⁶⁰ Paris Aslanidis, 2015, Sayfa 96.

¹⁶¹ Nadia Urbinati, 2019, Sayfa 113.

¹⁶² Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 281.

ile elitlerin bir azınlığı arasındaki bir mücadele olarak gerçekten inanıp inanmadığına ya da bu söylemin seçim yararlarını elde etmek için alaycı bir fırsatçı strateji olarak kullanılıp kullanılmadığına bakmak büyük ölçüde deneysel bir konudur.¹⁶³ Diğer bir yandan şunu da belirlemek gerekir. Strateji olarak kavramlaştırıldığında, partiler veya liderler Popülist ya da Popülist değil diye etiketlemekten daha fazlasına yardımcı olmayacaktır. Mudde'nin ideoloji olarak sınıflandırması veya Weyland'ın Strateji olarak kavramlaştırması ikili kavramlar açısından konuyu daraltmaya götürmekte hem akademik literatürde hem de Türkiye üzerinde yapılan çalışmalara sığ bir zemin hazırlamaktadır.¹⁶⁴

Görüldüğü üzere Popülizmi siyasal bir strateji olarak tanımlamak bir ölçüde doğru olarak gözüktüğü de bu bağlamda genel olarak siyasal strateji olarak tanımlayanların genelde Latin Amerika ülkelerini inceleyen yazarlar olduğu konusunu da belirtmek gerekir.¹⁶⁵ Gerçekten ortak özellikleri olsa da ülkelerin kendi coğrafyaları ekseninde geliştiği göz ardı edilmemelidir.¹⁶⁶ Popülizm nedir sorusunu cevaplamak açısından bu çalışmanın yakın olduğu görüş daha çok politik strateji olduğu yönündedir.

¹⁶³ Paris Alanidis, 2015, Sayfa 96.

¹⁶⁴ Toygar Sinan Baykan, 2017 Sayfa 179.

¹⁶⁵ Noam Gidron ve Bart Bonikowski, 2013, Sayfa 11.

¹⁶⁶ Gülden Çamurcuoğlu, 2019, Sayfa 280.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYEDE POPÜLİZM

2.1. Osmanlıda Popülizmin Temelleri

Popülizm Türkiye'ye, Osmanlı döneminde sınırdaş olan Rusya'da ortaya çıkan Narodnizm hareketinden ithal edilmiştir. Bu hareketin temelinde Rusya'daki gibi Halka Doğru yönelmeyi ve halkı eğitmeyi amaçlamaktadır. Yine de ülkenin nesnel koşulları dikkate alındığında Narodnizm akımının birebir kopyası olmaktan uzak bir şekilde Türkiye içerisinde kendine has bir şekil almıştır. Bu şekli alması şüphesiz Türk aydınlarının, İmparatorluğun nesnel koşullarının farkında olmasının avantajı ile meydana gelmiştir.

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu koşullardan mütevellit Narodnizm akımının tek başına işe yaramayacağı ortadaydı nitekim Rusya'da aydınlar Narodnizm akımını sosyalist ilkeler çerçevesinde ortaya çıkartırken Osmanlı'daki aydınların Popülizmi uygulamak için, eklemeneceği bir ideoloji eksikliği çekilmekteydi. Ancak Osmanlı aydınları kendilerini ne Liberal ne de Sosyalist olarak görmekteydi. Böyle ideolojilere yakınlıklar aydınlar arasında vatan aleyhine çalışmak olarak yorumlanabilirdi. Bu yüzden sağda ve solda yer alan iki uç ideolojiden uzaklaşarak Türkiye'deki yurttaşların yapısına daha uygun olabileceğini düşündükleri Solidarist-Korporatizm ve Milliyetçilik ideolojilerine, Popülizmi eklemeyerek "*Türk Halka Doğru*" hareketini ya da diğer bir adıyla "*Halkçılığı*" ortaya atmışlardır.

2.1.1. Rus Narodnizm Akımının Osmanlı'ya Girişi

Osmanlı Popülizmi ile Rus Popülizmi birlikte kol kola ilerler. Osmanlıda Popülizmin gelişmesinde Balkanlar'dan göç eden aydınların ve Rusya'dan gelen Müslümanların rolü azımsanmayacak ölçüdeydi.¹⁶⁷ Dönemsel koşullar dikkate alındığında Osmanlı üzerinde Batı ağırlığının etkisinin giderek artması, özellikle Tanzimat'la başlayan ve merkezîyetçi siyasal uygulamalar, padişah ve uygulamaların yürütücüleri patrimonyal bürokratlara sistemli muhalefet, 1860'larda yeni bir oluşuma neden olmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Zafer Toprak, "*Türkiye'de Popülizm 1908-1923*", Doğan Egmont Yayıncılık, 2013, İstanbul, Basım 1, Sayfa 44.

¹⁶⁸ Erdi Aksakal, "*Türkiye'de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm*", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, Cilt 22, Sayı 2, Sayfa 921.

Türkiye'deki ilk Halkçılık örneklerini Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “*her şey onunla başlar*” dediği İbrahim Şinasi Bey'e kadar dayandırılabilir. Tanzimat edebiyatçısı milliyetçilik akımının önde gelenlerinden Fuat Köprülü'nün deyişiyle, “*Vatan, millet, Halkçılık mefkurelerine hizmet eden... yeni bir burjuvazi edebiyatı yaratmak istemiştir.*” Nitekim Şinasi Efendi halkın yükümlülükleri varsa fikirleri de olmalı ilkesinden yola çıkarak “*Tercüman-ı Ahval*” gazetesi ve sade bir dille yazılan “*mukaddime*” eserini işaret etmektedir.¹⁶⁹

Gerçek anlamda Cumhuriyet dönemini de etkileyecek olan Halkçılık düşüncesi İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış ve etkisini göstermeye başlamıştır. Türkiye'de Popülizm ya da Türkçe adıyla Halkçılık batı liberal demokrasisi karşısında Solidarist-Korporatist ideolojiye eklenerek kendini konumlandırmaktadır.¹⁷⁰ Türkiye'de Halkçılık fikrini ortaya çıkaran düşünür ve devlet adamları ulus sistemine geçişi formüle ederken, Rus Narodnik ve Fransız Solidarizmi Akımlarından etkilenmişlerdir.¹⁷¹

19. yüzyılın Rusya'sı birçok ülke için ideolojik stereotipi kaynağı olmuştur. Bu durum bir yandan Türkiye için de geçerlidir. 20. yüzyılın ikinci yarısında bağımsızlığını kazanmış ülkelerin entelektüel ve siyasal kesimlerinde görülen Popülizm geleneğinin ilk örneklerinden biri Batı'nın akademik çevreleri pek bilmese de Türkiye'nin Halkçılığıdır. Türkiye'ye Halkçılığın üç koldan girdiği ifade edilebilir. Bunlardan birincisi, Makedonya'da görevli Türk subaylarının getirdiği ve özellikle Bulgarlar elitlerin Slav halkına doğru gittiği Halkçılıktır.¹⁷² Akçura'ya göre Halka Doğru giden bir aydın nasıl olmalıydı sorusuna cevabı:

“*Sırlara Seniçe'de rastlamıştı. Karşılaştığı bir Sırp öğretmen Belgrat Öğretmen Okulu'nu bitirmiş, Belgrat öğretmen okulu mezunu eşi ile üçra bir köye giderek ilkokul öğretmenliğini başlamıştı. Aslında bu aydın Sırp, ilkokul öğretmenliği yanı sıra tüm köyün, belki bütün o yörenin hocalığını üstlenmişti. O, yalnız yedi sekiz yaşındaki köylü çocuklarına alfabe öğretmekle kalmıyor, tüm köye, belki o yörenin tümüne “adam olmayı, usullü çalışmayı, servet kazanmayı ve ... Sırplaşmayı” öğretiyodu. “işte asıl Halka Doğru gitmek böyle olur.”*¹⁷³

İkinci kol ise Rus Narodnizminin etkisi altında kalan ancak kendilerini sosyalist olarak adlandıran Ermeni Hıncak hareketidir. İlk olarak Ermeni iktisatçılar “*Ohannes Paşa, Portakal Paşa gibi*” düşünürler Ermeni halkının menfaatini ve huzurunu düşünürken Türk liberalleri hiçbir zaman sınıfların çıkarlarını göz önüne

¹⁶⁹ İsmail Arda Odabaşı, “**İkinci Meşrutiyet Basımında Halkçılık, Köycülük, Sosyalizm**”, Dergah yayınları, 2015, İstanbul, Basım 1, Sayfa 21-22.

¹⁷⁰ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 164-165.

¹⁷¹ Zafer Toprak, 2013, Sayfa 45-46.

¹⁷² İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 26.

¹⁷³ Zafer Toprak, 1995, Sayfa 45.

almamışlardı.¹⁷⁴ Bu açıdan Ermeni aydınların, ulusçu Taşnak akımına karşı geliştirdikleri sosyalist Hınçak akımının Narodnik'i etki alanında olması ve coğrafi koşulların iç içe bulunması nedeniyle Türkçü aydınların, Ermeni Hınçak akımından etkilenmeleri doğal birim durumdur.¹⁷⁵

Narodnik hareketinin Osmanlıya girmesini sağlayan üçüncü kol, Rusya'dan gelen Türkçü aydınların etkisinde olmuştur.¹⁷⁶ Narodnik hareketi 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren etkili olmaya başlaması ve bu dönemde Rusya'da ikamet eden Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi Türk aydınlarını etkilemişti. Daha sonraları Osmanlıya göç eden bu aydınlar, etkisi altında kaldıkları Panislamizm ve Rus Popülizminden akımlarını Osmanlı'ya taşımışlardı.¹⁷⁷ Özellikle Üçüncü kesimde bulunan Halkçı düşünürler, Rusya'dan gelen Popülizm ve Köycülük akımlarından etkilenerek, Halkçılığı temel prensip olarak benimsemiş, Türkçülük ideolojisine Popülizm katkısı yapmaya başlamışlardır

Bir diğer konu da Rus Narodnizmi ile Osmanlı Halkçılığı birbirine benzer yönleri olsa da Osmanlı Halkçılığı sonradan gelişmesine rağmen Rus Narodnizmi'nin kötü bir kopyası olarak düşünmek yanlış olur. Bu açıdan bakıldığında kendine özgü bir kimliği olan aşağıda ifade edileceği üzere Türk Halkçılığı, yukarıda ifade edilen Rus Narodnizm'den önemli farklılıkları mevcuttur.

Meşrutiyet Halkçılığı, siyasi Halkçılık ile kristalleşmiş, ulus devlet kuruculuğunu amaçlayan siyasal hak ve özgürlüklere yönelen Halkçılık türü olmuştur. Ayrıca, Türk düşünürlerine göre Halkçılık demokrasinin karşılığıdır ve hiçbir sınıfa dayanmamaktadır.¹⁷⁸ 1908 devriminin beraberinde getirdiği İkinci Meşrutiyet devrinde ilk olarak kendini gösteren Halkçılık fikri, İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde iktisadi, sosyal, siyasal sistem tasarımı olarak formüle edilmiştir.¹⁷⁹ Bu durum Türk Halkçılığının, Rus Narodnizmi dışında beslendiği diğer kaynak olan Solidarist-Korporatizme götürür.

¹⁷⁴ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 27.

¹⁷⁵ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 51.

¹⁷⁶ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 28.

¹⁷⁷ Zafer Toprak, 1982, Sayfa 70.

¹⁷⁸ Erdi Aksakal, 2018, Sayfa 919.

¹⁷⁹ İlyas Söğütü, "İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde İdeoloji Arayışı Solidarist Korporatizm", Liberte Yayınları, 2004, Sayfa 127.

2.1.2. Türk Halkçılığının Beslendiği Diğer Bir Kaynak Solidarist-Korporatizm

Solidarist-Korporatizmin, Osmanlıya girişini açıklamadan önce Korporatizm ve Solidarizm kavramlarını incelemek gerekir. Öncelikle Korporatizm, kelime anlamı olarak İngilizceden türetilmiş “*Corporation*” kelimesinden gelmektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte, ekonomik alanda sık sık kullanılmakta olduğunu görülmektedir. Siyasi olarak Korporatizm “*ortak ilkeler*” ve “*sosyal uyum*” bağlamında toplumu bir organizma olarak düşünmektedir.¹⁸⁰ Tanımı gereği anti-sosyalist ve anti-çoğulcudur. Aynı zamanda bireyi değil kamusal alanı ön plana çıkardığı için anti-liberaldir. Liberal teorinin aksine toplum bireylerin toplamı değil, ondan daha fazla bir şeydir. Bu nedenle Korporatizm bireysel çıkarlara ondan daha üst bir çıkar gurubu olarak gördüğü toplumsal çıkarlarla sınırlamalar getirir. Korporatist anlayışta Liberal anlayışın bireyselliğine karşı çıkar ve meslek gurupları siyasal etkinlik ve örgütlenmenin merkezine alınır.¹⁸¹

Korporatizmin uygulanması için üç faktöre ihtiyaç vardır. Bunlar toplumsal süreçlerde yön veren ve arabulucu olan devlet, ekonomi ve toplum seçkinleri ve halk arasındaki iletişimi sağlayacak demokrasi kurumları ve son olarak devlet güdümünde gerçekleşen kontrol mekanizmalarıdır. Bu üç öge birleştirildiği zaman Korporatizm için, toplumsal taleplerin devlet tarafından anlaşılır bir biçimde açıklanması olarak tanımlanabilir.¹⁸²

Korporatizm bu aşamada birincisi faşist Korporatizm diğeri Solidarist Korporatizm olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Faşist Korporatizm, devlet tarafınca sivil toplumu denetlemek, homojenleştirmek, farklılığı bastırmak için benimsenen hükümet politikası iken, Solidarist Korporatizm birey ve devlet arasında tampon fonksiyonu gören daha yumuşak Korporatizm türüne verilen addır. Buna göre, sosyal, ekonomik, toplumsal ve siyasi işlemlerde bireyleri kontrol altına almayı insanların bireyselleşmesinin önüne geçmek amacıyla onların yaşadıkları

¹⁸⁰ Mehmet Özden, “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi “1908-1918””, Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, Sayı 16, Sayfa 91.

¹⁸¹ Gülten Üstün ve Mahmut Üstün, “Korporatizm Bir Alternatif Olabilir mi?” Mülkiye Dergisi, 2000, Cilt 24, Sayı 224, Sayfa 162.

¹⁸² Bahadır Eser ve Hasan Yüksel, “Korporatizm, Faşizm ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyasası Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 2012, Cilt 8, Sayı 16, Sayfa 182.

cemaatlere zorunlu katılımını sağlamak için Solidarizm fikrine bel bağlanmıştır bütüncül bir toplum projesi de denenmektedir.¹⁸³

Avrupa’da sanayi devrimi, Osmanlının bu konularda geri kalması ve giderek Avrupa’ya bağımlı hale gelmesinin ardından Osmanlının gerçekleştiği bir dizi reform sonucunda yeni meslek grupları ortaya çıkmaya başlamıştı ancak bu yeni ortaya çıkan meslek grupları bir şekilde yozlaşmaya başlamış ve ileriki dönemlerde yozlaşmanın önünde devletin meslek gruplarına müdahalesini zorunlu kılmıştı. Bu müdahale özellikle Gökalp ve Cumhuriyet döneminde Sadak’la yerini bulmuştur. Öte yandan, İlerde gösterilecek olan Yusuf Akçura Halkçılığı halk, devlet, ulus ve uluslaşma konularında belirginken, Akçura, ulus toplumlarında dayanak noktasının ırk, halk, köylü, esnaf, hatta devletten çok burjuva sınıfı olduğunu savunmuştur.¹⁸⁴

Diğer taraftan Solidarizm kelime tanımı olarak dayanışmacılık “*tenasütçülük*” olarak belirtilebilir. Fikrin ortaya çıkmasında önemli düşünürlerin katkıları olmuştur bunlar S. Audier, Leon Bourgeois ve Le Playdir. Solidarizmin ruhunda önemli olan şey yine Korporatizm gibi hem bireyciliğe hem de sosyalist devletçilik anlayışına karşı olmalarıdır. Bu bağlamda kendilerinin ortaya attığı yarı toplumsal sözleşme modeli üzerine kurulu yeni sosyal model üzerinde kendilerini göstereceklerdir. Kamu çıkarlarını ön planda tutan Korporatizmin alt türlerinden, otoriter, faşist anlayışa karşı ılımlı bir biçimde çoğulcu yönetim taraftarlığı vardır. Türkiye’de Korporatizm Faşist unsurlar içerse de bu durum daha çok dayanışmacılık temelinde Solidarizm anlayışıyla beraber hareket etmektedir.¹⁸⁵

Fransız Solidarizmi’nin Osmanlı Halkçıları üzerindeki etkisinden bahsetmek gerekir. 19. yüzyılda Osmanlının çöküşünü durdurmak isteyen Türk düşünürler, Fransa’da ortaya atılan bir fikir olan Solidarizme yani diğer bir deyiş ile dayanışmacılık fikirlerine dayanarak çare aramaya başlamışlardır. Nitekim bu fikre sarılanlar, sadece Türk düşünürler değil Osmanlı ile benzer durumda olan ülkelerin düşünürleri de Solidarizm fikrine bel bağlamışlardır. Yukarıda belirtilen yazarlar dışında, Solidarizm kavramını Osmanlı ve Türkiye’de bulunmasını savunan düşünürler bilhassa Durkheim’in toplumsal iş bölümü adlı eserinden büyük ölçüde ilham almışlardır. Durkheim’in son kerteye ekonomi yerine ahlakı koyması Türk düşünürleri

¹⁸³ Birsen Örs, “19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler”, İçinde: Östan Gürkan, “Korporatizm Özgürlükten Yoksun Bir “Üçüncü Yol” Vaadi”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, Baskı 8, Sayfa 520-522.

¹⁸⁴ Zafer Toprak, 2013, Sayfa 329-330.

¹⁸⁵ Bahadır Eser ve Hasan Yüksel, 2012, Sayfa 187

oldukça derinden etkilemiştir.¹⁸⁶ Gökalp'in başını çektiği bir düşünce olan ve tanımını siyasi yapıdaki değişimin yanında toplumu değişik inkılaplarla beslemek diğer yandan değiştirmek olarak ileri sürülebilecek olan "*içtimaiyat*" ya da diğer adı ile "*içtima-inkılap*" görüşünü benimseyeceklerdir. İçtimaiyat, Durkheim'in toplumsal iş bölümünden etkilendiği görülmektedir. O halde Türk düşünürlerinin toplumbiliminin anahtar sözcüğü "*içtimaiyat*" olacaktır.¹⁸⁷

İkinci meşrutiyet Türk aydın bürokratının temel gayeleri "*ulusal bilincin uyandırılması*", "*ulusal ekonominin kurulması*" ve "*ulusal birliğin sağlanması*" olmuştur onlara göre batıya karşı verilen mücadelelerin kaybedilmesinin temel sebebi, ekonomik olarak batının gerisinde kalmaktı.¹⁸⁸ Tanzimat'ın ertesinde Ziya Gökalp'in başını çektiği Türk düşünürleri bunun aşılması için Osmanlı içerisindeki halkları ayrıştırmak yerine bir araya getirmeyi savunmuşlardır. Artık Müslim-Gayrimüslim, Avam-Ayan ayrımını bir kenara bırakmayı ve modern anlamda eşit kılınarak "*halk*" adını almasını önermişlerdir ve bu şekilde Solidarizm ruhunu Korporatizm fikirleri ile yani devletin bütün bireyleri eşit sayarak bir şekilde arabulucu rolüyle dayanışma ruhunu körükleyerek, iktisadi kalkınmaya gitmesi ile bu çöküşün önüne geçmeyi amaçlamışlardır.¹⁸⁹

Jön Türk hareketi her ne kadar iktisadi kapitalizmi benimsemek gibi bir gayeleri bulursa da kapitalist ama liberal olmayan bir iktisadi model aydınlara göre Türkiye'nin nesnel koşullarına uygun gelmekteydi. Nitekim benimsedikleri kapitalizm de devletin ekonomik hayata doğrudan müdahalesinin önünü açan, Jön Türk hareketini ulusçu bir kimliğe büründüren "*milli iktisat*" anlayışına yönelmesini sağlamıştır. Bu düşüncelerin başını Ziya Gökalp ve Tekin Alp'in düşüncelerinin çektiğini de söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Solidarizmi Türkiye'ye getirenler. Ziya Gökalp, Tekin Alp, Necmettin Sadak, Yusuf Kemal Tengirşek, Zekeriya Sertel gibi ittihatçı çevrelerdir.¹⁹⁰

2.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Halkçılık

İkinci Meşrutiyet döneminin Halkçılık akımının genel bir portresini çizebilmek için şu unsurlar başlığı altında hareket etmek gerekmektedir. İdeoloji olarak Türk

¹⁸⁶ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 311.

¹⁸⁷ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 40.

¹⁸⁸ İlyas Söğütü, 2004, Sayfa 127.

¹⁸⁹ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 309-315.

¹⁹⁰ İlyas Söğütü, 2004, Sayfa 128.

milliyetçiliğini, siyasi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni “İTC”, Sosyal kültürel olarak Türk Ocağı ve Milli Talim Terbiye Cemiyeti gibi dernekleri basın yayın organı olarak İTC'nin, Türk Ocağının, Milli Talim ve Terbiye Cemiyetinin kimi dergilerini, edebiyat olarak Milli Edebiyat akımını bu akım içerisinde özellikle Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın fikirlerini incelemek ve analiz etmek gerekmektedir.¹⁹¹ Bu iki düşünürde Türk düşünce tarihi açısından önemli bir yerde bulunmaktadır. Yusuf Akçura, dağılan Osmanlı devletini kurtarmak için üç önemli yol benimsemiştir bunlar, “Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük.” Ziya Gökalp, “İslamlaşmak, Garplılaşmak ve Türkleşmekten” bahsetmiştir. Bu bağlamda Türk “Halka Doğru gitme hareketi” öncelikle düşünürlerin dergiler ve gazetelerde yayınladıkları makalelerle başladığı ifade edilebilir. İkinci Meşrutiyetin beraberinde getirdiği “hürriyetin ilanı” yayın hayatını renklendirmiş ve bu dönemde İslamcısından, sosyalistine pek çok çerçeveden yazılan çok renkli bir yayın hayatı oluşturmuştu.¹⁹²

Nitekim bu düşüncelerin etkisi altında kalmasını Odabaşı'nın belirttiği üzere Rus Halka Doğru hareketinin Osmanlı entelijansiyasına etki etmesi olarak gösterilebilir. Odabaşı Türk Halka Doğru hareketinin diğer geri kalmış ülkelerde olduğu gibi entelijansiyaya edebiyat alanında yansımaları, Osmanlı entelijansiyası hakim Fransız edebiyatı etkisinden çıkması ve tıpkı Rus Halka Doğru hareketi gibi Halka Doğru yönelmesi ve Anadolu'daki cahil köylüyü bilinçlendirmeye çalışması Osmanlı'da Halka Doğru hareketinin etkisiyle beraberinde gelen Köycülük akımını doğurmuştur şeklinde açıklamıştır.¹⁹³

Bu Köycülük akımı da Halka Doğru hareketinden beslenmesi oldukça doğal bir durumdur. Halka Doğru hareketinin başını çeken temel yayın organı Yusuf Akçura ve Hüseyinzade Ali gibi Rusya'dan gelmiş Türklerle, Osmanlı Türklerinden Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Cânip Yöntem ve Halide Edip Adıvar'ın da yazarlıklarını üstlendikleri 11 Nisan 1913'te çıkarılan “Halka Doğru” dergisidir. Köycülüğün yanında bahsedilmesi gereken diğer bir kanat ise Türk Milliyetçiliğidir nitekim Akçura Halkçılığı, Milliyetçiliğe ulaşmak için kullandığı bir araçtır. Akçura Milliyetçilik ile ilgili düşüncelerin üst tabaka tarafından düşünülüp halka aktarılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu amaçla “Halka Doğru”, “Türk

¹⁹¹ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 37.

¹⁹² Zafer Toprak, 2013, Sayfa 85-86.

¹⁹³ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 38-40.

Yurdu” dergilerini çıkarmışlardır. Rus Narodnik hareketinden etkilenecek oluşturulan Halkçılık ve Solidarizm arasında bağlantı kurmuşlardır.¹⁹⁴

Dönemin getirdiği özgürlük neticesinde basın hareketlerinin arttığını belirtildi bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak için pek çok yöntem öneren Türk aydınlarının, önerdikleri yöntemlerden biri de Halka Doğru yönelmektir. Bu amaçla kurulan pek çok cemiyet ve dergide Halka Doğru yönelmenin önemini vurgulandığı hatta bazı dergilerde Halka Doğru gitmenin sadece öneri neticesinde kalmayıp halka yönelik çıkarılan dergilerin dilinin Anadolu Türkçesine yakınlaştırılıp Anadolu’daki vatandaşın daha kolay anlamasını sağlamak gibi bir gaye edindikleri, bu şekilde halkı aydınlatmaya çalıştıkları görülmektedir.¹⁹⁵

Türk Yurdu Cemiyeti ve Cemiyetin çıkardığı üç dergi, “*Türk Yurdu*”, “*Türk Sözü*”, “*Halka Doğru*” dergileri bulunmaktadır. Dergilerden “*Halka Doğru*” dergisi, Halkçılık üzerine yazılan yazılarda İkinci Meşrutiyet Osmanlı Basınında Popülizm açısından önem aksetmektedir. Toprak’ın belirttiği gibi Halka Doğru dergisinin dilinde günlük lisana yakın bir anlatımla karşı karşıya kalınmaktadır.¹⁹⁶ Gütülen amaç ise halkın anlayacağı dille halkı aydınlatmak ve dönemin Entelijansiyasının karanlıkta kalmış Anadolu halkına ışık olma ve aydınlığa çıkacak yolu gösterme amacı güttüğü görülmektedir. Halka Doğrunun kuruluş amacı “*İstanbul’un beylerini, efendilerini, aydınını Anadolu ile alakadar etmek idi*”¹⁹⁷

Derginin çıktığı dönemde Osmanlı beş yüz yıla yakın süredir hükmettiği Balkan topraklarını birer birer kaybetmektedir. Bu da anlaşılacağı üzere büyük ölçekte Balkanlarda yaşayan Müslüman Türklerin yaşadıkları yerlerden zorla göç etmelerine sebep olmuştur. Devlet yıkılış sürecinin son safhasına girmiş, Osmanlı için önemli bir şehir olan Edirne kaybedilmiştir. Edirne’nin kaybının ardından Hristiyan kiliselerinde bunu kutlamak için çan çalması ayrıca Türk milliyetçilerinin aydın kesimini rahatsız etmekteydi. Bu şekilde devam ederse sıra Anadolu’ya gelecekti.

Osmanlılık ideolojisinde Osmanlı topraklarında yaşayan her millet din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin Osmanlı sayılırdı. Ancak balkan yenilgilerinin ardından kaybedilen balkan toprakları diğer yandan Arapların çıkardıkları iç isyanlar neticesinde

¹⁹⁴ Erdi Aksakal, 2018, Sayfa 918-919.

¹⁹⁵ Zafer Toprak, “**Türkiye’de Aydın Ulus Devlet ve Popülizm**”, Editör: Şen Sabahattin, Bağlam Yayınları, 1995, Sayfa 11.

¹⁹⁶ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 120-130.

¹⁹⁷ Odabaşı İsmail Arda, 2015, Sayfa 43.

Türk aydınları arasında yeni bir yönelim ivme kazanmıştı bu yeni yönelim de Milliyetçilikti. Anadolu Türk milletinin anayurdu sayılacaktı.¹⁹⁸ Anadolu'yu Türkler yurt tutabilmek için Altay dağlarından mücadele ederek inmiş ve kılıç hakkıyla bu toprakları elde etmiştir. Yüzyıllardır bu toprakları kendi kültürleriyle şekillendirmiş olmaları sonucunda artık Anadolu Türklerin anayurdu olmuştu. Balkan yenilgilerinin ardından Türk aydınları sıranın Anadolu'ya geldiğini düşünmektedirler. Artık korunması gereken kutsal Türk toprakları Anadolu coğrafyası olmuştur. *“Kızıl elma artık Anadolu olarak sayılacaktır.”*¹⁹⁹

18. ve 19. yüzyıllarda patlak veren devrimler kuşağının beraberinde getirdiği milliyetçilik akımı neticesinde bütün milletler kendi ülkelerinde imparatorluklardan bir bir koparak kendi bağımsızlıklarını ilan etmeleri şüphesiz Türk aydınlarının Anadolu'ya yönelmelerini ve yukarıda belirtilen, Türklerin Anayurdu olan Anadolu'ya dayanmaları milliyetçilik akımından kaynaklanmaktadır. Diğer milletlerin aydınları bu devrimler kuşağında kendi halklarına öncü olmuş onları aydınlatmış ve birlik içerisinde olmalarını sağlamıştır. Türk aydınları ise Anadolu'ya yönelirken geç kalmıştır. Anadolu'nun kurtarılması için gereken yegâne unsur halkın uyandırılması olacaktır. Türk aydınlarına göre halk da bunu istemektedir. Bu durumu *“Halka Doğru”* dergisinin ilk sayısında Aydınların gördüğü rüyadan anlaşılmaktadır.

“Halkın Dedikleri” başlığının atıldığı *“Halka Doğru”* dergisinin ilk makalesinde:

““Sekiz-on yazıcı” birlikte bir rüya görürler. Rühayı gören bu sekiz-on kişi, devrin Türkçü aydınlarıdır. Rüyada, yeşil bir ova içinde kendilerini bulan sekiz-on aydın, burada yamalar giyinmiş, zayıf bir ihtiyar kadına ve sıtmalı hasta çocuklarına rastlarlar. Kadın bir tarlada başak toplamaktadır. Aydınları gören kadın onların yanına gelir ve kendisini tanıyıp tanımadıklarını sorar. Kadın kendisini tanımadıklarına şaşırır. Aydınlar, tanımadıkları için kadından utanırlar. Kadın; halktır, millettir, ahalidir; kısacası Anadolu'dur. Kendisini “Ben, sırası geldikçe bütün suçları üzerine attığınız halkım. Kendi namına hüküm sürdüğünüz, hâkimiyetinin vekilleri olarak meydana çıktığınız ahaliyim, milletim.” şeklinde tanıtır”

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere Halka Doğru dergisinin düşünürleri, aydın ve millet arasındaki bağlantının kopuk olduğunu düşünmektedirler Ancak halk *“kadın”* aydınlardan tam olarak ümidini kesmemiştir. Cümlelerini bir çağrı ile bitirir. *“Siz de benim evlatlarım değil misiniz? siz de yapma dileğinizi, yalancı bilgilerinizi, boş ve faydasız gururlarınız bir kenara bırakarak benimle beraber çalışır mısınız?”* bu

¹⁹⁸ Zafer Toprak, 1995, Sayfa 9.

¹⁹⁹ Funda Selçuk Şirin, **“Türk Aydın'ının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşlarının Rolü”**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2013, Sayı 52, Sayfa 956.

sözler üzerine uykudan uyanan yazıcılar “*Halka Doğru*” dergisini çıkarmaya karar verirler.

Bu rüyanın ilk sayıda basılması üzerine, Bekçi Mustafa baba imzalı bir mektup gelir. İkinci sayıda bu mektup yayımlanarak:

“Rüyayı zamanında görmüş, pek de yolunda doğru yormuşsunuz. ... Bilinmelidir ki, milletin kökü, anası, temeli halktır. Halkı, halkın duygularını düzeltmezseniz, Halka Doğru duygular vermezseniz bu yurt, şu harap memleket şenlenmez... Ah! Evet, zor... Birdenbire halka inmek, halkla senli benli görüşmek zor, pek zor fakat zararı yok, alışırsınız... Bunları mahsus yazdım ki yazılarınızın halk tarafından can ve gönülden okunduğunu anlaya, ona göre çalışsınız. Allah yardımcınız olsun, amin!”

Dileklerini sunar. Bu rüya ve bu mektup üzerine Halka Doğru dergisinin yazarları Aydın-halk arasındaki iletişimsizliğinin giderilmesi, Anadolu halkının dilinde ve amaçlarında birlikteliğin sağlanması, Anadolu’nun yeniden inşa edilmesi için çalışmalara başlarlar. Anadolu’nun imar edilmesi onların nezdinde cihattır. “*Halka Doğru*” için bu amaçlar; şiir, hikâye, gezi yazısı, tarih, sağlık, eğitim, din, bilim, iktisat, yazılarında dile getirilir.²⁰⁰

2.2.1. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’te Halkçılık

2.2.1.1. Yusuf Akçura

Halka Doğrusu dergisi yazarlarının en önemli isimlerinden yani “*sürekli yazıcılardan*” biri Yusuf Akçura’dır. Halkçılığı Türkiye’ye getiren isimlerden birisi olmasının sebebi Türk Popülizminin yayılma araçlarından olan Kırım göçmenlerinden biri olmasında yatar.

Yusuf Akçura Kırım’ın 1876 yılında Simbir şehrinde dünyaya geldi bu dönemde Rusya hakimiyetine giren şehirde Akçura ailesi yaşamaktaydı. Yusuf Akçura’nın babası vefat ettikten sonra mal varlıklarını satıp Osmanlıya yerleştiler. Askeri okula giden Akçura gizli örgütlerle ilişkisi olduğu düşüncesi ile sürgüne gönderildi. Daha sonraları cezası kaldırılan Akçura, Fransa’da “*Ecole Libre des Science Politiques*” Siyasal Bilimler Serbest Okulu’na kaydoldu orada milliyetçi hocalardan ders alan Akçura, Osmanlıya geri döndüğünde milliyetçi yayınlara imza attı.

Yusuf Akçura’nın hayatı, onun düşünceleri hakkında bir fikir vermektedir. Çocukluğunun bir kısmını Rusya’da geçirmesi Panslavist politikalarından etkilenmesine sebep olmuştur bunun yanında Zafer Toprak, Yusuf Akçura’nın gizil sosyalizan görüşlere sahip olduğunu ileri sürmekte ve yazılarında bu görüşleri belli etme

²⁰⁰ İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 43-45.

eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.²⁰¹ Diğer yandan Fransa'da gördüğü milliyetçiliğin etkisinde kalması da Akçura'yı etkilemiş ve Pantürkist ve Panislamist görüşleri kazanmasında katkıda bulunmuştur. İzlerini "*Halka Doğru*" dergisinde yazdığı yazılarda görülmektedir.

Akçura "*Halka Doğru*" dergisinin beş sayısında yazılarını yayımlamıştır. Birinci yazının temel amacı halka içinde bulunduğu sorunlarla yüzleştirmek olarak ifade edilebilir. Köylünün esnafın çektiği sıkıntılar, hastalıklar, türlü musibetlerden bahsetmekte ve bu söz konusu musibetlerin Osmanlıyı kötü etkilediğini ifade etmektedir.

Bu musibetlerin kaynağı iktisadidir. Ancak Akçura'ya göre iktisattan önce gelen bir durum söz konusudur ki o da sağlıktır. Vatandaşların sağlıklı olması son derece mühimdir. Eğer vatandaş sağlıksız olursa iktisadi kalkınmanın önüne geçer çünkü iktisadi kalkınma için iş gücüne ihtiyaç vardır. Diğer yandan Akçura nüfusun önemine de değinmektedir. Nüfus önemlidir çünkü artık şehirlerde zor durumda kalan esnaf birer birer dükkanlarını kapatıp köylerine dönmektedir. Köylerine dönen Türk esnafı şehirleri boşalttıkça şehirler Gayri-Türk ve Gayri-Müslimlerin eline kalacaktır. Nüfus faktörü tarlada çalışan işgücü açısından da önemlidir. Tüm bunları bir potada eriten Akçura'nın temel gayreti zaten hasta ve sıska bırakılan Türk insanının nüfusunu kontrol altına almak ve nesillerinin tükenmesini önlemektir.

Yazının ikinci kısmı, Osmanlı halkına eleştiri niteliği taşımaktadır. Burada Osmanlı halkının her şeyi hükümetten beklemek gibi kötü bir alışkanlığının olduğunu sorumluluğu üzerine almadığını söylemektedir. Akçura ortaya çıkan beklentiyi eleştirirken hükümetin de üzerine düşen vazifeyi yapmadığını kabul etmektedir. Ancak ona göre hükümette gibi sıradan vatandaşların eğitimlerinden sonra memur edilmesinden bahsetmektedir. Madem hükümette çalışan insanlar halktanlar o zaman bu memurlar halkın yansımaları değil midir? Akçura aslında hükümetin aylak olmadığını, yansıttıkları halkın aylak olduğunu ileri sürer.

Yazısının Üçüncü kısmında, bir kıyaslamaya başvuran Akçura Osmanlıya yakın memleketlerin ahvallerine bakar, bu memleketler Fransa, Almanya, İngiltere gibi büyük memleketler değildir. Romanya, Sırbistan, Bulgaristan, Rusya gibi Osmanlıya yakın memleketlerdir. Buralarda bile hükümet her zaman üzerine düşen vazifeyi yerine getirmemektedir. Bu gibi durumlarda halk zaten her şeyi hükümetten beklememekte

²⁰¹ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 173.

kendi arasında birlikler, kooperatifler kurarak karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmektedirler. Osmanlı halkı geç kalsa da gelişmeler mevcuttur bu gelişmeler Ege bölgesinde özellikle İzmir, Aydın çevresinde incir kooperatifleri olarak kendilerini göstermektedir. Artık buralardaki halk yabancı tüccarın kölesi gibi olmaktansa kendi imkanlarını el birliği ile sağlayıp bu imkanları gerektiğinde seferber edebilmektedir.

Yazının dördüncü kısmında, eğitimden bahsetmektedir. Çeşitli yollarla köy mekteplerinin köylerde nasıl kurulacağını, çırak mekteplerinin kasaba ve şehirlerde nasıl kurulacağını açıklamış ve bunun için gerekli olan paranın önceki yazısında kurulan dayanışma dernekleri eliyle olacağını göstermişti. Bir anda her şeyiyle bir mektep hazır olmayacak ancak gerekli olanlar zamanla yerine yamanacaktı. Türklerin en büyük zaaflarından biri her şey başlayacaksa mükemmel başlamalıydı ancak bu böyle olmamalıydı, büyük milletler de küçükten başlayıp bu günlere gelmişlerdi. Akçura yine burada hükümetten beklentilerin olmasından dem vurarak halkın girişimde bulunmamasından şikâyet etse de geleceğe umutla bakmasını sağlayan birkaç örneği sıralamıştır. Umut ışığının gerçeğe dönüşmesi için halkın okumuş aydınların önderliğine ihtiyacı vardır.

Son yazısında Akçura, yukarıdaki bölümlerde gösterilen “*Seniçe*” kasabasındaki hikayesini anlatmaktadır ve bu durumu sadece Sırpların yapmadığından, eski Osmanlı uyruğundan olan Ermenilerin, Rumların da yolda olduklarından bahsederek yazısını tamamlamaktadır.²⁰²

2.2.1.2. Ziya Gökalp

Türk kültür tarihinde önemli rol oynayan Ziya Gökalp, Akçura'nın aksine bir göçmen değildir. Diyarbakır doğumlu yazarın düşüncelerinin temelinde de tıpkı Akçura gibi Milliyetçilik akımı yatmaktadır. Savunduğu görüşlere paralel olarak İttihat ve Terakki ile yakın ilişkilerde bulunmuş bu yüzden İkinci Abdülhamit tarafından sürgüne gönderilmiştir. Daha sonraları yeni Türk devleti kurulduktan sonra Meclise milletvekili seçilmiştir. Düşünceleri ile yeni Türk devletinin kuruluşunda önemli bir paya sahiptir. Yukarıda belirtilen düşüncelerden biri de Halkçılık düşüncesidir ki zaten ilk olarak “*Halkçılık*” sözcüğü Ziya Gökalp tarafından kullanılmıştır. Yeni

²⁰² Yusuf Akçura'nın Halka Doğru Dergisinde Bulunan Yazılarını Aktaran: İsmail Arda Odabaşı, 2015, Sayfa 50-66.

Mecmua'nın 14 Şubat 1918 günlü otuz ikinci sayısı İttihatçı ideoloğun "*Halkçılık*" başlığını taşıyan bir yazısına yer vermiştir.²⁰³

Gökalp'in, Halkçılık ideolojisinin ilk kaynağı Solidarizm düşüncesinden gelmektedir. Yazar Solidarizm ya da diğer adıyla Tenasütçülük düşüncesinin temel kaynaklarından biri Durkheim'in sosyolojisinden almaktadır. Gökalp, Durkheim sosyolojisinin Türkiye'deki temsilcisidir. Durkheim ile 1912'den itibaren ilgilenmeye başlamıştır. Durkheim'in işlevsel yaklaşımına paralel olarak; grup, zümre ve sınıf çatışmalarını meslek gruplarına dayanışmasına yaslanan Korporatizm anlayışı ile çözmeye çalışır. ideal toplum, meslek anlayışı ile çözümlenebilecek olan dayanışma iş bölümüne bağlı örgütlenmedir.²⁰⁴

Osmanlı imparatorluğunun son döneminde geri kalmışlığın nedenini araştıran Gökalp, toplumsal bütünleşmenin zayıflığından söz etmektedir. Bu yüzden farklı zamanlarda yayınladığı on makalesini bir kitapta toplayıp, milletin kurtuluşunu üç başlık altında tartışmıştır. Öncelikle Türk milleti "*Muasırlaşmak*" gerekmektedir bunun Üçüncü Selim ile başladığını ifade eden yazar, muasırlaşmayı "*Türkleşme*" ve "*İslamlaşma*" akımının takip ettiğini dile getirmektedir. Muasırlaşmak akımı hakiki ihtiyaçları doğurmuştur. Durkheim'in organik dayanışma formülü neticesinde Türk Milliyetçiliğinin asıl formülünü Durkheim'in sosyolojisinde bulmuş, Marksist Sosyalizminden ayrılp Durkheim'in sosyolojisine yönelmiştir. Böylelikle Osmanlı devletinin zorlu günlerinde "*tenasütçülük*" olarak adlandırılan mesleki temsilcilik ideolojisine ulaşmıştır.²⁰⁵

Düşünürün Osmanlı imparatorluğunun yıkılış sürecinde ortaya çıkan başlıca sebebin halkın bir birlik içerisinde olmaması olarak belirtmiştir. Resmi dil, edebiyat, hukuk ve folklor alanından farklı olarak halk edebiyatı, hukuku ve folklorunun olduğunu söylemiş, dağılmışlığın resmi mercilerin halka indirgenememesi sonucunu doğurmasını ve bütünleşememenin asıl sebebinin devlet-avam arasındaki kopukluk olduğunu söylemiştir. Ona göre halk dili, edebiyatı ve folklorunun önemi büyüktü ve onun göz adı edilmesinin Türk milletinde kansızlığa sebep olabileceğini ileri sürmüştü. Diğer milletlerde bu bütünleşme sağlanmış ve beden olan "*halk*" ve "*ruh*" olan devlet arasındaki bütünleşmenin yanında artık devletler ileriye doğru hareket etmeye

²⁰³ Zafer Toprak, 1995, Sayfa 2.

²⁰⁴ Ceylan Tokoğlu, "**Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe**", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2012, Cilt 28, Sayı 84, Sayfa 125.

²⁰⁵ Toprak Zafer, 1992, Sayfa 11.

başlamışlardır. Aydınlar sayesinde Türkerin’de bu yola girdiğini söylemiştir. Böylelikle “İlm-i içtimaiyyat” biliminin ortaya çıkması ile Türk sosyoloji akımına Ziya Gökalp yeni bir pencere açmıştır.²⁰⁶

2.2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Halkçılık Anlayışı

Bülent Tanör’ün söylediği üzere İkinci Meşrutiyet döneminin siyasal ayağının renklerini oluşturan ve döneme damgasını vuran güç İTC’dir.²⁰⁷ Her ne kadar İTC’yi İkinci Meşrutiyet ile birlikte görülsede sorulması gereken asıl soru şudur: Cemiyet Osmanlı’nın son dönemlerinde gerçekten kurtuluşu, kendilerine bir şekilde bağlı yayın organları ve ideolojik önderleri gibi Halka Doğru gitmekte mi aramıştır?

Osmanlıcılık İdeolojisinin yani her milletin eşit haklara sahip olduğunu gösteren ilkenin Tanzimat Döneminden beri şekillendiğini belirtmek gerekmektedir. Osmanlıcılık, imparatorluğun ilk döneminden beri süregelen millet sisteminin sona ermesi olarak kendini gösterecektir. Osmanlı tebaasının eşit yurttaş olarak sayılması fikri de 1876 Kanun-i Esasi’nin temelini oluşturmaktaydı. Kuramsal olarak da 1918’e kadar yürürlükte kaldığı söylenebilir.²⁰⁸

Diğer yandan İslamcılık ideolojisi ise daha çok Sultan İkinci Abdülhamit döneminde ön plana çıkmaya başlamış bir ideoloji olarak kendini göstermektedir. İslamcılık, özellikle batı sömürmesine ve işgallerine karşı siyasal birlik ideolojisinin aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak İkinci Abdülhamit’in indirilmesinden sonra ideoloji etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Öte yandan Arnavutluk, Irak, Suriye ve Yemen’de görülen ulusçu eylemler İslamcılık İdeolojisinin belirttiği “*din birliğinin*” güvenilir bir kaynak olmadığını kanıtlamıştır.

Bu iki ideolojinin de bir şekilde halkı bütünleştirmeye çalışmasının yanında asıl amaçlarının Popülist bir dayanaktan yoksun olmadığı ve Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğü olduğu gözlemlenebilir. Her ne kadar İslamcılık Osmanlı’daki Popülizm hakkında yeterli dayanak vermese de dönemin hakim ideolojisi olan Osmanlıcılık, tüm Osmanlı tebaasının eşit haklara sahip olacağını iddia etmiştir.

Osmanlıcılık fikrine sarılan İttihatçılar halk desteğini arkalarına alabilmek için milliyetçi bir söylem kullanmadılar, bu vesile ile Gayri-Müslim milletler de

²⁰⁶ Toprak Zafer, 2015, Sayfa 177-178.

²⁰⁷ Bülent Tanör, “Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri”, Yapı Kredi Yayınları, 2013, Baskı 23, İstanbul, Sayfa 197.

²⁰⁸ Kemal Karpat, “Türk Demokrasi Tarihi”, Timaş Yayınları, 2013, Baskı 4, İstanbul, Sayfa 98.

meşrutiyetle birlikte kendi bağımsızlıklarını kazanacakları ümidi ile bu hareketi desteklemişlerdir.²⁰⁹ Cemiyet bunun farkında olsa da ilk amaçları Sultan Abdülhamit'in istibdat rejimine son vermek ve hürriyeti geri getirmektir.

Cemiyetin iç tüzüğüne bakıldığında Osmanlı hükümetinin, adalet, eşitlik, özgürlük ve temel hakları ihlal eden tutum ve idaresine karşı Osmanlı vatandaşlarını uyarmak maksadıyla bilcümle kadın ve erkek Osmanlı vatandaşlarından teşekkül bulunduğu, cemiyetin, genel amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla çalışacağı ve “Osmanlı vatandaşları arasında ırk, cinsiyet, din ve mezhep farkı gözetilmediği” Osmanlı sülalesinin tahta ve hilafette kalmalarına karşı bir tutum içerisinde olmadıkları fakat Şer ve Kanun'a aykırı davranışlarda bulunmaları, Meşrutiyet idaresini kabul etmemeleri ve temel hak ve özgürlükleri korumamaları hallerinde haklarında lazım gelen kanuni muamelelerin uygulanacağını ifade etmişlerdir.²¹⁰ İç tüzükte bulunan bu maddeler, bilhassa hiçbir ayrıma tabi tutulmadan İTC'nin tüm toplumu kucaklayıcı yönünün aynı zamanlarda hilafet ve Osmanlı sülalesine gerekmedikçe halez getirilmeyeceğinin garanti edilmesi de sultana bağlı olan kesimin bir şekilde sempatisini kazanmaya çalıştıklarını ve bu şekilde kitle desteğini almak için en açık kanıtı olarak gösterilebilir.

Henüz kurulduğu dönemlerden iktidara geldiği döneme kadar İttihat ve Terakki kendini vatansever bir cemiyet olarak adlandırdı ve siyasete doğrudan katılmadı. Ancak bu dönemden sonra cemiyet “cemiyet/fırka” ikiliğine son verip siyasi parti olduğunu ilan etti ve birinci dünya savaşının sonuna kadar tek parti olarak iktidarı eline aldı. Cemiyetin iktidara tırmanışı döneminde siyasi gelişmelere bakarak daha çok devletin üst kademelerinde iktidara gelebilmek çabasıyla, iktidarda baskın bir şekilde söz sahibi olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu dönemde halka yönelik açılımların genelde küçük ölçekli kaldığını, İttihatçıların halkı kazanmaya çalışmak yerine daha çok bürokrasi ve saray üzerinde yoğun siyasi baskı yaparak iktidarı kazandıkları görülmektedir.

İTC, tek parti olma yolunda seyrederken Osmanlıcı ideolojilerden ağır bir şekilde kopup daha ulusçu bir ideolojiye kendini bağlamaya başlamıştır.²¹¹ Jön Türkler devrinde gelişen Üçüncü ve en önemli ideoloji de Milliyetçilikti. Bu düşünce yenicilik

²⁰⁹ Karpaz Kemal, 2013, Sayfa 100-103.

²¹⁰ Satılmış Gökbaşı, “Gizli Bir Cemiyetten İktidara Osmanlı İTC'nin Seçimleri ve Siyasi Programı”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Cilt 3 Sayı 1, Sayfa 64.

²¹¹ Bülent Tanör, 2013, Sayfa 202.

ve modernleşmeye farklı bir gözle bakarak siyasi alanda kültür birliğini temel olarak kabul etmekteydi. Bu akım ilk başlarda tarih ve edebiyat çevrelerinde kendini göstermesine karşın imparatorlukta azınlıkların ulusçu hareketleri siyasi alanda Türk milliyetçiliğine de çehre kazandırdı. Basında koyu bir Türk Milliyetçiliği ve buna eklenen Halkçılıkla birlikte bir Halka Doğru yöneliş mevcuttu, Türk Milliyetçiliğinin önemli düşünürleri aynı zamanda Halka Doğru dergisinde Halkçı yazılarını incelediğimiz Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura olmuştur.

Cemiyet, bazı görüşleri ile özellikle cemiyetin faaliyetlerine karşı gelenin “*vatana ihanet*” ettiğini, ilan edilmesi politikası ile kendilerinin tek ve yegane doğru karar alıcıları olması görüşünü benimsemiş olsalar da bu tam anlamıyla halktan aldıkları güç ile değil kendilerini ülkenin tek kurtarıcısı olarak gören bir seçkin grubu olarak görmesinden gelmektedir. İttihat ve Terakki halka ulaşmak amacıyla girişimlerde de bulunmaktaydı bunun en önemli örneği sonradan yerini “*Halk Evleri*” olarak adlandırılan oluşuma bırakan “*Türk Ocakları*” ile siyasi ideolojilerini yaymaya çalışmışlardır. Tüm bunlara rağmen devletin resmi ideolojisi “*Ulusçuluk*” değil “*Osmanlıcılık*” olarak kalmıştı.²¹²

İkinci Meşrutiyetin getirdiği bir diğer yenilik de “*Halkçılık*” ve “*Köycülük*” akımlarının etkisinde kalması olmuştur yukarıda belirtilen kanallardan giriş yapan bu akım dönemin siyasi yaşamını da bir ölçüde etkilemiş özellikle Rumların ve Ermenilerin kendi ulusal politikalarının kilit taşları olarak gördükleri köylüler konusunda, Osmanlı halkının ezici bir çoğunluğunun köylü olmasını görmezden gelen aydınları uyandırmış ve maddi sorunlarının düzeltilmesi ve idare ile ilişkilerinin iyileştirilmesi başlığı altında yasal olarak düzenlenmeye gidilmiştir ve Tanör’ün deyimiyle bu dönemde Cumhuriyette oluşacak “*Halkçılık*” ve “*Köycülük*” akımlarına köprü görevi üstlenmiştir.²¹³

Türk siyasal hayatında önemli bir yeri olan İTC görüldüğü üzere, Halkçı bir temelden yoksun değildi ancak bu Halkçılık çok temel anlamlarda kalmış ve gelişmesi için ortam sağlanamamıştır. Öyle bir ortam olsaydı dahi cemiyetin Türk tarihi içerisindeki konumu göz önüne alındığında Halkçı bir partiden çok devleti kurtarmaya çalışan bir grup seçkinin faaliyetlerini içerisine alan bir oluşum olduğu görülmektedir.

²¹² Kemal Karpat, 2013, Sayfa 114.

²¹³ Bülent Tanör, 2013, Sayfa 216.

Cemiyetin kendisi her ne kadar Halkçılık üzerine kurulmuş olmasa da içerisindeki fikir önderleri ve bazı yöneticiler büyük ölçüde Halka Doğru yönelmenin onu eğitmenin bilincinde olmuşlar Türk Ocakları gibi enstitülerle vatan, millet sevgisini aşılıyarak vatan ve millete hizmet etmenin en kutsal değerlerden biri olduğunu halka göstermeye çalışmışlardır.

2.3. Cumhuriyet Döneminde Popülizm

İkinci Meşrutiyet döneminde başlayan Halkçılık akımı, Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalmıştır bu miras büyük oranda Osmanlı aydınlarının Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri ve tek parti hükümeti kadrolarının Halkçılık üzerine çalışmaları neticesinde kendini göstermektedir. Tek Parti Halkçılığı uygularken yine Osmanlı dönemindeki gibi halkı eğitme, birlik ve bütünlük içerisinde hareket ettirme ve sosyalizan görüşlerin ön plana çıkmasını engellemek amacı taşımaktaydı.

Nitekim o dönemde Türkiye'nin sınır komşusu olan Sovyetler Birliği'nin, Türkiye dahil olmak üzere kendi çevresindeki ülkelerde sosyalist hükümetler kurmak için yoğun bir çaba içerisine girmesi söz konusuydu. Ancak Türk önderleri Sosyalizm fikrine sıcak bakmamakta ve Türkiye'nin nesnel koşullarına uygun olmadığını düşünmekteydi. Diğer yandan Sovyetler Birliği, Türkiye'nin doğusundaki topraklara göz dikmesi, bu konuda Türkiye Cumhuriyeti kendi toprak bütünlüğünü korumak amacı ile sosyalist fikirleri benimsemediğini Batı'ya göstererek ve Sovyetler tehdidine karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin "ABD" desteğini yanına almak için çalışmalara girişmiştir.

Sosyalist görüşleri bu şekilde dışlayıp ülke içerisinde Sovyetlerin etkisi ile meydana gelebilecek bir sosyalist hareketin önüne geçmek için Ziya Gökalp başlığı altında incelenen meslek sınıflandırması olan "*Tenasütçülük*" akımına sarılan Türk önderlerinin en temel amacı Türkiye Cumhuriyeti'nde bir sınıf farklılığı olmadığını olsa olsa meslek farklılığı olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye o dönemde sınıf farklılığı bilinci oluşturabilecek bir burjuva sınıfı ve işçi sınıfından yoksundu. Diğer yandan bu kadrolar, Sovyetler Birliğinin de bu iki sınıftan yoksun olduğunu, Sovyetler'de bir köylü destekli sosyalist devrim 1917 devrimi ile Sosyalizmi, Rusya'ya kabul ettirdiğinin farkındalardı. Rusya'daki duruma benzer bir şekilde Türkiye'de de köylü sınıfı yoğunlukta idi.

O halde bu meslek birliği ve dayanışmasının Türkiye'ye yerleştirilmesi Türkiye'de ileride oluşacak sınıfların devrim hareketlerinden koruyacaktı. Şöyle ki meslekler halinde örgütlenmiş vatandaşlar bir işçi sınıfı bilinci kazanmaktan ziyade meslektaşlık bilinci kazanacak bir mesleğin veya işçi grubunun çıkarları diğerine ters düşecektir. Böylelikle Türkiye'de damarları birbirinden farklı yönlerde doğru kan pompalayan eksik bir işçi sınıfı bilinci yerine “*Tenasütçülük*” çerçevesinde meslek sınıfı bilinci hakim olacaktır. Bu bilincin yerleştirilmesini ise ilk olarak İzmir İktisat Kongresinde görölmektedir nitekim bu kongrede işçi ve burjuva olarak iki sınıf değil, meslek gruplarından oluşan farklı meslek örgütlerinin sorunları üzerinde durulacak, Batı'ya, Türkiye'nin Sosyalist bir ülke olma eğiliminde bir ülke olmadığını göstermeye çalışacaklardır.

2.3.1. Tek Parti Dönemi Halkçılığı

Milli Mücadelenin başlangıcında “*mürşit*” olarak nitelendirilen halka, halkın iradesine yönelik teveccüh zamanla yerini “*Halkçılık*” anlayışına bırakmıştır. Ağır koşullar altında kazanılan kurtuluş savaşı, Türk halkının bağımsızlığını kazanmasını sağlamasına rağmen, uzun yıllardan beri süre gelen Anadolu insanının üzerine adeta karabasan gibi çökmüş olan bilgisizlik sorunu, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi yıllarca devam eden savaşların getirdiği yıkımların sonucunda Anadolu'nun şehirleri köyleri harap olmuş, bütün bu savaşların beraberinde getirdiği yük halkın omuzlarına binmişti.

Cumhuriyet döneminde, seçkin anlayış devam etmektedir. Ancak halka yönelik aşkın nitelendirilmelere bakarak halk egemenliği meşrutiyet kaynağı olarak görölmeye başlanması, kayıtsız şartsız millet egemenliğinin belirtilmesinin yanında, Milli Mücadelenin başlangıcında “*mürşit*” olarak görölen halk sonrasında “*irşat*” edilmesi gereken kitleler olarak görölmeye başlanmıştır. Bu görevin yani halkın eğitilmesinin, seçkinlerin üstlenmesi gerektiğine inanan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucu seçkin kadroları, “*zor ama onurlu*” olan bu savaşın mutlaka kazanılması gerektiğine inanmaktaydılar.²¹⁴

²¹⁴ Abdullah İlğazi, “*Atatürk'ün Halkçılık Anlayışının Türkiye'nin Çağdaşlaşmasındaki Rolü ve Önemi*”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002, Sayı 8, Sayfa 1.

Seçkin kadroların gözünde madem aşkın bir varlık olarak egemenlik halkın elinde o zaman bu halk eğitimi olmalı ki gelecekte vereceği kararlarda bilgisizliğin getireceği sıkıntılardan arınabilsin düşüncesi hakim olmaktadır. Atatürk'ün Nutuk'unda, konuşmalarında, görüşlerinde CHP'nin Programlarında, Türkiye Büyük Millet Meclisinde pek çoğu kabul edilmek üzere gündeme getirilen kanun tasarılarında; halka yönelik açılan okullar, halkevleri, millet mektepleri gibi kurumlarda bu anlayışın sadece kuram düzeyinde kalmadığını aynı zamanda uygulanmaya başladığını görülmektedir.

1920'li yıllar milli mücadelenin ertesinde ulus devlet inşa edilmesi sürecini kapsayan bir dönem olacaktır. Demokrasi ve millet hakimiyeti belli ölçüde okur yazarlık beklemekteydi. Bu açıdan ülke henüz demokrasiye geçmek için tam anlamıyla hazır değildi bu nedene dayanarak ülkeyi bütünleyecek olan "*Hakimiyet-i Milliye*"ye öncelik verilmeliydi.²¹⁵ 1921 Teşkilat-ı Esasi Kanununun daha birinci maddesinde "*Hakimiyet bilâkaydû şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.*"²¹⁶ Şeklinde egemenin halk olduğunu işaret etmektedir.

Cumhuriyet döneminin Halkçılık ilkesinin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk'tü onun halkçı fikirleri Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sından gelmekteydi. Atatürk bu görüşleri özellikle kuzeyde yükselen Bolşevik tehlikesine karşı Türkiye'yi korumak amacıyla öne sürmüştü. Birinci İnönü savaşından sonra Sevr anlaşmasının gözden geçirilmesi amacıyla Batılı Emperyalist devletlerin Büyük Millet Meclisi Hükümetini davet etmesi Türkiye'de bulunan sol kesimin başının ezilmesinin ilk adımları atılmış olmaktadır. Tabi ki de bu cesur bir karardı nitekim kurtuluş mücadelesi devam etmekte ve bu konuda en büyük desteklerden birini, Sovyet Rusya vermektedir. Ancak Mustafa Kemal bu konuda kararlılığını meclis konuşmalarında dile getirmekten geri durmamıştır.

Atatürk'ün düşüncesi, Türk milleti sosyalist görüşleri benimsememeli, Sosyalizmin Türk kültür yapısına uymadığıdır. Türkiye'nin, Bolşevizm dalgasının etkisi altında kalacağına inanan Batılı devletlere karşı, Lozan görüşmeleri devam

²¹⁵ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 385.

²¹⁶ Kemal Gözler, "**Teşkilat-ı Esasiye Kanunu**", <https://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf>, Erişim Tarihi: 12.03.2021.

ederken yeni kurulacak Türk devletinin Bolşevizm dalgası altında kalmayacağını garanti etmek için İzmir İktisat kongresi düzenlenmiş ve yeni kurulan devletin Sosyalist veya Komünist bir devlet olmayacağını kongrenin kararlarından anlaşılmıştır. Kurtuluş savaşı sürecinde, Türkiye'nin Sovyetlerle yakın ilişki içerisinde yardımlaşması sonucunda etkileneceği korkusu kalkmıştır.

Atatürk'ün toplum görüşü “*Tenasütçü*” bir felsefeye dayanmaktadır. Onun Halkçılık ilkesine göre iktidarın gerçek kaynağı halktır. Zaten Kurtuluş savaşının, hemen hemen toplumun bütün kesimlerinden cepheye asker göndermesi en büyük kanıttır. Türkiye Cumhuriyeti'nin çekiştirici ve çarpıştırıcı liberal devlet tipini benimsemeyeceğini, ülke gerçekleri ile ancak sınıfsız bir “*Milli Devlet*” görüşünü bağdaştırabileceğini savunmuştur. Bu görüşlerle birlikte “*Ceza Kanunu*” konusunda değişikliğe gidilecek sınıf esasına dayanan cemiyetler yasaklanacak, “*İş Kanunu*” yurttaşların sınıflara ayrılarak parçalara ayrılmasını engelleyici bir kanun olarak değerlendirilecektir.²¹⁷

Türk devleti, Sosyalist temellere dayanmadığı gibi liberal temellere de dayanmadığını beyan edecek ve Atatürk'ün önderliğinde yeni bir toplum oluşumu ortaya çıkacaktır. Bu girişim devlet önderliğinde olmasına karşın vatandaşın da girişim imkanlarını sınırlamayacak şekilde olacak bu girişimlerin ardından ortaya çıkacak sınıflarda devlet, iki sınıf arasında ki eşitsizliğin ortadan kaldırılması için eşitliği sağlayıcı bir tampon görevi görecektir. Önlemlerin alınması yeni kurulan devletin bütünlüğünü sağlamaya ve onu korumaya yönelik olacaktır. Sınıf çatışmalarının ülkeyi yeni bir felakete sürüklemesi korkusuna karşın uygulanan bir önlem olarak alınan sınıfsız ancak sosyalist olmayan “*tenasütçü*” toplum görüşü, İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren alt yapısı hazırlanan bir görüştü. Bu görüşün ortaya çıkışını daha Kurtuluş Savaşı döneminde olduğunu dile getiren Mustafa Kemal Nutuk'ta:

“Yeri geldiğinde arz etmişim ki, ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu'muza kök teşkil eden 13 Eylül 1920 tarihli bir programı Meclis'e takdim etmişim. Bu programın Meclis'te 15 Eylül'de okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin esas mahiyetini ve idare usulü hakkındaki görüşleri tespit eden ve Meclis'in açılışını müteakip okunup kabul olunan önergemi de, bu kısım ile beraber, "Halkçılık Programı" unvanı altında bastırmış ve yayımlatmışım. Arz ettiğim teşekküller, benim bu programımdan ilham alarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar.”²¹⁸

²¹⁷ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 385-420.

²¹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, “**Nutuk**”, Kaynak Yayınları, 2015, İstanbul, Basım 1, Sayfa 443.

Toprak'a göre bu bahsedilen dönemde herhangi bir Halkçılık programı başlığı altında böyle bir program bulunmamaktadır. Ancak daha sonraları bazı telgraflarda mektuplarda anlaşılacağı üzere Atatürk'ün aklında bir Halkçılık fikri mevcuttu. Halkçılığın programa dökülmesi Toprak'ın da belirttiği üzere Halk Fırkasının ilk programı olarak sayılabilecek dokuz umde içerisinde yer almaktaydı.²¹⁹

Mustafa Kemal'in 1 Mart 1921 yılında yaptığı konuşmada *"iç siyasetimizde şiarı olan Halkçılık, yani ulusu bizzat kendi yazgısına egemen kılma esası teşkilat-ı esasiye kanununumuzda tespit edilmiştir"* bu dönemde devam eden savaşlardan ötürü bir süre daha Cumhuriyet hakkındaki görüşlerini gizleme ihtiyacı hisseden Mustafa Kemal bu savaşın ardından meydana gelen Lozan görüşmelerine İstanbul Hükümetinin çağrılmasının ardından Saltanatın kaldırılması yönünde karar alınmasını sağlamıştır.²²⁰ 1 Aralık 1921 tarihli konuşmasında Halkçılık ilkesi ana başlık halinde yer almakta

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Bir Hitabesi-Halkçılık, Halk Hükümeti, Hakimiyet Bil-a Kayd u şart Milletindir- Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2 Kanu-ı Evvel 1337 Celsesinde Heyeti Vükela'nın Vazife Mesuliyeti Hakkındaki Teklifin Müzakere ve Munakaşası Münasebeti İle İrad Olunmuştur ve Dört saat Devam Etmiştir, Ankara 1340-1338 Hakimiyet-i Milliye Matbaası"

Bu konuşmada Mustafa Kemal'in Nutuk'ta belirttiği Halkçılık programıydı. Kapakta Halkçılık ilkesi yer almakla birlikte içerisinde bir program belirtmiyordu.²²¹

Atatürk 6 Aralık 1922'de *"Hakimiyet-i Milliye, Yenigün ve Öğüt"* gazetelerine gönderdiği demeçlerde Halk Fırkasının kuruluşundan bahsetmiş, 14 Ocak 1923'de bu yaptığı bir konuşmada *"Ben öyle bir parti kurulmasını düşünüyorum ki bu parti milletin bütün sınıflarının refah ve mutluluğunu sağlamaya yönelik bir parti olsun."*²²² Bu bağlamda Atatürk'ün sözlerinden yola çıkarak kurulan CHP'nin bütün halkı kucaklayıcı ve onların sorunları ile doğrudan ilgileneceği *"Halkçı"* bir programa sahip olacağını dile getirmiştir.

Yurt gezisine çıkan Atatürk şu sözleri dile getirmekteydi,

"Bence, bizim milletimiz birbirinden çok farklı menfaatleri takip edecek ve bundan dolayı da mücadele halinde bulunagelen çeşitli sınıflara sahip değildir. Ülkedeki sınıflar

²¹⁹ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 400.

²²⁰ Özay Göztepe, **"Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi"**, Notabene Yayınları, 2016, Ankara, Baskı 1, Sayfa 69-70.

²²¹ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 408..

²²² Doğan Erkan, **"II. Meşrutiyet Döneminden Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarına Halkçılık Fikrinin Gelişimi"**, İnsan ve İnsan Dergisi, 2019, Cilt 6, Sayı 20, Sayfa 139.

birbirlerine lazım olan ve birbirlerini tamamlayıcı ve bütünleyici özelliktedir. Onun için de Halk Fırkası bütün sınıfların haklarını, yükselme sebeplerini ve mutluluğunu sağlamak yolunda çalışmalarda bulunacaktır.”²²³

Atatürk’ün Halkçılık ilkesi kuramsal düzeyde kalan bir ilke olarak değil toplum hayatının her alanında somut bir biçimde uygulanan bir ilkedir. Atatürk için toplumdaki bireyler eşit ve imtiyazsız birer fert olarak görülmüş işçisinden memuruna, çiftçisinden toprak sahibine kadar Halkçılık ilkesi çerçevesinde değerlendirmiştir.

Atatürk kurulacak olan Halk Fırkasının, bir sınıf partisi olmayacağını bütün ülke çıkarlarını temsil edecek bir parti olacağını da beyan etmiştir. Halk Fırkasının 1923 tarihli tüzüğünde:

“Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz’etmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir.”

İfadelerini kullanmış ve takip eden yıllarda tüzükte geçen Halkçılık ilkesini devam ettirmiştir. Bunun yanında Cumhuriyetin kurucu kesimleri “*Halkçılık*” ilkesini daha önceden de belirtilen üzere “*demokratie*” yani demokrasinin karşılığı olarak görmektedir.²²⁴

Türkiye’nin sınıfsız bir toplum olduğu düşüncesi İsmail Hüsrev Tokin’e göre dönemin hakim romantik ruhunun bir ürünü olduğuna inanmaktaydı. Ona göre “*Türkiye hiçbir zaman içtimai sınıflara ayrılmış bir memleket olmamıştı.*” Ekonomik hayat geliştikçe “*meslekler*” “*sınıflar*” beliriyordu bu yaşamın zorunlu bir yasasıydı. Partinin sahip olduğu sınıfsız görüş gerçek hayatın inkârı anlamına gelmemekteydi.²²⁵

Tek parti iktidardayken ülke genelinde yaşanan modernleşme süreci “*tedrici*” değişimleri de beraberinde getirdi.²²⁶ Partinin ikinci kurultayında CHP’nin Cumhuriyetçi, Halkçı, Milliyetçi olduğunu belirtirken ilke sayısı üçe çıkarılmıştı,²²⁷ Kökenlerini daha önceden belirtilen şekilde Osmanlı devletinde bulan Halkçılık ve Milliyetçiliğin yanına devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri de eklendi. Cumhuriyet Halk Fırkası tüm toplumu temsil ettiği iddiası ile hareket etmesi partiyi “*homojen*” bir

²²³Hakkı Uyar, “**Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938)**”, [www.ataturkansiklobedisi.gov.tr/https://ataturkansiklobedisi.gov.tr/bilgi/Cumhuriyet_Halk_F%C4%B1rkas%C4%B1_\(1923-1938\)](http://www.ataturkansiklobedisi.gov.tr/https://ataturkansiklobedisi.gov.tr/bilgi/Cumhuriyet_Halk_F%C4%B1rkas%C4%B1_(1923-1938)), Erişim Tarihi 15.03.2021.

²²⁴ Abdullah İlğazi, 2002, Sayfa 3.

²²⁵ Zafer Toprak, 2015, Sayfa 423.

²²⁶ Hakkı Uyar, “**Tek Parti Dönemi ve CHP**”, Boyut Yayınları, 2012, İstanbul, Sayfa 81.

²²⁷ Abdullah İlğazi, 2002, Sayfa 11.

yapıya büründürdü.²²⁸ Bu şekilde Halkçılık ilkesini kendi bağına basan ve diğer ilkelerle de Halkçılık ilkesini benimseyen CHP kurucu kadrolarının Altı Ok olarak bilinen ilkeleri oluşturmuş oldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin daha kuruluş yıllarında Atatürk başta olmak üzere kurucu kadrolar ülkenin mevcut durumu ile ters düşmeyen bir ekonomik ve sosyal ilkeler yumağını benimsemişti. Bu kadroların etkilendiği düşünürlerin örneğin Durkheim ve Gökalp gibi düşüncelerini koşulsuz şartsız uygulamak yerine dönemin koşullarını kendilerine göre yenileyerek kullanma girişimleri doğal karşılanabilecek bir durumdu. Yeni kurulmuş devletin henüz kendini koruyabilmesinin çok güç olduğunu bilen kadrolar, ideolojik olarak toplumu partiye bağlama ve parti devlet çatısı altında “otoriter” bir biçimde “Halkçı” temellere dayanarak “bakın biz sizin için varız, sizi temsil ediyoruz” demeye getirerek, henüz yeni kurulmuş devletin ideolojik altyapısını oluşturmayı kendilerine görev olarak atfetmişlerdir.

Ancak bu süreç, ikinci Dünya Savaşının sonrasında gelen demokratikleşme dalgasının ardından bozulacak, bu demokratikleşmeden Türkiye’de nasibini alacak ve zaten CHP’nin içerisinde bulunan muhalefet yeni partiler kurma konusunda cesaretlenecektir. 1946’dan sonra çok partili hayata geçilmesi ile birlikte Türkiye yeni bir döneme girecektir işte “Popülizm çok farklı eksenlerde yaşanacak, çok partili döneme kadar ideolojik bir silah olan Popülizm DP ve AP evresinde siyasal boyutu ön plana çıkacaktır.”²²⁹

2.3.2. Demokrat Parti ve Popülizm

Türkiye’de, Popülizmin gerçek anlamda ilk sözcüsü DP’dir. Bu bir anda oluşan bir Popülizm değil daha ziyade Osmanlı’nın Tanzimat döneminden gelen ve Meşrutiyet dönemlerinin “Halka Doğru” hareketlerinin ardından, Cumhuriyet döneminin de beraberinde getirdiği “Halkçılık” ilkesinden devraldığı miras şeklinde olmuştur. Sunar “Ne Osmanlı’da ne de Tek Parti döneminde “Halka Doğru” ve “Halkçılık” akımları Popülizm değildir.”²³⁰

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında tam anlamıyla demokratikleşme hareketlerinden bahsedilemez bu dönemlerde daha çok devleti

²²⁸ Hakkı Uyar, 2012, Sayfa 82.

²²⁹ Zafer Toprak, 2015, 424.

²³⁰ İlkay Sunar, 1985, Sayfa 2077.

korumaya yönelik hareket eden İttihat ve Terakki kadroları ve Cumhuriyet Halk Fırkası önderleri bürokratik, seçkin bir Halkçılık anlayışı içerisinde daha çok halk için değil devlet için çalışmışlardır. Böyle bir durumun söz konusu olması devletin menfaatlerini halkın menfaatleri üzerinde tuttukları için halkın içinde bulunduğu sefalet durumuna çözüm bulamamışlar ve halkın yoksulluk durumundan ziyade, devletin bekasını daha çok önemseyen kadrolar yukardan inme bir Halkçı anlayış çerçevesinde çalışıp daha otoriter bir yapıya bürünmüş, halkımız için en iyisini eğitim görmüş seçkin kesim bilir anlayışı içerisinde hareket etmişlerdir. DP içerisinde bulunan öncü kadrolar CHP içerisinde çıkmış oldukları göz önüne alındığında aslında bu dönemlerden miras aldıkları bazı düşünsel serpintileri de görülmektedir.

2.3.2.1. Demokrat Parti'nin Muhalefet Yılları (1946-1950)

1939 Yılında Atatürk'ün ölümünden sonra CHP içerisinde bölünmeler meydana geldi. Bölünmelerin alevlendiği nokta ise “*Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsülleri Vergisi Kanunu*” ve tek partinin uygulamalarına olan tepkilerin artmasından kaynaklanmaktaydı. Bu ayrışmada bile DP kurucu kadroları önceki çok parti denemelerinden aldıkları ders ile Cumhuriyete ve onun ilkelerine bağlılığı daha ön planda tutmuşlardır.²³¹

1945 yılında Saraçoğlu tarafından verilen bütçe önergesi DP'nin kemik kadrosunu oluşturacak yedi ret oyunu beraberinde getirdi bu oylar “*Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur, Emin Sazak*” tarafından atılmışlardı. Akabinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşma rejimin demokratikleşeceğine vurgu yapması “*Bayar, Menderes, Köprülü, Koraltan*” tarafından oluşturulan “*dörtlü takriri*” dile getirmesi, çok partili hayata giden yolda önemli bir dönüm noktasını temsil etmekteydi. Uzun süren tartışmalar neticesinde bu öneriler reddedildi. Diğer yandan da “*Dörtlü Takrir*” olarak bilinen “*Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan*” Partiden ihraç edildi. İsmet İnönü'nün iktidar partisini denetleyecek bir muhalefet partisi gerekliliği yönündeki açıklamaları da yeni bir muhalefet partisi kurma yönündeki adımları hızlandırmıştır.²³²

“*Dörtlü Takrir*” olarak adlandırılan CHP içinden ihraç edilen veya kendi istekleri ile ayrılan komisyon başta olmak üzere 7 Ocak 1946'da DP kuruldu. Tek parti

²³¹ Leyla Kırkpınar, “**DP ve Muhalefet Stratejisi**”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2000, Cilt 3, Sayı 10, Sayfa 86.

²³² Rıdvan Akın, “**Türk Siyasal Tarihi**”, On İki Levha Yayıncılık, 2010 Basım 1, İstanbul, Sayfa 338

döneminde halkın sorunlarıyla ilgilenmek yerine, devletin modernleşmesi yönünde atılan adımlar ve toplumda birlik yapısının yokluğu Popülizm için elverişli bir ortam yaratmıştı. DP'nin Yönetici kadrosu halk kesiminin kendilerine hızlı bir şekilde kayacağına farkındaydı ve toplumsal tabanını seferber edebilmek için Sunar'ın da belirttiği üzere mobilizasyon imkânı çok daha sınırlı olan patronaj ilişkilerine dayandırmıştır.²³³

2.3.2.2. Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)

DP kuruluşundan itibaren çok geniş yelpazeyi içine almaya çabalamaktaydı, bu yelpazenin elde edilme çabasının temel unsurlarından biri CHP iktidarına karşı duyulan tepki diğeri ise yeni kurulan partinin tüm toplumsal katmanları kucaklayacağı düşüncesiydi.²³⁴ Bu şekilde oluşturacağı bir halk bütünleşmesi ile DP, Halkçılığı elitist bir tarihsel proje olmaktan çıkarıp kitlelerin istek özlem ve desteklerine yönelik halkın siyasal katılımından kaynaklanan Popülist bir yapıya büründürmüştür.²³⁵

DP'nin iktidara gelişi geniş halk hareketi ile mümkün olmuştur eskiden gıpta ile bakılan siyasetçiler, halka hizmet edeceklerini göstermek amacı ile köylerin çamurlu yollarını karış karış gezmiş onlara belki de daha sonra hiç hatırlamayacakları vaatler vererek oy istemek zorunda kalmıştır. Ne DP'nin ne de CHP'nin milletvekilleri o yolları kendi istekleri ile arşınlama taraftarı değildi. Bunun nedeni ise Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren seçilen milletvekilleri halkın içinden seçilmek yerine daha çok o yörenin seçkin kesimlerinde bulunan eğitim almış elitler olmasından kaynaklanmaktadır.

Seçimlerin tek dereceli olması oy ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiyi daha somut hale getirmiştir. Bu şekilde iki dereceli seçimin muallakta bıraktığı halkın kendi kararlarını göstermesi yerine halkın seçtiği kişilerin kararlarına terk etmesi özellikle DP'lilerin Popülist anlayışlarına ters düşmekteydi onlara göre halk DP'yi istiyor ancak bunu dile getirmek için fırsat bulamıyorlardı seçimlerden bir yıl önce değiştirilen seçim kanununda bu taleplerini daha açık bir şekilde dile getirmişlerdi. Yanılmıyorlardı yapılan tek dereceli seçimler neticesinde iktidara gelmeleri kolaylaşmıştı.

²³³ İlkay Sunar, 1985, Sayfa 2079-2080.

²³⁴ Kemal Karpat, 2014, Sayfa 489.

²³⁵ Sunar İlkay, 1985 Sayfa 2081.

1950 ve 1960 yılları arasındaki bu halka hizmet götürme sevdası aslında diğer yandan patronajın gelişmesi açısından önemlidir artık halk devlet ile ilişkilerini bürokrasi aracılığı ile değil daha çok partililer aracılığı ile görmektedir bu da hem devletin toplum üzerinde hem de toplumun devlet üzerinde olan etkisini arttırmıştır.²³⁶ Patronaj sistemi sayesinde DP iktidardayken halk, yönetenlere ulaşma imkanı sağlamıştır bu durum Türkiye tarihinde bir ilki de beraberinde getirmiştir. İnsanlar dileklerini ve şikayetlerini pamuk ipliği şekline bürünmüş olan bürokratik sistemlerden zorla almak için arşın arşın kat edecekleri uzun ve yorucu süreçleri bir kenara bırakmış bölgesinde bulunan DP Temsilcilerine daha rahat iletmeye yanaşmıştı. İnsan doğasını vazgeçilmez unsurlarından biri olan kolay yolu tercih etme bir ölçüde bürokrasiyi devre dışı bırakmayı başarmış ve artık halktan kesimlerin ihtiyaçları daha fazla yerine getirilir olmuştu.

DP'nin seçim kampanyasında arkasına yoğun bir toplumsal destek alarak yola çıkmaya karar vermesinin yanında, temelde iki sınıfın çıkarını düşünmekteydiler bunlardan birincisi, ticaret burjuvazisi, ikincisi büyük toprak sahipleriydi zaten parti daha kurulmadan önce ilk sınavını "*Toprak Kanunu*" ile vermişti, bunların yanında sadece bu sınıfların desteği seçimlerde çok büyük bir çoğunluğu sağlamayacaktı. İşçilere grev hakkı, basına ve aydınlara fikir hürriyeti, öğrencilere dernek hakkı, memura yeterli maaş, üniversitelere bilim hürriyeti ve en önemlisi toplumun o dönemlerde çoğunluğunu oluşturan köylüye ise jandarma ve devlet baskısından kurtulma güvencesi vererek toplumsal tabanını geliştirecek bir dizi vaat parti programında yer almaktaydı. Bunlar arasında en önemlileri, sınıf reddi ve mülkiyet dokunulmazlığıydı.²³⁷

DP iktidara geçtikten sonra dışardaki demokratik ülkelerin Türkiye'ye olan güvenleri arttı bunun yanında açılan kredilerin bu demokratikleşme adımları kredilerin getirdiği güvenle yabancı sermayedarı çekti. Hükümet yabancı sermayenin yurt içine getirilmesi ile ilgili yaptığı teşvik çalışmaları kısa sürede sonuç verdi. Diğer yandan tarımda makineleşmenin olması toprak ekim biçimi hakkında verilen eğitimler neticesinde topraktan alınan verim önemli ölçüde arttı ancak artış daha çok yabancı uzmanlarının tavsiyelerinin aksine, büyük çiftliklerin işine yaradı darbeyi alan yine küçük çiftçiler oldu. DP'nin bariz bir şekilde toprak sahiplerinin çıkarlarını koruduğu

²³⁶ İlkay Sunar, 1985, Sayfa 2083.

²³⁷ Eroğul Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Yayınları, 2003, Baskı 4, İstanbul, Sayfa 90-91.

görülmektedir. Demokratikleşmenin beraberinde getirdiği ekonomik refah sayesinde DP'nin 1954 yılında tekrar seçimleri kazanması ile sonuçlandı. 1954 yılından sonra işler istenildiği gibi gitmedi bir anda konjonktürel gelişim kendini bir durgunluğa bıraktı ve iktisadi politikalar sonuç vermemeye başladı.²³⁸ DP'nin öncelikleri geniş tabana dayalı bir ekonomik kalkınmayı diğer taraftan devlet toplum bütünleşmesini gerektirecek türden Halkçı ilkeleri yeniden yorumlamışlardır.²³⁹

Bu alınan tedbirler ile ülkenin ekonomik olarak görece bir rahatlamaya girmesi ve DP'nin şaşalı üretim projelerini hayata geçirmeye başlaması özellikle yaklaşan 1954 seçimlerine hazırlık sürecinde halka şirin görünme çabaları sonucunda seçim sisteminin de getirdiği avantajla 1954 seçimlerini eşi benzeri görülmemiş bir zaferle DP kazanmıştı.²⁴⁰

Ekonomik kalkınma konusunda her ne kadar önemli adımlar atılmış olsa da toplumsal alanda ise işler istenildiği gibi gitmiyordu. İlk başlarda ekonomik kalkınmanın getirdiği mutluluk dalgası ile DP'nin eli rahattı daha sonraları içeriden ve dışardan demokratiklik konusunda yeterli adım atmadıkları eleştirileri gelince DP liderlerinin hassasiyetleri hat safhaya çıktı. Bu endişeler bir derecede haklıydı, DP ilk başlarda kurulurken amaçlarının demokrasiyi Türkiye'de gerçekleştirmek olduğunu ileri sürmüştü. İktisadi kalkınma gündemde olsa da kuruluş aşamalarındaki demokrasi vaatleri kadar ileri gitmemişti. Şimdi bu vaatleri gerçekleştirmek bir yana başlanılan “*iktisadi kalkınma*” programlarını devam ettirmek zorundaydı. “*devletçilik*” yerini “*komutacı devlet*” biçiminde değil “*vasıta devlet*” olarak sürdürmekteydi.²⁴¹

Parti içinden ve dışından gelen sert eleştirilere de kendi tıpkı birinci bölümde belirtildiği üzere Popülist bir davranış benimseyip kendi yaptıklarının doğru olduğunu kendi dışında düşünenlerin milletin iyiliğini istemediği savıyla sert bir biçimde tepki göstermişlerdi. Parti içerisinde ve dışarısında devam eden bu dalgalanmaların ardından DP yöneticileri sert önlemler almaktan çekinmemiş ve gerektiğinde ihraçlara başvurmuşlardır. Bu şiddetli muhalefet atmosferi içerisinde, 1957 genel seçimleri için hazırlıkları başladı. DP bu dönemde de 1954 seçimlerinde olduğu gibi halka sempatik görünme çalışmalarına girişti. Özellikle fabrika açılışları, jandarmanın ve polislerin halk üstündeki baskısını azaltmakla seçim kampanyasını sürdürüyor, diğer yandan

²³⁸ Kemal Karpat, 2014 Sayfa 496-497.

²³⁹ Sunar İlkay, 1985, Sayfa 2082.

²⁴⁰ Eroğul Cem, 2003, Sayfa 139-140.

²⁴¹ Sunar İlkay, 1985, Sayfa 2082.

muhalefete sert bir şekilde davranmaktan çekinmeyip onların seçim programlarının ve kampanyalarının ciddiyetsiz olduğunu ileri sürüyorlar zaman zaman din propagandası yapmaktan geri durmamakla birlikte CHP kadrolarını dinsizlikle suçluyorlardı. Yapılan seçimler neticesinde DP iktidardaki varlığını sürdürdü.²⁴²

İşte bu siyasi ortam çerçevesinde DP'nin gittikçe sertleşen tutumu ve baskısının bürokrasiye yoğun bir biçimde yüklenmesi, aldığı antidemokratik önlemler 1960 darbesinin ilk aşamaları 1957 yılında yapılan seçimlerden itibaren kendisini göstermeye başladı. Tek parti mirasını devraldığı sırada özellikle Halkçılık ilkesi ile birlikte Türkiye'de zaten mevcut bulunan Popülizmi destekleyen bir tutum söz konusudur ancak bu durum "*halka rağmen halk için*" görüşü doğrultusunda aynı zamanda sınırlanmaktadır. DP'nin devraldığı tek parti dönemi mirasının karşısında olduğunu belirten araştırmacılar DP'nin oluşturduğu bu yeni tutumunu "*halk tarafından, halk ile halk için*" felsefesi ile reformları halka zorla dayatmadan uygulamaya çalışmış halk tarafından benimsenmeyen hiçbir reform üzerinde ısrarcı bir tutum sergilememiştir.²⁴³

CHP ile DP'nin Popülizm anlayışlarını karşılaştırınca şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Popülizmin iki türü söz konusudur bunlardan birincisi "*Entelektüel Popülizm*" bu Popülizm türü daha çok ulus devlete dönüşüm sürecinde, entelektüel kesimin sınıfları reddeden dayanışmacı bir Popülizm türüdür. Görüldüğü üzere bu tür Popülizm tek parti ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde uygulanmıştır. Diğer Popülizm türü ise "*Siyasal Popülizm*" olarak adlandırılan halkı bir bütün olarak kucaklayan ve halkın karşısına çıkan sorunları toplu bir şekilde çözüme kavuşturmayı amaçlayan Popülizm türüdür ki bu Popülizm işte DP ile gelmiştir.²⁴⁴

CHP ile elitler ve bürokrasi arasında oluşan iktidar kendi askeri ve sivil örgütlenmesi ile güçlenmiştir. Bu durum yerel elitleri içermemektedir. Bunların yanı sıra CHP her ne kadar elitleri, bürokrasiyi, askeri gücü eline alsa da toplumsal tabana tam olarak ulaşamama durumu halk arasında bir tepkiye sebep olmuştur. Dolayısıyla Tek Parti döneminin Popülizm anlayışı anti-liberal, anti-demokratik, tepeden inmece ve bürokratik bir anlayıştır.²⁴⁵ Bu yüzden CHP devletin kudreti ile güçlendirilmiş bir

²⁴² Karpat Kemal, 2014, Sayfa 501-503.

²⁴³ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 165.

²⁴⁴ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 62-63.

²⁴⁵ Toygar Sinan Baykan, 2017, Sayfa 166.

parti olmasının yanında DP ise geniş halk yığınlarının desteğini alarak iktidara gelmiştir. DP, CHP'nin oligarşi yönetimine tepki olarak meydana gelmiş bir partiydi. CHP'nin aksine insana ve gerçek hayata daha özel bir yakınlık sergilemişlerdir.²⁴⁶

DP, Halkçılığı yeniden yorumlayarak iktidara gelmiştir ancak her ne kadar siyasal Popülizm sayesinde iktidara gelmiş olmayı başarsa da önünde önemli bir sorun söz konusuydu, DP'yi iktidara taşıyan yegane şey elitleri olmamasıdır. Elitlerin olmaması CHP elitlerine eleştiriyi beraberinde getirmiş, DP kendini halkın arasından yetişmiş genç siyasetçiler olarak sergilemesi sayesinde geniş halk kitleleri ve taşradaki elitler iktidara taşımıştır. Diğer bir yandan da merkezde bulunan elitlerin, askerinin ve bürokrasinin desteğinden mahrum kalmıştır.

CHP programında yer alan altı ilkeyi daha liberal bir şekilde yorumlamaktaydılar. Bunlara verilebilecek kısa örnekler ise CHP İnkılapçılık ilkesini daha çok kültürel alanda ele alıp uygularken, DP bu durumu ekonomik alanda uygulanmasını sağlamanın yanı sıra dışa açık bir refah ekonomisini oluşturmayı amaçlayan Popülizme dayandırmıştır.²⁴⁷ Demokratlar din hürriyetini temel insan haklarından biri saymasında karşın siyaset içinde istismar edilmesine kesinlikle karşı çıkmaktaydılar.²⁴⁸ Diğer yandan laikliği dinsel inançlara ters düşmeyecek şekillerde yorumlamış, Milliyetçilik ise dini tamamen dışlamayacak bir biçimde ele alınmasını sağlamıştır.²⁴⁹

DP'nin Popülizm anlayışında köylülük odak noktası olarak ele alınmaktadır. Gelenek kültürünün başat aktörü olan köylülük, her zaman ezilmiş bir toplumsal sınıf olarak ele alınırken ona sahip çıkmak Popülizmin temel kaynağı olarak görülmektedir.²⁵⁰ DP'nin yürüttüğü iktisadi politika kitleleri etkileyebilmiş, köylerdeki fakirlik ve cehalet içerisinde bulunan sürekli döngüsünü kırmayı başarmış ilk Türk hükümetidir.²⁵¹ Patronaj sistemi kaynağın dağılımını ve elde edilen gelirin bölüşümünü siyasal desteğe yönelik bir biçimde etkileyen yaklaşımdır. Bu yaklaşım partilere bağlı bir patronaj sistemine dönüştüğünde kitlelerin desteğini kazanmaya yönelik stratejiler

²⁴⁶ Kemal Karpat, 2014, Sayfa.493.

²⁴⁷ İlkay Sunar, 1985, Sayfa.2082.

²⁴⁸ Kemal Karpat, 2014, Sayfa 491.

²⁴⁹ İlkay Sunar, 1985, Sayfa.2082.

²⁵⁰ Zafer Toprak, 1992, Sayfa 56.

²⁵¹ Karpat Kemal, 2014, Sayfa.494.

halini almaktadırlar.²⁵² DP'nin iktidar mücadelesinde seçmen desteği için başvurduğu araç ise “Popülizm ve Patronaj”dır.²⁵³

Türkiye’de mevcut siyasi parti programlarının içerisinde, devletçiliğin dışında herhangi bir toplumsal, siyasi, iktisadi kuramlara yer ayrılmamıştır. İktisadi programlarda şekli kurallardan öteye gidememiştir. Kuramların temel amacı halk kitlelerini kendi tarafına çekmektir. Nitekim DP 1954 yılına kadar liberal olmayan, Popülist devletçi bir politika izlemiştir. Ancak bu yıldan sonra tekrar dış ticaret açığı verilmesi ile beraber, ithalat kısıtlaması, yüksek gümrük vergilerini de içeren himayeci önlemler almaya başlamıştır. DP bu dönemde bürokrasiyi patronaj sistemini kullanarak kontrol altına almaya çalışmış ve bunu yaparken yönetici asayişçi bürokrat tipinin yanında, teknokrat bürokrat tipinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda patronajın getirdiği diğer bir olay ise artık vatandaş devlet ile olan işlemlerini bürokratlar aracılığı ile değil parti yetkilileri aracılığı ile görmeye başlamışlardır.

DP esnekliğe dinamizme ve sürekli mobilite halinde olması ile geniş halk kitlelerini desteğini kazanmış bir partidir. Küçük köylünün özellikle plebisiter demokrasi oluşturmak için ideal bir sınıf olması ve ekonomik kalkınmayla birlikte şehirlere göç eden gurupların ise bu yapılaşma için hazır bulunması, DP'nin ideolojik mobilizasyona ağırlık vermesine zemin hazırlamıştır. Özellikle CHP'nin sert muhalefeti karşısında dağılmaya yüz tutan DP'nin son kozları din ve milliyetçilik olmuştur. 27 Mayıs ile biten süreçte kendisine muhalefet edenlere karşı daha katı bir şekilde Popülist demokrasi plebisiter otoriterliğe dönüşmeye başladı.²⁵⁴

2.4. Türkiye’de Popülizmin İçselleştirilme Süreci

2.4.1. Türkiye’de Popülizmin Oluşum Sürecine Bir Değerlendirme (1908-1960)

Türkiye’ye Popülizmin giriş aşamalarında açıklanması gereken konu Türkiye’nin toplumsal ve siyasi yapısının Popülist siyaseti nasıl kendi içine empoze edebildiği sorusunun cevabını aramak olacaktır. Şöyle ki Popülizm yukarıda görüldüğü üzere Osmanlı-Türk siyasi parti sisteminde ilk ortaya çıktığı andan beri var olan bir

²⁵² Sunar İlkay, 1985, Sayfa 2083.

²⁵³ Baykan Toygar Sinan, 2017, Sayfa 168.

²⁵⁴ Sunar İlkay, 1985, Sayfa 2084.

olgudur. İstibdat döneminin sınıf yapısını yok sayan düzenlemelerinin ardından Meşrutiyetin ilanı ile parlamentoda yer alan partiler ve Meşrutiyetin ilanını sağlayan kadroların sınıfsal yapıyı göz önünde bulundurma gibi bir eğilimi söz konusuydu.²⁵⁵ Ancak Osmanlıda sınıfsal yapı tahmin edilebileceği gibi burjuva-işçi karşıtlığına dayanmamaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı iktisadi yapısı sanayileşme üzerine değil tarım üzerine kurulmuş bir yapı niteliğindedir. O zaman bu çatışmanın temelleri bürokratik merkez ile eşrafın bulunduğu çevre arasındaki çatışma durumundaydı.²⁵⁶

Bu merkez çevre çatışmasına dikkat edilmesi gerekir. İleride bürokratik merkez ile eşrafa ait çevre arasındaki çatışma evrimleşerek Türk siyasetini belirleyen unsurlardan biri olacaktır. Henüz 18. Yüzyılda başlayan bu siyasi toplumsal yapının şekillenmesi Meşrutiyete kadar merkez-çevre sınırlarını oluşmaya başlamıştır. Bu sınırlar sulh ile değil mücadeleye dayanmaktadır. Yer yer Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanında görüldüğü gibi iç savaflara dönüşmüş olmakla birlikte nihayetinde Merkezin otoriter olma eğiliminden ödün vermemesi geleneği sayesinde 19. Yüzyılda Meşrutiyetin ilanı ile de bozulmamış, merkezi otorite ısrarla gücü tekeline almaya çalışmıştır.

Tabii ki de bütün bunların temelinde iktisadi yapı olması söz konusudur. Yıkılış sürecine giderken Osmanlının önde gelen yöneticileri temelde vergileri merkezileştirme eğilimine girmişler ancak önlerine mültezim engelleri çıkmıştır. Merkezi otorite, mültezimleri alt etmeyi başarsa da istenilen vergi gelirlerini toprak sahiplerinden elde edemeyip, iltizam sistemini zayıflatarak devam ettirmek zorunda kalmışlardır.²⁵⁷ Bu açıdan artık merkez ile çevre arasında patronaj ilişkilerinin ilk tohumları atılmıştı diğer yandan cumhuriyete merkezi bir yapı kaldı.²⁵⁸

Osmanlının tarıma dayalı ve sanayi ürünlerinde dışa bağımlı ekonomik çizgisi, büyük savaş yıllarında içe dönük bir ekonomi modeli yaratılması ortamının kurucu unsuru olmuştur. Her ne kadar Osmanlı döneminde milli iktisat denemeleri “*Türk Yurdu*”, “*Halka Doğru*” dergilerinde sıklıkla dile getirilmiş olsa da milli sanayi burjuvazisi oluşmamıştır. Müslüman-Türk burjuva kesimi daha çok ticaret burjuvazisi

²⁵⁵ Korkut Boratav “*Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*”, İmge Yayınları, Ankara, 2016, Baskı 22, Sayfa 19-37.

²⁵⁶ Ersin Kalaycıoğlu “*1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neopatrimonyalizm ve İstikrar*”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 1960, Sayfa 389.

²⁵⁷ Şevket Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme Kurumlar ve Bölüşüm*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, Baskı 12, Sayfa 91-95.

²⁵⁸ Alev Özakazanç, “*Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel Sosyolojik Bir Değerlendirme*”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 2009, Sayfa 57.

olarak örgütlenmiş olsa da bu ticaretin asıl yatırım getirileri ülkede bulunan azınlıkların yani Ermeni ve Rum sarrafların verdiği kredibiliteye bakmaktaydı. Bu dönemde anlaşılacağı üzere Türk aydınların temel hedefi Halka Doğru hareket ederek yeni bir Müslüman-Türk burjuva kesimi oluşturmaya yönelik olduğu açıktır. Ancak bu oluşumun önünde iki önemli engel vardır. Bunlardan birincisi devletin Müslüman burjuva oluşturabilecek sermaye getirisini kapitülasyonlar aracılığı ile yabancı ülkelerin hakimiyetine sokmuş olması, diğeri ise çevre-merkez karşıtlığında zaten feodal yapı benzeri Mültezim sınıfının toprak gelirinin büyük kısmına el koyması olarak gösterebilir.²⁵⁹ Osmanlı Halka Doğru hareketi merkezin çevre karşısında getirmiş olduğu bürokratik, seçkinci, tepeden inme Popülizm “*Halkçılık*” örneği göstermiş olsa da asıl Popülizm Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık 27 yıl sonra çevrenin merkez karşısında başkaldırısı ile meydana gelen tabandan yükselen olgu olarak ortaya çıkacaktır.

Milli mücadele dönemi Popülizmin evrimleşmesi açısından önemli bir yapı taşını temsil etmektedir. Büyük Savaş yıllarının emperyalizme eklemlenme süreci ile başlayan içe dönük ekonomi modeli Milli Mücadele boyunca devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak ne Büyük Savaş yıllarında ne de Milli Mücadele yıllarında mutlak bir başarıdan bahsedilmesi zordur. Sebep olarak Osmanlının, Balkan Savaşlarından başlayarak kısa aralıklarla uzun bir dönem boyunca savaşlarda bulunmuş olması ve nihayetinde son büyük savaş olan Milli Mücadele döneminde çalışan erkek nüfusunun oluşturacağı iş gücü silah altında tutulmasıdır. Bu açıdan kadınların iş gücüne dahil edilmesi yerli içe dönük ekonomi açısından bir artı olsa da yeterli düzeyde olmamıştır.

İkinci Meşrutiyetten başlayarak, günümüze kadar gelen süreçte Popülizmin getirdiği çoğunluk iktidarından arınmış tek dönem olarak nitelendirilebilecek Milli mücadele döneminde mecliste çoğulculuk hakimdi. Yeni kurulacak olan Türk devleti açısından çoğulculuğun savaşı yönetmesinin önemli bir durum teşkil etmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz kuruluş aşamasında her kesimin tam desteğini almak için mecliste çok seslilik olması savaşı yürüten kadrolara bir meşruiyet alanı kazandırmaktaydı. Savaşı yürüten kadroların başa getirilmesinde çok sesliliğin oluşturduğu konsensüs sayesinde yerel ayaklanmaların ve Osmanlı devletinin çıkardığı iç savaş karşısında mücadele için desteği toplayabileceği meşruiyeti sağlaması savaşı yürüten kadroların, önüne çıkacak meşruiyet krizlerini minimuma indirmesi açısından

²⁵⁹ Korkut Boratav, 2016 Sayfa 19-37, Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 85-150.

eline güçlü bir koz veren Popülist birleştirici bir anlayış sergilemiştir. O zaman şu sonuca varılabilir, her ne kadar mecliste çoğulculuk hakim olsa da nihayetinde savaşı yürüten kadrolar ortaya çıkan çok sesliliği kendileri üzerinde ortak bir paydada buluşturarak ortaya çıkabilecek Meşruiyet krizlerinin önüne geçme amacıyla gerek meclis içinde yaptıkları konuşmalarla gerek kitlelere “*Cihat’a çağıran Halifenin karşısında bağımsızlığı tehdit eden unsurlara karşı*” cihat çağrısında bulunması, halkın dini duygularına hitap etmesi sayesinde üstelendiği rol açısından Popülizmden söz edilebilir.

Kurtuluş savaşının ardından kurulan yeni Türk devleti Osmanlıdan miras aldığı merkezietçi siyaset ve tarıma dayalı ekonomi açısından iktisadi ve siyasi olarak bir devam niteliği taşımaktaydı. Savaşlar ve mübadeleler sırasında gelen göç dalgası neticesinde Türkiye Cumhuriyeti demografik yapısı daha çok Türk ve Müslüman unsurların hakim olduğu kırsal ekonomisini pekiştirmiş gibi gözükmekteydi. CHP iktidarı döneminde iki farklı dönemden söz etmek mümkündür birincisi dışa açılan ekonomi modeli diğeri ise büyük buhranın neticesinde özel sektörün zor durumda kalması ve dış yatırımcıların kaçması sonucunda ortaya çıkan devletçi ekonomi modelidir.

Öncelikle dışa açık ekonomi modeli döneminde yaşanan olaylar incelendiğinde nüfusun büyük bölümünün kırsala dayalı bir yapıda olmasından dolayı CHP iktidarı köylüyü desteklemeye yönelik Halkçı politikalar seyrederek halkın sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Bu dönemde kaldırılan aşar vergisi köylü kesiminin büyük oranda rahatlamasını sağlarken devletin önemli gelir kalemlerinden biri silinmiştir. Olumlu bir gelişme olarak aşar vergisinin büyük kısmına el koyan mültezimlerin oluşturduğu feodal yapı çözülmeye başlamış, merkez-çevre karşıtlığında merkezileşme eğilimlerin hanesine bir artı olarak dönüş sağlamış Şevket Pamuk’un ifadeleri ile mülkiyetin kapitalistleşmesinin önü açılmıştır.²⁶⁰ Ortaya çıkan köylü yanlı Halkçılığın önemli sebeplerini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Lozan Antlaşması’nın 1929 yılına kadar getirdiği ekonomik kısıtlamalar nedeniyle sanayileşme yönünde ileri adım atılamaması, nüfusun çoğunluk kısmının köylerde yaşamasıdır.²⁶¹ Böylelikle CHP bir yığın partisi halini almıştır.²⁶²

²⁶⁰ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 177.

²⁶¹ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 259.

²⁶² İlder Turan, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu**,” Türkiye’de Toplumsal Yapılar ve Değişim 2009, Sayfa 366-368.

1929 yılında Lozan Antlaşmasının getirdiği kısıtlamaların kalkmasına müteakip büyük buhranın patlak vermesi cumhuriyet ekonomisinin tekrar dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet önderleri buhranın patlak vermesi ile açıkgozlu davranmış, Türkiye ithal ikameci ekonomi modeline geçen ilk ülke olmuştur. Bu şekilde Milli İktisat Dönemi olarak adlandırılacak olan döneme girilmiştir.²⁶³ Bu dönemin önemli unsurlarından biri Müslüman ticaret burjuvazisinden bayrağı devralan bir Müslüman-Türk sanayi burjuvazisi meydana gelmiştir. Tabii ki de oluşan bu sanayi burjuvazisi yüksek mevkilerdeki bürokratların iş birliği ile patronaj ilişkilerinin getirdiği imtiyazlı bir yapıda ortaya çıkan yeni bir zenginler tabakası oluşmuştur.²⁶⁴ Bu dönem sınıf ayrımlarının oluşabileceği dönem olarak görülebilir. Ancak tek parti iktidarı sadece ekonomik olarak değil izlediği siyasi politikalar açısından da tepeden inme baskıcı politikaları halk nezdinde özellikle çiftçi ve yeni oluşmaya başlayan işçi sınıflarında üstü kapalı bir tepkiye yol açmaktaydı. Bu açıdan güdümlü olarak kurulan SCF'nin büyük başarılar elde etmesi sonucunu doğurmuş ancak SCF içerisinde oluşan zararlı yapılar neticesinde parti kendini feshetmek zorunda kalmış, cumhuriyetin ilk çok partili hayat girişimleri sonuçsuz kalmıştır.²⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile zaten geniş halk kesimleri arasında yayılan hoşnutsuzluk, savaş dönemi boyunca uygulanan bir dizi politika ile daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Öncelikle savaş dönemi boyunca idarede bulunan iki hükümetten birincisi olan Refik Saydam hükümetinin başta Toprak Mahsulleri Vergisi, bu vergi aşarın geri gelmesi anlamına gelmekteydi, olmak üzere ortaya koyduğu vergiler hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Bunun yanında Saydam Hükümetinin uyguladığı katı fiyat denetimleri sayesinde düşük ücretle tarım ürünlerine el koyması devleti askeri açıdan rahatlatırsa da karaborsa, istifçilik, rüşvet ve iltimasın önüne geçilememesi geniş halk yığınları arasındaki hoşnutsuzluğun dozajını arttırmıştır.²⁶⁶ Saydam'ın ölümü üzerine yerine gelen Şükrü Saraçoğlu hükümeti ise Refik Saydam hükümeti kadar katı politikalar seyretmemiş önceki hükümetin katı fiyat denetimlerini bir nebze olsun serbest bırakmıştır. Bu durum gidişatı daha kötü duruma getirmiş devletin elinde bulunan paranın tükenmesi üzerine bir defaya mahsus olağanüstü bir vergi olan Varlık

²⁶³ Sedat Bahçe ve Benan Eres, “İktisadi Yapılar ve Türkiye’de Değişim”, Türkiye’de Toplumsal Yapılar ve Değişim, 2009, Sayfa 18-19.

²⁶⁴ Korkut Boratav, 2016 Sayfa 20-50.

²⁶⁵ Alev Özakazaç, 2010 Sayfa 3-4.

²⁶⁶ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 173-227.

Vergisi'nin ortaya konulması ile devlet büyük miktarda kazanç elde etmiştir.²⁶⁷ Varlık vergisi ise büyük oranda etnik kökenlere dayalı bir vergi olmasıyla göze çarpmaktaydı. Savaşın nihayetinde savaş ekonomisinin düşük gelirli gruplar üzerinden yürütülmesi neticesinde oluşan toplumsal hoşnutsuzluk ve yükselen mobilizasyon DP Popülizmine kapı aralamıştır.²⁶⁸

CHP kendisine küsen geniş halk kesimlerinin farkındaydı. Parti ile halkı barıştıracak yeni çözümler aramakta gecikmedi. Bu dönemde gelişen ekonomik ve siyasi konjonktür göstermektedir ki Türkiye'nin yeni kurulan dünya düzeninde Metropol-Çevre sınıflandırılması olarak bilinen sınıflandırılmada çevre statüsünde kalmış olmasıdır.²⁶⁹ Bu durum göstermektedir ki Türkiye artık hammadde ihraç edip sinai ürün ithal edecektir. Ancak dışarıdaki bu gelişmelerin yanında içeride yükselen hoşnutsuzluk dalgasını bastırmak için çevre ülkelerin yapacağı şekilde hammadde üretimine yoğunlaşmalıydı. Türkiye hammadde üretiminde ise tarımsal hammadde ihracatçısı konumundaydı.²⁷⁰ Nihayetinde Partinin kendine küsen geniş halk kesimlerini barıştırma yönündeki çabası nüfusun çoğunluğunu oluşturan kesime Popülist bir yaklaşım sergilemekten ileri gelmekteydi. Bu Popülist yaklaşım Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile vücut bulmuştur. Ancak CHP, Popülist politikaları uygulamakta geç kalmıştır. Parti içerisinden daha liberal kanadı temsil eden ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanuna karşı çıkan DP'liler yeni bir parti kurmakta gecikmediler ve küskün kesimin atık siyasete izleyici olarak değil, katılımcı olarak rol almasında etkili olmuştur.²⁷¹

Demokrat Parti iktidara geldiğinde merkez çevre mücadelesinde avantaj bürokratik merkezîyetçilik yerini değişim isteyen demokrat çevreye bırakmıştır. İktidara gelen Demokrat parti dışarıda kapitalist dünyanın ekonomik durumunun düzelmesine paralel olarak içeride de bir ekonomik büyüme ve refah dönemine girmesine yardımcı olmuş, dış yardımlar sayesinde ekonominin canlanması daha da perçinlenmiştir. Bu dönemde tarıma dayalı sanayileşme modeli benimsenmiş olması ileride oluşacak bir krizin altyapısını meydana getirmiştir.²⁷² Ancak ondan önce dış yardımlar, tarımda sanayileşmeyle beraber traktörün kullanılması kırsal kesimde

²⁶⁷ Korkut Boratav, 2016 Sayfa 83-95.

²⁶⁸ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 23-35.

²⁶⁹ İlter Turan, 2009, Sayfa 359-370.

²⁷⁰ Korkut Boratav, 2016 Sayfa 83-95.

²⁷¹ Alev Özakazaç, 2010, Sayfa 2-4, İlkay Sunar, 1984, Sayfa 2076-2085.

²⁷² Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 35-39.

ekonomik olarak iş imkanlarını daraltmış geniş halk kitlelerinin kentlere göç edip marjinal ekonominin beşiğini oluşturan gecekondulaşmayı sağlamıştır. Bütün bu toplumsal mobilizasyonu iyi tahlil eden DP yöneticileri politik patronaj siyasetini kullanarak hem kırsal kesimlerin hem de kentli düşük gelirli kesimlerin sorunlarıyla devletin bürokrasi açısından uzaklaşarak parti bürokrasisi içerisinde çözümlenmeye başlamış, devletin imkanlarını kendi oy potansiyellerini maksimize etme amacıyla Popülist bir siyaset izlemişlerdir. DP iktidarı 1954 yılına kadar bu şekilde ekonomik ve sosyal refahı iç siyaset içerisinde Popülizm ayağını aktif bir şekilde kullanarak halkın sempatisini toplamayı başarmışlardır.²⁷³

Ancak 1954 yılından itibaren tarıma dayalı sanayileşmenin sürdürülebilir olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sebebinin tarımsal üretimde dış hava koşullarına bağlı olması diğer yandan tarımda endüstrileşmenin yarattığı traktör gibi dış alımdan sağlanan malların finansmanının büyük oranda dış yardımlar paralelinde sürdürülebildiği görülmüş olup dış yardımların kesilmesi ile sürdürülebilirliğin sekteye uğradığını gözlemlenebilir.²⁷⁴ Bu dönemde aynı zamanda DP otoriterleşme eğilimi göstermiş muhalefetin sesini kısmak için baskıcı politikalar izlemeye başlamıştır. DP yöneticileri baskı politikaları sırasında halkın sempatisini korumaya çalışmayı ihmal etmemişlerdir ekonomik bunalımla birlikte stokçuluk ve karaborsacılık gibi faaliyetlerin önü alınamaz bir hal almasına karşın DP iktidara gelmeden önce vaat ettiği özelleştirme ve liberal politikalar sözünde durmamış ve devletçilik politikasını devam ettirmiştir.²⁷⁵ Bakılacak olursa DP iktidara geldikten sonra özelleştirme politikaları tam anlamıyla uygulanmamış hatta KİT'lerin sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Yine de devletçilik politikası ve ekonomik bunalım ile 1954-1959 yılları arasında ithal ikameci model daha ön plana çıkarılmaya başlanmıştır.²⁷⁶

Bu dönemde sınıf mücadeleleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'de 1950-1960 döneminde sınıf mücadelesini başlatacak kadar geniş bir işçi kesimi bulunmamaktaydı. Şehirlere oluşan göç dalgasında işçi sınıfı bu dönemde hayli düşük seyretmiş gecekondu sakinleri ise yukarıda belirtilen marjinal ekonomiler oluşturmuşlardır. Tarım kesiminde ise durum farklı bir boyut almış Popülist politikalar en çok yararlanan kesimler, büyük toprak sahipleri olmuştur. Yine de bu kesimlerin

²⁷³ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 95-109.

²⁷⁴ Alev Özakazaç, 2010 Sayfa 4-6, Korkut Boratav, 2016, Sayfa 95-109.

²⁷⁵ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 225-234.

²⁷⁶ İltar Turan, 2009, Sayfa 370-373.

birleşip bir sınıf mücadelesi oluşturmamasının arkasında DP'nin dini duyguları Popülist amaçlar için kullanması göz ardı edilemeyecek bir unsurdur.

Memurlar açısından DP iktidarı, DP iktidarının son üç yılında memur maaşları bir hayli düşmüştür bu durum sivil ve askeri bürokrasiyi rahatsız ederken geniş halk kitlelerini oluşturan işçi ve köylü kesimi Popülist politikalardan nasiplenmiş ve reel ücretlerde çok büyük gerilemeler yaşanmamıştır. DP iktidarının, muhalefete karşı sergilediği sert politikalar, otoriterleşme eğilimleri, Popülist politikalar, yüksek enflasyon, memur maaşının reel ücret karşısında erimesi gibi nedenler 1961 darbesinin kapısını aralamıştır.²⁷⁷

2.4.2. Popülizmin Türk Siyasetine İçselleştirilmesi (1960-1980)

1960 darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası Türk anayasa tarihinin siyasal haklar açısından en geniş kapsamlı, en özgürlükçü anayasası niteliğini taşımaktaydı.²⁷⁸ Bu dönemin ekonomi politikalarına damga vuran ekonomik model ithal ikameci sanayileşme modeli olmuştur. AP'nin diğer sağ unsurların örneğinin YTP'nin de oy potansiyelini bünyesine almasının ardından, 1960'larda hala çoğunluk olan köylü kesimini Popülist siyaseti kullanarak kendi yanına çekmesi nihayetinde tek başına iktidara geliştirdi.²⁷⁹

AP iktidarı döneminde Türk burjuva kesimi holdingleşme yoluna giderek daha da güçlenmiş, İşçi kesimde reel ücretlerde artış meydana gelmiştir.²⁸⁰ Bu dönemde yurt dışından gelen yardımlar, yatırımlar ve yurt dışına giden işçilerin ülke içerisine soktukları döviz sayesinde Popülist politikalar, 1960'larda sıkıntı çekmeden almadan vermek siyasetini kurmasına ortam hazırlamıştır. Popülist siyaset çok partili rejimin bir sonucu olarak göze çarpmaktadır. Oy potansiyellerini üst seviyelere çıkarmaya çalışan siyasiler, işçi ve köylünün isteklerine daha duyarlı olmasına yol açmıştır. Böylelikle egemen halk kesiminin uzun dönemli çıkarları köylü ve işçi sınıfının kısa dönemli çıkarları ile örtüşmüştür.²⁸¹ Bu dönemde Popülist politikalar ile sosyal güvenlik ve sendikalaşma artmıştır. Diğer yandan bu tarz politikalar çiftçinin lehine işlemeye

²⁷⁷ İlkey Sunar, 2016 Sayfa 2076-2085, Bülent Tanör, 2013, Sayfa 55-76, Kemal Karpat, 2013, Sayfa 95-111, Zafer Toprak, 2013, Sayfa 420-425.

²⁷⁸ Bülent Tanör, 2013, Sayfa 111-115.

²⁷⁹ Ersin Kalycioğlu, Sayfa 394-396.

²⁸⁰ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 39-50.

²⁸¹ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 119-147.

devam etmiştir.²⁸² 1960'lı yıllarda çiftçinin durumunda iyileşme yaşanmıştır. Ortaya çıkan Popülist siyaset sanayi-tarım dengesinde tarım lehine sonuçlar vermiştir. Ortaya çıkan diğer siyaset de Türkiye'de sanayi-ticaret burjuvazisi dengesinde de tarımsal ticaret yapan ticari burjuvazinin işine yaramıştır.²⁸³ Tüm bu gelişmelerin yanında 1961 Anayasa'sının getirdiği siyasal hak ve özgürlükler birlikte sendikalaşma yoluyla hak arama çoğalmış sol hareketler yükselme eğilimine girmiştir.²⁸⁴

1970'lere gelindiğinde Popülist politikaların beslendiği dış yardımlarda bir düşüş meydana gelmiş hükümetler dış kaynak bulmakta zorlanmıştır. Popülist siyaset neticesinde almadan verme politikalarının ileri düzeylere çıkması, 1970'lerde bu almadan verme siyaseti yatırımların, yardımların kesilmesiyle Popülist siyasetin ortaya çıkardığı ekonomik bunalımı Türkiye'yle karşı karşıya getirmiştir. Yer yer uygulanan politikaların sıkı kontrolcülüğünden ileri gelmesi bürokraside yozlaşmaya yol açsa da milli varlık gibi söylemler bu yozlaşmayı bir miktar olsun frenlemesinde etkili olmuştur. Ancak adam kayırma ve devlet eliyle zengin oluşturma çabaları bu dönemin öne çıkan unsurlarıdır. Dış tıkanmaların ortaya çıkması Demirel siyasetinin başarısızlığının bir sonucudur.²⁸⁵

DP döneminde olduğu gibi kentleşme ve sanayileşme ölçüsünde bir dengesizlik söz konusudur. Bu dengesizlik köylerdeki imkanların daha fazla azalmasına müteakip kentlerdeki gecekondulaşmayı arttırmış kentleşme sanayileşme dengesizliği işsizliği de beraberinde getirmesi neticesinde marjinal gelir grupları artmıştır. Diğer yandan enflasyon, ekonomik bunalım, işsizlik siyasal kutuplaşmayı artırmıştır. Gecekonudaki cahil denebilecek marjinal gruplar da bu çatışmaların körüklenmesinde etkili olmuştur.²⁸⁶ Oluşan marjinal gelir grupları Türkiye'de, Avrupa'daki gibi keskin bir işçi burjuva karşıtlığının oluşmasına engel olduğu söylenebilir. Marjinal gruplar, tam olarak köy ile bağlarını koparamamış olması, şehirlerdeki gecekondu bölgelerinin adeta kent merkezlerindeki köyler kümesi şeklinde kendisini göstermesini sağlamıştır.²⁸⁷

Yükselen sol hareketler de Popülist politikaların ekonomiye bağlı aksaması neticesinde CHP'yi iktidara getirmiştir. Bu dönemde yaşanan petrol şoku ile birlikte

²⁸² Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 240-242.

²⁸³ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 119-147.

²⁸⁴ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 396-401.

²⁸⁵ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 39-50.

²⁸⁶ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 244-245.

²⁸⁷ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 39-50.

zaten ortaya çıkan ekonomik kriz daha da derinleşmiş bir de toplumsal alanda sağ ve sol hareketler ülkeyi adeta bir iç savaş ortamına sürüklemiştir. Aslında bu sağ ve sol hareketler, Avrupa'dakine benzer şekilde işçi-burjuva temel ayrımına dayanmamaktaydı. Türk politik hareketlerini etkileyen toplumsal hareketlilik, kentleşme ve sanayileşme dengesi sonucunda kendine has toplumsal ayrımlar meydana getirmiştir. İlkel, geleneksel bağların ördüğü toplumun eski fay hatlarını yeni sosyo-ekonomik ideolojik örüntüler içerisinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu örüntüler “*Solcu-Sağcı, Laik-İslamcı, Alevi-Sünni, Kürt Şovenisti-Türk Şovenisti*” gibi son derece karmaşık ayrımlar şeklinde kendilerini örgütleyerek Türk Politik sisteminin üzerine oturduğu toplumsal ve kültürel ayrımları oluşturmaya başlamıştır.²⁸⁸

Demokrasi bu dönemde çoğulcu yapıdan çoğunlukçu yapıya dönmesi beraberinde rejim yozlaşma yoluna girmiş, burjuva hegemonyasının otoriter Korporatizmle birlikte gücünü kaybetmesi ve verilen geniş siyasi hak ve özgürlüklerin neticesinde radikalizmin güçlenmesi sonucunda, Popülizmin radikalizmle beraber sınırları zorlamaya başlamış, ülkenin iç karmaşaya sürüklenmesinde etkili olmuştur.²⁸⁹ Bu döneme özellikle 1970’lerin sonrasında sadece iktisadi sorunlar değil anarşi, terör, kısır parti çekişmeleri, parlamentonun felce uğraması damga vurmuştur.²⁹⁰ Ortaya çıkan ideolojik ayrışmalar demokrasiye ket vurmuştur. Sağ ve sol ideolojilerin tekçi yapısı birbirlerini dışlayan aktörler de siyasal yapıda sivil toplumun ortaya çıkmasını zorlaştırmış insanları ideolojik çerçevelerde sıkışmıştır. Bu açıdan toplum ve devlet arasındaki ilişkilerde tekçi söylemlerle partiler önemli rol oynamaya başlamış aradaki sivil toplum yapısı sönükleşmiştir.²⁹¹

Dönem boyunca mürekkep yalamışlara, farklı etnik kökenlere, farklı fikirlere hoşgörüsüzlük ortaya çıkması, yabancı düşmanlığı, erkeklik ve kahramanlık gibi unsurlarla mobilize olan halk, Popülizme uygun bir ortam hazırlamış ancak AP-CHP karşıtlığı örneğinde olduğu gibi sağ kanatta bulunan partiler ve sol kanatta bulunan partiler kendi siyasal yelpazelerinde daha uçlara çekilmeye başlamıştır. Radikal sağ kanatta bulunan küçük partiler olarak ifade edilebilecek partiler. 1970’li yılların koalisyonlarında kilit rol oynamaya başlamıştır. Kilit rol üstlenmelerinin temel sebebi ise AP-CHP’nin uzlaşmaz tavırları olmuştur. CHP-MSP koalisyonu Kıbrıs savaşı

²⁸⁸ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 396-401.

²⁸⁹ Alev Özakazanç, 2010 Sayfa 8.

²⁹⁰ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 119-147.

²⁹¹ Nilüfer Göle, “**80 Sonrası Politik Kültür**”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, 1990, Sayfa 425-430.

sonrasında çözülmüş, yerine gelen Milliyetçi Cephe hükümetleri siyasi olayların derinleşmesinde rol oynamıştır. MC koalisyonunun dağılmasının ardından CHP-CGP koalisyonu kurulmuş ancak siyasal olayların daha fazla önüne geçemediğinden yerini Demirel'in azınlık hükümetine bırakmıştır.²⁹²

1950'lerden itibaren, çok partili rejime girilmesi ile beraber azınlık konumunda olanların parlamentoda temsili güçleştirildi hukuk ve yargıdaki sorunlar toplumdaki eşitsiz güç ilişkilerini perçinledi. Gelir dağılımında düşük gelirli kesimlerin çoğalmasının ardından oy potansiyellerini maksimize etme amacıyla geniş halk kesimlerinin seslerine kulak veren Popülist iktidarlar ortaya çıkmaya başladı. Popülist partiler iktidara gelmelerinin ardından kendilerine yakın olan seçmenlere iş bulan, altyapı götüren, gıda yardımında ve diğer hizmetlerden öncelikli yararlanmasını sağlayan patronaj ilişkileri kurumsallaştı.²⁹³

Uluslararası finans kuruluşları bazı stabilizasyon önlemleri önermiş ancak CHP iktidarı kendini konumlandığı sol kanat dolayısıyla düşük gelirlinin sırtına yük bindiren bu stabilizasyon önlemlerinin uygulanmasını "*siyasi bir intihar*" olarak değerlendirmiştir.²⁹⁴ Nihayetinde CHP'nin iktidardan kendi isteği ile ayrılmasının ardından ortaya tekrar Demirel hükümeti dönemi çıkmıştır ancak bu dönem tek parti iktidarı değil bir azınlık iktidarı dönemidir. Bu dönemin en önemli gelişmesi ise 24 Ocak 1980'de DPT'nin başında bulunan Turgut Özal'ın ekonomi planı olan 24 Ocak kararları olmuştur. Ancak 24 Ocak kararları dönemin siyasi ve toplumsal konjonktürü neticesinde toplum tarafından kabul edilmesi bir hayli zordur. Özal 24 Ocak Kararlarını o dönemde askerler ile yapılan bir toplantıda heyecanla anlatması ordunun dikkatini çekmiştir. Dönemde artan siyasi ve toplumsal çıkmazlar, askerlerin 24 Ocak kararlarını ekonomik bir kurtarıcı gözüyle bakması 1980 darbesinin kapısını aralamıştır.²⁹⁵ 1980 darbesi de ortaya çıkan sivil toplumdan ve siyasi uzlaşmadan yoksun karmaşanın doğurduğu, Jakoben rejimin sonunu getirmiştir.²⁹⁶

1960-1980 yılları arasında, göç hareketleri neticesinde ortaya çıkan gecekondulaşma, siyasal olaylar, ithal ikameci sanayileşme modeli, artan toplumsal mobilizasyon, tam oluşmamış ya da sağ ve sol kanat kavramlarını kendilerine göre biçimlendirmesi neticesinde sınıf yapısının içerisinde kaybolmuş siyasal grupların

²⁹² Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 396-401.

²⁹³ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 249-252.

²⁹⁴ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 119-147.

²⁹⁵ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009 Sayfa 39-50.

²⁹⁶ Nilüfer Göle, 1980, 428-430.

çatışmaları, dışarıdan gelen müdahaleler ve yeni kurulan sağ partilerin DP'nin mirası üzerindeki mücadeleleri Popülizmin tarihin hızlandığı dönemlerde ortaya çıkıp etkin olduğu tezini doğrular niteliktedir.

Türkiye'de, Avrupa tarzında bir sınıflaşmaktan bahsetmek zordur. Sınıf yapısının yokluğu, Avrupa tarzında burjuva ve proletarya ayrımının oluşması için herhangi bir ortamın mevcudiyet yoksunluğu başta gelmek üzere köylerden kente göç eden grupların kendilerine has marjinal gelir sahipleri olmasını ileri sürülebilir. Çoğu marjinal gelir sahipleri hem burjuva ve hem işçi sınıfıdır. Peki neden Türkiye'yi iç savaşa götürecek kadar ileri bir siyasal kutuplaşmaktan bahsedilir. “sağ ve sol” ayrımları şovenizm temelinde kendilerini siyasal çatışmada bir taraf seçmek durumunda kaynaklanmasından ileri gelmektedir. O zaman Türk toplumunun çatışma içerisinde olması heterojen yapısından ileri gelmekte, bu yapıyı kullanan şoven oluşumlar ve Popülist partiler kendi taraflarına daha çok taraftar çekebilmek için mücadele etmekte olduğunu görülmektedir.

İşte yukarıda belirtilen sebeplere dayanarak 1908-1950 dönemini Türk siyasetine Halkçılığın girişi, 1950-1954 yıllarının Halkçılığın Popülizme evrimleştirilmesi, 1954-1960 yıllarını otoriter Popülizm dönemi, 1960-1980'li yıllarda Popülizmin Türk siyasetine içselleştirilmesi olarak sınıflandırılabilir. Yukarıda anlatılan bütün dönemleri incelendiğinde Popülizm, Türk siyasal yapısının çok parlamenter döneme geçişinden itibaren günümüze kadar Türk siyasetinin içine sirayet ettiği sonucunu çıkarılabilir.

2.4.3. Çarpık Popülizm Dönemi (1980-1991)

Merkez sağ ve sol partilerin dışındaki, uçlardaki sağ ve sol hareketler ideolojik ve örgütsel olarak güçlenerek merkezi siyaseti sarsmaya başlamalarının ardından merkezi kurumlar ve kimlikler kimlik bunalımlarına girmeye başladı. İthal ikameci sanayileşme modelinin ortaya çıkardığı Popülist bölüşüm ilişkileri neticesinde Popülist talep çıkar ve temsil biçimlerinin sınırlarının zorlanmaya başlanması neticesinde 1980 öncesinde ekonomi derin bir kriz içinde kendini buldu bu krizden çıkma yolu olarak 24 Ocak kararları görülmekteydi. Böylelikle kendilerini siyasi rejimin muhafızı olarak gören askerler demokrasiyi kurtarmak ve sivil siyasetçilerin yarattığı kirliliği temizlemek amacıyla darbeyi gerçekleştirip ekonomik krizden tek çıkış olarak

gördükleri 24 Ocak kararlarının uygulanması için zemin hazırladılar.²⁹⁷ Diğer bir açıdan yeni uygulanacak olan ekonomik düzen o yıllarda dışarıdan ithal bir düzen özelliği göstermekteydi Türkiye’de Neo-Liberal politikalara geçiş ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher dönemleriyle paralellik göstermektedir. 24 Ocak kararları bu politikaların Türkiye’de yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹⁸

24 Ocak kararları Popülist politikaların sonuçları neticesinde iç siyasi konjonktürde uygulanması bir hayli zor kararlar olmuştur. Boratav’ın tabiri ile “*sermayenin karşı saldırısı*” olarak anılacak dönemde yerli sermayenin emek karşısında güçlendirilmeye çalışılması söz konusuydu. Bunun için askeri rejimin ekonomide sıkı politikalar uygulaması, sendika hareketleri, toplu sözleşmelerin Yüksek Hakem Kuruluna kaydırılması ve sivil toplumun Askeri rejim döneminde kısıtlanması, Özal’ın ekonomi patronluğuna getirilmesi sayesinde 24 Ocak kararları kendine uygulanabilecek bir alan bulmuş oldu.²⁹⁹

Askeri rejimin yerini demokrasiye bırakması ile yapılan seçimlerde ANAP iktidar olmuştur. ANAP iktidarı döneminde idare etrafındakilerin kişisel bağlılığı sadakat itaat gibi geleneksel ölçütler ağır basmaktadır. 1980 sonrasında yasamanın yetki ve hareket alanı azalırken yürütmenininkinin artması bir neo-patrimonyalizm örneğidir. Bu dönemde İslamcı kesim saygın bir statüye yükseltilirken Özal’ın dini kullanmaya başlaması Cumhuriyet tarihindeki yerini aldı.³⁰⁰

Yumuşama hoşgörü ve uzlaşmada partiler ideolojilere tutunmak yerine icraat üzerine tartışmalar yapmaktadır. 1960 ve 1970’li yıllarda sol hareketlere karşı çıkan ve milli bütünlüğü bozduğuna inanan kesimler vardır. Aynı şekilde 1980’lerde İslam hareketleri ile irtica ve gericilik tartışmaları ön plana çıkmıştır. 1980 sonrası arayışlar ideolojik değil uzlaşma ya da icraat temelli meşruluk tartışmalarıdır. Kapitalist-Sosyalist tartışmaları yerini, Liberal-Sosyal adaletçi tartışmalarına bırakmıştır.³⁰¹ Bir yandan devlet geleneğinin içinde yar alan öte yandan bu geleneği burjuvazi, İslami ve muhafazakar çerçevede esnetmeye çalışan ekonomist bir söylem kendini göstermiştir.³⁰² Kemalist türdeşlik aniden etkinliğini yitirmiş, bürokraside İslamcı milliyetçi kesim yükselişe geçmiştir. Bu bağlamda Merkez-Kenar karşıtlığı içerisinde

²⁹⁷ Alev Özakazanç, 2010 Sayfa 8-10, Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 265-268.

²⁹⁸ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 263-265.

²⁹⁹ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 147-173, Nilüfer Göle, 1980, Sayfa 425-430.

³⁰⁰ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 402-403.

³⁰¹ Nilüfer Göle, 1980 Sayfa 425-428.

³⁰² Alev Özakazanç, 2010, Sayfa 11.

kenar merkeze nüfuz etmiştir. Din ve Laiklik bu dönemin en önemli tartışma başlıkları olmuştur. 1987 ve 1989 seçimleri parçalanmış ve kaygan bir seçmen tabanına işaret etmektedir.³⁰³

ANAP'ın bu dönemde yanaşmacı temsilin kalesi haline gelmesi kendisine yakın duran seçmenlere ayrıcalık tanınması anlamında patrimonyal bir liderlik göstermiştir.³⁰⁴ Egemen neo-patrimonyalizmde lider ve yakın çevresi ağırlıklı şahsi modern bürokratik yapı içerisindedir.³⁰⁵ İktidara gelmesinin ardından keyfi politikalar izlemeye başlaması neo-patrimonyalizmin bir sonucudur. ANAP iktidarında tıpkı 1960 ve 1970'lerde olduğu gibi iktidara yakın olanlar ile iktidar arasında Patronaj rejimi boy göstermeye başladı. Tarımsal desteklemeler bu dönemde önemli ölçüde kısılarak önceki dönemlerin tarıma dayalı Popülizm döneminin sonunu getirdi. Aynı zamanda sivil toplum örgütleri ve sendikalaşma üzerinde de yoğun baskı söz konusuydu. Özal ortaya çıkardığı yapısal dönüşümleri askerden aldığı destekle düşük gelirli işçi ve köylüye fatura ettirdi. Ancak dengeli bir ekonomik yapı sürdüremedi bunun en büyük sebebi keyfi politikalara dayanmaktaydı bu dönem aynı zamanda Türkiye'de yolsuzluk skandallarının en yüksek olduğu dönem olarak Türk siyasi tarihine geçmiştir.³⁰⁶

ANAP yılları bölüşüme dönük emek aleyhtarı politikalar ile askeri rejimin hedeflerini izlemiştir. Öte yandan halk sınıflarına dönük çarpık bir Popülizmin izlendiği yıllar olarak göze çarpmaktadır. Bu yaklaşım tarımsal kesimden ziyade kentli yoksul kesime dönük, ana hedefi bu kitlelerin saflarında sınıf bilincinden yoksun sermayenin programına ve ideolojisine teslim olabilecek kalabalık gruplar oluşturmaya yönelik politikalar izlenen yıllar olmuştur.³⁰⁷ Özal'ın siyaseti ekonomik icraatlara indiren bu söylemi, devlet, vatandaş, millet çatışması ekseninde bir tür Popülizm doğurmasına olanak tanımıştır.³⁰⁸

1980 sonrasında, liberal hareketler kendini Popülizm ile bağdaştırmakta, Devletçilik politikalarını uygulayabilmek için desteğini Halkçılıktan almaktadır. İslamcı hareketler modernleşme sonucunda sosyal mobilitiyi doğurmuştur. Sosyalist hareketler kendilerini SHP gibi Popülist temeller üzerinde bulunan sosyal demokratlara bıraktı. Sosyal demokratların bu dönemdeki temel söylemi ANAP

³⁰³ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 402-405.

³⁰⁴ Alev Özakazanç, 2010, Sayfa 13.

³⁰⁵ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 402-403.

³⁰⁶ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 271-278.

³⁰⁷ Korkut Boratav, 2016, Sayfa 147-173.

³⁰⁸ Alev Özakazanç, 2010, Sayfa 12.

tarafından liberal politikalarla aldatılmış halk söylemi olmuştur. ANAP'ın bu dönemde 3 özelliği öne çıkmaktadır birincisi kavga değil uzlaşmacı tavır, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin ön plana çıkarılması, İslamcı-Muhafazakâr değerler üzerine İslamcı mühendislik.³⁰⁹ Bu açıdan Özal'ın hem darbecilere hem de sivil topluna yakın görünme arasında gidip gelen ustalıklı bir ikili oyunun sonunda ortaya çıkmıştır.³¹⁰ ANAP, liberal ekonomik politika, serbest piyasa, teşebbüs özgürlüğü, devletçiliğin terk edilmesi, yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi görüşleri İslamcı-Muhafazakar bir görüngüyle savunarak iş başına gelmiştir. Bunlarda başarı elde etse de fiyat istikrarı ve enflasyon konularında başarısız olmuşlardır. Ortaya çıkan meşruluk tartışmaları artarak devam etmiştir.³¹¹

ANAP'ın, kent Popülizmine bazı örnekler gecekondulara tapular, imar afları şeklinde kendini göstermiştir, kentsel rantların yoksul sınıflar lehine bozulmasına yol açmıştır. Ücretliye vergi iadesi, fakire, fukaraya fon yardımı gibi tüm sınıfları etki altına alan çarpık Popülizmin etkileridir. Bu açıdan köylü destek taleplerine ödünsüz bir çizgi seyredirken kentli gecekondulu sakini, tüketici kesimi tatmin etmeye çalışan bir stratejidir. ANAP hükümeti diğer yandan programı içinde özelleştirmeyi benimsese de uygulaması 1990'lı yılları bulacaktır. Bu dönemde burjuva ideolojisinin saldırısı en etkin dönemindedir. Önceki dönemin sosyalistleri liberal sol veya sivil toplumcu kimliklerinin arkasına sığınması yoksul sınıfların sınıf bilinci oluşmasını engelledi. Kültürel bir yozlaşma ortaya çıktı.³¹²

1980'lerde hızlı kentleşme ve nüfus artışları neo-patrimonyal politik yapının sergilenmesine yol açmıştır. Güçlü merkez karşısında türdeş olmayan ilke ve geleneksel bağlarla örülmüştür. Politik otorite halkın babası rolündeki Türk idare geleneklerinde güçlü, üstün, hayırsever, tatlı-sert ve doğal olarak kişisel öznel bir geleneksel otorite görünümünde sultani tip özellikler ağır basmaktadır.³¹³

1984 yılında ticaret serbestleşmiş sonrasında bir yolsuzluk furyası meydana gelmiştir. Türk lirasının değer kaybetmesi, iş gücü maliyetlerinin baskılanması, sanayileşme hedeflerinin rafa kalkması, kamu kaynaklarının sermaye lehine emek aleyhine yeniden dağıtılması politikaları işçi sınıfı demokratikleşme ile özellikle 1987

³⁰⁹ Nilüfer Göle, 1980, Sayfa 430-431.

³¹⁰ Alev Özakazanç, 2010 Sayfa 11.

³¹¹ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 405-406.

³¹² Korkut Boratav, 2016, Sayfa 147-173.

³¹³ Ersin Kalaycıoğlu, 1960, Sayfa 402-403.

yılından sonra bu duruma tepki göstermiştir. Bu yıllarda önceki yıllara nazaran tarımın siyaset üzerinde nüfuzu düşmüştür.³¹⁴

³¹⁴ Sedat Bahçe ve Benan Eres, 2009, Sayfa 50-54.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DOĞRU YOL PARTİSİ SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ POPÜLİZMİ

3.1. Muhalefet Saflarında

3.1.1. Siyasi Yasakların Kaldırılması ve Demirel'in DYP'nin Başına Geçmesi

1987 yılında erken seçimler gündeme getirildi bu seçimlerden önce dönemin başbakanı Turgut Özal, Anayasanın değişeceğine yönelik sinyallerini vermeye başlamıştı ve o dönemki gazete manşetlerinin ana konusu siyasi yasakların kaldırılması şeklinde kendini gösterdi.³¹⁵ SHP'de parti gündeminin ilk hedefinin yasakların kalkması yönünde açıklamalarda bulunuyordu.³¹⁶ Ancak Özal siyasette abisi konumunda bulunan Demirel'in ve Türk siyasi hayatında önemli bir yeri bulunan Ecevit'in kendisine rakip olmasını istememekteydi. Bu açıdan siyasi yasakların halka tastik ettirilmesi açısından bir strateji kullanıp konuyu referanduma götürmesi Demirel ve Ecevit başta olmak üzere yoğun bir tepki ile karşılaşmasına yol açtı.³¹⁷

Yasakların kalkması konusunun referanduma bırakılması açısından Demirel ve Ecevit halka yönelerek siyaset meydanlarına çıkmış, halkı değişim konusunda evet oyu vermeye çağırılmışlardır. Demirel açıklamalarının Popülist özelliklerine eğilmek gerekmektedir. Demirel referandum mitinglerinde halka gerçek seslerinin duyurulması yönünde sıklıkla çağrı yapmakta gecikmemiş, kullandığı Popülist strateji halkın yöresel dil retoriklerini kendine has biçimde yorumlayarak bölge insanlarından biri olduğunu göstermeye çalışmıştır. Aslında ileride görüleceği üzere Demirel'in sık sık dil retoriklerini kullanıp kendini halktan biri, milletin her ferdinin bir akrabası, her haneden biri gibi göstermeye çalışması halkın sempatisini kazanma girişimi açısından uyguladığı Popülist stratejinin bir ürünüdür.³¹⁸

Demirel mitinglerinde sıklıkla Özal'a ve darbeci komutanlara yüklenmekten geri durmamıştır. Ona göre darbeci komutanlar tarafından yapılan ve halk iradesine dayanmayan 1982 Anayasası değiştirilmelidir. Her ne kadar 1983 yılındaki anayasa

³¹⁵ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, Nisan 1987.

³¹⁶ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1987, Sayfa 7.

³¹⁷ **Hürriyet**, 20 Nisan-30 Mayıs 1987.

³¹⁸ Bu açıdan Karadeniz Bölgesinde belirlediği konuşmasında “siya uşaklar kara göründü”, “demokrasi gemisini millet limanına Rampa etmeye” çağrısında bölge halkının dil retoriklerini kullanması örnek gösterilebilir. **Cumhuriyet**, 27 Nisan-1 Mayıs 1987.

referandumundan yüksek oranda evet oyu çıkmışsa da bu anayasa hazırlanma süreci daha başlangıçtan itibaren halk iradesine dayanmadığından ve bir darbenin ürünü olduğundan dolayı meşru değildir. Zaten Demirel'e göre ANAP hükümeti hileci ve entrikacı bir hükümettir. Başta durmasının sebebi askerden aldığı güçten kaynaklanmaktadır. Halk kendisini istememektedir. ANAP'ın yönelttiği suçlamalara karşı çıkan Demirel kendisinin geçmişteki iktidarları döneminde halkın mutluluğu için elinden geleni yaptığını ancak kendi emirlerine riayet etmeyenlerin ülkeyi kargaşaya sürüklediğini anlatmaktadır. Halk, kendi sesi olan Demirel'in siyasetten uzaklaştırılması konusunda huzursuzdur. Halkın sesi kısılmış yapılacak referandumla geri kazanması için eline önemli bir fırsat geçmiştir. Bunu değerlendirmek için bir çağrıya ihtiyaçları vardır ve Demirel bu çağrıyı yaparak, halkı gerçek temsilcisini tekrar iktidara gelebilmesi için siyaset yolunun açılması konusunda bu mitinglerde kendine bir elçi misyonu atfetmiştir.³¹⁹

Demirel'e göre demokrasi, ANAP döneminde bir ayıp içerisindeydi. Bu ayıptan kurtulmak için halkın önünde kilitli bir kapı bulunmaktadır. Bu kapının açılması için referandumla birlikte anahtar halkın eline verilmiştir. Ancak önlerinde önemli bir engel bulunmaktadır. Askeri rejim ve ANAP hükümeti ülkeyi ikiye bölmeye çalışmaktadır. Bu engelin kaldırılması için halkın tek ses olup tek sesin temsilcisi Demirel'e yetkiyi referandumda vermesi gerekli ki bu halk düşmanı yapılarla mücadele edebilsin.³²⁰

Sandıktan millete ait olan çıkacaktır. Halkın sırtına bağdaş kurmuş bu partizan ve yolsuz rejim tarafından zorla susturulup kelepçelenen halk üstünden atacak ve kendisiyle özdeşleştirdiği Demirel hükümetini başa geçirecektir. Ancak bu yol zahmetli ve zor bir yoldur. Nitekim çarpık rejim, halkın baş kaldırmaması her türlü

³¹⁹ Hükümetin, askerinin emrinde hareket ettiğini ima ederek Halkın hükümetinin başka olduğunu ve Ankara'da bulunanların hile entrika ile başta durduklarını ifade etmiş, bu entrikalardan kurtulup halkın hükümetinin başa geçmesi gerektiğini aksi takdirde milletin hür iradesine dayanmayan ve demokratik olmayan hükümetin Türkiye'nin başına büyük dertler açacağını söylemiştir. Cumhuriyet Gazetesine verdiği demeçte Demirel asıl konunun anayasanın değişme konusu olduğunu, bu değişimin nasıl yapılacağı konusunun olmadığını ifade etmiştir. Ona göre siyasi yasakları koyan halk değil 12 Eylül'ün hileci rejimidir bu rejim şimdi yeni bir oyun oynayıp yasakları halka tasdik ettirme yönünde adım atmaktadır bu davranışları kötü niyetlidir. **Cumhuriyet, Tercüman** 27 Nisan-1 Mayıs 1987.

³²⁰ Erzurum'daki konuşmasında hükümete ve Evren'e yüklenen Demirel, kendilerinin suçsuz olduğunu Evren'in onları mahkeme önüne çıkaramaması ile bunun tasdiklediğini ifade ederken, Hükümet'in ülkeyi "*evetçiler ve hayırcılar*" olarak bölmeye çalıştığını halkın bu bölünmeye mahal vermeyeceğini 7 ekimdeki seçimlerde ülkeyi bölmeye çalışanların ve ülkeyi kötü yönetenlerin sonunun demokratik yolla geleceğini ifade etti. Özal'ın oturduğu koltuğu hak etmediğini halkın gönlündeki gerçek iktidarın orada bulunması gerektiğini vurgulamıştır. **Cumhuriyet, Tercüman** 14 Haziran-2 Temmuz 1987.

güçlüğü çıkaracaktır.³²¹ Ancak halk yılmayacak, gerçek iradesini konuşturacak, bütün bu yolsuzluklara hesap soracaktır.

Demirel'in bir diğer Popülist stratejisi ise "*halkın düşmanı*" olarak göstermeye çalıştığı Özal'a kişisel saldırılarda bulunmak oldu. Seçim döneminde yasakların kalkması konusunda Özal ve Demirel arasındaki çekişme kişisel hakaret boyutlarına ulaşmaktaydı.³²² Sadece Özal'a değil aynı zamanda 1982 Anayasasını yazanlara da sert bir şekilde yüklenen Demirel, Anayasanın ve Anayasa'yı hazırlayanların büyük ayıp teşkil ettiğini ve bu ayıbı ortadan kaldıracılabilecek yegâne kişinin halk olduğunu dolayısıyla onun iradesini temsil edecek kişinin kendisine bu ayıbın temizlenmesi yönünde güvendiğini iddia etmiştir.³²³

Demirel, kuruluşundan 12 gün sonra "*gerçek bir halk hareketi*" olarak adlandırdığı DYP'nin başına geçmek için 24 Eylül 1987 yılında başkanlığa tek aday oldu. DYP olağanüstü kongresine 927 adaydan 864'ü katıldı ve Demirel 864 oyun tamamını alarak DYP genel başkanlığına seçildi.³²⁴

Siyasi yasakların kalkmasının ardından ANAP, meclisteki çoğunluğunu kullanarak erken seçim kararı aldırdı. Demirel, genel başkan seçildiği gün yaptığı konuşmada, erken seçim kararının o günkü hükümetin devamını sağlamak amacıyla yapılmış hileli bir hamle olarak değerlendirirken ANAP hükümetinin sadece kendi iktidarını korumaya çalıştığını ve demokrasi önündeki en büyük engelin ANAP iktidarı olduğunu ifade etmiştir. Mevcut iktidarın, asayiş sağlamakta yetersiz kaldığını, devletin bütün imkanlarını kendi iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla seferber ettiğini, bunun için köprü, baraj inşaatından öte olması gereken asayiş işini gerçekleştirilmeyip ekonomik harcamalar ile devletin kaynaklarının eritildiğini iddia etmiştir.³²⁵

³²¹ Özal gibi tutarsız olan YSK'nın davranışları da göze çarpmaktadır. 19 Ağustos 1987 günü yasaklıların, TRT'de basın açıklaması yapmasında bir sakınca görmeyen YSK, 2 gün sonra basın televizyona çıkacakların sadece siyasi partili olması yönünde açıklamalarda bulunması üzerine YSK'nın ve ANAP hükümetinin halkın sesinden korktuğunu ifade etmiş ve ağzına kadar yolsuzluğa batmış iktidarın bu korkularının gayet normal olduğunu bu yolsuzlukları ortaya çıkaracak olanın ve onlara "*yolsuzluk yapanlara*" halk adına hesap soracak ve halkın yasakları kaldırması ile birlikte misyon yükleyeceği kişinin kendisi olduğunu ileri sürmüştür. **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 1-30 Ağustos 1987.

³²² **Cumhuriyet**, 1-30 Ağustos 1987.

³²³ **Cumhuriyet, Tercüman**, 1-30 Ağustos 1987.

³²⁴ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1987.

³²⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 25 Eylül 1987.

İlk bölümde gösterildiği üzere Popülistler demokrasiye karşı değildir. Demokrasinin kendilerine göre doğru biçimini onaylarlar. Ortada aldatılmış bir çoğunluk vardır. Bu açıdan Demirel'in konuşmalarında halkın aldatıldığını ve uygulanan demokrasinin doğru bir demokrasi olmadığını, ANAP iktidarı ve Askeri rejim tarafından çarpıtılmış bir demokrasi olduğunu öne sürmesi Popülizmin kandırılmış ve baskı altında bırakılmış halkın, yanlış tercihler yapmaya zorlanması tezine bir örnektir. Diğer yandan ANAP iktidarının o dönemki politikaları çarpık Popülizm başlığı altından değerlendirildiği gibi daha çok kentsel altyapı ve başarısız ekonomi politikaları üzerine olması, diğer konuların da dışarıda bırakılması sonucunda, belirli mağdur kesimlerin mağduriyetini bütün halkın mağduriyetiymiş gibi lanse etme söylemi Popülistlerin muhalefette ne kadar sert bir söylem belirlediklerine örnek olarak gösterilebilir.

Diğer yandan kendisinin seçilmesi ile “*Hür ve Demokrat Türkiye*” için önemli bir adım atıldığını söylemiş, uzlaşmaya dayalı bir Türkiye için bütün partileri iş birliğine çağırarak ülkeyi yalanla, dolanla yöneten ve milleti dolandıran mevcut iktidarın düşürülmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Uzlaşmaya çağırdığı partiler halkın sesi olan Demirel etrafında birleşecektir. Demirel, “*cenab-ı hakkın*” alternatifi olmadığı gibi Demirel ve DYP'nin de millet için alternatifi olmayacağını söylemiş, ANAP iktidarının ortaya çıkardığı bütün lekeleri çitileyecek olan yeni bir iktidarın kurulması gerektiğini ve Türkiye'nin sorunlarının çözümünün, bir tek halkın iradesinden güç alan Demirel ve DYP iktidarında olduğunu ileri sürmüştür.³²⁶

Cenab-ı Hakkın alternatifi ile Demirel'in alternatifi olmama söylemi, Demirel söylemlerinde halkın sadece dil ve kültür retoriklerini kullanmadığını, aynı zamanda din konusunu siyaset alanlarında etkili bir şekilde kullandığına örnektir. Popülist stratejinin halkı hassas noktasından yakalaması da bu konuda devreye girmektedir. sonuçta halkın büyük bölümünün Müslüman olduğu bir ülkede siyasi alanlarda etkili olabilmek için din konusu bulunmaz bir nimet özelliği göstermektedir. Popülist stratejinin bu türü olan dini kullanarak hepsini topla anlayışı ANAP döneminde başlamış ve RP'nin içinde bulunduğu koalisyon hükümetleri döneminde hat safhaya çıkmış ve nihayetinde 27 Şubat sürecine sürüklemiş irtica tartışmalarına sebep olan Popülist bir strateji olduğu görülmektedir. Konu sadece din konusu olmaktan çıkmış,

³²⁶ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1987.

aynı zamanda alternatifsiz bir siyaset tarzı benimseyerek tıpkı 24 Ocak kararlarının uygulandığı dönem gibi alternatifi yoktur söylemini benimsemesi Türk siyasetinin yapısal sorunlarından biri olan otoriter bir politika anlayışının benimsenmesi söz konusudur. Bu aynı zamanda tekçi bir siyasete kapı aralayan söylem olduğu söylenebilir. Bu söylemi sadece Demirel değil, Özal ve darbeciler de zamanında sıklıkla dile getirmişlerdir.

Demirel'e göre Türkiye, bunalıma sürüklenmiş bir ülke görünümü vermektedir. Ancak bu bunalımdan kurtulma işini ufukları açacak olan tek bir lider ve tek bir parti görülmektedir. Bahsettiği lider kendisi olmakta ve bahsettiği parti ise en tecrübelilerin ve ufuğu açık olanların bulunduğu bu yüzden partilerin atası olarak saydığı partinin DYP olduğunu göstermek amacıyla *“Bu sebeptendir ki Türkiye’de siyasi partiler demokrasinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hem de en yaşlısı 4 yaşındadır.”* İfadelerini kullanmıştır. Demirel'e göre Türkiye’de mevcut yasakların bulunmasının asıl sebebi millet iradesine ipotek koyan askeri kadrolar ve ANAP hükümeti olarak görmüş, *“Türkiye’yi yasaksız bir hale getiren millettir.”* Şeklinde konuşma yaparak millet iradesinin Demirel’in seçim yasağının kaldırılması ve DYP’nin başına getirmesini sağlaması ile tecelli ettiğini ifade etmiştir.³²⁷

Görüldüğü üzere siyasi yasakların kalkması ve Demirel’in, DYP’nin başına geçmesi Popülist siyaset stratejisinin ürünüdür. ANAP döneminde artan yolsuzluklar ve askeri rejimin uyguladığı sert politika Popülizm için eşi bulunmaz bir fırsat yaratmıştır. Uygulanan politikaların sonucunda birikmiş olan halk öfkesini iyi yönlendirmeyi bilen bir lider olarak Demirel halka yolsuzluklar ve zulme karşı geleceğini ifade etmesi halkın birikmiş öfkesini ANAP hükümeti ve askeri rejim dönemlerinde uygulanan politikaların neticesi olduğunu halka anlatması, bu sayede halkın dostu olarak kendisini göstermesi halkın düşmanı olarak da kendinden önceki dönemlerde iktidarda bulunanları göstermesi, Schmitt’in dost düşman ayrımının uygulanmasına yönelik bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Demirel'e göre Askeri rejim ve ANAP hükümeti, halkın gerçek iradesinin savunucusundan korktuklarından dolayı halkın iradesini kesmek, sesini kısmak amacıyla halk iradesine dayanmayan bir anayasa ile Demirel’i siyasetten uzaklaştırmışlardır. Ancak düşmanlar gayet farkındadır ki kendileri ile mücadele edecek tek güçlü lider yine Demirel’dir.

³²⁷ Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, 25 Eylül 1987.

3.1.2. 1987 Genel Seçimleri

Süleyman Demirel ve Erdal İnönü yerel seçimleri hileli bir hamle olarak değerlendirmişlerdir. İki partinin de ortak hedefi, oy potansiyellerini bu dönemde maksimize etmek yönünde olmuştur. Popülistlerin iktidara yüklenebilmesi için iki unsurun öne çıktığını ifade edilebilir. Bunlardan birincisi ANAP hükümeti döneminde yapılan yolsuzluklar, diğeri ise ekonomik gidişat hakkındadır.

Demirel, DYP'nin başına geçmesinin ardından kısa süre içerisinde partisini genel seçimlere hazırlamak zorundaydı. Bu açıdan partinin, 25 Eylül'deki genel kurul toplantısında erken seçim kararı alınmasının ardından, kısa bir süre sonra yapılmasını sert bir dille eleştirmiş, her şeye rağmen millet için altın tepside verilen bir fırsat olduğunu ifade etmiş ve ANAP hükümetinin, fakirliği getiren bir hükümet olduğunu genel kurulda anlatmıştır. Demirel'e göre halk henüz yaşadığı fakirliğin kaynağının farkında değildir ve yanlış yönlendirildiğinden ya da düzenli olarak kandırıldığından kendi içine düştüğü durumun kaynağını yanlış yerlerde aramaktadır. Popülizmin "*kandırılmış halk*" tezine uygun bir şekilde, düşmanın oyunlarını ortaya çıkaracak olanlar yine kendileri olduğunu iddia etmiş, bu amaçla fakirliğin kaynağının Özal hükümeti olduğunu teşhis etmiş, fakirliğin çözümünün kendilerinden başka alternatifini olmadığını halka anlatıp bilinçlendirmesi için Genel Kurula talimat vermiştir.³²⁸

Bu çağrı önceki bölümlerde incelenen DP-CHP siyasi rekabetleri döneminde hem DP hem CHP milletvekillerinin ve parti yetkililerinin halkın arasına karışma ve halka vaatlerde bulunma yöntemi ile aynı yöntem olduğu ifade edilebilir. Nitekim DP-CHP döneminde olduğu gibi bu dönemin de ana konusunun Popülist vaat ve oy toplama stratejisi olduğu görülmektedir.

Demirel, Özal hükümetini hesap bilmezlik ile suçlamakta, her ne kadar Özal, Türkiye'nin hızlı büyüdüğünü ifade etse de bu büyümenin borçtan kaynaklanan yalancı bir büyüme olduğunu belirtmekte, büyüme göstergelerinin sadece hızlı eriyen borç paradan dolayı iyi durumda olduğunu ancak bu durumun çok uzun sürmeyeceğini ifade etmektedir.³²⁹

³²⁸ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1987.

³²⁹ **Tercüman**, 25 Kasım 1987, Sayfa 6.

Diğer yandan zaten mevcut durum makro göstergelerde iyiye gidiyormuş gibi gözükse de aslında bakılması gereken yerin milletin refahı olduğunu dillendirmekte Popülist bir tavır ile orta direk olarak ifade edilen, sabit gelirlinin belini bükenin yine Özal hükümeti olduğunu anlatmaktadır. Bu açıdan aslında Demirel'in diğer bir stratejisi olan orta direğin oylarını toplamak maksadıyla sabit gelirlinin elindeki geliri koruyabilecek formülün kendinde olduğunu, bu formülü uygulamak maksadıyla sabit gelirlili vatandaşın tam yetki için oy istemiştir.³³⁰ Orta direğin oyları Demirel açısından önemliydi, Özal'ın uyguladığı çarpık Popülizmin ortaya çıkardığı ekonomik sorunların faturası orta direğe kesilmiş olduğu önceki bölümde gösterildi. Sabit gelirlinin bu açıdan kendine ek kaynak arama yoluna doğru hareket ettiğini gözlemlemektedir. Ek kaynak arama zamanla rüşvet, iltimas ve adam kayırma yoluna kadar gidecek ve daha önce de ifade edilen Türk siyasal hayatına yolsuzlukların en çok olduğu dönem olarak geçmesini sağlamıştır.³³¹

Demirel'e göre en büyük kesiminin sabit gelirlilerin oluşturduğu halk memnuniyetsiz bir tavır sergilemekte ortaya çıkan yoğun huzursuzluğun sebebini aslında bilmekte ama seslendirememektedir. Halk neden sorumluların kim olduğunu ifade edememektedir. Koalisyon ortakları; Hükümet ve darbecilerin halkın bu duruma gelmesine önyak olduğunu, halkın cezalandırılacağı korkusu ile depolitize olduğunu bu sebepten ötürü aslında fukaralığa sürüklendiğini iddia etmektedir. Aslında halk fukaralığın sorumlularını gayet iyi bilmektedir. Ancak bu suçluları tekrar halka anlatıp hatırlatmak gerekmektedir. Milleti uykusundan uyandırıp politize olması başarılırsa, onları buldukları konumdan indirip, çözümün sahiplerini yani DYP'yi ve kendisini iktidara getirecektir.³³² Demirel, artık Türkiye'deki sorunların gerçek kaynağını halka anlattığına ve çözümün kendisinde olduğunu ifade ettiğine göre Türkiye'deki fakirliğin ve yaşanan mağduriyetlerin atlatılması için bir reçete ortaya atmıştır.³³³

³³⁰ **Milliyet**, 25 Kasım 1987.

³³¹ Şevket Pamuk, 2020, Sayfa 271-278.

³³² Demirel “Ülkede refah vardır diyenin alnını karışlarım... büyüyen değil büzülen Türkiye... vatandaşa bir sebeple depolitizasyona uğratan bir zihniyet tarafından yönetilen Türkiye” açıklamalarında bulunarak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu eleştirerek üslubunu sertleştirmiştir. **Tercüman**, 26 Kasım 1987, Sayfa 7.

³³³ “65 yaşını geçmiş her yaşlıya aylık bağlanacak, öğrenim harçları kaldırılacak, öğrencilerin barınma sorunu çözülecek, asgari ücret 100bin liranın altında olmayacak, herkese sağlık hizmeti ve ilaç sağlanacak, her aile konut sahibi yapılacak, eğitimin kalitesi artırılarak üstün vasıflı öğretmen ve din adamı yetiştirilecek, bütün vatandaşlara emeklilik imkanı sağlanacak, Türk köylüsü sigortaya kavuşturulacak, tarımdaki fazla nüfus sanayileştirilecek, sanayici ile işçinin arasından devlet çekilecek,

Basını da hedef alan Demirel “*bu iktidarı yolcu edin*” başlıklı açıklamasında hükümetin göz boyama taktiği içerisinde girdiğini ve hükümetin eli gibi davranan basınla tuttuğu pembe boya ile halkın gözünü boyadığını ifade etti.³³⁴ Popülistlerin basın hakkındaki görüşleri önceki bölümlerde açıklandı. Demirel’e göre basın ANAP hükümetinin maşası olarak halkın doğru bilgiye ulaşmasını engellemek amacıyla hareket etmektedir. Bütün çekilen sıkıntılar aslında halka hiç çekilmemiş gibi anlatılmakta milletin çektiği cefayı görmezden gelme ya da onlara hiç anlatmama yoluyla milleti birbirinden ayırıştırıp tek vücut olmasını engellemektedir. Popülistlere göre aslında her şey iyi olabileceken sorunların çözümü için yeterli kaynak, bilgi birikimi, yetmişmiş kadro ve benzeri unsurlar mevcutken kötü niyetli yöneticiler yüzünden sorunlar çözümlenememiştir.

Ekonomiyi değerlendirirken Türkiye’nin, beşerî ve fiziki değerleri üzerinde duran Demirel, Ülkenin hayli geri kaldığını ifade etmiş “*Özal çağ atlamaktan bahsediyor. Bırakın bu lafları Türkiye’nin bugün GSMH 70. sırada değil 15. Sırada olması lazımdır.*” Özal hükümetini Türkiye adına çalışmakta gayretsiz davrandığını öne sürmüştür.³³⁵ Ancak söylemlerindeki bu iktisadi veriler, söylemlerinde ifade ettiği gibi kolay bir şekilde ifade etmek zordur. Ülkenin iktisadi yapısının gerçekleri ortadadır. Sanayileşmeyi yeterli düzeyde tamamlayamamış, tarımsal üretimde stabil bir verime kavuşturulamamış ve hizmet sektörünün kaynak üretmek yerine kaynak tüketen yapısı göz önüne alındığında Türkiye’nin sadece nüfusa ve fiziki kaynak değerlerine bakılarak ülkenin ekonomi sıralamasında yükseklerle nasıl çıkacağı sorununun cevabını vermiş değildir. Popülist siyasetin uyguladığı bir diğer yöntem ise halkın anlayabileceği en basit şekilde herhangi bir bilimsel veriye dayanmadan kabaca ekonomi, ordu gücü gibi unsurları yorumlamalarında görülebilir. Seçkinler karmaşık ekonomik terimler ile halkı kandırmakta, aslında ekonominin o kadar karmaşık olmadığını göstermeye çalışmaları açısından halkın anlayabileceği basit ama bilimsellikten yoksun bir anlatıma giriştikleri görülmektedir.

İşsizlik sigortası yapılacak, enflasyon düşürülecek” vaatleri ile halktan oy talep etmiştir. Bu açıdan Popülist bir vaat zinciri olması göze çarpmaktadır. Demirel’in söylemlerinde sıklıkla ekonomik buhran söz konusuydu bu vaatler için yeterli bir kaynak tahsisi gerekmekteydi önceki bölümlerde incelediğimiz üzere ANAP hükümeti 1984 yılından sonra kamuya kaynak ayırma açısından yabancı sermayeyi Türkiye’ye çekmekte sıkıntı yaşamaktaydı. Diğer yandan üretimin yeterli düzeyde olmaması bu vaatlerin gerçekleşmesi açısından kaynak tahsisi için gelecek olan paranın önünde duran diğer bir engeldir. **Tercüman, Milliyet**, 31 Ekim- 1987.

³³⁴ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1987.

³³⁵ **Tercüman, Cumhuriyet**, 8 Kasım 1987.

DYP'nin 8 Kasım 1987'de seçim bildirgesi içerisinde sorunun sadece fukaralıktan ileri gelmediği, hukuksuzluğunda alıp başını gittiği, artık iktidarın yumruk huzuru ile yönettiği için hükümeti otoriterlikle suçlamıştır. DYP'nin yeterli oy oranıyla iktidara getirilmesi durumunda demokratikleşme sözü vermiştir.³³⁶ Demirel'in ortaya koyduğu iddiaya göre millet otoriter rejim altında ezilmektedir. Çözüm ise otoriter rejime karşı gelebilecek tek irade olan millet iradesidir. Millet iradesini doğru temsil edebilecek olan lider Demirel, parti ise DYP'dir. Bu nedenle millet iradesi Demirel ve DYP çevresinde birleşmelidir. Böylelikle otoriter rejim alınıp gerçek demokrasi savunucusu olanlar iktidara getirilmelidir.

Demirel 14 Kasım 1987'de başladığı seçim mitinglerinde hükümete karşı eleştirilerinde ülkeyi borç batağına sürüklemekle suçladı. Küçük çiftçiye ve köylüye vaatlerde bulunan Demirel yukarıda belirtilen partinin seçim bildirgesinde KDV'yi hatırlatıp gübreden ve mazottan KDV'yi kaldıracaklarını ifade etti.³³⁷

Bilindiği üzere ANAP Popülizmi, köylüye değil daha çok kentli fakir kesime yönelen bir Popülizmdi. Demirel bu açığı görmüş olmalı ki köylüden çekilen kaynak tahsisinin üzerine oynayıp köylünün zor duruma düştüğünü onların 1960'larda olduğu gibi kurtarıcısının kendi olduğu yönünde ifadelere girişmiştir. Bu açıdan 1980 önceki Tarımsal Popülizmin bir uzantısı görünümüne girme eğilimindedir. “*Pembe Kasım, kara kışa dönüşmesin*” ifadelerini kullanarak yaşadıkları devrin kara bir devir olduğunu söylemiş çiftçinin halinden yine en iyi DYP'nin anladığını anlatmış, Demokrat Parti'nin simgesel değeri olan Kırat'ı da kullanarak “*Düşün kıratın arkasına bu kara devri bitirelim*” çağrısını yapmıştır.³³⁸ Bu açıdan geçmişte demokrat parti çizgisini takip ettiğini göstermiştir. Anlaşılacağı üzere DYP'nin Popülist siyaset stratejileri Demokrat Partinin stratejileri ile örtüşmektedir. Yine demokrat partinin sıkıntıyı çeken halk kesimine yönelişi gibi Demirel, halka hitabında sık sık halk ile sarılarak onunla iç içe olduğunu ve milleti kaynaştıran çimentonun yine kendileri olduğunu ifade etmiştir.

³³⁶ Bu açıdan DYP hükümet olursa hukuk huzuru getireceğini ve işkenceye son vereceğini, avukatsız ifade alınmayacağını ve kapsamlı bir genel af çıkarılacağını ifade etmiştir. Diğer önemli bir vaadi ise askerlik süresinin kısaltılacağı ile ilgilidir. Bilindiği üzere Türkiye 1980'li yıllarda halen yüksek genç erkek nüfusa sahip bir ülkedir bu açıdan askerliğin kısaltılması DYP'nin verdiği vaatlerde oy ortalamasını artırıcı bir etki yaratabilirdi. **Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, 1-10 Kasım 1987.

³³⁷ **Tercüman**, 15 Kasım 1987.

³³⁸ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1987.

Sosyal Demokrat Halkçı parti tarafında ise solu birleştirme çabaları hakimdi. O dönemin hassas konularından biri olan laiklik gündeme gelince İnönü zaman zaman sol kanatta bulunan SHP'nin yanlış değerlendirilmemesi gerektiğini, dini inançlara saygılı olduklarını ve en yüce duygu olarak saydıklarını ve istismar unsuru yapanların karşısında olduklarını dile getirmekteydi.³³⁹ İnönü dini konulara mümkün olduğunca mesafeli ancak saygılı yaklaşarak ülkenin yüksek nüfuslu Müslüman işçi ve köylü kesimini kendinden uzaklaştırmama yönünde gayret göstermekte, kendinden daha ideolojik davrandığını düşündüğü DSP'ye yüklenerek asıl kötü yönetimin DSP ile olacağını ifade etmiştir. Ancak bu dönemdeki asıl hedef DSP'yi alt etme stratejisi üzerine kurulduğundan Sol Popülizm, DYP Popülizmi karşısında çok etkin görünmemektedir. İnönü solda birleşme çabaları nedeniyle seçim yarışında asıl rakibi Ecevit'in DSP'si olmuştur ancak sıklıkla ANAP'ın ekonomi yönetimini de eleştirmiştir. Özal'ın oluşturduğu ekonomik modelin bir gazoz ekonomisi olduğunu ileri sürmüş diğer yandan SHP içinde bulunan Halkçı Parti tabanını kaybetmemek için Devletin Kürtçeyi engellememesi gerektiğini sıkça dile getirmiştir.³⁴⁰

29 Kasım seçimleri geldiğinde Oyların %36,2'sini ANAP, %24,9'unu SHP, %19,2'sini DYP aldı.³⁴¹ Böylelikle seçim sisteminin getirdiği ihmal payı çıkarılarak 296 Milletvekili ANAP'tan, 96 Milletvekili SHP'den, 58 Milletvekili DYP'den çıkmıştır.³⁴² En zararlı çıkan parti de DSP olmuş ve meclise milletvekili çıkaramamıştır. Bunun üzerine Ecevit ailesi siyasetten çekilme kararı almıştır.³⁴³

3.1.3. 1988 Anayasa Referandumu

1988 Referandumunu DYP ve SHP güven oylamasına çevirmeye çalışmaktaydı. Bu sebepten ötürü stratejilerinde ve konuşmalarında ANAP hükümetinin meşruiyetini sorgulamaya yönelik bir üslup içerisindeydiler.³⁴⁴ Koalisyon ortakları Popülizmin meşruluk krizi yaratma stratejisinden önemli ölçüde yararlanmaktaydı. Çarpık Popülizm dönemi olarak adlandırılan dönemde ifade edildiği üzere muhalefet tarafından sıklıkla dile getirilen ve ANAP hükümeti ile muhalefet

³³⁹ **Tercüman**, 5 Ekim 1987.

³⁴⁰ **Hürriyet**, 10 Ekim-25 Kasım 1987.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1987.

³⁴² **Tercüman**, 30 Kasım 1987.

³⁴³ **Cumhuriyet**, **Hürriyet**, **Milliyet**, **Tercüman**, 30-32 Kasım 1987.

³⁴⁴ **Yeni Şafak**, **Seçim**, **Çankaya'nın Yolunu Açan Sandık 1988 Anayasa Referandumu**, <https://www.yenisafak.com/secim-referandum-1988>, Erişim Tarihi 27.02.2021.

partileri arasında temel çatışma noktası olan bu dönemin ana başlığı meşruluk krizleri olmuştur.

DYP ve SHP'ye göre ANAP hükümeti askeri rejimden aldığı destekle ayakta durmaktaydı halkın iradesinin tecelli etmesini engelleyen askeri rejim perde arkasından halen ANAP hükümeti üzerinden muhaliflere gözdağı vermekte, ANAP ise bu darbecilerin seçtikleri, halk iradesine dayanmayan bu nedenle meşru olmayan iktidarı konumunda durmaktadır. Bu açıdan çoğunluğun ANAP tarafından oluşturulduğu ve askeri vesayet tarafından belirlenen, güdümlü meclisten ziyade, çoğunluğun gerçek iradesinin bulunduğu bir meclis oluşturmak için oy istemişlerdir. Milletın karşısına çıkan ANAP'ın, halk tarafından gerçekten meşru bir iktidar olarak görülmediğini göstermek için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Millet bu fırsatı iyi değerlendirmelidir.

Nitekim, Özal bu referandumda halkın evet yönünde oy kullanmasını istemekteydi. Bu açıdan ilk tepki İnönü'den gelerek kabul edilecek maddelerin demokrasiye ve millete zararlı olacağı yönünde bir tutum aldı. Evet oyu kullanılmasını isteyenlerin ise millete düşman olmakla suçladı.³⁴⁵ Diğer taraftan Özal'ın, demokrasiyi bir oyuncak gibi gördüğü, yalan ve kandırmayla milleti aldattığını ifade ederek bu referandumun, Özal hükümetinin milletin güvenini kaybettiğini göstermesi için bir fırsat olduğunu söylemiştir.³⁴⁶ “*hayırlı günler, hayırlı alışverişler, hayırlı işler*” gibi sloganlar ile halkın arasına karışan İnönü ise Özal hükümetinin icraatlarının hayırlı olmadığını dile getirdi.³⁴⁷

Demirel ise Özal'ın halk oylamasının bir güven oylaması olmadığını ifade etmesine karşın “*Vatandaş hayır diyorsa git başımdan demektir. Millet bu topu boş kaleye sokmazsa yazık demektir.*” Şeklinde karşılık verip vatandaşın artık Özal'ı istemediğini ifade etmekte meclis içerisinde bir güven oylaması yapılacak olursa çoğunluk partisi olan ANAP'a yapılacak olan güven oylamasıyla düşüremeyeceği için halk oylamasını güven oylamasına çevirme yönünde kararlıydı. Bu açıdan Özal'ın devlet kispeti altında siyaset yaptığı, devletin uçağı ile istediğı yere hızlıca ulaşip mitinglerini rahat bir şekilde düzenleyebildiğini anlatmış, kendilerinin ise bu yolu

³⁴⁵ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1988, Sayfa 11.

³⁴⁶ **Milliyet**, 9 Eylül 1988.

³⁴⁷ **Milliyet**, 8 Eylül 1988.

yayan yürüdüğünü bütün zahmetleri millet için yaptığını belirtmiştir. İktidara yaptığı bütün büyüklü küçüklü icraatları gereksiz övündüğünü, ANAP'ın bugün yaptığı projelerin mimarının aslında kendisinin başbakanlığında olduğunu ve ANAP hükümetinin bu projelerden nemalandığını anlatmıştır. Projelerde ancak 12 yılda bitirebilmesini beceriksizlik olduğunu ifade etmiştir. İşte bu yüzden yalancı ve projeleri kendi eseriymiş gibi gösteren iktidarın oylarının daha da düşmesi gerektiğini önceki seçimlerde verilen oyun bile altına düşürülerek oy oranlarının arttığı izlenimi verilmemesi gerektiğini aksi takdirde ANAP'ın bu durumdan bile fırsat çıkarabileceğini ve halka daha çok eziyet çektireceğini ifade etmiştir.³⁴⁸

Bu açıdan ANAP'a muhalefet eden DYP ülkeyi yönetebilecek kadar cesur ve çıkarlarını koruyacak kadar korumacı olduklarını eski iktidarlarından örnek göstererek açıklamaya çalışmış, Özal'ın, kendisine yönelttiği suçlamalardan ötürü Demirel "fodulluk" etmekle suçlayıp, Özal'ı halk düşmanı ilan etmiştir.³⁴⁹ "Özal benim müsteşarımken böyle tatbikat yapsaydı. Ertesi gün azledirdim." Özal'ın siyasette abisi konumunda olduğunu ve ona siyaset ile ilgili şeyleri onun öğrettiğini ancak Özal'ın yanlış yollara saptığını, bunun sorumlusunun kendisi olamayacağını millet nezdinde kalıcı olanların kendileri olduğunu bu şekilde devletin her şeyini bildiğini ima ederek hükümetin yaptığı icraatlardaki yanlışları bildiğini ve ortaya dökmek için doğru zamanı beklediğini ifade etmiştir.³⁵⁰ 13 Eylül'de Kütahya'da ANAP iktidarını "Münkir" yani inkarcılıkla suçladı ve halkı seslerini yükseltmeye çağırdı. Bu suçlamalar açıkça göstermektedir ki kendisini millet ile özdeşleştirip iktidarı milletin dışında konumlandırmaya çalışmaktadır.³⁵¹

Halkın sesini biraz daha yükseltmesi ile ANAP hükümetinin kâbusu olan milletin uyanışını temsil etmesini ve daha yüksek bağırmasını istemiştir. Samsun'da ise "önce 'konuşan Türkiye', sonra 'yasaksız Türkiye'," ifadelerini kullanan Demirel "bu diken derin batmış iki yıldır söylediklerimiz bir bir ortaya çıkıyor. Bu dikenden kurtulun. 1983'te seçime katılan 3 partiden 2'sinin gittiğini" bu kadar süre gitmeyerek kendini açığöz sanan ANAP'ın da yolcu olduğunu ve bu gidişin halkın sillesi ile olacağını bu tokadın çok uzaklardan yani Hint'ten duyularak 1980 öncesinde kuyruk

³⁴⁸ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1988, Sayfa 11.

³⁴⁹ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 8 Eylül 1988.

³⁵⁰ "Biz hancıyız siz yolcusunuz dökelim mi bu pamuğu? Dökülecek bir gün" **Demirel, Cumhuriyet**, 12 Eylül 1988.

³⁵¹ **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1988.

acıları olan herkesin gerekli cevabı alacağını ifade etmiştir. ANAP, asker ile kol kola vererek asker destekli otoriter bir rejime gitmek ile suçlamıştır. Halkın çektiği sıkıntıları anlatırken yine Özal hükümetine yüklenmiş, halktan soyutlanan hükümetin gül gibi geçindiğini düşündüğünü ancak, “*benim köylüm, esnafım, sanayicim kaç kişi gül gibi geçiniyoruz diyebilirsiniz?*” İfadeleri ile aslında iktidarın halktan soyutlandığını liyakatsiz ve kabiliyetsiz davranarak bütün bu sıkıntıların sorumlusunun iktidar ve etrafındakileri olduğunu göstermiş, Benim köylüm esnafım, sanayicim söylemi ile gerçek temsilcilerinin kendileri olduğunu, ANAP hükümetinin Türkiye’nin hiçbir kesimini benimsemediğini göstermeye çalışmış, kendisinin ise bütün kesimleri sahiplendiğini ifade etmeye çalışmıştır.³⁵²

Demirel’in temel stratejisi, siyasette Özal’dan daha maharetli ve eski bir lider olduğunu göstermek, ortaya bir meşruluk krizi çıkartmak, devletin bütün aygıtlarıyla her alanına hakim olduğunu göstermeye çalışmaktır. Çıkardığı meşruluk krizi ile halkın gerçek temsilcisi olduğunu kanıtlamak, devletin her alanına hakim olduğunu göstermesiyle, gerçek anlamda maharetli ve bilgili bir devlet adamı olduğunu halka anlatmaktır. Demirel bu açıdan sadece devletin aygıtları değil aynı zamanda içinden geldiği halkın da tüm hallerini bildiğini, ANAP hükümeti döneminde çektiği zorlukları basiretsiz olduğunu ifade ettiği Özal hükümetine yükleyip, Özal’a siyaset öğrenenlerin duruma el atması gerektiğini zaten halk nezdinde meşru olmayan iktidarın meşru olmamasının kanıtlanması yönünde olmuştur. 25 Eylül sabahı referanduma giden Türkiye tarihinde ilk defa bir referandum sonucundan hayır oyuyla çıkmıştır sandık sonuçlarına göre Türkiye’nin %35,1 Evet oyu kullanırken %64,9’u Hayır oyu kullanmıştır. Bu referandum ile birlikte ANAP’ın düşüş dönemi başlamıştır.

3.1.4. 1989 Yerel Seçimleri ve Özal’ın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

1989 seçimlerinden önce muhalefet partileri liderlerinin ortak sorunu TRT’nin tarafsızlığın kaybetmesi ve kendi konuşmalarını vermemesi ya da çarpıtarak gündeme getirmesiydi. Liderler TRT’nin, ANAP’ın güdümünde bir medya olduğunu ileri sürdü. 11 Ocak 1989’da Çankaya köşküne giden İnönü ve Demirel bu durumu Cumhurbaşkanıya anlattıklarını ifade ettiler.³⁵³ 1987 Genel seçimlerdeki stratejilerini izleyerek basının özellikle televizyonun halka ANAP propagandası yaptığını ifade

³⁵² **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1988.

³⁵³ **Hürriyet**, 11 Ocak 1989, Sayfa 19.

etmesi, basının hür olmadığını ve hükümet güdümünde hareket ettiğini, güdümlü siyasete muhalefet edenleri göstermeyerek halkın sesini kısımaya çalıştığını göstermeye çalışmışlardır.

DYP'nin, 30 Ocak'taki toplantısında Demirel, iddialı bir biçimde bütün yaşanan sıkıntıların devasının sadece kendilerinin iktidara geldiğinde bulunacağını ifade ederek, Türkiye'nin her türlü sorunun çözümünü ancak kendileri bulacağını iddia etmişlerdir. Aynı gün İnönü Uşak'ta ANAP'ı yalancılık düzenbazlık, savurganlık ve haksızlık yapmakla suçlayarak hileci iktidardan kurtulmanın yolunun SHP'nin elinden geçtiğini söylemesi paralellik göstermektedir.³⁵⁴ Demirel 4 Mart 1989'da seçim çalışmalarına Samsun'da başladı. Samsun'daki mitingde *"Biz sadece Allah rızası için milletin hizmetindeyiz."*³⁵⁵ Cümleleri ile hak yolunda yürüdüklerini iddia ederek halkın dini duygularına hitap etmeye çalışmıştır. Bu açıdan kendisinin hak yolunda rakibinin de batıl yolunda olduğunu iddia etmiştir. Demirel'in bütün çözümlerin kendinde toplandığı iddiasına dikkat çekmek gerekmektedir. Popülist stratejinin ürünü olan bütün dertlerin devasının kendilerinde toplandığı söylemi, halka aslında devanın nasıl bulunacağı yönünde bir yol göstermek yerine arkasında durmakta zorlanacağı sözler vermeye itmiştir. Demirel'in halkın dini duygularına hitap etme yetenekleri oldukça ileri düzeydeydi benimsediği sağ, muhafazakâr çizgi ve sık sık Allah'ın hizmetinde bir kul olduğunu belirmesi açısından Popülist stratejiye hizmet etmesi sonucunu doğurmuştur.

İnönü ise bu dönemde ortaya çıkan demokratikleşme ve özgürleşme dalgasından solu birleştirme çabasından ziyade daha Popülist bir çizgiye kaymaya başlamış iktidarı doğrudan suçlayıcı söylemlerde bulunmuştur. Bu söylemler, daha önce de belirtildiği üzere halkın düşmanı olan ve her türlü hile, yalancılık ile hareket etmekte olan ortak bir düşman hedefi yaratma projesidir.

ANAP lideri Turgut Özal beldelerin çoğuna ilçe olma vaadi verirken bazı ilçelere il olma vaadi vermiştir. Benzer vaatleri iktidara getirilirse DYP lideri Demirel'de tekrarlamıştır.³⁵⁶ İl olma vaadi temelinde mali ve siyasi açıdan vaat verilen ilçelere ayrıcalık tanınması vesilesi aslında çoğu ilçe halkının özlemini dile

³⁵⁴ **Hürriyet**, 30 Ocak 1989.

³⁵⁵ **Tercüman**, 5 Mart 1989.

³⁵⁶ **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman**, Ocak-Nisan 1989.

getirmektedir. İl olmakla elde edilecek hukuki ayrıcalıkların oluşturacağı pozitif durumlar Popülist liderlerin rahatlık ile vaat edebilecekleri bir alan yaratmakta, halkın özlem ve dilleklerini tatmin etmeye yönelik açıklamalarda bulunmalarına vesile olmaktadır. Zaten ANAP döneminin Popülist siyaseti kentli yoksul kesimin tüketimini arttırmak amaçlı kaynak tahsisi oluşturmak olduğundan dolayı, kırsal alandan nispeten çekilen Popülist siyasetin ayırdığı kaynak tahsisi kentleşme özlemini duyan kırsal kesimin neden bu özlemi duyduğunun cevaplarından birini vermektedir.

Bu tür halkın duygularına hitap etme şekli Popülizmin sınırlarını zorlamak olarak görülebilir ancak dönemdeki bütün liderlerin Popülizm ile geniş halk kitlelerini etkilemeye çalışması halkı kim daha etkili vaat veriyorsa ona oy vermeye yönlendirmiş olacak ki liderler il il, ilçe ilçe ve hatta köy köy gezerek halktan her bireyin kişisel ve kısa süreli duygularını kendi taraflarına çekerek oy potansiyellerini en üst düzeye çıkarma çabasının bir ürünü olarak görülmektedir.

Bu seçim sonuçlarına göre ANAP %21,71 oy alarak 2 ile, Milliyetçi Hareket Partisinin devamı olan Milliyetçi Çalışma Partisi %4,27 oy alarak 3 ile sahip olmuştur. DSP oyları %0,16 oy alarak herhangi bir İle sahip olamazken bu seçimlerde en çok ikinci yerel yönetime DYP %25,55 ile 16 İle, En çok oy alan SHP ise %28,22 ile 39 İle sahip olmuştur.³⁵⁷

Partilerin çıkardıkları başkan sayısı ise, Başkanlık Seçiminde Oyların Partilere Göre Dağılımı, Partiler Geçerli Oy Oranı, Başkan Sayısı Oranı, ANAP 3.178.504 %23.662, 565, %28.593; DSP, 870.408, %6.480, 38, %1.923; DYP, 3.155.324, %23.490, 552, %27.935; SHP, 4.402.700, %32.776, 650, %32.895.³⁵⁸

Bu seçimler ANAP hükümetinin halk nezdinde güveninin kalmadığını göstermesi açısından önemlidir. 1991 Seçimlerine gelindiğinde ANAP hükümetinin meşruluğunun tartışılması konusunun fitilini ateşlemiştir. Anayasa referandumunu ile zaten meşruluk sorunu yaşayan ANAP hükümeti bu seçimlerin sonucunda meşruluk açısından ciddi problemler ile karşılaşmıştır. Yine Popülist stratejiyi benimseyen partiler, bu tartışmaların üzerine giderek ANAP hükümetini köşeye sıkıştırma denemelerinde bulunmuştur. Ortaya yeni meşrutiyet tartışmaları çıkartarak, ANAP

³⁵⁷ **Hürriyet**, 28 Mart 1989.

³⁵⁸ **Resmî Gazete**, 28 Mayıs 1989, Sayı: 20178.

hükümetinin özellikle son seçimlerde ortaya çıkan sonuçla gerçekten halkı temsil etmediği iddiasına vesile olmuştur. Nitekim bu iddiaları destekleyecek türden seçim sonuçları alınması Popülist partilerin elini güçlendiren ve ortaya atılan bu savları daha sert biçimde halkın öfke ve kızgınlık duygularını körüklemesine yardımcı olmuştur. Şimdi koalisyon ortakları yeni bir meydan okuma ile karşı karşıyaydı. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve burada temel iddia yine halkın istemediği birinin güdümlü meclis siyaseti ile ülke bütünlüğü temsil edecek makamın halk iradesine dayanmayan biri tarafından temsil edileceği yönünde olacaktır.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçimlerine katılma kararının ardından DYP'den ve Demirel'den sert tepkiler geldi Demirel, 31 Ekim'de yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi için çeşitli noktalarda “Çek Git”, “Çankaya Milletindir”, “Lütfen Git” başlıkları ile mitingler düzenledi. “Çek Git” mitinglerinin ana teması, ANAP'ın büyük oy kaybettiğini işaret ederek başbakanın halkın kararını tanımadığını ancak tanımaya mecbur olduğunu, vatandaşın Özal hükümetinden sıdki sıyrıldığını bu yüzden halkın, ANAP'tan başını çevirdiği yönünde olmuştur. Demirel bu açıklamalarında milletin sözünü dinlemeyen hükümetin meşruiyetini sorgulamış, Millet adına konuşarak, halkın artık uyandığını iktidarda bulunanların yerini önceki seçimde salladığını, yediği şamarın Hint'ten duyulduğunu bir sonraki seçimlerde hükümete vuracağı tokadın artık Hint'ten değil daha uzak memleketler olan Japonya'dan, Avustralya'dan duyulması gerektiğini anlatmıştır.³⁵⁹

Hükümetin söz dinlemez bir hükümet olduğunu söylemiş, artık üçüncü parti konumunda olduğunu bu nedenden ötürü meşruiyetini kaybettiğini ve sadece “vatandaşımız bizi uyarmıştır” demekle yetindiğini aslında ipleri millet adına Demirel'e verilmesi halinde ANAP'ın ipini çekeceğini bu şekilde üçüncü parti konumuna düşen ANAP'ın millet adına bir şekilde layığını bulacağını anlatmıştır. ANAP hükümetinin artık görevi halka geri vermesi gerektiğini ifadelerine eklemiştir. Sandığın, Özal ve ANAP'ın rüyalarında “zebella” olduğunu ifade ederek Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde halkın kendi cumhurbaşkanını seçerken sandığa gitmesinin önündeki en büyük engelin ANAP olduğunu öne sürmüştür. halkın sesini dinlememiş bir iktidarın geçerliliğini koruyamayacağını söylemiş ANAP hükümetin iktidarı bırakmak zorunda olmasının sebebinin “Çadırı kaldırmaya mecbur altından su

³⁵⁹ Cumhuriyet, 13 Mayıs 1989.

geliyor kaldırmayıp ne yapacak”, şeklinde yorumlamıştır.³⁶⁰ Özal ve TRT’nin, “*Çek git*” mitinglerinden korktuğunu söyleyen Demirel “*korkunun ecele faydası yok*” ANAP iktidarının sonunun halk nezdinde geldiğini ancak halkın kendi oyları ile başa gelmiş iktidarın yerine başkasını henüz getirememiş olmasını gecikmesinin sebebini bir talihsizlik olarak nitelendirmiştir. Diğer yandan halihazırda askeri-bürokratik otoriteleri de suçlayan DYP lideri rejimin işlevsiz kalmasını Millet İradesine zaman zaman yapılan müdahalelerden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ona göre 14 Mayıs 1989’da yaptıkları mücadele DP’nin seçim zaferini yaşatma mücadelesidir.³⁶¹

Çek git mitinglerinin ana teması, ortaya halk iradesi nezdinde bir meşruiyet krizi çıkarmak olduğu açıktır. Demirel’in asıl hedefi cumhurbaşkanlığı seçimlerini halkın önüne getirip Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesini engellemektir. Bu kriz Popülizm için çok iyi bir fırsattır çünkü Demirel nihayetinde halkın gerçek iradesinin kendi bünyesinde toplandığını ileri sürmekte siyasi rakibi olan iktidarın halkın iradesi çözülüşünü sağlamayı amaçlamaktadır. Bu da halkın Özal’a vuracağı nihai sille meydana geleceğini ifade etmektedir.

“*Lütfen Git*” mitinglerinin ana konusu 1970’lerde AP’nin elinde tuttuğu gücü istemiş, memleketin meselelerini çözmeyi önermiş ve herkese meydan okumuştur. Demirel geçmişe ve diğer yandan tüm sorunları çözeceğine sıklıkla vurgu yapması dikkat çekicidir. Popülistlere göre çözümü olmayan hiçbir şey yoktur. Her şeyin çözümü seçilecek doğru kişilerin yani kendilerinin elindedir. Nitekim bu seçimler için araya başka bir kurum koymaya gerek yoktur, bu kurumları koyanlar da zaten suçlu ve kendi çıkarına hareket edenlerdir. Bir ülkeyi yönetecek doğru kişiyi sadece millet seçebilir bu açıdan Demirel’de, cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmesini talep etmiş %50’yi geçen cumhurbaşkanı olması önerisinde bulunmuştur. Halk Özal’ı iktidardan uzaklaştırmaya hazırdır bu nedenden ötürü halk tarafından yapılacak bir seçimde çekilen bütün ıstırapların sorumlusu olan kötü idarenin zaten düşürüleceğini ve elinde bütün anahtarları bulunduranların iktidara geleceğini ancak bunun için biraz sabredilmesi gerektiğini gelecek doğru kişinin yolunun açık olduğunu söylemiştir.³⁶²

³⁶⁰ **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1989.

³⁶¹ **Tercüman, Cumhuriyet**, 12-20 Mayıs 1989, Süleyman Demirel’in “*Çek Git*” mitinginden ve Bursa gezisindeki söylemleri.

³⁶² **Tercüman**, 27-30 Ağustos.

“Çankaya Milletindir.” Başlıklı mitinglerini mitingin başlığından da anlaşılacağı üzere, Özal’ın seçildiği takdirde, halkın seçtiği bir cumhurbaşkanı olmadığını, Çankaya’ya çıkmaya çalışmasını Millet’in iradesine karşı saygısızlık olduğunu hatta istediği konumda, millet’in iradesini gasp etmeye çalıştığı anlamı çıkarılabilir bu açıdan Millet adına mitinglerine böyle bir isim veren Demirel, Özal’ın Çankaya konusunu sulandırdığını ve artık hınçların ve nefretin odağı haline geldiğini ifade etmiştir. Demirel’in burada amacı oldukça açıktır millet’in çektiği ekonomik ve siyasi ve sosyal sıkıntılardan ötürü bir öfke duyduğunu görmüş, bu öfkeyi ANAP’a ve Özal’a yönlendirmeye çalışmış, Özal’ı artık istenmeyen adam ilan etmiş, Çankaya’nın millete ait olduğunu ve Özal’ın ortaya çıkaracağı fiili kapkaç durumuna karşı milleti ses çıkarmaya davet etmiştir.³⁶³

14 Ekim elbet halkın Özal hükümetine dersini vereceğini askerlerin araya girmesi halinde halkın iradesine karşı geleceğini, Özal’ın oluşturulacağı fiili gasp durumunu millet’in ortadan kaldıracağını genel iradenin bu yönde olduğunu söylemiştir. Demirel’in, halkın Özal’a dersini vereceği yönündeki inancı tamdı.³⁶⁴ Millet’in artık Özal’ı değil cumhurbaşkanı, başbakan olarak dahi istemediğini söylemiş, Özal hükümetini darbenin ürünü olmakla suçlamış bu nedenle halka ve demokrasiye ihanet etme pahasına darbecilere olan diyet borcunu ödemeye çalıştığını ve ortaya çıkan durumun bir utanç fermanı olduğunu belirtmiştir.³⁶⁵

Hem darbeyi gerçekleştiren askere hem de Özal’a yüklediği kendilerini sadece birbirilerine olan borçlarını ödemekle meşgul olduklarından dolayı halkın iradesini hiçe saydığını üstüne bir de millet iradesinin temsil edildiği yerin yani cumhurbaşkanlığı makamını işgale kalkıştığının ancak bu durumu halkın gördüğünü ve sonucu olarak millet’in iradesinin tecellisi olan bu makamın işgal edilmemesi için tek mücadele edenin halkın gerçek temsilcisi olan DYP olduğunu göstererek takındığı sert ve kapsayıcı tutum ki bu kapsayıcı tutum millet adına konuşma yapmasından gelmektedir, Özal’ı, darbecileri ve onlara yardım edenlerin kurdukları komploları bozacağını göstermeye çalışması açısından halkın kendileri için savaştan lider görüntüsü vermiştir.

³⁶³ **Tercüman**, 1-30 Ekim 1989.

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1989.

³⁶⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1989.

Demirel, Özal'ın kendini Atatürk ile kıyasladığını düşünmekteydi ona göre herhangi bir meşruiyeti kalmayan hükümetin artık Atatürk düşüncelerinin tacirliğine soyunarak kendilerine meşruiyet alanı yaratmak ile suçlamaktaydı. Ancak Özal'ın cumhurbaşkanı olması millet adına bir utanç durumu yaratacaktı. Milletın nefretinin Özal'ın üzerinde olduğunu ifade etmiş, bu kadar nefret edilen birinin halkı bütünleştirecek bir makamda bulunmaması gerektiği kanaatinde olduğunu ortaya atmıştır. Nitekim herkes Özal'dan nefret etmektedir. Bu nefret nihayetinde milletin iradesini cumhurbaşkanlığı seçimini sandığa getirmemekle çiğneyen Özal her ne kadar meclisteki çoğunluğu elinde bulundursa da milletin iradesini arkasına alamamış ve meşruiyetini kaybetmiştir. Mitinglerinde “*benim tahammül edemediğim şey size karşı hakkın gasp edilmesidir...*”³⁶⁶ Şeklinde açıklama yaparak milletin durumuna üzüldüğünü halkın adına tahammül edemediğini göstererek ulusun koruyucu meleşi olduğunu gösterme gayretine girmiştir.

“Çankaya Milletindir.” mitingleri ile Demirel ve İnönü, Özal'ın Çankaya'ya çıkması için gerekli gücü meclisteki milletvekili sayısından bulamadığından mütevellit çoğunluğun gücünü arkasına alarak yapılacağı kanaatindeydi. Ne de olsa hala çoğunluk ANAP'ın elindeydi. Bu amaçla yukarıda aktarılan tüm konuşmalarındaki ana tema millete sorulması yönünde olmuştur. %50'nin meclisten değil önce millettten alınması şeklindedir. Özal, 6 Kasım 1989 tarihinde görev süresi son bulan Kenan Evren yerine, oylamanın üçüncü turunda 285 milletvekilinden 263 oy alarak 8. Cumhurbaşkanı seçildi.

3.2. 1991 Seçimleri

3.2.1. DYP'nin Seçim Çalışmaları

Demirel, 1991 seçimlerinde ANAP hükümetinin son demelerini yaşadığını söylemlerine ekleyerek, seçimlerde yeni oluşturulacak hükümetin kendi yönetiminde olmasını ve bu hükümetin meclisteki anayasayı değiştirecek çoğunlukta oy almasını istemekteydi. Demirel vatandaşın sorunlarını her açıdan gördüğünü iddia etmekte ve bu sorunların en temel hukuk normundan yani anayasadan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Birinci bölümde belirtildiği üzere Popülistler kanunlara uyma konusunda

³⁶⁶ **Tercüman, Cumhuriyet**, Ekim 1989, Süleyman Demirel'in “Çankaya Milletindir” mitinginden söylemleri.

düzgün bir imaj sergileyemezler. Onlar halkın iradesine dayanan yasalardan yanadırlar. Yasaların değişimini ise en temel yasadan yani anayasadan başlatmak isterler. Bu açıdan Demirel'in seçim çalışmalarında bu şekilde anayasayı değiştirecek çoğunluğu istemesinin sebebi açıklanabilir.

Ülkenin mevcut durumdan kurtulması için ise vatandaşın dilinden anlayan partinin ve liderin mecliste anayasayı değiştirecek çoğunluğun elde edilmesinin akabinde değişecek olan anayasanın ülkeyi düzene sokacağı kanaatindeydi. Söylemlerini sertleştirip dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın açıkoturum teklifini ülkenin sorunlarını bilen bir lider olarak Mesut Yılmaz'ın kendisinin dahi haberi olmadığını iddia ettiği kötü yönetimini dillendirip ANAP liderini oturduğu yerden kalkamayacağı konuma getirebileceğini söyleyerek tartışmacı bir tavır takınmıştır.

Demokratik özgürlüklerin insan hakkından sayılması gerektiğini ifade eden Demirel okumuş elit kesimin halkı ezdiğini iddia etmiş ve okumamış gariban Anadolu insanını ezen, okumuş varlıklı seçkin kesime karşı gariban halkın yanında durduğunu anlatmıştır.³⁶⁷ Bu açıdan Popülizmin seçkin karşıtlığına güzel bir örnektir. Demirel geniş halk kitlelerini etkilemek amacıyla, seçkinlerin siyasi iktidar ile işbirliği yaptığını ANAP'ın uyguladığı ekonomik politikaların milletin sırtına yüklediğinin ve zenginin daha da zenginleştiğini iddia etmekteydi. 1991 seçim arifesinde bu durumu sıklıkla dile getirmesi Popülist siyasetin seçkinlerin milletin zararına çalıştığını göstermesi açısından önemlidir. Gerçek bir halk adamı olduğunu ifade eden Demirel, gittiği yerlere başkaları gittiği için değil kendisini oranın bir vatandaşı saydığı için hâl hatır sormaya gittiğini ifade eder, kendisinin elinde güç olduğu takdirde oranın halkına seve seve hizmet götüreceğini söylemesi kendisini diğer oy için çıkar güden partilerden ayırdığını gösterme çabasından ileri gelmektedir. Bu açıdan seçkinlerin kendi çıkarlarını düşünen yozlaşmış zihniyetlerinden farklı olarak halkı için mücadele eden Popülist bir lider imajı çizmektedir.

ANAP'a ve Yılmaz hükümetine şiddetli yüklenen Demirel'e göre ANAP'ın iktidarda kalmasının en büyük sebebi, karşısına kendisi gibi güçlü ve vatandaşın dilinden doğru anlayan birinin çıkmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre

³⁶⁷ "Sonra bir mesele daha var, ülkenin okumuşları; poturlu, şalvarlı, eli nasırlı, kravatsız insanları cahiller olarak nitelendiriyorsa 'bunların seçtiğinden ne çıkar' diyorsa biz daha uzun seneler mücadeleyi sürdürürüz." **Cumhuriyet, Tercüman** 12 Eylül 1991.

ANAP vatandaşın dilinden anlamamakta, askeri otoriteler ile kol kola girip halkı ezmektedir. Ancak bu sürecin artık sonuna gelinmiştir, asker ile kol kola giren ve nereden bakılsa sınırsız bir güce sahip iktidar ile mücadele etmek her babayığidin harcı olmadığını göstermeye çalışan Demirel, bunun en basit örneğinin gezilerinde ANAP'ın engel olmak için her yolu denemesidir. Ancak Demirel pes etmemekte kararlı olduğunu söylemekte, halkı için çalışmalara başlayacağını garantisini vermektedir, ülkeyi çağ atlatacağı vaadiyle kandırıp neredeyse bölünmenin eşğine getiren, halkın kanını emen ve sırtına yük olan bu iktidardan kurtulması için gerekirse canını verecek bir kurtarıcı rolüne bürünerek her türlü cefaya göğüs gerecek ve nihayetinde milletin çektiği çileye son noktayı koymaya geleceklerini anlatmaktadır. Ne de olsa o gittiği her yerde, her evin, her köyün bir bireyi olarak kendini göstermeye çalışması, aile duygularına hitap ederek adeta ailenin bilge yaşlısı rolünü göstermek gayretine girmiştir.

Ortaya çıkan kurtarıcı aslında halkın dilinden anlayan ona gönül bağıyla bağlı olan alelade biri değildir. ANAP hükümeti gibi asker desteği ile değil, halkın iradesi ve rızası ile başa gelmiş biri olmalıdır. Bu kişi, halk yoksulluk içinde kıvranırsa Hızır gibi yetişmeli, kötü gidişata dur demelidir. Halkı refaha kavuşturacak ve kötü gidişata dur diyecek olan halkın iradesini devlet yönetimine taşıyacak kişi kendisidir.³⁶⁸

Gittiği mitinglerde ANAP lideri Yılmaz'ın, kendisine de yüklenen Demirel, Özal hükümeti dönemde uyguladığı kişisel saldırı stratejisizinin bir örneğini daha uygulamaktaydı. Yılmaz'ın halkın iradesine dayanarak gelmediğini, Semra Özal'ın ricası üzerine Cumhurbaşkanı tarafından başa getirildiğini, bu nedenden ötürü halk nezdinde herhangi bir meşruiyeti olmadığını ifade etmekteydi. Ortada meşruiyet sahibi olmayan emir kulu bir iktidar vardı. Türkiye'nin başbakanı, İstanbul il başkanı olan bir hanımefendiden emir almaktaydı ve bu durum meşruiyete gölge düşüren ayrı bir konuydu. İktidarın sonu gelmişti ve halkın iradesine dayanan gerçek bir iktidar kurulması gerekmekteydi nitekim halk ülke yönetimi adına en doğrusunu bilmekle birlikte kendi sesi olan partiyi ülkede iktidar konumuna getirecektir.

Ekonomik olarak ülkenin gerçek sahiplerinin yani halkın gerçek temsilcilerinin başta olmaması ve emir kullarının ülkeyi yönetmesini, Türkiye'nin ekonomik bir

³⁶⁸ Cumhuriyet, Tercüman, 14 Eylül 1991.

yıkıma doğru gitmesinin sebeplerinden bir olarak göstermektedir. Meşruiyetinin kaynağını halktan almayan ANAP iktidarı, kötü gidişatın mimarı olduğunu ifade etmiştir. Bu kötü gidişata halkın içinden gelen parti ve liderin, milletin iradesi ile iktidara getirilerek dur denebilecektir. Demokratikleşmenin gerek simgesi olarak öne sürdükleri “*kır at*” milletin iradesinin tecellisi anlamını yükleyerek. “*kır atın*” milletin yaşadığı sıkıntıların aşılması yönündeki yolu açtığını ifade etmişler, böylece DP’nin figürünü sahiplenmiştir.³⁶⁹

Demirel, Özal’ın zamanında kurtarıcısı ve bir ağabeyi olduğunu en zor durumlardan kendisini kurtardığını ancak şimdi Demirel’in, demokrasinin bir sembolü haline getirdiği şapkasının kavgasını verdiğini kendisinin ve şapkasının demokrasiden ayrı düşünülmemeyeceğini göstermeye çalışmış ve Özal’ın şapkanın ki dolayısıyla demokrasinin hakkından gelemeyeceği bir mücadelenin altına girdiğini ancak karşısında devleti yağmacılardan koruyan Demirel gibi bir karakterin bulunduğunu ve bu mücadeleyi ANAP’ın kaybedeceğini söylemiştir.³⁷⁰ Popülist siyaset ile burada bir semboller kavgası vermesi konusuna dikkat çekmek gerekir. Demirel kendisini İslami duygularla Allah rızası için milletin hizmetinde olmasını göstermesinin ardından, 1960 ve 1970’lerde sıklıkla şapkasını alıp gitme siyaseti ile defalarca kez başbakanlık yapması neticesinde şapkayı bir demokrasi sembolü olarak kullanma yetkisini kendinde görmekte, gerçek demokratik siyasetin kendi siyasetleri olduğunu, şapkayla mücadele edenlerin demokrasi ile mücadele ettiğini öne sürmesi Popülist bir zihniyetin tezahürü olmuştur. Demirel diğer bir açıdan mikrofonu halkın elinden alınmıştır bu nedenle ANAP halkın derdiyle ilgilenmektense Demirel’in külahının peşine düşmüştür. Şapka artık demokrasinin gerçek simgesidir, çünkü demokrasi ve halk düşmanları şapkanın peşindedir. Böylelikle ANAP da demokrasiyi yok etme peşindedir ancak halk uyanmıştır ve dert içinde olmasına rağmen ANAP’ın, milletin sorunları ile ilgilenmek yerine Demirel’in şapkasıyla uğraşmasından rahatsızdır. Millet 20 Ekim’i ipe çekmektedir. 20 Ekim sabahı uyanan insanlar ANAP’a yaptıklarının hesabını soracaktır.

Demirel’e göre Türkiye’de herkese yetecek kadar iş imkânı bulunmaktadır. İmkânı olmayana yeşil kart yardımı yapılabilir. Sağlık hizmeti her vatandaşa yetecek

³⁶⁹ “*Bunların yerine kim gelecek DYP gelecek kır at hırslıdır almış başını gidiyor*” *Cumhuriyet*, **Tercüman**, 18-19 Eylül 1991 Çorlu Mitingi, Akhisar Mitingi.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1991.

duruma getirilebilir. Çözülemez sorun yoktur, söylemi Popülist bir söylemdir. Buna göre sorunların çözümü için halkı seven, halktan biri olan bir kadronun iş başında olması gerekir. İktidar bu nitelikten uzak kadroların elindedir. Onlar halktan değildir. Halkı sömüren tarafta bulunan iktidar kadroları, halka tepeden bakan, kendilerini halktan soyutlamış kadrolardır. Sorunların çözülmemesinin asıl sebebi budur. Demirel bütün bu imkanların verilebileceğini vaat etmektedir. Vaatler neticesinde ortaya çıkacak mali yük ekonomiye ağır gelebilir. Ancak bunun bir önemi yoktur. Nihayetinde halkın gerçek temsilcileri iktidardadır ve önceki dönemden kalan ekonomik sorunları çözmeye muktedirler bir meşruiyet sahibidirler.³⁷¹

Demirel, ülke sorunlarının çözümleri için net ve açık bir siyasi proje ve bu projeyi gerçekleştirebilecek nesnel bir kaynak göstermek yerine iktidarı suçlayıcı bir tavır alarak yaşanan mağduriyetlere dikkat çekmiş, Türkiye'nin o dönemdeki ekonomik şartları incelendiğinde yukarıda belirtildiği üzere, durum pek parlak görünmemektedir. Nitekim Demirel yüksek enflasyon, işsizlik, mali kaynak yetersizliği durumunda herkese iş, yeşil kart ve sağlık hizmetleri gibi ortaya attığı vaatlere herhangi bir ekonomik dayanak koymamıştır.

Türkiye'nin mali sisteminden Demirel gibi bir devlet adamının bihaber olması beklenemez, Popülist siyaset tarzı ile vatandaşa verilen sözlerin vatandaşın tatmin etmesi önemlidir. Bu açıdan devletin mali kaynakları plana dahil edilmez, bu tarz ekonomik sorunların vaatleri karşılamayacağı sorusu gündeme getirildiğinde vaatlerden ziyade geçmiş iktidarın ekonomi politikalarını suçlayıcı tavır alarak kendilerinin oluşturacağı ekonomik planda her sorunun çözümüne ulaşılacağı ileri sürülür. Ancak bu durum geçmiş yıllarda örnekleri görüldüğü üzere yeni ekonomik krizleri beraberinde getirmektedir. Nitekim, Demirel iktidara geldiği dönemde ortaya attığı bu “*temelsiz Popülizm*” olarak nitelendirilebilecek vaatlerini yerine getirmeye çalışmış olsa da, bu durumun gayet farkında olacaktır ki sorunları salt bir iyi niyet meselesi olarak takdim etmesi bir Popülist siyasettir. Ekonomik kıstaslar vaatlerin nihayete erişmesine engel olacak ve yeni bir ekonomik krizin ilk adımlarını atacaktır.

Önceki iktidarlarda vatandaşın birinci sınıf insan yerine konulmadığını ama kendi iktidarları döneminde vatandaş ile devletin kucaklaşacağını ifade eden Demirel,

³⁷¹ İşte bu yorumlara cevaben “*Bana söylüyorlar Demirel bunları nereden vaat ediyor diye. Nereden vaat ettiğinden size ne, siz hastane kapısında vatandaşı rehin bırakmadınız mı?*”

vaatlerine tüm halkın derdine çare olacaklarını ekledi. Aynı zamanda ANAP'ın ülke yönetiminde ülkeyi bir çiftlik gibi kullandıklarını ve halkı sürekli sağılacak koyun ve sığırlara benzettiklerini anlatırken artık halkın uyandığını ve halkı sömürenlerin doyumsuzluğuna halk tarafından son verilmek üzere olduğunu görenlerin endişe içerisinde. 21 Ekim sabahı bunların derslerini halk verecek, millet iradesine dayalı DYP iktidarı ile her şey daha iyi olacaktır. ANAP hükümetinin aynı zamanda dini işlere de müdahale ettiğini dile getirmesinin ardından hükümeti ruhbanlık ile suçlamış, din konusunda izlediği politikaların dinde yerinin olmadığını bu hükümetin dindarlık kisvesi hakkında halkı dolandırdığını öne sürmüştür. Ancak kendi muhalefeti ve iktidarı döneminde yukarıda belirtilen üzere sıklıkla dini duygulara hitap etmekten geri durmamıştır.³⁷²

Seçimler artık kimin iktidar olacağını belirleyen demokratik bir olay olmaktan çıkmış ANAP'a ve millete hükmetmeye çalışanlara karşı bir rejim mücadelesine dönüşmüştür. ANAP artık bir diktatör rejimi kurmuştur. Ancak demokrasinin savunucuları hala mevcuttur ve milletin iktidara gelmesi için yine milletten aldığı güç ile kötülüğe karşı mücadele etmektedir. Mazlum olan halkın gerçek meşru hükümetinin DYP olduğu ve yalancı ve hilebaz olan ANAP'ın iktidardan düşürülerek 21 Ekim sabahı güne güvenle başlayan bir Türkiye için DYP iktidara gelecek böylelikle demokrasi kazanacak halk ise ezilmekten kurtulup tekrar ülkeyi yöneten konuma gelecektir.³⁷³

DYP lideri Türkiye'nin 10 yılda 70 defa pahalılaşmasının hesabını halk adına soracağını, kendinden öncekilerin ortaya çıkardığı kötülüğü temizleme sorumluluğunun kendi üzerine düşeceğini belirtmekle, Özal, Yılmaz ve askeri rejimin ülkeyi düşürdüğü zor durumdan kalkabilecek kişinin sadece kendisinin olacağını göstermeye çalışmış, bunun için önceki iktidarlarını öne sürmüş darbe öncesinde kurduğu azınlık hükümetindeki icraatlarını göstererek bu o dönemde oluşturulan kirliliğin altından azınlık hükümeti ile kalkmak üzere iken darbeciler tarafından engellendiğini ve ihalenin onun üzerine kaldığını belirtmiştir. Demirel kendi görüşüne göre yoklukları ve kuyrukları ortadan kaldıran bir iktidar olmakla övünürken, 1979'da

³⁷² **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, 20 Ekim-5 Kasım 1991.

³⁷³ "Bir devri kapatacaksınız. Alma fakirin ahını, padişah bile devirir. Çok çektiniz, ezildiniz bunaldınız. Her gecenin bir sabahı var. 21 ekimde güneş Doğru Yol ile birlikte doğacak..." **Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman**, Ağustos, Eylül, Ekim 1991.

kanı durduramamasının sebebinin kendinden bağımsız olduğunu iddia etmiş, ülkeyi korumak ve kanı durdurmakla görevli olanlara talimat verdiği halde görevlerini yapmadığını ve üstüne mâni olduğunu da iddialarına eklemiştir. Ona göre bunların hepsi makam, mevki sevdasına düşülmesinin sonucudur. Ancak kendisinin böyle bir sevdası yoktur ne yapılması gerekiyorsa milleti için üzerine düşen her şeyi fazlasıyla yerine getirmiştir.

ANAP iktidarının meşruiyetini kaybetmesinin bir diğer nedeni de 26 Mart yerel seçimlerinde alınan oy oranlarına göre 3. Parti konumuna düşmesinden kaynaklanmaktadır. ANAP iktidarı artık meşru değildir. Milletın sırtına yük olmuştur, millet bu yükü ANAP'a acıdığı için taşımıştır ancak bu yükten dolayı bir hayli bunalmıştır. Türkiye, hükümetin kötü politikaları sonucunda ülkede kan dökülmeye devam etmekte sadece kötü politikalarla değil adeta kan tellallığı yapan bir hükümet ile karşı karşıyadır. Artık her kesim, milletın dilinden anlayan partiye oy vermelidir. Halkın daha önce kime oy verdiğinin bir önemi olmadığını belirten Demirel onları kurtaracak olanların yine bir baba şefkati ile kendisi olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁴

Demirel seçimin yaklaştığı günlerde her kesimden oy isteme stratejisine girişmişti. *“Hangi siyasi partiden olursanız olun. Şu anda tek başına iktidara yakın olan parti DYP'dir. Onun için sizden ödünç oy istiyorum. Sonra beğenmezseniz geri alırsınız.”* Şeklinde açıklamalarda bulunarak millet iradesinin tecelli edebilmesi için halktan ideolojileri konusunda fedakârlık yapmasını beklemekteydi karşılığında ise milletın yaşadığı tüm sıkıntıların çözümünün bulacağına dair söz vermekteydi. Ancak bu sözü verirken halka istediğini hemen eline sunacağından değil ona istediğine ulaşması için yol açacağını söylemiş mevcut iktidarın halkın önünü görmesine dahi izin vermediğini bunu çok gördüğünü söylemiştir. Artık iktidardakiler halkın bütün duygularının, isteklerinin, hayallerinin önüne geçmektedir. Millet egemenliğini geri almak istiyorsa DYP'ye oy vermelidir.³⁷⁵ DYP her ne kadar seçim stratejisini Demirel ve mitingleri üzerine kurmuş olsa da kendi içinde seçim çalışmalarını da

³⁷⁴ **Cumhuriyet, Tercüman**, 5 Ekim 1991.

³⁷⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 11 Ekim 1991.

sürdürmekteydi. DYP'nin gazetelere tam sayfa olarak verdiği seçim bildirgeleri tam anlamıyla Popülist bir vaat yağmuru niteliğindedir.³⁷⁶

Her kesim ve görüşten oy isteme, ülkeyi bulunduğu acınası durumdan sadece kendisinin kurtaracağını ifade etme kurtaracağı söylemi salt bir Popülizmin ürünüdür. Demirel'in, her sıkıntının çözümünün kendinde olduğunu devayı diğer partilerde aramaması gerekliliğini ileri sürmesi, Popülist siyasetin hepsini topla stratejisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmakta, Demirel de hepsini topla stratejisini en iyi uygulayan lider konumunda kendini konumlandırmasını bilmiştir.

³⁷⁶ DYP'nin seçim bildirgeleri, İnsan haklarını hiçe sayan ve vatandaşın doğal hukuk yollarının önüne geçen mevcut iktidarın kurduğu düzen yıkılacak ve insan haklarına dayalı gerçek bir demokrasi inşa edecektir. Bu demokrasinin inşası ile gerçek bir millet iktidarı başa gelecek, Önceki iktidarların hiçbirinin göze alamadığı büyüklükte kalkınma hedefleri koyacaktır. Büyük projelerin kaynağı ise halkın kendi ihtiyaçlarının tamamını çözecek hatta üzerine tarihin en büyük projelerini inşa edecek potansiyelinin olmasında aramakta ve bu potansiyeli ortaya çıkarabilecek iktidarla birlikte gerçekleştirileceği yönünde inanç aşılama çalışmaktadırlar.

Demokrasinin ve insan haklarının gerçekleşmesi için devlet içerisinde şeffaflık olmalı, herkes hakkını arayabilmelidir. Önceki iktidarların çıkardığı gece yarısı kararları ile millettten saklanan ekonomik ve toplumsal programlar ortadan kaldırılmalı, devletin şeffaflığı çerçevesinde uygulamaya sokulan her karar hesap verilebilirlik içerisinde olmalıdır. Getirilen şeffaflık toplumun her kesimine yansıtılabilirse toplum içerisinde bir barış ve birlik havası hâkim olacaktır. Demokratikleşme yönündeki yukarıda belirtilen adımların tam anlamı ile gerçekleşmesi DYP'ye göre kendilerinin iktidara gelmesi ile sağlanacaktır.

Vatandaşlar bekledikleri uzun hastane kuyruklarından bunalmıştır. Hastalar hastanelerde tedavi masraflarını ödeyemediklerinden rehin tutulmakta, taburcu olabilsen dahi ilaç masraflarını karşılayamadıklarından dolayı sağlıklarına kavuşamamaktadır. Ancak bütün bu sorunların çözümü DYP iktidarında son bulacaktır. Çıkarılacak olan yeşil kart sayesinde vatandaşla bedava muayene olabilecek tedavilerini ücretsiz karşılayabileceklerdir. Vatandaşın ulaşım sıkıntısı çözülecek ülkeye 12 yeni demiryolu getirilmesi sonucunda hızlı trenlere geçiş yapılacaktır. İnsanlar Özal döneminde yaşadığı işsizlik nedeniyle zor günler geçirmektedir ancak DYP iktidar olduktan sonra işsizlik sigortası yapılacak vatandaşlar iş bulana kadar devletin himayesine alınacaktır.

Ülkede hakkını alabilmek için belli siyasi görüşlere sahip olmak gerekmektedir. DYP iktidarı ayrımcılık yapmadan vatandaşın görüşüne bakmadan her alanda hakkını almasını sağlayacaktır ne de olsa DYP milletin iktidarındır ve kimseyi ayırt etmeden halka kollarını açmıştır. Vatandaşların 10 yıldır rafa kaldırılan haklarını geri alması için mücadele verebilecek ve Avrupa standartlarına ulaştırabilecek tek partidir. Bu yolda kurulacak olan İnsan Hakları Bakanlığı öncü bir kurum görevi görecek.

Çevresel kalkınmaya özen gösterilmesi ve yeni yapılacak 38 havalimanı inşa edilmesi ile büyük kalkınma projesine destek olunacak, orta direkt- esnafa, duldan- emekliye herkes güçlenecek 500.000 kişiye istihdam sağlanacak vaatleri ile adil gelir dağılımına gidilecek, bu istihdam için gelişmiş ve özgür bir beyin gücü yetiştirilmesi amacıyla üniversitelerin özerkliğini engelleyen YÖK ortadan kaldırılacak. Sadece yetişen insan gücü iş kollarında değil sanat kollarında da özgürleşmeye gidilecek mevcut iktidarın sanatı katı bir şekilde denetlemesi neticesinde ortaya çıkan basmakalıp eserler yerine özgürlük ve yaratıcılık alacaktır. İktidar sadece eğitime sanata değil basına da yön vermektedir. Özgür ve tarafsız basın için TRT özerkleştirilecektir. Bütün bu vaatlerin gerçekleşmesi için DYP'de etrafında millet bütünleşmelidir.

DYP'nin üç kitapçıkta toplanan seçim bildirgesine göre *"500 günde Türkiye'nin acil problemleri çözülecek, ülkeye maddi ve manevi bir huzur getirilecek. Devlet harcamaları asgariye indirilecek ve devlet hesabına lüks yaşama son verilecek. YÖK kaldırılacak, üniversiteler özgür hale getirilecek. İşçi haklarını kısıtlayan 12 Eylül kuralları kaldırılacak, memurların sendika kurması sağlanacak. Askerlik ülkenin genel koşulları dikkate alınarak kısaltılacak."* **DYP'nin dönemin gazetelerine verdiği seçim bildirgesinde bulunan Popülist vaatler.**

ANAP iktidarı maden gibi çökmüş bir iktidardır. Bu maden altında millet kalmıştır. Eğer ki millet göçüğü kaldırabilecek yöneticilere oy verdiği takdirde aydınlığa ulaşır. Demirel bütün kavgasının halk için olduğunu söyleyerek yozlaşmış ANAP iktidarına karşı, milletin hakkını savunabilmek için var gücüyle kavgaya girdiğini ifade etmiştir.³⁷⁷ Verilen vaatler, Türkiye'nin o zamana kadar yaşadığı bütün sorunlara çözüm üretmeye dayalı bir metin olduğu ortadadır. Bu da Demirel'in her şey bir şekilde çözüme ulaştırılır mantalitesinin sonucudur. Bu anlayış akla yatkın bir anlayış olmaktan ziyade halkı ikna etmeye ve çözümün DYP'de olduğunu her fırsatta ortaya atmaya pratik düşünce yapısıdır.

Parti programının kapağında DYP'nin "*milli mücadele, demokrasi, milli misak, milli hakimiyet, milli irade, millet üstünlüğü, vatani sevmek, adalet ve halk yoludur, millet yoludur...*" ifadelerine yer vererek kendilerinin millet olduğunu yaptıkları icraatlarına millet yolunda yapıldığı, birinci bölümde ele alındığı üzere Popülistlerin iktidar yolunda veya iktidarda bulundurduğu pek çok davranış zorluk derecesi ne olursa olsun halk adına ve onun bütünlüğü için yapıldığından dolayı bir vatan mücadelesi olarak göstermektedirler. Parti programında da bu durum daha kuruluş amaçlarının birinci maddesinde kendini göstermektedir. Sosyal adaleti sağlamak ve sosyal güvenlikten bütün vatandaşların yararlanmasını sağlamak, böylece Türkiye halkının ezilmeyen horlanmayan başı dik bir konuma getirme vaadi ile eşitsizliği ortadan kaldıran, tabandaki halkı sosyal bir refaha ulaştırmaya çalışan ve onların ezildiğini iddia ederek bunu ortadan kaldıracağını ifade eden bir amaç gütmektedir.³⁷⁸

1991 yılı seçim bildirgesinin kapağında DYP, 21 Ekim Sabahı Yeni Bir Türkiye için sloganı ile başlayarak uzun bir Popülist seçim bildirgesi hazırlamıştır. Bu bildirge pek çok açıdan Türkiye'deki sorunlardan başlayarak buna sebep olanları,

³⁷⁷ **Cumhuriyet, Tercüman**, 10 Ekim 1991.

³⁷⁸ DYP milli iradenin üstün olmasına oldukça önem verdiğini göstermek amacıyla Parti programı yedinci maddesinde "*Milli iradenin üstün irade olması, bütün devlet güç ve yetkilerinin milli iradenin tercihine dayanmaları halinde meşru olabileceği inancındayız*" Yargı başlığı altındaki on beşinci madde de "*anayasa mahkemesi kararları ile, egemenlik hakkının gerçek sahibinin iradesi arasında çelişki olmamasını zaruri görüyoruz*" diyerek bir yandan yargı seçkinlerinin halkın iradesinin temsilcilerinin aldığı kararlardan farklı karar almasının meşru bir dayanağı olmadığını ifade ederek halkın iradesinin her iradede üstün olduğuna vurgu yapılmaktadır. DYP idare konusunda da üniter bir tutum sergileyerek "*yasama ve yargı dışındaki bütün kuruluşların, özelliklerine uygun idari istisnaları olmakla birlikte hepsinin hükümetin emrinde ve ona karşı sorumlu olduğu gerçeğinden hiçbir şartta fedakarlık yapılmaması gereğini savunuyoruz*" milletin iradesini yansıtan idare tam halka hizmet edecek kurumlarda tam yetki sahibi olmalıdır. Çünkü idare vatandaşın iradesinin yansıtan milli hükümetin millete hizmet götürmek konusunda uzuvları görevini görmektedir. Nasıl ki bir beden de beyin bütün uzuvları kontrol eder idarede de hükümet bütün idari teşkilatlanmayı kontrol etmelidir. **DYP Parti Programı.**

partinin iktidara gelmesi ile nasıl kurtulunacağını, halkın bu seçimlerde doğru tercihine olan güvenlerini ve vaatlerini sıralamıştır.³⁷⁹

3.2.2. SHP'nin Seçim Çalışmaları

1991 seçimleri boyunca SHP'nin ilk hedefi sol kanattaki oyları toplamak olmuştur. SHP'nin sol kanat oylarındaki en büyük rakibi DSP'ydi, İnönü DSP'ye oy vermenin ANAP'a oy vermekle eşit saymaktaydı. Ecevit'in demokratik sol veya sosyal demokrat olmadığını iddia etmekteydi. Ecevit ise SHP'ye oy vermenin HEP'e oy vermek olduğunu bu açıdan HEP'e oy verenin PKK'ya oy vermekle aynı anlama geldiğini söylemekteydi.³⁸⁰

İnönü'ye göre memleketin çivisi çıkmıştı. Değer yargıları bozulmuş, politika seviyesizlermiş, iş anahtara promosyona dökülmüş, işkence ile insanlar boğulmuş, yasalar kişiden kişiye farklı uygulanmış, etnik farklar yasaların uygulamasında etkili olmuştur bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için ve bütün bunları yapanlara hesap sorulması için halkın gerçek temsilcisi gerçek bir sosyal demokrat partinin yani

³⁷⁹ Seçim bildirgesinin ikinci bölümünün başında seçimlerin ana amacının Türkiye'nin yukarıda verdiğimiz sıkıntılarının sorumlusunun mevcut iktidar seçkinleri olduğunu işaret ederek *"Böylece, bunalımın nedeni ve kaynağı şüphesiz, o dönemde, o ülkeyi yönetmiş siyasi kadrolardır"* ifadelerini bildirmede kullanmış, kendileri açısından Eski Türkiye olarak adlandırdıkları ülkeyi *"o ülke"* olarak belirtmiş, Yeni Türkiye'nin seçimlerden sonra Türk milletinin iradesine bırakarak *"seçim günü, aziz Türk Milleti, bunalımın sorumlularını sandıkta bırakacak ve seçim sandığından bunalımsız "Yeni Türkiye'yi" gerçekleştirecek bir iktidar çıkacaktır."* Eski Türkiye'nin bir kimlik bunalımı içerisine sokulduğunu savunmuşlardır. Bu kimlik sorununun çözülmesi mutlaka halkın kendi benliğinden alınarak yönetime getirilecek olan gerçek bir halk kimliği ile ifade olunacağı vurgulanmıştır.

1980 darbesinden itibaren, 1991 seçimlerine kadar geçen 11 yıllık süreç içerisinde zora dayalı bir siyasi yapı olduğunu ve 1991 seçimlerin sonucunda bu yapının değişeceğini savunan bildirge, millet iradesi ile yönetenler arasında bir boşluk oluşturulduğunu, bu boşluğun ulusal uzlaşmaya gidilerek çözüleceğini bu çözümlenin de *"Halk için ve Halkla birlikte"* oluşturulacak bir hükümet ile gerçekleşeceğini ve bu iktidarın dayanağının *"halk desteği ile kurulacağını, Türk milletinin eşsiz sağduyusunun seçim sandığında tecelli edeceğini"* savunmaktadır.

İdeolojik yaklaşımların tarihe karıştığını ve artık yeni bir refah toplumu doğmuştur. Refah toplumuna ulaşmayı ancak halkın gerçek iradesini yansıtan ve heder olmuş on bir yıldan sonra bu bıkkınlığı üzerinden atacak olan halkın DYP'nin iktidara getirmesi ile ulaşılacağını belirtir. Bu dönemde büyük yolsuzlukların yapıldığını ve *"Türk Halkının, bu icraatlardan çok ıstırap çektiğini"* söyleyen bildirge halkın bu yolsuzlukların hesabını DYP'yi iktidara getirerek soracaktır. Bu seçimlerle birlikte siyaset adamı olarak boy gösteren seçkinlerden bıkan Türk Halkının *"Dürüst, Etkin ve Bilinçli Devlet Adamı"* modelinin iktidara getirilmesi ile eski model seçkinci, yolsuz siyasetçiden kurtulacağını belirtmiş, bu seçilen ve millet iradesini yansıtan devlet adamının o dönemde yaşanan sorunlardan çıkılması için doğru kişi olacağını savunmuştur. *"Zora Dayanan Kişi Hakimiyetinden Gerçek Demokratik İstikrara"* başlıklı metinde de Türkiye'nin Çankaya'da oturulmakla yönetilmeyeceğini, halkın bu icraat beklediğini ve bu icraatları elde etmek için elinde demokrasi kozu olduğunu ifade etmiştir. **DYP'nin gazetelere verdiği Seçim Bildirgesi.**

³⁸⁰ *"İnönü: DSP'ye oy vermek ANAP'a oy vermektir. Ecevit, demokratik sol, sosyal demokrat falan değildir. Ecevit: DSP'ye oy vermek ANAP'a oy vermeye yarayacağı bilinmez ama SHP'ye oy vermek HEP'e vermek olacağı ortada"* Cumhuriyet, Tercüman, 15 Eylül 1991.

SHP'nin iktidara gelmesi gerekmektedir. Bu açıdan halkın öfke duygularını kullanan SHP kendisinin gerçek bir halk partisi olduğunu ileri sürmüştür. Diğer partiler yalancıdır. Yabancılardan mucize beklemektedir. Zaten iktidarda bulunan ANAP'ta da artık iş yapacak potansiyel yoktur. Ancak yapacak daha çok iş vardır. İşçinin, memurun, çiftçinin, esnafı zor durumda bırakan iktidar partisi yağmacıdır. ANAP iş yapmak istiyorsa boş laf söyleyeceği muhalefette kalmalıdır. Gerçek yönetimin nasıl olacağını ise SHP'den öğrenmelidir. Rakipler ve yabancılarla iş tutanları halkı anahtarla ve çeşitli vaatlerle kandıranlar yalancıdır. Onlar sabit ve düşük gelirli halk çoğunluğunun halinden anlayamazlar. Vaatleri boş ve gerçeklikten uzaktır.³⁸¹

1991 seçimleri süresince SHP'nin en önemli argümanı kendi dışında bulunan partilere karşı izlediği agresif siyaset olmuştur. Bu siyaset nihayetinde halka seslenmeyi ve diğer siyasilerin kötü, uzlaşmaz, yobaz olduğuna anlatma çabaları Popülizmin kendine düşman yaratma sıkıntısı çekmemesine bir örnek olarak gösterilebilir. SHP'ye göre, Sosyal Demokrat bir parti halkın gerçek dostudur. Ancak Sosyal Demokrat olarak geçinen yalancılar da söz konusudur halk gerçek iradesini temsil edecek olan onun dilinden en iyi anlayan parti kendileridir. SHP, DYP'nin aksine muhafazakâr politikalar izlemekten ziyade sol kesimde bulunmasının gereği olarak gelir dağılımında ki adaletsizlik ve Neo-Liberal iktisat politikalarının faturasının ülkenin en geniş kesimi olan, dar kesimliler üzerinden kesilmesi sorununu kullanarak Popülist siyaset gütmüştür.³⁸²

Milleti sevgi içinde yaşatmaktan uzak ayrımcı ve bölücülere karşı olacaktır. Bu açıdan hükümetin ve diğer partilerin ülkeyi sürekli kutuplaştırdığı siyasette orta yol bulamadıklarından dolayı kutuplaşmış milletin birbirine düşürülmesinin ardından, kendilerine menfaat çıkardıkları söylemleri ağır basmaktadır. Popülizm saf ve gerçek olan çoğunluğu temsil etme iddiasından kaynaklanan, SHP çoğunluğun türdeş ve homojen yapısına sığınarak, çoğunluğun birlik ve beraberliğini savunacağını ileri sürmüştür. Onlar, yani halkı bölünmeye zorlayanlar, yönetimin kademelerinden el çektirilmeli ve halkın zararına çalıştıklarından dolayı sadece el çektirmekle kalmayıp cezalandırılmaları gerekmektedir. Millet, devlet ile barışmasını ise sadece sosyal demokrat bir parti sağlayabilir. DSP ise sosyal demokrat olduğu iddiasındadır ancak

³⁸¹ **Cumhuriyet, Tercüman** 15-20 Eylül 1991.

³⁸² **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, SHP'nin Seçim Bildirgeleri, 15 Eylül-18 Ekim 1991.

DSP'nin diğer partilerden hiçbir farkı yoktur hatta zaman zaman sadece kendi tabanı ile sınırlı kalması onu diğer partilerden daha kötü bir duruma sokmaktadır. Gerçek bir Sosyal Demokrat parti bütün topluma seslenmelidir.³⁸³ SHP'nin bütün topluma seslenme konusunda Sosyal Demokrat ideoloji ile Popülizmi birbirine eklememesi durumu söz konusudur bu da Popülizmin diğer ideolojilere eklemenebilen yapısını oluşturması açısından önemlidir. Şöyle ki sosyal demokratların görevi SHP'ye göre bütün millete seslenmektir. Milletın çıkarına hizmet etmektir. Ancak DSP kendi tabanından çıkamadığından dolayı sosyal demokrat bir yanı kalmamıştır. İnönü'nün bahsettiği bütün halkı kucaklayacak şekilde kapsayıcı seslenme Sosyal Demokrat ideolojiden ziyade Popülist bir stratejidir.

“*Ben denenmedim*” diyerek İnönü'nün kastettiği aslında diğer partilerin hepsinin bir şekilde iktidar koltuğuna oturduğu ve onlar iktidardayken Türkiye'nin bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için yetersiz kaldığıdır. Bu konuda kendisinin doğru lider olduğunu göstererek diğerlerinin iktidardayken kötü yönetimden sorumlu olduğunu göstermekte millet için doğru olanın denenmemiş yeni bir iktidar olacağını ifade etmektedir. Çokça hedef olan bir bu argüman Popülist unsurlar içermesi konusunda diğer parti liderlerinin yetkinsiz olduğunu kanıtlaması ve kendi liderliği altında ortaya çıkacak demokratik rejimin doğru rejim olacağı söylemiyle paralellik göstermektedir.³⁸⁴ Popülizmde halkın içinden gelmek söylemi üzerine sıklıkla duruldu. Bir diğer yandan Mudde ve Kaltwasserin ifade ettiği gibi halkın içinden gelen liderler aynı zamanda siyasete yabancıdır. İlk defa siyaset oyununa dahil olmuşlardır. Siyasete dahil olurken akıllarındaki düşünce kötü gidişatı görmüş olmalarında yatar. Böylelikle halkın kötü gidişata dur diyebilmesi için kendi içlerinden gerçek bir lider rolü bulunan kişiye tam yetki vererek sorunları çözmesinin beklendiği bir mantık vardır. İnönü'de tam olarak “*ben denenmedim*” ifadeleri ile siyasete yabancı, doğru yolu gösterecek lider karakterli vatandaş rolünü üstlenmiş bulunmaktaydı. Sorunların çözümü böylelikle kişisel ve ahlaki bir mesele olarak sunulmaktaydı.

İnönü DSP'ye “*demokratik değil, otokratik sosyal demokratlar*” demektedir. DSP ile sol oyların bölüşümü mücadelesinde DSP'nin kendi tabanı ile sınırlı kalmasında SHP'ye önemli bir koz vermekteydi. İnönü, DSP'ye yüklenerek kendi

³⁸³ **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, SHP'nin Seçim Bildirgeleri, 15 Eylül-18 Ekim 1991.

³⁸⁴ **Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, SHP'nin Ne Farkları Var Posterleri, 15 Eylül-21 Ekim 1991.

tabanı ile sınırlı kalan seçkin bir parti olduğunu bununla yetinmeyip bölgeler arasında ayrımcılık yapmakla suçlamıştır. Ayrımcılığı hiçbir siyasi liderin yapamayacağını özellikle sosyal demokrat bir liderin hakkı olmadığı ifadeleri üzerine “faşist Ecevit”, “başbakan İnönü” sloganlarını benimsemiştir.³⁸⁵ Tabii ki faşizm ve sosyal demokratlık söylemini konu dışında tutacak olunursa sol Popülizmi berrak bir şekilde gösteren demeç olduğunu ifade edilebilir. Özellikle sol oyların kendisinde toplanması amacıyla Popülist siyaset güden SHP, DSP’yi devamlı olarak seçkinlikle suçlaması Popülizmin sol seçkin azınlık oluşturan DSP’ye çoğunluğun partisi olduğunu ifade eden SHP’nin kullandığı stratejidir. Bu stratejideki en büyük unsurlardan birisi bünyesinde bulundurduğu HEP’in desteği ile bölgesel ayrımcılık yapmadan Türkiye’de yaşayan bütün unsurları bünyesine katma çabası Popülizmin homojen bir çoğunluk yaratma resmi olduğunu görülebilir.³⁸⁶

SHP’ye göre yeni bir anayasa ve siyasi partiler yasası çıkarılarak siyasi kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. İnsanlar siyasi yasakların kaldırılmasıyla birlikte yöneticilerini özgürce seçebileceklerdir. Yargı bağımsız değildir, bu açıdan siyasi ve dış otoritelerin baskısı altında karar vermektedir. Halk siyasi baskılar altında ezilmektedir, kendi görüşlerini dile getirememektedirler. Türkiye’de bölgesel ayrımcılık yapılmakta, bu durum insanların devlete ve hükümete karşı faaliyete girmesine sebep olmaktadır. Türkiye gelişimini güvenliğini ve savunmasını başka ülkelere bırakmaktadır. Bu durum Türkiye’nin toprak bütünlüğüne ve varlığına zarar vermektedir. Türkiye’nin dışa bağımlı bu durumunu ancak SHP çözebilir. Türkiye’nin onurlu duruşunu diğer partiler zedelerken bu duruşun sağlamlığını sadece SHP sağlayabilir. İşte ülkenin dimdik ayakta durabilmesi için işleyen çarkların olacağı ekonomik sistemi SHP sağlayabilir. Çarklardan çıkan mamul sosyal piyasa koşulları içerisinde millete adaletli dağıtılacak bir ekonomi ile herkes döktüğü terin karşılığını alacaktır.³⁸⁷ Bu şekildeki açıklamalar incelendiğinde DYP’nin Popülist söylemi ile aralarındaki paralellik görülmektedir. Her sorunun bir çözümü vardır, gerçek halk iradesinin tecelli etmesi durumunda ülke daha ileriye gidebilecektir şeklindeki açıklamaları Popülizmin göstergesidir. Diğer taraftan seçkin anlayışı dışlamak ve sol

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1991.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 5-21 Ekim 1991.

³⁸⁷ **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, SHP’nin Seçim Bildirgeleri, 15 Eylül-18 Ekim 1991.

oyların çoğunu almaya çalışma açısından DSP ile mücadelede Popülist bir tutum sergilemiştir.

Sosyal Demokrat Partiye göre Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarındaki gibi geleceğe umutla bakabilen bir ülke değildir. Ülkenin üzerine adeta bir karabasan çökmüş durumdadır. Türkiye'nin, ilk yıllardaki gibi gururlu ve başı dik olması için SHP'ye tek başına iktidar verilmelidir. Aksi takdirde bu karabasanın altında ezilen millet olacaktır ancak halkı düşünen, onun içini dışını bilen bir parti ülke ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilir. Bu şekilde ifadeler ile iyi, kötü gibi değer yüklü ifadelerle rakibini nitelendirmektedir. Liberalizm belli çevreleri zenginleştirmeye yarayan başıboş ekonomi politikalarına sahiptir. SHP ise tamamen planlı programlı vahşi piyasa ekonomisi değil karşılıklı saygının yerleştiği sosyal piyasa ekonomisini baz alarak ekonomik politikaları yönetecektir. Propagandanın temelinde bulunan anlayış, Türkiye'de Popülizmin temellerinden bir diğeri olan “*tenasütçülük*” çerçevesinde oluşturulacak dayanışmacı bir ekonomi anlayışıdır. SHP bu şekilde güttüğü halkçılık politikalarında yukarıda belirtilen halkçılığın Türkiye'deki temellerinden oldukça yararlanmışır.³⁸⁸

Sosyal Demokrat Halkçı Parti, gazetelere verdikleri büyük sayfa “*Ne Farkları Var*” posterlerinde diğer parti liderlerinin halkı sürekli kandırdıklarını aslında hiçbirinin halk için çalışmadığını zengin azınlık için çalıştığını halk için çalışacak tek bir parti olduğunu ve o partinin SHP olduğunu anlatmıştır. SHP bütün vatandaşları uyardığını ifade ederek geçmişte diğer liderlerin seçilmesini bir hata olarak değerlendirmiş ki Popülizmin burada çoğunluk yanlış yapmaz, sadece kandırılmıştır anlayışının bir biçimi olarak bu hataya zorla sürüklendiğini ifade etmiş çoğunluk iktidarının tezahür edebilmesi için gerçek temsilcilerin ortaya çıkmasını beklediğini ve o gerçek temsilcinin ortaya çıktığını 21 Ekim'de büyük bir değişim için SHP'ye oy istemiştir. SHP'nin iktidara gelmesi ile insanların huzura ve refaha ereceğini, dürüst içten ve güvenilir bir lider imajı çizmeye özen gösteren İnönü, Popülist siyasette, siyasetten uzak ve halktan biri iken siyasi meydanlara halk adına çıktığını, demokrasiye nihayetinde saygı duyduğunu ve gerçek demokrasinin ortaya çıkacağını

³⁸⁸ **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, SHP'nin Seçim Bildirgeleri, 15 Eylül-18 Ekim 1991.

kişiliği ile dünyada saygı uyandıran bir lider olduğunu, diğer liderlerden farklı olarak Türkiye'nin saygınlığını artıracaklarını göstermeye çalışmışlardır.³⁸⁹

İnönü'nün burada açıkça yaptığı değerlendirme dönemin gazeteleri incelendiğinde kendilerinin iyi olduğunu ispatlamaya çalışma girişimi olarak değerlendirilebilir. İnönü posterlerde iyi olmanın tanımını yaparken ortaya hangi konularda iyi olduklarını koymadığı görülmektedir. Bu da sadece *“iyi oldukları için iyi”* sonucuna çıkarmaktadır. *“Ben Denenmedim”* söylemine dönülecek olunursa ortaya çıkan sonuç daha net görülebilir. Popülistlere göre halk, iyiyi, doğruyu bilir. O zaman halkın içinden çıkan ve siyasete yabancı bir lider, halkın çektiği sıkıntıları bildiğinden dolayı genel iradeyi en doğru biçimde temsil edecektir. Dolayısıyla içinden çıktığı genel irade iyi olduğu için iyidir. Üstüne bir de toplumun kabul ettiği norm değerlerini ön plana çıkaran bir yaşam tarzı sergiliyorsa işte halk ile bütünleşmiş iyi bir lider imajı çizebilir.

SHP programının daha giriş kısmında *“gücünü halktan alan”* ifadelerine yer vererek Halkçı bir anlayış seyredeceğini göstermiştir. Program, Atatürk ilkelerini kendi ana ilkeleri sayarken Cumhuriyetçilik ilkesini *“Halkçılığın devlet biçimi”* olarak tanımlamıştır.³⁹⁰ SHP'nin halkçılık ilkesine bu kadar özen göstermesi içerisinde bulunan eski CHP kadrolarından kaynaklanmakta olduğunu ifade edilebilir. Önceki bölümlerde görüldüğü üzere CHP'nin Halkçılık anlayışıyla, SHP'nin Popülizmi birbirine paralel ilerlemektedir. SHP'nin ortaya attığı sosyal demokrasi anlayışı hatırlanacağı üzere liberalizmin oluşturduğu sınıf farklarını ortadan kaldırarak sosyal demokrasi ve adaletli iş dağılımı anlayışı *“tenasütçü”* bir anlayışın paraleli olmasına rağmen Tek Parti Dönemi Halkçılığından farklı olarak SHP'nin Popülist stratejisi incelendiğinde parti programında yer alan ifadeleri daha kapsayıcı Sosyal Demokrat ideolojiyle bütünleşik bir halkçılığı anlatmaktadır.³⁹¹

³⁸⁹ Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman, SHP'nin Ne Farkları Var Posterleri, 15 Eylül-21 Ekim 1991.

³⁹⁰ Atatürk'ün inkılapçılık ilkesini devrimcilik olarak değerlendirerek Halkçı temellere *“Halkın ekonomik ve siyasal gücünü arttırıcı, yönetim yetkisini ve sorumluluğunu geliştirici kurumsal düzenlemeleri yapmak SHP'nin Devrimcilik anlayışının bir gereğidir”* ifadeleri ile dayanan bir devrimcilik politikası izleyeceğini göstermiştir. **SHP Parti Programı.**

³⁹¹ *“Halkçılık ilkesini ulusun yönetiminde, siyasette, kalkınmada, gelirlerin dağılımında, devlete karşı sorumlulukların bölüşülmesinde, devlet olanaklarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlayan bir ilke olarak kabul eder. Yasa önünde eşitlik tek başına yeterli değildir. Sosyal Demokrasi anlayışında, Halkçılık ilkesi demokrasinin ekonomik açıdan öz ve içerik kazandırır. Nitekim, salt demokratik yönetim ilkesinin işletilmesi, özgürlükçü, eşitlikçi, emeğin saygınlık kayağı olduğu bir*

SHP'nin, Halkçılık anlayışına ek olarak vatandaşların sıkıntılarından haberdar bir hükümet oluşturarak yaşam standartları yükseltmeyi vaat etmiştir. Bu açıdan SHP iktidar seçilmesi halinde halkın bütün kesimlerine devletin olumlu yönde müdahale etmesi sosyal demokrasi kavramının içeriğindedir.³⁹² Diğer yandan nüfusun farklı kesimlerini bir bütün olarak temsil etmesi açısından nüfusun %50'lik bir kısmını oluşturan köylüye de seslenen parti, köylünün yaşadığı şartların iyileştirilmesi neticesinde tarımdan alınan verimin, kalitenin artmasının kaçınılmaz sonucu olarak görür ve köylüye gerekli olan altyapı yatırımlarını ulaştıracağını vadeder. Sanayileşme alanında ise parti, ithal ikameci bir politika izleneceğini bunun gelecekte olacak olan dışa açılım sürecinde ülke içerisindeki işletmelerin elini güçlendireceğini savunur. Halkın kendi kendine her alanda yetebileceğini, parti programının diğer maddelerinde de kendini göstermektedir SHP'ye göre Türkiye sadece tarım sektörü değil aynı zamanda diğer sektörlerde de gelişmelidir. Millet bu gelişmeye önyak olacaktır çünkü halkın içerisinde ortaya çıkarılmayı bekleyen cevher Türkiye'yi her alanda kalkındırabilir.

Popülizmin adeta bir özeti denebilecek, SHP'nin seçim bildirgeleri Türk halkına yüksek bir derece atfederek ona güvendiğini ifade etmiştir. Azınlık yönetimine dayalı hanedan sistemi oluşturmak isteyenlere karşı, halk istemini kusursuz yansıtan bir seçim ile TBMM'ye dayalı bir cumhuriyet hükümeti kurulmalıdır. Hanedan zihniyetli iktidarla iş tutanlar dış güçler ve içerideki vurguncularla içli dışlıdır. Bu vurguncularla iş tutan iş çevreleri istediği sonucu elde edemeyecekler *"halkımızın şaşmaz yargısından"* kurtulamayacaklardır. *"Gerçek çoğunluğuyla kazanan"* taraf halk ve demokrasi olacaktır. Aynı zamanda ANAP ve yöneticilerini kendilerine oy vermeyenlere refah götürmemekle suçlayarak partizanca bir yönetim anlayışı benimsediğini iddia etmektedirler. *"Hakkını, onurunu, demokrasiyi savunan halkımız kendi önündeki engelleri mutlaka aşacaktır."* cümlelerine yer vererek bu durumdan kurtuluşun halkın yüce iradesinin elinde olduğunu dile getirmişlerdir.

ANAP iktidarını ve Turgut Özal'ı sürekli seçim sistemleriyle oynamasından dolayı dikta rejimi kurmakla suçlamış bu hanedanın ve seçkinlerin, sivil ve askeri

toplumun oluşması her zaman yeterli olmamaktadır... SHP, Toplumun ekonomik açıdan güçsüz kesimlerinin siyasal etkinliğinin artırılması için çaba göstermek gerektiğine inandığı için Halkçıdır."
SHP, Parti Programı.

³⁹² *"Devletin vatandaşlarının toplumsal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenerek, onlara onurlu bir yaşam düzeyi sağlamakla yükümlü olmasını öngörür."* **SHP Parti Programı.**

bürokrasinin önde çektiği sistemin halk iradesi ile yeniden şekilleneceğini anlatmak için yoğun bir çabanın içerisinde girmiştir. Diğer yandan DYP'den daha sert bir tutum alarak ANAP iktidarının faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin bulunduğu durumun içler acısı olduğunu ileri sürerek halk iradesi ile seçilecek iktidarın en doğru kararı vereceğini ileri sürmüşlerdir. Mevcut sağ ideolojiye sahip partilere karşı “*insanların dinini ve adetlerini kullanan sömürgeciler*” olarak ifade etmiş iktidara gelecek sol partinin, ki burada kendilerini kastetmektedirler, bu açıdan özgürlüğü sömürmeden garanti altına alacağını laiklik ilkesine karşı gelebilecek her türlü melanetin karşısında duracaklarını savunmuşlardır. SHP seçim bildirgelerinde vatandaşlara birlikte iktidar olma vaadi vermiş, bütün sorunların SHP iktidarı ile çözülebileceğini göstermeye çalışmıştır.³⁹³ SHP'nin seçim bildirgelerinde izlediği Popülist siyasal stratejinin DYP ile paralel olduğu görülmektedir. SHP için de her sorunun bir çözümü vardır yeter ki doğru halk, doğru temsilcilerini iktidara getirebilsin.

1991 seçimlerinin sonucuna göre DYP, % 27 ile, 6,600,726 oy alarak, 178 Milletvekili, ANAP % 24 ile, 5,862,623 oy alarak, 115 Milletvekili, SHP, %20 ile, 5,066,571, oy alarak, 88 Milletvekili çıkarmıştır.

20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra mecliste en çok oyu alan DYP'nin zaferi Popülizmin zaferi olarak görülebilir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik buhran ve güvenlik sorunları neticesinde ANAP'a olan güven sarsılmış, Türkiye tarihinin akışının hızlandığı bu dönem Popülistlerin iktidara gelmesi için mükemmel bir zemin hazırlamıştır. Demirel ve DYP ise durumdan çok memnun değillerdi çünkü bu seçimden anayasa yapacak çoğunluğu alamadıkları gibi tek parti olarak da sandıktan çıkmamışlardır.

3.3. Koalisyon Protokolü ve Programı

İki parti arasında hazırlanan koalisyon protokolü ve Programı, “*Demokratikleşme*”, “*Kısa Dönem Ekonomik Dengeleme Onarım ve Canlandırma Programı ile Orta-Uzun Vadeli Sanayi Atılım Stratejisi*” ve “*Güneydoğu*” başlıklarından oluşmaktadır.

³⁹³ “*Sevgili vatandaşlarımız, gelin hep birlikte iktidar olalım. Bu ülkenin kavgasız çekişmesiz, açsız çiplaksız, tok ve bayındır nasıl yönetilip yönetilmeyeceğini ele güne dosta düşmana gösterelim.*”

Koalisyon protokolünün ve programının daha girişinde, DYP ve SHP arasında oluşan bu koalisyon hükümeti, “DYP’nin %27,2 ve SHP’nin %20,8 oy tabanıyla toplam %48 oranında millet iradesi desteğine sahip bir hükümettir.” Böylece koalisyon hükümetini son 11 yılın en geniş tabanlı hükümeti olması nedeniyle millet iradesini yansıtan, halkın özlem ve dileklerinin bir sonucu olan hükümettir. Bu derecede yüksek bir halk desteğine sahip hükümet millete hizmet edeceğini ve milletin sorunlarının çözülmesi için canla başla çalışacağını ifade etmektedir.

Ülkenin çürüme ve yozlaşmaya yüz tutmasının asıl sebebinin 1989 yılındaki yerel seçimlere gönderme yaparak %20’lik bir halk desteğine sahip olan geçmiş ANAP Hükümeti olarak gösterilmektedir. Protokol bu kısımda halkın yanlış karar vermediğinin tam tersine ANAP için oy verme zorunluluğunda bırakıldığını hatta el altından zorlamanın darbeciler tarafından yapıldığını, bu olumsuz gidişin 1991 yılı itibariyle kırıldığını halkın gerçek iradesinin bu geniş tabanda kurulan koalisyon ile tecelli ettiğini ifade etmektedir.

Ekonomi kısmında, gidişattaki kötü durumun açıklaması yapılarak yatırım ve sanayileşmenin ANAP döneminde durdurulduğu, işsiz sayısının arttığı, tarım alanında gerileme yaşandığı dışa bağımlı bir ülke haline getirilen Türkiye’nin bürokratik kademelerinin çürümeye başladığını ifade etmiş, bürokraside ve ekonomideki bu bozulma neticesinde sosyal hayat da etkilenecek insanları karamsarlığa sürüklemiştir.³⁹⁴ Böylelikle, Popülizmin içselleştirilmesi sürecinde ortaya atılan yapısal sorunların nedeni olarak iktidar partisini hedef göstermiştir. Ancak bu durum ANAP hükümetinin de etkisinin bulunduğu genel yapısal sorunların tüm sorumlusunun ANAP hükümeti gibi gösterilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu açıdan Popülist strateji, yeni hedef bulma arayışında çok zorlanmadan iktidara geldiği ilk andan itibaren ülkenin mevcut durumunu geçmişten gelen bir yapısal sorundan ziyade halkın zararına çalışan eski iktidar seçkinlerinin üzerine yüklemiştir.

Türk milletinin insan tipinin örgütsüz ve ürkek bir insan tipi olarak kendisini göstermeye “zorunlu bırakıldığını” örgütlenememe sonucunda önünü alamayacak biçimde ortaya çıkan anarşi, terör, şiddet ve soygun olaylarının hat safhaya çıktığı ve

³⁹⁴ “1991 yılında büyüme hızı sadece %2,2 olabilen ülkemizde yaşam on yılda 70 defa pahalılaşmış, dünyada gelir dağılımı en bozuk ilk 10 ülke arasına girmiş, nüfusunun %50’si sosyal güvenlikten yoksun, dünyanın en borçlu ülkeleri arasında yer almıştır.”

ekonomik olarak oldukça kötü durumda olduğu ifade edilmiştir. Kurulacak hükümetin devlet ve toplum yapısını onaracağını ve çürümeyi gidereceği belirtilmiştir. Türk halkı önceki hükümet döneminde yoğun bir buhran içerisinde bırakılmış ancak DYP ve SHP'nin iktidara gelmesi ile tüm sorunların çözümünün yine halkın iradesi ile tecelli edeceği, halk iradesi ile seçilen hükümet sayesinde gerçek halk temsilcilerinin iktidarda olmasından dolayı, Türk halkının artık emin ellerde güvende yaşayacağını teminatını vermişlerdir.

Hükümet, Türk devletinin egemenliğinin millete ait olduğunu, koalisyon hükümetinin temel dayanağının da Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısından ve Türk insanının siyasal kültüründen aldığını böylelikle haklı ve meşru bir zeminde kurulduğunu ifade etmişlerdir. Ülkenin, katılımcı ve demokratik anayasa ihtiyacını belirterek, 1982 Anayasası'nın zorla kabul ettirildiğini, 1982-1991 yılları arasında uygulanan, 1982 Anayasası'nın çağ dışı kimliğinden ötürü 9 yıl gibi kısa bir sürede sivil toplum ve demokratik toplum gereklerini karşılayamayacak ölçüde erken yaşlandığını ve dönemin koşullarında ülke gereklerinin karşılayamadığı gerekçesi ile Koalisyon hükümeti değiştirme çabasına gireceğini ifade etmiştir. Anayasa'nın demokratik bir Anayasa olmadığını, değiştirilmediği takdirde demokratik katılımın mümkün olamayacağını söylemektedir.

O dönemlerde yeniden alevlenmeye başlayan laiklik ve irtica tartışmalarının gündemde olması sebebiyle din ve inanç özgürlüğü ile ilgili olarak topluma seslenmeye çalışan protokol ve programda özellikle belirtilen hususlar, *“İnanç, düşünce, anlatım özgürlükleri çağdaş bir toplumun temelidir, kısıtlanamaz. Laik ve Atatürk ilkelerine bağlı Türkiye, aynı zamanda din ve inanç özgürlüğünü toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir ilkesi sayar.”* şeklinde ifade kullanmıştır.

Üreticisinden-tüketicisine, memurundan-işçisine, burjuvazisinden-çiftçisine kadar her kesimden vatandaşın durumlarını ve yaşadıkları sıkıntıları bildiklerini ve çözüm üretmek için uygulayacakları yol ve yöntemleri açıklamışlardır. Eğildikleri konu ise oy potansiyeli yüksek olan köylü, işçi, memur, kesimlerin sorunlarını

çözeceklerine dair vaatler içermeleri Popülist iktidarın halkı kazanmaya yönelik adımlarının tezahürüdür.³⁹⁵

Ülkenin 12 Eylül'den itibaren, uzun zamandır sorunlardan kurtulamadığını ifade ederek oluşturulan koalisyonun, insanın özgürleştirilmesi önündeki bütün

³⁹⁵ Köylü ve çiftçi için, halkın enflasyon ve geçim sıkıntısından kısa süre içerisinde kurtarılacağı ve iktisat biliminin gerektirdiği araçların tümünün kullanılarak kurtuluşa erileceği, halkın geçim sıkıntısının farkında olduğu ve geçim sıkıntısından kurtarılması için bütün olanakların seferber edileceği yazılmıştır. Vergi iktisabı konusunda herkesin gelire göre vergi alınacağı, tarım sektörü köylü ve çiftçinin kalkındırılması hükümetin ekonomik politikalarında en önemli politika olacağı, köylünün yaşam koşullarının iyileştirilmesi için önlemler alınacağı, köylü ve çiftçinin işsizlikten kurtarılması için kırsal endüstrinin oluşturulması ve köylüden dinamik bir üretici oluşturulması konusunun ilk önlem olarak düşünüleceği, stopaj ve katma değer vergisinin köylüden alınmayacağı, orman köylüsünün sıkıntıları ile ilgilenileceği ve sorunlarının çözüme kavuşturulacağı yazılmıştır.

İşçi ve memur için, kadınların 20 erkeklerin 25 yılı tamamlamaları halinde yaş haddine bakılmaksızın emekli olabilecekleri memur çalışanları ile emeklileri arasındaki farkın kapatılacağı, asgari ücretin vergi dışı bırakılacağı, süper emeklilerin durumunun düzeltileneceği, BAĞ-KUR'un mali yapısının düzeltilerek mağduriyetlerin ortadan kaldırılacağı, işsizlik sigortası sistemi aşamalı olarak uygulamaya sokulacak, kamu görevlilerine sendikal hakları sunulacak ve anayasal garanti altına alınacak, *"İşsizliğin önlenmesi, köylü, çiftçi, işçi, memur, emekli, dul ve yetim ve her kesimdeki vatandaşımızın bir yaşam rahatına kavuşturulması Türkiye'nin temel sorunudur. Bugün, ülkenin getirildiği noktada, bu kesimlerin sıkıntılarının kurtarılması, yönetimimizin, vazgeçilmez ve hiçbir suretle ertelenemez görevidir."* ifadeleri kullanılmıştır.

Esnaf ve Sanatkârlar için de çözümler sunan hükümet, esnaf ve sanatkarların güçlenmesine özen gösterecek, kredi imkanları artırılacak, küçük ve orta ölçekli işletmelere destek verilecek, serbest piyasa ekonomisinin büyük işletmeleri tarafından küçük işletmeleri ve tüketiciyi sömürmesine önlem olarak Türkiye devleti, tüketicinin korunması için çağdaş yönelimlerle serbest Pazar ekonomisinin içinde olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında uygun kredilerle çoğalan nüfusa konut ve araç sahibi olacak koşulları sağlamayı, gecekondulaşmayı önlemek ve toplu konutlaşmayı desteklemek amacıyla düşük faizli uzun vadeli krediler açılacağı şeklindeki vaatler ile her kesime bir şekilde yararlanmayı amaçlayan ve bunun için hiçbir masraftan kaçınmayacağını öne süren bir programdır.

Turizm sektöründe ise *"Türkiye'de turizm politikasının saptanmasında sürekli olarak döviz kazanma amacıyla dış turizmi geliştirmeye yönelik bir çaba ağır basmıştır. Ülke çalışanlarının dinlenme gereksinimini karşılamak bu amaca göre sürekli olarak ikincil düzeyde kalmıştır."*

Eğitim sisteminde düzenlemeye gideceğini ifade eden koalisyon ortakları çağdaş, laik ve yaygın bir eğitim sistemi benimseyecek, üniversite reformu yapacak, özerk ve mali olanakları iyileştirilmiş üniversiteler inşa edilecek, Türkiye'nin derin bir kültür ve tarih dokusuna sahip olduğunu ifade ederek yapılacak girişimlerin toplumsal gelişme ve kalkınma yolunda önemli adımlar olduğunu anlatmışlardır.

Dil, inanç, köken bakımından ülkemizin zengin olduğunu öne süren hükümet protokolde, terörün mutlaka önleneceğini, ülkenin güvenlik ve esenliğinin mutlaka sağlanacağını, siyasi cinayetler ve faili meçhullerin sorumlularının bulunacağını devletin en önemli görevi olarak belirlemektedir.

Hükümet yurt dışında yaşayan Türklerin de haklarının gözetileceğini Kıbrıs'ta federatif devlet yapısının uygun olacağını, Batı Trakya Türklerinin savunulmasını üstlenileceğini Yunanistan ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılacağını dış politikada ılımlı bir politika seyredileceğini ve diğer ülkelerle ticari ilişkilerin iyi duruma getirileceğini hedeflerinin arasına koymuşlardır.

Askerlik hizmetinin kısaltılacağını, bölgeler arası gelişmişlik farklarının kapatılacağını, yozlaşmış personel rejiminin düzene sokulacağını ve bu doğrultuda kamu personel reformu yapacağını, geçmişteki yolsuzlukların hesabını soracağını ve sorumluların yargı önüne çıkarılacağını ifade etmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türkiye'deki demokratik yaşamı kesintiye uğratmış, Türkiye'yi normalleştiriyor gibi görünse de yapay bir siyasi ortam yaratılarak olumsuzlukların yapay siyasi ortam içerisinde görünmeyecek şekilde göz ardı edildiğini ifade etmiş ANAP ve askeri seçkinlere yüklenerek bu siyasi ortamda vatandaşın elinden alınan demokratik hak ve özgürlüklerin geri koalisyon tarafından geri verileceğini ve zararı kısa sürede telafi edeceğini ifade etmişlerdir. Protokolün sonuç bölümünde demokratikleşme çağrısında bulunan partiler bütün imkanların harekete geçirilmesi dahilinde yukarıda sayılanların çözüme varılacağı kanaatindedir.

engelleri kaldıracağını vaat etmiş, devletin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evreleri anlatmış bugün ise hükümetlerin meşruiyetlenin halktan aldığını ve “*halkın devleti*” olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁹⁶

Bu yasal engellerin kaldırılması yönünde, Anayasa değişikliğinin yanında Cumhurbaşkanlığı kurumuna yönelik parlamenter demokrasinin gereklerine bağdaşacak şekilde düzenlemeler yapılacağını, sağlıklı bir denge için ve yürütme organının iyi işleyebilmesini bir ön koşul olarak benimseneceğini, Cumhurbaşkanının parlamenter demokrasinin gereklerine uygun olarak tarafsızlığının sağlanacağını eklemiştir. Siyasi partiler konusunda gençlik ve kadın kolları kurulması önündeki engellerin kaldırılacağı önemli bir gelişmedir nitekim 1982 anayasasının otokratik rejimi siyasi partilerin örgütlenmesi yönünde engeller çıkarmaktadır. Bu konuda anayasa değişikliği yapılması yönünde koalisyon hükümetinin girişimleri olmuştur. Koalisyon hükümeti 12 Eylül’ün antidemokratik ve otoriter yasal düzenlemelerini yürürlükten kaldırarak her alanda tam demokratik düzenlemelerin yürürlüğe konulmasını amaçlamaktadır. DYP ve SHP’ye göre siyasal yaşamın temel hak ve özgürlüklerini savunan yargı tarafsız değildi bu amaçla yargı tarafsızlığını sağlayıp mevcut düzende halen siyasi yasaklı olanların siyasi yasaklarının kaldırılması yönünde adımlar atılacağını belirtmekte, 12 Eylül darbecilerinin ve MGK’nın hukuki sorumluluğunu engelleyen Anayasanın 15. Maddesini yürürlükten kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Nitekim, Demirel başta olmak üzere MGK kadrolarının yaptığı haksızlıkların hesabını sormak isteyen ciddi bir kesim bu yönde uzun süreler çaba göstermişlerdir.

ANAP döneminde meclisten geçmeyen KHK’ların yürütmenin fonksiyon gaspına sebep olduğunu öne süren program yeni kurulacak hükümetle birlikte

³⁹⁶ Çalışma ve sendikalar hakkında hükümeti amacı “*Uluslararası Çalışma Örgütü*” ILO sözleşmelerine uygun hale getirilmesi konusunda çalışmalar yapılması yönündedir. Buna göre Memurları da kapsayacak bir sendika kurma hakkı çerçevesi belirlenecektir. Hükümet toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren sorunlarına çözüm getirmeye kararlıdır başlığı altında, askerlik süresinin kısaltılacağına, asgari ücretten vergi alınmayacağına, küçük çiftçinin faiz borçlarının silineceğine yeşil kart uygulamasına geçileceğine, devletin borçlarının ödeneceğine, vergi reformu ile küçük esnaf sanatkar kesimin vergi yükünün gelirleri ile doğru orantılı olacağına, işsizlik sigortası getirileceğine, ev kadınlarına sigorta yapılacağına, yaş haddine bakılmaksızın kadınlarda 20 erkeklerde 25 yılı dolanların emekli olabileceğine, eğitim reformları gerçekleştirileceğine, yolsuzlukların hesabının sorulacağına, devlette etkin ve verimlilik sağlanacağına, adalet reformu yapılacağına şeklinde vaatlerini sıralamıştır.

meclisten geçmeyen KHK'ların meclisten en kısa süre içerisinde geçirilmesi için adımlar atacağını ifade etmiştir.³⁹⁷

Türkiye'nin Paris Şartı ve eklerine taraf olduğunu ancak bunu uygulamakta diğer ülkelere nazaran oldukça geri kaldığı bu durumun darbe sonrasında hazırlanan 1982 Anayasa'sının demokratiklikten uzak bir Anayasa olmasına bağlanmış, yeni kurulan hükümetin ise bu demokratiklikten uzak anayasanın demokratikleşmesi yönünde adım atması gerekliliğini belirtmişlerdir.³⁹⁸

Kısa dönem ekonomik dengeleme onarım ve canlandırma programı ile orta uzun vadeli sanayi atılım stratejisi başlığı altında ise enflasyonun düzenlenmesi gerektiği, ekonomi ile ilgili pek çok kurumun yaşadığı kargaşanın yasal düzenlemeler ile giderileceği ifade edilmiştir. Bütçe ve maliye fonlarında, kamu iktisadi teşebbüslerinde, finans kesiminde reformları hedeflemişlerdir.

Güneydoğu konusu ise yaşanan olayların partiler üstü bir statüsü olduğunu ve bu sorunun demokratik bir hukuk devleti ile çözüleceğini, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği sürecine diğer taraftan ve Paris Şartı'na taraf olan Türkiye, zorunlu olarak bu imzaladığı sözleşmelere uyması gerekliliği yer almıştır. İnsan haklarına dayalı bir hukuk devleti kurmak ve kabul edilen azınlıklar dışında hiçbir vatandaşın ülke içerisinde azınlık statüsüne getirilemeyeceği bütün vatandaşların eşit yurttaşlar olarak

³⁹⁷ Yeni bir anayasa yapılması önerisinde bulunan hükümet programı mevcut anayasal düzenin siyasi partiler ile halkın uzlaşmaması nedeniyle yönetim ve halk arasında bir kopukluk ortaya çıkardığını göstermeye çalışmış, iyi bir yönetimin oluşabilmesi için anayasanın değişmesi gerektiğini ifade etmiş anayasanın son şeklinde yönetim ile yönetilenler arasında genel bir mutabakata bağlı iktidar ortaya çıkmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin önünü açacak anayasaya olan acil ihtiyacı dile getirmiştir. Mevcut düzenin, hükümetlere sosyal hak ve özgürlüklere müdahale etme yolunu açtığını ifade ederek oluşturulan durumun vatandaşları ikinci sınıf yurttaş seviyesine düştüğü, bütün vatandaşları birinci sınıf yurttaş statüsüne çıkarıp *"yurttaşlarımız arasında kültür, düşünce, inanç, dil, köken farklılıklarının olması doğaldır... bu farklılıkları özgürce ifade edebilecek özenle koruyabilecek ve rahatça geliştirebilecektir... bunlar yasalar çerçevesinde sağlanacaktır."* İfadeleri ile bütün milletin özgürleşmesini sağlayacak, hakkettiği değeri girmesini sağlayacak hükümetin artık iktidarda olduğunu, bu düzeni sadece kendilerinin oluşturabilecek derecede kapsayıcı bir hükümet kurulduğunu ortaya atmışlardır.

³⁹⁸ Bu demokratikleşme yönünde anayasa değişikliğinin hemen gerçekleşemeyeceğinin farkında olan hükümet, yeni bir anayasa hazırlanana kadar mevcut Anayasa'da Cumhurbaşkanlığı makamının yetkilerinin demokratikleşmesi, Yüksek Öğretim Kurumu hakkında düzenlemeler, radyo televizyon ve basın alanında özgürleşme, anayasanın darbecileri koruyan ve demokrasiyi işlemez hale getiren ek maddelerinden kurtulma, seçme ve seçilme yaşı ile ilgili yeni düzenlemeler. Çalışma ve sendikal haklarda Uluslararası Çalışma Örgütü ilkelerine uygun hale getirilmesi, Kadın ve Gençlik Kolları kısıtlamalarını kaldırma ve Gözaltı sürelerinde düzenlemeye gitme yönünde kararlar almışlardır.

sayılacağı ifade edilmiş, vatandaşların uğradığı mağduriyetlerin demokratik mekanizmalar ile çözülebileceğini ifade etmişlerdir.

Koalisyon protokolünde enflasyon üzerine uzun bir inceleme ve kavram tanımlaması yapıldıktan sonra Türkiye'nin 1991 yılında yaşadığı enflasyonu "*kronik yüksek enflasyon*" olarak tanımlamıştır. Böyle bir enflasyon cinsini ise geniş halk tabanı desteği ile kurulan DYP-SHP koalisyonunun "*halkın desteği*" ile çözebileceğini ifade etmiştir ne de olsa bu kadar geniş bir tabana sahip hükümeti seçen halk kendi refahı için hükümetin oluşturacağı doğru politikaları uygulamaktan geri kalmayacaktır. Bu açıdan doğru politikalar halk desteği ve yardımı ile birleşirse 500 günlük bir süre içerisinde enflasyonun düşürüleceği ve piyasaların rahatlatılacağı konusunda vaat vermiştir. Türkiye'nin enflasyon sorununa değinen hükümet özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yüksek kronik enflasyon olduğunu söylemekte, Türkiye ekonomisini düzenlemek için ekonominin dengelenmesini hedeflemekte ve bu hedeflere krizi derinleştiren ve kurumsallaştıran kurumlardan kurtulup yeni bir sanayi yapısını oluşturmayı amaç edinmektedir. Bunu gerçekleştirmek için "*500 günlük dengeleme onarım ve canlandırma programının*" içerisinde yeni sanayileşme stratejileri benimsenecek ve uygulamaya koyularak ülke ekonomisinde dengelemeye gidilecektir.³⁹⁹

Yeni kurulan hükümet hoşgörü ve sosyal barışı sağlamaya kararlı olduğunu dile getirerek ülke içerisindeki farklı etnik grupları ülkenin üniter yapısını bozmayacak şekilde hep birlikte kabul edeceğini, kimlik özelliklerini özgürce yaşatabileceklerini vaat etmektedir. Bu etnik kültürel bolluğu da bir zenginlik olarak değerlendirmek ve farklılıkları yaşatabilmek için gayret gösterme yönünde girişimlerde bulunma vaatlerini sıralamaktadırlar. Ülkeyi yeniden yapılandırmaya sokacaklarını ve bu yapılandırmanın içerisinde içinde israf, kırtasiyecilik ve yolsuzlukla mücadele üzerinde en çok durulacak konular olacağını ifade etmişlerdir. Bunu gerçekleştirmek için kamu denetleme sisteminde yenilemeye yönelik adımlar atacağını programa eklemişlerdir.

³⁹⁹ "*Uluslararası verilere göre, son yıllarda dünyada yalnızca 35 ülke yüzde 20'yi aşan enflasyonlar yaşarken, ülkemiz son on yıldır ortalama olarak yılda yüzde 45-50 dolayındaki enflasyonla dünya sıralamasında en yüksek enflasyonlu ilk on ülke içinde yer almaktadır.*"

Tarım sektöründe de ekonomik bir rahatlama ve köylü ve çiftçiye yönelik olumlu düzenlemelere gidilmesi hedeflenmektedir. Kırsal sanayiler projesi ile ülke içerisinde işsiz olan tarım kesimine iş kazandırılması ve kentlere olan yüksek hızlı göçün engellenmesi amaçlanmaktadır. Tarım sektörünün yavaş yavaş ithalat bataklığına saplandığını belirten program tarım kesiminin bu durumdan kurtarılacağını söylemiştir. Hayvancılık ve orman sektörünün de çöktüğü bu iki sektörün köylüsü üzerinde çeşitli olumlu manada düzenlemelere gidileceği kararlaştırılmıştır.

Koalisyon; geçmiş yönetimleri, partizan, tek taraflı, sakat olarak nitelendirmiştir. Merkezi ve yerel yönetimler arasındaki uyumsuzluğun ise geçmiş yönetimin çürümüş iktidarına dayandırarak bozulduğunu ifade etmiştir. DYP-SHP koalisyonunun bu partizan rejime son vereceğini ifade eden protokol ve program. Hükümet halk ve bürokrasi arasındaki ilişkileri düzenleyeceğini vaat etmiş, devlet katında çürümüş bürokrasi içerisinde bir reform yapılacağı, ve bu reformun sonucunda oluşacak yeni yönetim anlayışının halka hizmet edeceğini ifade etmiştir.

3.4. DYP-SHP Koalisyon Hükümeti Politikaları ve Popülizm

3.4.1. Siyasi Alan

Programın kabul görmesinin ardından çalışmalara başlayan DYP-SHP koalisyon hükümeti, ilk gezisini Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine yaptı. İki günlük gezinin ilk durağı Diyarbakır'dı.⁴⁰⁰ İnönü Diyarbakır mitinginde halka seslenirken oluşturulan hükümetin temelini milletin attığını, hükümetin seçilmesi ile halkın insanca yaşama isteğini dile getirdiklerini, Türkiye'de yeni bir dönemin başladığını, bu dönemde faili meçhullerin ve terörün son bulacağını söylemiştir. Demirel ise bu gezide halkın kendilerine sahip çıktığını şimdi hükümet olarak kendilerinin de halka sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Önceki hükümetin kan dökülmesine vesile olduğunu, ancak şimdiki hükümetin uzlaşma ile güneydoğudaki terör sorununu çözmeye hazır olduğunu ifade ederek halkın tamamını kapsayıcı bir hükümet olarak milletin derdine çare bulacağını terörün ve ekonomik yıkıntının üstesinden gelip, vatandaşlara insanca yaşayacakları bir ortam hazırlayacaklarını vaat

⁴⁰⁰ Cumhuriyet, 21 Kasım 1991.

etmiştir. Ancak bu altyapının hazırlanması için temel olan şart Güneydoğu’da halk ile devletin el ele vermesi gerekliliği üzerinde durmuştur.⁴⁰¹

Koalisyonun ilk olarak Güneydoğu bölgesine gitmesindeki amaç çoğunluğu temsil ettiklerini göstermek amacıyla, Güneydoğu bölgesinde bulunan Kürt çoğunluğa onaylatma yönünde buldukları girişimden ileri gelmektedir. Bölgede bulunan halkın büyük sevinç gösterileri ile kendilerini karşıladıklarını gören liderler bu durumdan oldukça memnun ayrılmışlar. Bölgede terörün bitmesi amacıyla ellerinden gelen her türlü girişimi yapacaklarını vaat etmişlerdir. Bu açıdan koalisyon hükümetinin bölgesel politikalarında farklılıklar bulunması oldukça doğal karşılanabilecek bir husustur. Şöyle ki çoğunluğu temsil ettiklerine inanan Popülistler ülke çapında bulunan her kesimin dertlerini ele aldıklarını göstererek parça parça bir araya getirdikleri çoğunluk iktidarını onaylatmış izlenimi vermektedir. Zaten muhalefet döneminde her iki parti liderinin de neredeyse ev ev gezip oy istemeleri, iktidardayken her bölgeyi gezip kendi meşruiyetlerini bölge sakinlerinin çoğunluğuna onaylatmaları hem muhalefette hem iktidardayken uyguladıkları Popülist siyasete net bir örnek olarak gösterilebilir. Bölgelerin her türlü sıkıntılarını çözeceklerini vaat etmeleri de bu duruma paralellik gösterir. Bu açıdan bütün ülke vatandaşları, Popülistler açısından eşit temsile değer görülmektedir.

Demirel, Türkiye’nin Kürt realitesini tanıdığını ifade ederek Kürt realitesini tanımanın Türkiye’nin bütünlüğünü bozmaya engel olmadığını buna karşı çıkmanın da mümkün olmadığını, son senelerin en önemli gelişmelerinden birinin Kürt realitesi olduğunu dile getirmiş, böylelikle ülke içerisinde sosyal kültürel etnik açıdan bir eşitliğin sağlandığını, Güneydoğu bölgesinin demokratik olarak kültürel değerlerine sahip olması gerekliliği üzerinde durmuştur.⁴⁰² Diyarbakır, Şırnak, Batman ve Mardin’de büyük bir sevgi ile karşılanan hükümet, ülkedeki tüm etnik azınlıklar gibi Kürt azınlığın da tanındığına vurgu yapmıştır. Önceki hükümetlerden farklı olarak Demirel-İnönü hükümeti, eğitim, sosyo-kültürel alanda Kürt Enstitüsü’nün oluşturulması, Kürtçe yayınlara izin verilmesi, Kürtçe öğrenilmesi gibi radikal bir değişikliği açıklamıştır. Demirel ve İnönü, gezinin ikinci günü Mardin, Şırnak ve Batman’da incelemelerde bulundular. Bu geziyle Demirel’in ifadesiyle “*Devlet ve halk*

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1991 1991.

⁴⁰² **Hürriyet, Cumhuriyet**, 10 Aralık 1991.

kucaklaşmıştı.” Demirel ve İnönü bu gezide halktan büyük sempati topladılar.⁴⁰³ ANAP hükümetini de Güneydoğu halkını devlete küstürmekle suçlamaktan geri durmamışlardır.⁴⁰⁴

İktidara geldikten sonra halen kendinden önceki iktidarın milleti birbirine düşürdüğü ve halkın devlete küstürüldüğü, bu karmaşa ortamını oluşturanların önceki seçkin azınlık olduğu iddiası, iktidara geldikten sonra bile mağdur edilen halk kitlelerinin öfke duygularını canlı tutup kendi iktidarlarını meşrulaştırmaları açısından Popülist siyasetin iktidardaki söylemlerinin muhalefettekine benzer bir şekilde devam ettirildiğinin bir göstergesidir. Önceki hükümetin halkın devlete küstürüldüğü iddiasını ortaya koyarak bu küslüğü ve ayrılığı nihayetinde halkın dilinden anlayan, halkın içinden gelmiş iktidar tarafından devlet ile halkın tekrar barıştırılacağı iddiası, Popülist iktidarın halkın gerçek kahramanları olma yönündeki çabalarını da göstermektedir.

Turgut Özal 31 Ocak 1991 yılında yaptığı açıklamalarda terör örgütünün silah bırakması halinde af çıkarabileceğini söylemekteydi.⁴⁰⁵ Demirel’in, Özal’ı tutarsız olarak nitelendirmesi, hala Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan ANAP’ın eski liderine yüklenmesinin nedeni, Cumhurbaşkanı Özal ile Demirel Hükümeti arasında sürececek bir sürtüşmenin sinyalleriydi. Nitekim Demirel hükümeti bir kanun tasarısını meclisten geçirse dahi Cumhurbaşkanı Özal kanun tasarısının kanunlaşmasını ya bekletiyordu ya da veto edip kanunun onaylanmasının önüne geçip ve yasama işlerinin sekteye uğramasına neden oluyordu. Tabii bu durumda Demirel Hükümeti ise icraatlarının çoğunun gerçekleşmemesinin sebebini başta Özal olmak üzere askeri ve sivil bürokrasinin hükümet ile çatışmasından kaynaklandığını ileri sürmekteydi.

Turgut Özal’ın af çıkışından sonra, 27 Şubat 1992’de, Güneydoğu Anadolu’da tırmanan terör ve Kürt sorununu çözümü için 49 milletvekilinin imzaladığı bir bildiri yayımlandı. HEP kökenli SHP milletvekillerince hazırlanan ANAP, DYP ve RP’lilerin de desteklediği açıklamada, Güneydoğu’da kan ve gözyaşının durdurulması istendi. 26 Şubat günü 27 Milletvekili Demirel’i ziyaret ederek Güneydoğu’da alınması gereken

⁴⁰³ **Cumhuriyet, Milliyet**, 9 Aralık 1991.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, 20 Kasım-10 Aralık 1992.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet, Milliyet**, 1 Şubat 1992 Cumhurbaşkanı’nın bu sözlerine karşılık Başbakan Süleyman Demirel, “*hem terörden dert yanıp hem de genel af konusunun gündeme getirilmesinin tutarsızlık*” diye nitelendirdi **Milliyet**, 10 Şubat 1992.

önlemleri belirtmişlerdi. Bildiriyi SHP'li 38, DYP'li 5, RP'li 3, ANAP'lı 2 ve 1'i de bağımsız olan 49 milletvekili imzalamıştı.⁴⁰⁶

Koalisyon ortakları, OHAL'in uzatılmasında sıkıntılar yaşandı. OHAL'in uzatılması için SHP başkanı parti grup toplantısında bölünme riskini göstererek tam birlik istedi diğer yandan Demirel de kendi partisinin grup toplantısında benzer şekilde tam birlik çağrısı yaptı. Olağanüstü halin 4 ay daha uzatılması için 17 Mart 1992 günü TBMM'de oylama yapıldı. Oylamaya katılan 379 milletvekilinden 316'sı kabul, 58'i ret oyu kullandı. SHP'den 29 milletvekilinin ret oyu verdiği belirlenmişti.⁴⁰⁷ Dönem itibariyle mevcut bir sorun olarak var olan terör olayları açısından koalisyon içindeki partiler birbirleri ile zaman zaman gerginlik yaşamışlardır. Bu gerginlik özellikle HEP kökenli SHP milletvekilleri ve muhafazakâr, milliyetçi kanattan gelen DYP milletvekilleri arasında yaşanmıştır.⁴⁰⁸

Nevruz dönemine girildiğinde PKK'nın şehir yapılanması ERNK "*Ulusal Kurtuluş Ordusu*" tarafından Güneydoğu'da ayaklanma çağrısı yapıldı. Bildiride Nevruz'un ayaklanma ile kutlanması ve Kürdistan'ın kurulması için harekete geçilmesi böylelikle Medlerin, Asurlulara yaptığı gibi bölgede bağımsızlık isyanı çıkarılması istendi. Aynı zamanda korucuların öldürülmesi, kontakların kapatılması ve şiddet için silahlanması çağrısı yapıldı.⁴⁰⁹ Şiddet olayları PKK'nın bildirisinde denildiği gibi 21 Mart ve 22 Mart'ta patlak verdi pek çok vatandaş hayatını kaybetti. Bu olaylar sırasında Bakanlar Kurulunu toplayan Demirel toplantıdan sonra yaptığı açıklamada Güneydoğu gezisinde ileri sürdüğü "*Halk ve Devletin kucaklaşmasını*" önüne geçebilmek için dış güçlerin ve terör mihraklarının yoğun biçimde faaliyet gösterdiği Nevruz gibi önemli bir günün ise araç olarak kullandığını ifade ederek ülkeyi bölmek isteyenlerin bu ülkenin ve hatta o bölgenin önemli değerlerini kullanabilecek kadar utanmadan yoksun olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.⁴¹⁰

Terör olaylarının, koalisyon ortaklarının halk ve devletin birbirine karşı cephe alması konusunda değerlendirmesi, ülkenin mevcut bütünlüğünü ellerinde tuttuklarına

⁴⁰⁶ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1992.

⁴⁰⁷ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1992.

⁴⁰⁸ Enis Malik Çakır, "**1991-2000 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi**", IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, Sayı 6, Sayfa 24.

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet, Tercüman**, 18 Mart 1992.

⁴¹⁰ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1992.

inanan koalisyon hükümetini yeni bir çatışmanın içerisine sokmuştu. Bu anlam Popülizmin düşman belirleme stratejisi devreye girmiş, dış güçlerin, terör örgütleri aracılığıyla, halkın iradesini temsil eden hükümet başta olmak üzere, devletin ve halkın arkasından kuyu kazıldığını göstermeye çalışmışlardır. Popülist koalisyon, düşman kıtlığının çekilmeyeceği konusunda örnek teşkil eden bir söylem belirlemede bulunmuştur.

25 Ocak 1992 yılında Sosyal Demokrat Halkçı Parti genel kurulu toplandı ve Erdal İnönü tekrar genel başkanlığa seçildi bu gelişmenin ardından İnönü, kurultayın bir tür hükümetin onaylanması yorumunda bulundu.⁴¹¹ Popülistlerin yaşanan her olayı bir meşruiyet meselesi olarak değerlendirmesi İnönü'nün açıklamalarında kendini göstermektedir. İnönü aynı zamanda millet iradesini temsil ettiğini söylediği SHP'nin kendisini yeniden genel başkanlığa seçmesi konusunu, sadece SHP değil aynı zamanda millet nezdinde de koalisyonun onaylanması anlamına getirmekteydi. 1982 öncesindeki siyasi partilerin açılması hakkındaki kanunun çıkmasıyla yeniden kurulan CHP'nin 9 Eylül 1982'de 25. Kurultayı yapıldı kurultaya SHP'den ayrılan delegeler katıldı ve eski SHP'li Deniz Baykal CHP'nin Genel Başkanlığına getirildi. Kurultayın ardından SHP'li bazı vekiller 16 Eylül'de CHP'ye geçti.⁴¹²

Koalisyon Hükümetinin demokratikleşme konusunda attığı önemli adımlar CMUK ve ILO'nun mecliste kabul edilmesi oldu. 3 Kasım 1992 günü yapılan DYP grup toplantısında Demirel, CMUK'un değişmeden yasalaşması için ağırlığını koyarak yasanın bir an evvel çıkarılması uyarısında bulunuyordu. Demirel, CMUK'un 20 Ekim 1991 seçimlerinin propaganda döneminde kullanılan "*şeffaf karakol*" sloganının karşılığı olduğunu belirtiyordu. 13 Kasım 1992 günü DYP ile SHP arasında CMUK konusunda anlaşma sağlandı. Anlaşmanın sağlanmasında Başbakan Demirel ile Başbakan Yardımcısı İnönü'nün partilerinde oluşturdukları ortam önemli rol oynadı. Özellikle Demirel'in grup toplantısında yaptığı konuşma, uzlaşmanın sağlanmasında etkili oldu.⁴¹³

Koalisyon hükümeti kurulmadan önce seçmene demokratikleşme konusunda sözler verdiğinden, anayasal ve yasal düzenlemelere giderek bu vaatlerini yerine

⁴¹¹ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1992.

⁴¹² **Cumhuriyet, Tercüman**, 8-20 Eylül 1992.

⁴¹³ Enis Malik Çakır, 2020, Sayfa 24.

getirmek amacındaydı. Bu açıdan ilk olarak CMUK değişiklikleri gündeme gelmiştir. Bu değişiklikler MGK tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu kanunda yer alan terörle mücadelede toplu suçlar için gözaltı süresinin 4 güne indirilmesi, gerekirse yargıç kararıyla bu sürenin 8 güne çıkartılması isteği, zararlı sonuçları olacağı gerekçesiyle rahatsızlık yaratmıştır. Bu tepki üzerine Turgut Özal tarafından yasa tasarısı veto edilmiştir. Adalet Bakanı Seyfi Oktay meclise gönderilen kanunun görüşüldüğü komisyonda milletvekillerine yaptığı konuşmanın da etkisiyle yasa eski haliyle geçmiş, Meclis gündeminde yer almıştır. Hükümetin ısrarcı tavrı sonucunda CMUK yasalaşmıştır.⁴¹⁴

22 Şubat 1993'te TBMM, Anayasa değişikliği görüşmeleri neticesinde bir araya geldi. TBMM'de Anayasa değişikliği konusunda düşünce birliği sağlandı. Parti liderleri 23 Şubat günü ikinci görüşmelerinde 5 maddelik Anayasa değişikliği önerisini genişletme kararı aldılar, Meclis başkanı Cindoruk 23 Mart günü üçüncü görüşmelerin yapılması için Meclisi toplantıya çağırıldı. Ancak görüşmelerden bir sonuç çıkarılmadı. Bunun sebebi Özal'ın yarattığı imza gerginliğinden kaynaklanmaktaydı. Demirel hükümeti Özal konusunda Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamaya yönelik by-pass yasası olarak bilinen yasanın çıkarılması yönünde adımlar atıldı. Demirel bu yasanın çıkarılmasını Çankaya'nın çıkarmış oluğu zorluklardan dolayı ortaya atıldığını dile getirdi.⁴¹⁵

Böylelikle iktidar, politikaların uygulanması önündeki engeli bulmuş olmakta, ortaya attığı önerilerden çoğunun Özal tarafından reddedilmesi ile ülke gidişatının düzelmediği kanaatini halka yaymaya çalışmaktaydı. Kendini kötü gidişattan sorumlu tutmayacağını göstermeyi ve dış müdahale neticesinde bu durumun meydana geldiğini belirtmiş, ortaya çıkacak sorunlar konusunda bir hedef tahtası belirlemiştir. Sözü edilen by-pass yasası Popülist iktidarın yetki alanlarını geliştirmesi açısından önemli bir girişim olmuştur. Cumhurbaşkanının niteliği sadece sembolleştirilerek asıl yetkinin Popülist hükümet ortaklarında olması sağlanacaktı.

CMUK ve ILO sözleşmeleri, DYP ve SHP'nin demokratikleşme açısından attığı önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması ile yurttaşların insan hakları güvencesine sahip olmasını

⁴¹⁴ **Milliyet**, 19 Haziran 1992.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet, Tercüman**, 1 Şubat- 30 Mart 1993.

sağlarken Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmesi ise çalışma haklarını güvence altına almayı hedefleyen bir değişikliktir. Siyasi anlamda demokratikleşme vurgusu yaparken sosyal ve ekonomik anlamda sosyal refah devleti yönünde adımlar attıkları söylenebilir.⁴¹⁶

Turgut Özal'ın ölümü ve Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından DYP yeni bir lider arayışına girdi yapılan kongrede Tansu Çiller DYP'nin yeni genel başkanı seçildi. Bu gelişmenin ardından koalisyonun devam edip etmeyeceği soruları sorulmaya başlamıştı. Masaya oturan İnönü ve Çiller koalisyona devam etme kararı aldı.⁴¹⁷ Ancak bu kararlar alınmadan önce koalisyonun ikinci ortağının bazı istekleri bulunmaktaydı bunlardan birincisi demokratikleşme konusunda çıkarılacak yeni paketler iken diğerleri ise özelleştirme konusunda bazı işletmelerin tekelleşmesini önleyecek çalışmalardı.⁴¹⁸

Önceki hükümetlerin ki açık bir şekilde ANAP hükümetinden bahsedilmektedir. En büyük sorun ekonomik kalkınmanın bir türlü rayına oturtulamamasıdır. Ekonomik kalkınma için demokratikleşme temel hedef olarak görülmektedir. Zaten son iki hükümetin ana hedefi demokratik Türkiye olduğu göze çarpmaktadır.

Demokratik hedefler kısmında 1980 darbesinden itibaren hemen hemen bütün hükümetlerin verdiği 1982 anayasasının antidemokratik olduğu ve bunun demokratik bir anayasa ile değiştirileceği hükmü bu hükümette de kendisine yer bulmuştur. 49. Hükümet döneminde karşılaşılan kanun çıkartma önündeki engellerin, ki burada Özal'dan bahsetmektedir, kalkmasının ardında yeni kurulan hükümet döneminde başarıyla çıkartacakları konusunda güvence vermişleridir. Aslında Özal'ın vefatı ve Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile kendilerine olan güvenleri tamamlanmış olacaktır. 49. Hükümetin devamı niteliğinde yeni hükümet iddialı bir biçimde faaliyetlerine başlamıştır.

Terör ve iç politika konusunda da önceki hükümetin izinden gitmeyen Çiller hükümeti, terörle mücadelede kararlılık mesajı vermiş teröre sebep olan sorunların demokratik bir sistem üzerinde çözülmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Başlangıçta

⁴¹⁶ Enis Malik Çakır, 2020, Sayfa 24.

⁴¹⁷ **Hürriyet**, 17 Haziran 1993.

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1993.

Cumhurbaşkanı seçilen Demirel'in parti içerisindeki seçimlere karışmamaya çalışması yeni seçilen liderin daha özgür bir şekilde programı belirlemesine olanak sağladığı söylenebilir. Tansu Çiller'in daha öne çıkma kararı aldığını ve pek çok konuda baştan başa çeşitli güvenceler vermeden önce 49. Hükümetin devamı olduğunu ifade etmektedir. Sonraları dış politikada geçmiş hükümete benzer adımlar izlediğini açıklamıştır.

Çiller Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkesi tek bir eşit kefeye koyarak onların hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya çalışmıştır.⁴¹⁹ Bu açıdan 49. Hükümetin devamı niteliğinde toplumun homojen yapısına atıfta bulunan Popülist bir siyaset izlemiş, devletin bu hükümet döneminde de diğer ülkeler için oluşturabileceği model ülke yapısını devam ettireceğini, *“Türkiyesiz, büyüyen bir Avrupa kültürü ve kavramı düşünülemez.”*⁴²⁰ ifadeleri ile kendisini model alan ülkelerin değil aynı zamanda Avrupa ülkelerinin de vazgeçilmez bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Dışarda güçlü bir Türkiye imajı çizmek isteyen hükümet bunu başarmak için dış ilişkilerde daha ılımlı ve barışçı bir politika izleyeceklerini ifade etmiş, bu politikada Ortadoğu'dan Avrupa'ya Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar tüm ülkeler için Türkiye'nin bir model ülke olarak kendini göstermeye kararlı olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Gerekli olan yatırımlara dikkat çekmişlerdir. Temel hedef milenyum başlamadan yani 2000'li yıllara gelmeden Türkiye'yi pek çok alanda gelişmesini sağlamak ve 2000'li yıllarda ülkeyi görmek istedikleri konumun yeni bir bölgesel güç gelişmiş devlet imajı oluşturmaya çalışmaktır. Bu konuda başarılı olmaları için tabii ki halkın desteğine ihtiyaç duyduğunu bu desteği ise halkın kendilerine göstermesinden şüphe duymadıklarını ifade etmektedirler.

Böylelikle bir hedef belirleyen yeni koalisyon ortakları, halka güçlü bir ülke olduğu imajı vererek her açıdan kilit öneme sahip bir ülkenin daha da güçlendirileceği konusunda teminat vermektedir. Çiller, Demirel'den farklı olarak güçlü bir ülke için

⁴¹⁹ *“Türkiye’de herkes eşittir ve birinci sınıf yurttaştır. Ülkemizde uluslararası anlaşmalarla kabul edilen azınlıklar dışında hiçbir yurttaşımız azınlık değildir. Herkesin kendi ana dilini, kültürünü, tarihini, folklorunu, dini inançlarını koruması temel insan hak ve özgürlükleri kapsamındadır.”*

Çiller’in 50. Hükümet Programını Okuma Sırasındaki İfadeleri.

⁴²⁰ *“Batı camiasıyla bütünleşen bir ülkeyiz. İslam âleminin demokratik, laik ve çağdaş bir üyesiyiz. Başta Türk dilleri konuşan toplumlar olmak üzere, yeni bağımsız devletlerin örnek aldıkları bir modeliz. Varlığımız ve başarılarımızla, İslamiyet ile demokrasinin bağdaştığının, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın demokratik bir ortamda da gerçekleştirilebileceğinin somut bir kanıtıyız. Dünyanın aradığı uzlaşmaları bünyemizde simgeliyoruz. Dış politikamızda da etkinliğini bu bünyeden alan bir uzlaştırma, barıştırma ve iş birliğinde buluşturma işlevi görmeye devam edeceğiz.”* **50. Hükümet Programı.**

ekonomik kıstasların ne olduğunu daha fazla ön plana çıkartmaktaydı. Ancak bu durumu tam içselleştirmemiş olacak ki belirlediği ekonomik politikalar zaten kötü durumdaki ülkenin durumunu Popülist siyasetle yeni bir krize götürmesi yönünde adımlar atmasına vesile olmuştur.

Özal'ın ölümünün ardından PKK içerisinde hareketlenmeler meydana geldi. Henüz koalisyon görüşmeleri devam ettiği sırada PKK ilan ettiği ateşkesi tek taraflı olarak sona erdirdiğini açıklayarak saldırılar düzenlemeye başladı.⁴²¹ Diğer yandan etnik terör de kendini göstermeye başlamıştı. Sivas katliamı hükümet güvenoyu almadan 3 gün önce gerçekleşti. Katliamın bilançosu ise ağırdı, içerisinde bazı sanatçı ve alevi fikir önderlerinin de bulunduğu 35 ölü 60 yaralı vardı.⁴²² Saybaşı bu konu hakkında 50. hükümetin önceki hükümetlerden kalan etnik kökenli terörün yanında şimdi de dinsel kökenli terör sorunuyla karşı karşıya kaldığı yorumunu getirmekte öte yandan Türkiye'deki mevcut iktisadi ve toplumsal sorunların halen devam ettiğini hükümetin demokratikleşme konusunda ve bu sorunları çözmek konusunda oldukça yoğun emek sarf etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴²³ Sivas olaylarının ardında devletin yetersiz kaldığı söylentilerini, Çiller onayladı ancak bu olayların Alevi-Sünni çatışması olmadığını ifade etti bu şekilde ayırım yapılamayacağını ifade etmesi bize Çiller'in kapsayıcı Popülist hükümete gelecek olan eleştirilerin önüne geçmeye çalıştığını göstermektedir. Diğer yandan içişleri bakanı ise bu çatışmaların suçlusu olarak Aziz Nesin'i gösterdi bu açıdan Alevi ve Sünni'leri oy potansiyellerini düşürmeyerek bir günah keçisi oluşturmaya çalışmakta ve dini ayırımdan oluşacak bir iç çatışmanın önüne geçmeye çalışmaktadır.⁴²⁴

Hükümet 5 Temmuz 1993'te 247 Evet 184 Hayır oyu alarak güven oylamasını başarı ile geçti.⁴²⁵ İnsan hakları ve demokratikleşme, Güneydoğu sorunu çözümü, özelleştirme konularında genişletmeler ve bazı ek güvenceler vermekteydi. Bu ek güvenceler kısaca insan hakları ve demokratikleşmenin önündeki bütün engellerin ve bazı siyaset yasaklarının kaldırılacağı, Güneydoğu bölgesindeki Kürt sorununun PKK

⁴²¹ Abdullah Öcalan ateşkesin sona ermesini ise Turgut Özal'ın ölümüne bağlamaktaydı. **Cumhuriyet, Milliyet**, 9 Haziran 1993.

⁴²² **Cumhuriyet, Tercüman**, 3 Temmuz 1993.

⁴²³ Kemali Saybaşı, "**DYP SHP Koalisyonu'nun 3 Yılı**", Bağlam Yayınları, 1995, Baskı 1, Ankara, Sayfa 62.

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1993.

⁴²⁵ **Tercüman**, 6 Temmuz 1993.

sorunundan arındırılarak kültürel bir çerçeveden değerlendirilip çözüme kavuşturulacağı, SHP'nin özelleştirmeye karşı çıkmaması kaydıyla tekelleşmenin önüne geçileceği yer almıştır.⁴²⁶

Güneydoğu ve terör konusundaki girişimleri demokratikleşme ve kültürel açılım kararlarını beraberinde getirdi bu açıdan bir güvenlik komisyonu oluşturma kararı aldı. Bu girişimler diğer partiler tarafından da olumlu karşılandı.⁴²⁷ Çiller Kürt sorunu çözümünde demokratikleşme başlığı altında Kürtçe seçmeli ders ve Kürtçe yayın konusundaki açılımlarına karşılık bazı kesimlerde zamansız bir girişim olduğu yönünde eleştiriler gelmiştir bu kesimlerin başında Demirel gelmekteydi.⁴²⁸ Demirel'in bu açıklamaları yapmasının arkasında PKK'nın ateşkesi sona erdirip temmuz ve ağustos aylarında terör faaliyetlerini arttırması gerçeği vardır. Nitekim 6 Temmuz'da terör örgütü Sivas'taki olayların intikamını düzenlediklerini söyleyerek Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyünde bir katliam düzenlemiş aralarında kadınların da bulunduğu 28 kişiyi öldürmüştü.⁴²⁹

Bu gelişmeler çerçevesinde Cumhurbaşkanı'na göre, terörle mücadele konusunda zor kullanana karşı zor kullanmak Türkiye Cumhuriyeti'nin en meşru hakkıdır. Terörle mücadele konusunda Cumhurbaşkanı'nın bu tutumu üzerine terörün çözüm merkezi olarak MGK'yı işaret etmesini beraberinde getirmiştir.⁴³⁰ Ancak demokratikleşmeden yana olan Çiller, Cumhurbaşkanı'nın söylemine karşı çıkarak meclis çatısı altında çözülebilecek bir şeyin MGK'ya taşımayacağını ifade etmesi Çiller hükümetinin, Demirel'in mirasından uzaklaşmaya çalıştığının bir göstergesidir.⁴³¹ Bir adım daha ileri giderek terörün TBMM'nin meselesi olduğuna dikkat çekmiş, meclis altında ulusal bir çözüm arayışına gireceğini ifade etmiştir.⁴³² Ancak Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, bazı DYP'li Milletvekillerinin muhalefeti ve

⁴²⁶ 50. Hükümet Koalisyon Protokolü.

⁴²⁷ **Hürriyet**, 14 Temmuz 1993.

⁴²⁸ Demirel'e göre PKK sorunu bitmeden kültürel bir açılımın Türkiye'ye zarar vereceği yönündedir. **Hürriyet, Cumhuriyet, Tercüman**, 15 Temmuz 1993.

⁴²⁹ **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1993.

⁴³⁰ **Milliyet**, 16 Temmuz 1993.

⁴³¹ **Hürriyet**, 24 Temmuz 1993.

⁴³² **Milliyet**, 16 Temmuz 1993.

MGK'nın asker kanadından gelen tepkiler neticesinde “*kültürel yaklaşımın*” rafa kaldırılmasında etkili oldu.⁴³³

Devletin, Güneydoğudaki vatandaşa destek olduğunu göstermesi açısından Demirel-İnönü koalisyonundan sonra DYP-SHP koalisyon hükümeti ikinci kez Güneydoğuda geziye çıktı. Bakanlar Kurulu toplantısı ise bu gezi sırasında Hakkari'de düzenlendi. Hükümet Van, Bitlis, Muş illerini kapsayan güneydoğu gezisinde iki liderin de konuşmalarında Güneydoğu sorununun çözüleceği PKK terörünün bitirileceği ve bölgede ekonomik kalkınmaya gidileceği yönünde kararlar alındığı, bölgede bulunan halkı refaha kavuşacağı yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır.⁴³⁴

Önceki gezide olduğu bu dönemdeki gezide yine milletin birliği bütünlüğü ve refahı için hükümetin millet yanında olduğunu göstermeye çalışmaları bölge halkının son zamanlarda çektiği sıkıntıların devlet yardımı ile çözüleceği konusundaki teminatları görüldüğü üzere Popülist koalisyonun halkın bütünlüğünü korumak için çimento görevi benimsemesinin bir sonucu olduğunu ifade edilebilir. Güneydoğu konusu DYP-SHP koalisyon hükümetinin en çok uğraştığı ve Popülist tezlerinin en çok işe yaramasına ortam hazırlayan konu olduğunu görülmektedir. Bu dönemde PKK terörü bölge halkını ve verilen şehitlerle bütün milleti sarsarken ülkenin birlik ve bütünlüğünü korumayı misyon edinmiş hükümet sıklıkla terörün bitirileceği şehitlerin ve kayıpların intikamının alınacağı yönünde teminatlar vermiştir. Diğer yandan oluşan öfkenin teröre kanalize edilmesi ve dönemde yaşanan ekonomik sıkıntının gündemde daha az yer almasını Popülist koalisyonun işaret edebileceği düşman belirlemesine bağlanabilir.

İnönü, eylül ayında SHP genel başkanlığı koltuğunu 4. Kurultay ile Murat Karayalçın'a bırakmıştır. Çiller-İnönü Koalisyonu oldukça kısa sürmüştür. Bu kısa dönemde temel başlık terör ve demokratikleşme olmuştur nitekim bu 3 aylık süreçte pek çok terör olayı yaşanmış çok sayıda vatandaş hayatını kaybetmiştir. Koalisyon gündeminin baş köşesini terör sorunu kapladığı için sosyal devleti oluşturmaya yönelik

⁴³³ Kemali Saybaşı, 1995, Sayfa 63-65.

⁴³⁴ **Hürriyet, Milliyet, Tercüman** 21-23 Temmuz 1993.

girişimler unutulmuş, iktisat siyasası da özelleştirme lehinde ve aleyhinde görüşlere ve girişimlere indirgenmiştir.⁴³⁵

SHP kanadındaki değişikliklerle birlikte koalisyon hükümetinin tarafları yeniden bir araya geldi 19 Eylül'de yapılan görüşmenin ardından koalisyona devam etme kararı çıktı.⁴³⁶ Siyasi alandaki gelişmelerde 29 Ekim tarihinde Cumhuriyetin 70. Yıl dönümü nedeniyle bir af çıkarılması gündeme gelmiş durumdaydı. Devlet bütünlüğüne karşı işlenen suçlarda bir af getirilebilmesi için öncelikle İnfaz Yasasında bir değişiklik gündeme geldi.⁴³⁷ Ancak 22 Ekim 1993'te Jandarma Tuğgeneralı Bahtiyar Aydın'ın şehit edilmesi üzerine Terörle Mücadele yasasının taslağının kabul edilmesi kararlaştırıldı. Böylelikle infaz yasasındaki değişiklik rafa kaldırılmış olmaktadır.⁴³⁸

DYP'de şahinler adı verilen, Coşkun Kırca, Münif İslamoğlu, Ertekin Durutürk, İsmail Amasyalı'nın başı çektiği 60 milletvekili SHP ile koalisyon istemedikleri yönünde bir bildiriye Çiller'e vermesinin ardından TBMM başkanı Hüsamettin Cindoruk "*kaybettik şahinler kazandı*" açıklamasını meclis grup başkanlarına yapmıştır. DEP'li milletvekilinin basına verdiği kaybettik söylentisini daha sonra Cindoruk yalanlamıştır.⁴³⁹ Çiller, DYP'nin Genel İdare Kurulundan aldığı yetki ile koalisyona devam kararı aldı.⁴⁴⁰

5 Kasım 1993 Tarihine gelindiğinde Terör faaliyetleri büyük bir yoğunluk kazandı. Başbakan Tansu Çiller, terörün milis hareketine dönüşmeye başladığını ifade etti.⁴⁴¹ Kasım ayı içerisinde OHAL'in uzatılması kararlaştırıldı ve bu ay bitmeden Tansu Çiller'in tutumunda değişiklikler gözlemlenmeye başladı. Öyle ki Demirel, Cindoruk, DYP içerisinde bulunan muhalif milletvekilleri ve ANAP'ın baskıları sonucunda Çiller daha muhafazakâr bir çizgiye çekilmiştir. Saybaşı, Çiller'in tutumunu şahinleşmek olarak nitelendirmektedir.⁴⁴² Bu çıkışların ardından Başbakan tutumunu daha da sertleştirerek DEP'i, PKK'nın uzantısı olarak gördüklerini ve

⁴³⁵ Kemali Saybaşı, 1995, Sayfa 73.

⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1993.

⁴³⁷ **Cumhuriyet**, **Tercüman** 20 Ekim 1993.

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, **Milliyet**, 23 Ekim 1993.

⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1993.

⁴⁴⁰ **Cumhuriyet**, **Milliyet** 1-5 Nisan 1994.

⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1993.

⁴⁴² Kemali Saybaşı, 1995, Sayfa 83 *PKK'yı meclisten atacağız, mecliste PKK'ya tahammülümüz kalmamıştır. Bazı DEP'lilerin dokunulmazlıklarının kaldırılması için oy kullanacağım*" **Hürriyet**, 14 Kasım 1993.

mecliste PKK'yı barındırmayacaklarını ifade etti.⁴⁴³ 13 DEP'li milletvekilinin dokunulmazlıkları düştü DEP kapatıldı ve dokunulmazlıkları düşen milletvekillerinin, milletvekilliği de Anayasa Mahkemesi tarafından düşürüldü.⁴⁴⁴

DEP'lilerin bu şekilde hedef gösterilmesi aslında dönem koşulları gereği olumlu bir olaydı. Bu durum mecliste terör propagandası yapılmasının önüne geçilmesini sağlamış, Çiller'in Popülist politikalarında bir düşmanın daha alt edildiği imajını yansıtmakta etkili olmuştur. Koalisyon hükümeti ortaklarının, bu olayla birlikte demokratikleşme tartışması yaşadığını ve yavaş yavaş hükümet bağlarının çatırdamaya başladığını görülmektedir. Bu meclisin ülkenin bütünün temsil ettiğine inanan SHP'nin toplam Popülizmi ile daha milliyetçi yönü ağır basan ve milletin duygularına tercüman olduğuna inanan DYP'nin karşı karşıya gelmeleri iki kanadın da Popülizm anlayışlarının çatışmaya başladığı yer olmaktadır. Siyasi ve toplumsal kriz yakın bir dönemden sonra Popülist politikalar ile birleşince ekonomik krize dönüşecektir.

18 Mayıs 1994'te DYP ile SHP'nin anlaştığı demokratikleşme paketi, Çiller ile Karayalçın'ın ortak düzenledikleri basın toplantısında açıklandı. "*Demokratikleşme ve Yeniden Yapılanma Uygulama Planı*" adıyla açıklanan pakette 20'si öncelikli 62 yasa düzenlemesi öngörülmekteydi. Demokrasi paketinin işleyişine ilişkin kesin bir takvim verilmemesi dikkat çekmişti. Pakette, yalnızca yeni bir Anayasa taslağının 3 ay içinde hazırlanacağı sözü verilmişti.⁴⁴⁵

Ekim 1994'te DYP'de, SHP ile koalisyonun sona erdirilmesi daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştı. 11 Ekim günü eski Devlet Bakanı Mehmet Yılmaz'ın başını çektiği 37 muhalif milletvekilinin imzaladığı bir deklarasyon yayınlandı. DYP-SHP koalisyon hükümetinin kamuoyu desteğinin %70'lerden %20'lere düştüğünün belirtildiği deklarasyonda, DYP'nin yeni bir siyasi durum değerlendirmesi yapması ve

⁴⁴³ **Milliyet**, 23 Aralık 1994 SHP kanadı da DEP'lilerin dokunulmazlığının kaldırılması konusunda Karayalçın'ın "*anlık tepkilere ve toplumda çıkan öfkelere*" göre hareket edilmesinin doğru olmadığını açıklaması SHP'nin terörle mücadele edilmesini istediğini düşünceyle mücadele edilemeyeceğini söylemiştir. **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1994.

⁴⁴⁴ Kemali Saybaşı, 1995, Sayfa 88.

⁴⁴⁵ Öncelikli 20 yasa şunlardı: Anayasa'nın 67, 68, 69 ve 76. maddelerinin değiştirilmesi; 51, 52, 82, 84, 96 ve 135. maddelerini değiştirilmesi; 158 sayılı ILO sözleşmesi; güvenlik soruşturması yasa tasarısı; kamu görevlileri sendikaları, toplu sözleşme ve grev tasarısı; il idaresi yasa tasarısı; ekonomik ve sosyal konsey yasa tasarısı; Bağ-Kur yasa tasarısı; Olağanüstü Hal tasarısı; Patent Enstitüsü ve patent yasa tasarısı; rekabetin korunma tasarısı; tüketiciyi koruma tasarısı; YÖK yasa tasarısı; çocuk mahkemeleri; Adliye mahkemeleri ile üst mahkemelerin kuruluşu ve görevleri hakkında yasa tasarısı; hukuk yargılama usulü; ceza mahkemeleri usulü yasa tasarısı; iş mahkemeleri tasarısı; idari yargılama usulü; avukatlık tasarısı. **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, 19 Mayıs 1994.

SHP ile koalisyonun sona erdirilmesi istendi. 37'ler, SHP ile koalisyonun sona erdirilip ANAP ile bir koalisyon hükümeti kurulmasını istiyorlardı.⁴⁴⁶

6 Kasım günü SHP tarafında önemli bir gelişme yaşanmıştı. SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın ile CHP Genel Başkanı Deniz Baykal iki partinin bütünleşmesini öngören protokolü imzaladılar. SHP ve CHP'nin 28 Ocak günü Genel Başkanlık sorunu aşamadığı için başarısızlıkla sonuçlanan bütünleşme kurultayından sonra, 18 Şubat günü ikinci kez yapılan bütünleşme kurultayında Hikmet Çetin, oybirliğiyle genel başkan seçildi. Daha sonra birleşmenin çatısı için yapılan oylamada ise delegelerin 1003'ü CHP için, 635'i ise SHP için oy kullandı.⁴⁴⁷ Böylelikle DYP-SHP koalisyon hükümetinin sonu gelmiş olmaktadır.

3.4.2. İktisadi Alan

Dünya ekonomisi, yükseliş aşamasına girdiği bu dönemde sitemin çevresinde yer alan iki ekonomi “Türkiye ve Meksika” ana eğilimin dışına çıktılar yabancı sermaye hareketlerinin durmasından ve çıkış yönelmesinden dolayı bu iki ekonomi krize savruldu ve bunun ardından 1994-1998 krizleri Türkiye’de baş gösterdi.

İşçi kesiminin direnmesinin ardından ANAP tekrar 1989 yılında Popülizme dönmeye isteksizce zorlandı bu dönemde hem işçi hem memur maaşlarına zam yapıldı. Destekleme alımlarına dayanan görece daralma 1989 yılında son buldu. Özal döneminin alt ve orta kesimi ezen politikalarına karşı duyulan tepki SHP başta olmak üzere, sol partilere verilen desteği çoğalttı. Büyük şehirlerde SHP'nin belediye seçimlerini kazanması ANAP için hezimet oldu. Kayıt dışı işçi çalıştırma sendikalaşma oranını etkilemiş ve sendikalaşma yüzdesinde olağanüstü bir düşüşe sebep olmuştu.

KİT'lerinin bu dönemde geleceği belirsiz bir duruma sürüklenmesi sorunu DYP-SHP koalisyon hükümetlerinde kendini daha fazla göstermiş bu dönemde KİT'ler ya özelleştirilmiş ya da bitkisel hayata terk edilmiştir. Bu dönemde Popülist hareketler ile sermayenin serbestleşmesi aynı ana denk gelecektir. Popülizm almadan vermek politikasını izlediği için kamu harcamalarında bir artış meydana gelecektir. Bu

⁴⁴⁶ 37'ler arasında yer alan Cavit Çağlar “SHP ile koalisyona artık geçit yok...Bunun için de yeni koalisyon DYP ile ANAP arasında kurulacak” diyordu. **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1994.

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet, Milliyet, Tercüman**, 7 Kasım 1994.

dönemde iç borçlanma dış kaynaklarla sağlanmıştır ancak para basma yoluna giden hükümet bir alma yöntemi olan hiperenflasyona yol açmış ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır buna karşın IMF'den alınan borç ve istikrar programları enflasyonu düşürmeye yönelik antlaşmalar 1995 yılında son bulmuş 1996-1997 yıllarında, IMF'siz yıllar olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁸

Tansu Çiller, Ekonomide önemli bir adım attı. “*Ekonomide Dengeleme Üretim ve Atılım Programını*” 18 Ocak 1992’de açıkladı.⁴⁴⁹ Kamu İktisadi Teşebbüslerinin politik ve bürokratik baskılara maruz kalmaması için özerk hale getirilmesi ve ayrı bir statüye kavuşturulması konusu gündeme gelmiştir. DYP-SHP koalisyonu boyunca DYP’nin daha çok özelleştirme yanlısı olduğu görülürken, SHP’nin demokratikleşmeye daha çok önem verdiği söylenebilir. Partilerin kendi ideolojik algılarına göre somut pratiklerini şekillendirdiği ve koalisyon döneminde iki farklı siyasi cenah olmalarına rağmen hükümeti birlikte oluşturdukları, bunun sonucunda da belli başlı krizleri ortaya çıkardıkları söylenebilir. Özelleştirme ve demokratikleşme arasındaki vurguların politikalar üzerindeki kararlarında da çelişiklere sebep olduğu ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak farklı düşüncelere sahip siyasi oluşumların oluşturduğu koalisyon hükümetlerinde anlaşmaların zorlaştığı ve istikrar açısından belli krizleri oluşturduğu değerlendirilebilir.⁴⁵⁰ 20 Şubat 1992’de TBMM’de kabul edilen vergi affı kanun tasarılarına göre, erken emeklilikte 3 yıl sınırlandırılması kaldırıldı, vergi affına kısıtlama getirildi, askerlik 15 aya indirildi.⁴⁵¹

Kurumların kanunla 52 trilyonluk borçları silindi. Belediyeler silinen borçlarından dolayı kaynak kıtlığı yaşamaktan kurtuldu. Kapsamı en geniş ve de miktarı en fazla borç silinmesi işlemidir.⁴⁵² Hazırda yapılacak olan erken seçimler öncesinde, yapılan böyle bir hamle yerel yönetimler açısından vatandaşa kaynak sağlama konusunda rahatlık getirmesi ve yerel yönetimlerin hizmet şartlarının

⁴⁴⁸ Korkut Boratav 2016, Sayfa 173-195.

⁴⁴⁹ Pakette yer alan vaatler şu şekildeydi, sermaye piyasalarında şeffaflık ve güven sağlamak amacıyla borsaya destek vermek. Tarım sektöründe 5 yıl boyunca kurumlar vergisi ve yatırım malları ithalatında fon muafiyeti, yerli makine ve teçhizata KDV ertelenmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu da teşviklerin artırılması, yeşil kart uygulaması ve konutsuzlara düşük kredili konut sağlanması yönünde teşvikler sağlanacak. Vergiler konusunda bazı yörelerde asgari ücrete vergi muafiyeti sağlanacak. KİT’ler özerkleştirilecek ve bürokratik sınırlamaların dışına çıkarılacaktır. **umhuriyet**, 19 Ocak 1992

⁴⁵⁰ Enis Malik Çakır, 2020, Sayfa 24.

⁴⁵¹ **Milliyet, Cumhuriyet**, 29 Şubat 1992.

⁴⁵² “*Belediyelerin İller Bankası’na olan borçlarını siliyor, ayrıca belediyelerin İller Bankası’na daha önceden ödenmiş borçları varsa, bu paranın banka tarafından belediyelere geri verilmesi*” vardı.

iyileştirilmesi açısından belirlenmiş Popülist stratejidir. Yerel Seçimlere gelindiğinde, 173 başkanlıkla DYP birinci parti olurken; SHP 70 başkanlıkla ikinci sırada yer almıştır. Bu sonuçlar, Demirel-İnönü hükümetine güvenin ve hükümetten memnuniyetin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴⁵³

Demirel iktidara gelmeden önceki vaatlerinde, OECD'ye mensup 24 ülke içinde alım gücü en pahalı, fakiri ve işsizi en çok olan ülke olduğunu vurgulamıştır. Yıllık enflasyonun %70'leri, iç borçların 80 trilyonu, dış borç ve toplam döviz yükümlülüğünün 50 milyar doları aştığını, yatırım ve sanayileşmenin hemen hemen durduğunu, yolsuzluk iddialarının doruğa çıktığını seçim vaatleri sırasında dile getirmiştir.⁴⁵⁴ Mart 1993 başlarında yapılan açıklamalarda enflasyonun sınırlı bir düşme gösterdiği basında yer almıştır. Türkiye'de enflasyon bütçe açıklarından, bütçe açıkları ise vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığından kaynaklanmaktadır. DYP-SHP hükümeti bütçe açıklarını özelleştirme yoluyla çözmek istemiştir. Ancak köklü çözümler üretilemediğinden bu sorun çözüme kavuşturulamamıştır.

Tansu Çillerin Başbakanlığına geldiğinde 50 hükümet özelleştirme konusuna eğilmektedir. Devletin istihdam aracı olmaktan çıkarılması yönünde ifadeler ile genişletilmiştir. Liberal bir anlayış ile özelleştirme politikalarına devam edeceklerini ifade etmiştir. Bu konuda Sosyal Demokrat Halkçı Partinin özelleştirme konusundaki ılımlı tavırları belki de koalisyon hükümetinin devamı için en temel noktayı oluşturacaktır. Ekonomi politikalarına gelince Türkiye'nin kronik enflasyon sorununa değinmiş ve bu sorunu çözmek için iktisatçı kimliğini kullanarak sadece para politikalarının etkili olamayacağını maliye politikalarının da etkili olması gerektiğini ifade ederek Türkiye devletini bu ekonomik programdan kurtarma yönünde izleyeceği yol haritasının temellerini atmıştır.

⁴⁵³ YSK seçim Portalı, <https://www.ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804>, Erişim tarihi 20.04.2022.

⁴⁵⁴ 1991 yılının sonuna ait ekonomik tabloyla ilgili veriler şöyleydi: 1991 yılında KİT'lerin toplam açığı, 35 trilyon. Hazinesinin nakit açığı 72 trilyon. Bütçenin açığı 32 trilyon. Türkiye'nin iç ve dış borç toplamı 470 trilyon. Süleyman Demirel ise, DYP-SHP koalisyon hükümetinin 500 gününde yaptığı değerlendirmede, enflasyonun %70'lerden 20 puan aşağıya çekildiğini, sıfır olan büyüme hızının 5-6 düzeyine çıkarıldığını, döviz rezervlerinin 4 milyar artırılarak 15 milyar dolara yükseldiğini, ihracatın %8-9 oranında artırıldığını, terörün büyük şehirlerden temizlendiğini ve Güneydoğu'da büyük başarı sağlandığını, demokratik adımlarla demokrasinin olgunlaştırıldığını ifade ediyordu.

Pek çok alanda Popülist bir çerçeve çizen Çiller siyaseti Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve hükümeti ile bölünmez bir bütün imajını veren program vatandaşın beklentilerini ekonomik sıkıntılarını gördüğünü geçmişte ekonomide verilen yanlış kararların sebep olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan kendilerinin bir şekilde bu ülkeyi bu sıkıntılardan kurtaracağını ve işsive istihdam sağlayacaklarını toplumda huzursuzluk çıkaran temel unsurları çözeceklerini ifade etmektedir. Bu dönemde ekonomik açıdan pek çok girişimde bulunan hükümet bu girişimlerin karşılığını tam olarak alamamıştır, artan terör olayları, suikastlar, yükselen partizan gruplar, ekonomik sorunların önüne geçemeyen hükümet artan toplumsal huzursuzlukla beraber ekonomide izleyeceği Popülist politikaları uygulamaya yönünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Hükümet bu gelişmelerin ardından bir haberle daha sarsılmıştır ki bu haber siyaseti bir türlü benimsemeyen Erdal İnönü'nün istifasıdır.

50. Hükümet kurulduğu dönemde en önemli iki sorun vardı. Bunlardan birincisi şüphesiz enflasyon sorunu diğeri ise terör sorunudur. Enflasyon hakkında 49. Hükümet her ne kadar önleyeceğini ve düşüreceğini ifade etse de gerçekleştirmemiştir. Koalisyon dönemleri boyunca özelleştirme konusunda Doğru Yol Partisi'nin yaptığı vurguyu Sosyal Demokrat Halkçı Parti desteklemiştir. Böylelikle kamu iktisadi teşebbüsleri üzerinde kurulan baskının hafifletilmesi kararlaştırılmış enflasyon ile mücadele konusunda önlem alınmaya çalışılmıştır. 50. Hükümet döneminde başbakanın bir iktisat profesörü olması bu durumu düzelterek ümidi veriyormuş gibi görünse de ne yazık ki durum tam beklendiği gibi gerçekleşmemiştir. Nitekim, 1994 ekonomik krizi gösterilebilir. Nihayetinde Popülist söylem nesnel gerçekler karşısında tutunamamaktadır. Popülistler iktidar olduğunda her şeyin düzeleceği söylemi nesnel dayanaklar açısından "*temelsiz Popülizm*" olmasından ötürü gerçekleştirme konusunda yetersiz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin sorunları yapısal nitelikli sorunlar olarak dikkat çekmektedir. Ancak Popülistler bu yapısal sorunların üstesinden iyi niyetle gelineceği yanılısamasını halka yaşatmayı başarmışlardır.

DYP-SHP hükümeti için en önemli sorunların başında ekonomi gelmekteydi. 26 Ocak 1994'te %13,6 oranında devalüasyon yapılmıştı. 27 Mart 1994 yerel seçimleri sonrasında alınan "*5 Nisan Kararları*" ile kamu kesimince üretilen malların fiyatlarına ortalama %50 oranında zam yapılmıştı. Bunun neticesinde de enflasyon %100'ün üstüne çıkmıştı. Çiller'in, iç borçlanma faizlerinin zorla aşağı çekmesinden

kaynaklanan yabancı sermaye kaçıışı 1994 krizinin sebebi olmuştur. 1980’li yılların yapışkan yüksek enflasyonu bu dönemde devam etmiştir. Bu dönemlerde Türk parası değer kaybetmiştir. Bütçe açıklarının yüksek faizli iç borçlanmayla finansmanının kolaylaşması, kamu dengelerinde ağır bozulmalara yol açan kısır döngüyle sonuçlanmıştır. Devletin faiz ödemeleri borçlanma senetlerinin ikiye katlamıştır. Uluslararası alanda sermaye hareketlerinin serbestliği ve gümrük birliği tahmin edilenin aksine negatif sonuçlar doğurmadı. Türkiye’nin ihracatı arttı ancak ortak yükümlülükler çerçevesinde üçüncü dünya ülkelerinin ürünleri Türk piyasalarında söz sahibi olmaya başladı. O dönemde henüz gelişmemiş bir ekonomi olan Türkiye’de durum diğer gelişmiş gümrük birliği üyeleri gibi küçük ölçekli değil daha büyük ölçekli sorunlara yol açtı ve cari açık büyüdü. Kur hareketleri bu dönemde merkez bankasının girişimleri ile bir nebze sabit tutulması başarılmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde ciddi bir cari açık sorunu ortaya çıkmamıştır.⁴⁵⁵

Çiller 5 Nisan kararlarını almadan önce iddialı çıkışlar sergilemekteydi.⁴⁵⁶ Kendini bir teknokrat olarak gördüğünü ifade etmiş ve enflasyonu düşüreceğinin sözünü vermiştir.⁴⁵⁷ Bu açıklamalar aslında Tansu Çiller’in teknokrat yanından ziyade kendi kademesini siyaset üstü bir niteliğe koyarak hiçbir kesimin çıkarları gözetmediğini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. O bir teknokrat başbakan rolüne bürünerek herkes için en iyi kararların matematiksel bir biçimde, siyasetten arındırılmış kararlar olduğunu göstermeye çalışması milleti için tarafsız ve arınmış bir siyaset yürüttüğünü ispatlamaya çalışması açısından önemli bir söylemdir. 5 Nisan kararlarının doğurduğu ekonomik sonuçların olumsuzluğunda ise kendini sorumlu görmemiş, hata olarak yapılan uygulamaların mutlaka yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁸ Krizlerin ardından bölüşüm sınıflarının göstergeleri emekçi sınıfların aleyhine dönmüştür. 1994 krizinin ardından Popülist döneme dönüş eğilimleri emekçi sınıfın gelirlerini artırma yönünde verimliliğini azaltma yönündedir. Dışardan yatırım

⁴⁵⁵ Korkut Boratav, 2016, Sayfa173-193.

⁴⁵⁶ “Ben siyaset üstü bir politika güdüyorum. Seçim ekonomisi uygulamıyorum. Milletim için gerekli kararları alıyorum. Söz verdim siyaset yapmayacağım diye. Ve doğru bildiklerimi yapacağım... ben kendimi halka emanet ettim ve onlar için çalışıyorum... siyaset yapmıyorum” **Milliyet**, 12 Ağustos 1994.

⁴⁵⁷ **Milliyet**, 3 Ekim 1994.

⁴⁵⁸ **Hürriyet**, 23 Mayıs 1994.

gelmesi için serbestleştirme çabalarının umudu olan faizlerin düşmesi 1989 yılında beklentilerinin tersi ile sonuçlandırılmıştır.⁴⁵⁹

Özelleştirme, DYP ile SHP arasında en önemli anlaşmazlıklardan biriydi. SHP içinde özelleştirmeye karşı olanların sayısı oldukça fazlaydı. Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal da özelleştirme için demokratikleşmenin ön koşul olduğunu belirtmekteydi. Böyle bir ortamda Tansu Çiller, 11 Ekim günü SHP'ye Özelleştirme yasa tasarısı için 24 saat süre tanıdığını açıkladı. Mümtaz Soysal ve SHP'nin diğer bakanları, 17 Ekim günü özelleştirme yasa tasarısını imzalamalarıyla hükümet arasındaki önemli bir kriz aşılmış oldu. Özelleştirme yasası 23 Kasım günü TBMM'de kabul edildi. Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal ise 28 Kasım günü Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etti.⁴⁶⁰ Soysal'ın istifasından sonra 12 Aralık günü de Fikri Sağlar, Terörle Mücadele Yasası'nın Meclis gündemine getirilmesi konusunda DYP'nin engelleyici tutumunu gerekçe göstererek, Devlet Bakanlığı'ndan istifa etti. Soysal'ın yerine 14 Aralık günü Dışişleri Bakanlığı'na Murat Karayalçın atandı.⁴⁶¹

3.4.3. Çalışma, Eğitim ve Kültür Politikaları

ILO düzenlemesi meclis tarafından onaylanmış ancak, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı sürecinde Özal engeline takılmıştır. ILO sözleşmelerinin demokratikleşme konusunda Memura sendika kurma hakkı ve ekonomik politikalar belirlenmeden önce İşçi ve İşveren konseylerine görüşme hakkı tanınırken 16 yaşından küçük çocukların çalıştırılması engellenmekte işçinin işine geçerli bir neden olmadıkça son verilmeyeceği konusunda yasal düzenlemeler içermektedir. Bu şekilde haksız olarak işine son verilen işçi mahkeme de hakkını arama hakkını vermektedir. Özal, İspanya ve Fransa dışında hiçbir Avrupa ülkesinin bu sözleşmeyi imzalamadığını belirtmekteydi. 25 Kasım 1992'de ILO sözleşmeleri 222 oyla TBMM'de kabul edildi. İşçi temsilcilerinin korunmasıyla ilgili 135 sayılı sözleşme ile memurlara sendika

⁴⁵⁹ "Arbitraj: döviz Türkiye'ye getirip cari kurdan bozduran; elde ettiği TL'yi hazine bonosuna yatıran, yıl sonunda bu plasmanı tasfiye edip tekrar döviz dönen yabancı rantiyenin elde ettiği döviz cinsinden kazançtır" Korkut Boratav, 2016, Sayfa 173-193.

⁴⁶⁰ Soysal'ın "Düşünce özgürlüğü tasarısı, özelleştirme yasası ile birlikte Meclis'e getirilmedikçe imzalamam" sözlerine Tansu Çiller "Hiç kimse grupların ve hükümetin önünde değildir" şeklinde cevap veriyordu. **Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet**, 6 Kasım 1994.

⁴⁶¹ **Tercüman**, 14 Aralık 1994.

hakkı tanıyan 87 ve 151 sayılı sözleşmeler de onaylandı. 13 Aralık 1992’de Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ILO sözleşmesini veto etti.⁴⁶²

CMUK ve ILO sözleşmeleri 1960’lı yılların AP hükümetinin demokratik ve siyasal yelpazede 1961 anayasasının etkisi ile meslek gruplarına geniş özerklik tanıyan Popülist siyaset döneminin benzerini göstermektedir. Bu açıdan ILO sözleşmesi Popülist siyasetin halka geniş demokratik yetkinlikler verdiğini göstermeye çalışması açısından uzun dönem reklamları yapılan bir sözleşme olmuştur. Ne var ki ILO sözleşmeleri Özal engeline takılmış yürürlüğe girmesi için 1993 yılını beklemek zorunda kalmıştır.

Ercan Karakaş tarafından 1 Mayıs’ın DYP’lileri ikna etmek için “*Çalışanlar ve Bahar Bayramı*” olarak kutlanmasını öngören yasa tasarısı, ilk defa hükümetin geçmeyen yasa tasarısı olarak gündeme gelmişti bu gelişmelerin ardından Ercan Karakaş SHP’nin kendini hükümete bağımlı hissetmeyeceğini dile getirmekteydi. Tansu Çillerin Başbakanlığı döneminde, Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmesinin Özal tarafından engellenmesi ile 49. Hükümet döneminde çıkarılmaması ancak 50. Hükümet döneminde bu sözleşmenin Cumhurbaşkanı Demirel tarafından onaylanması söz konusu olmuştur.

CMUK ve ILO sözleşmeleri, DYP ve SHP’nin demokratikleşme açısından attığı önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun yasalaşması ile yurttaşların insan hakları güvencesine sahip olmasını sağlarken, Uluslararası Çalışma Örgütü sözleşmesi ise çalışma haklarını güvence altına almayı hedefleyen bir değişikliktir. Siyasi anlamda demokratikleşme vurgusu yaparken, sosyal ve ekonomik anlamda sosyal refah devleti yönünde adımlar attıkları söylenebilir.⁴⁶³

Yüksek Öğretim Kurumu, koalisyonun diğer bir önemli başlığıydı hatırlanacağı üzere DYP henüz seçim döneminde “*YÖK’ü, YOK edeceğiz.*” başlığında bir seçim vaadi ileri sürmüştür. Demirel-İnönü, DYP-SHP Grup Başkanvekilleri, bakanlar SHP’nin YÖK ile getirmiş olduğu öneri üzerinde anlaşmışlardı. Buna göre, üniversitelerde öğretim üyelerinin gösterecekleri 3 adaydan biri Cumhurbaşkanı’nca

⁴⁶² **Milliyet, Tercüman**, 14-24 Aralık 1992.

⁴⁶³ Enis Malik Çakır, 2020, Sayfa 24.

rektör olarak atanacaktı. Böylece, YÖK devreden çıkmış oluyordu. YÖK ile ilgili bu teklif, DYP’li Ayvaz Gökdemir ve arkadaşlarının verdiği önergeyle değiştirildi. Bu önergeyle rektör adaylarının sayısı 3’ten 6’ya çıkarken, bu 6 aday arasından YÖK’ün 3 aday belirlemesi ve bu 3 aday arasından Cumhurbaşkanı’nın atama yapması kabul edildi. Böylece YÖK yeniden devreye sokulmuştu. Demirel ise TBMM’de bu konunun düzeltileceği güvencesini vermişti. Fakat TBMM’de yapılan görüşmede, DYP ve SHP Grup Başkanvekillerinin YÖK’ü yeniden devre dışı bırakan önergeleri, Ayvaz Gökdemir ve 21 arkadaşının muhalefetle iş birliği yapması sonucunda reddedildi. SHP’den de 33 milletvekilinin oylamaya katılmaması alınan sonuçta etkili olmuştu.⁴⁶⁴

YÖK aslında bir üst kurul olarak akademik seçkinlerin toplandığı ve üniversitelerin mevcut olması gereken özerkliğin önüne geçmekte, bu durum Popülist koalisyonun eğitimdeki yeni hedefi olarak gündeme gelmekteydi. Koalisyon ortakları daha seçim döneminde verdikleri vaatin temelinde ise YÖK’ün askeri rejimin bir ürünü olduğunu üniversiteler üzerindeki vesayetinin, Türkiye’de bilimin önüne geçmesinin asıl hedefi olduğunu ileri sürmüşlerdir. İktidara geldiklerinde ise bu söylemlerini devam ettirmişlerdir. İktidara göre, üniversiteler YÖK vesayetinde özgür değillerdir, özgürlüğün kısıtlanması demek üniversitelerin asıl yapısına zarar vermektedir bilim geliyecekse özgürlük ile gelişmelidir. YÖK’ü ortadan kaldıramasalar bile yetkilerini azaltmaya çalışmışlardır. Bu konuda girişimde bulunsalar da başarısız oldukları ifade edilebilir.

Çiller dönemine gelindiğinde, eğitim ve kültür politikaları ile ilgili yoğun çalışmalara girişilmiştir. Yeni kurulan hükümet eğitim ve kültür vaatlerini, insan sağlığı ve çevresel değerlerin korunması, şehirlerdeki kirliliğin önüne geçilmesi, aile planlamasının yapılması, kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi, tarım dışı istihdamın artırılarak insanların yüksek öğrenim yoluna sokulmaya çalışması eğitimde “Cumhuriyetçi ve Halkçı” değerlerin ön plana çıkarılacağı, aynı zamanda geleceğin endüstrisi olan bilişim endüstrisine yönelik eğitimler verileceği, Türkiye’de 50’ye çıkan üniversite sayısının daha da artırılacağı, ÖSS’de başarılı olan ilk 100’ünü yurt dışına çıkararak Türkiye’ye döndüklerinde yurt dışında eğitim almış öğrencilerin yeni açılan üniversitelere akademik personel olarak yerleştirilmesi ve böylelikle üniversitelerde bulunan akademisyen açığını yurt dışında eğitim almış kalifiye

⁴⁶⁴ Cumhuriyet, Tercüman, 1-30 Temmuz 1992.

hocalarla kapatacağını ifade etmektedir. Bütün illerde gençlik ve kültür merkezleri kurarak gençlerin sosyal ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamayı amaçlamışlardır. Din görevlilerinin çağa uygun olarak yetiştirileceğini, kültüre zararı olduğuna inandıkları gecekondulaşmanın karşısında kentsel dönüşüm yapılacağını vaat etmiştir.⁴⁶⁵

ÖSYM sınavlarında başarı sağlayamayan öğrencilere Anadolu Üniversitesinden açıköğretim imkanı tanyacağını bildiren Çiller, Anadolu Üniversitesi rektörü ile yaptığı görüşmelerin ardından üniversitenin günü belli saatlerinde televizyon üzerinden ders verebileceğini açıklamıştır. Bu sayede “*eğitim seferberliği*” başlattıklarını öne sürdüler bu sayede ülkedeki eğitim seviyesini yükselteceklerini öne süren Çiller yayınlara başlanması yönünde talimat vermiştir.

Daha çok üniversite açılması ve insanların açıköğretim gibi vasıfsız bir kurumun gölgesinde eğitim aldırılması Popülist iktidar stratejisinin bir ürünüdür. Vatandaşların yaşadığı mevcut işsizlik sorununa çözüm amacı taşımakta, işsizlik göstergeleri dışında tutulan kesim olan öğrenci kesimi ile işsizlik parametrelerini aşağı indirmeye çalışmaktadır. Bu amaç doğrudan halkın gözünü boyamaya yönelik bir metot ile eğitilmiş kesimin daha iyi konumlara gelebileceği görüntüsü altında dolaylı yoldan işsizlik parametrelerini kısa dönem için aşağı çekileceği veya sıtabil bırakılacağı amaç edinen Popülist bir davranıştır. Böylelikle ülkede işsizlik sorununun çözüldüğünü ifade edebilecek yeni bir dayanak noktası oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dönemin diğer bir eğitim başlığı da başörtüsü üzerine yapılan tartışmalarda kendisine yer bulmaktaydı. Kahramanmaraş Milletvekili Ökkeş Şendiller'in, bazı yükseköğretim kurumlarında kız öğrencilere, başörtüsünden dolayı baskı uygulandığı iddialarına ilişkin sorusu ve Millî Eğitim Bakanı Nevzat Ayaz'ın cevabı üniversitelerde başörtüsü sorunu olmadığını ifade etmiştir.⁴⁶⁶ Ancak o dönemde hukuk nezdinde olmasa bile bir başörtüsü sorunu mevcuttur bilindiği üzere bazı akademisyenlerin içerde başörtülü öğrenci olması gerekçesiyle derslere girmemesi veya üniversiteye

⁴⁶⁵ DYP-SHP Koalisyon Hükümeti, **50 Hükümet Programı**.

⁴⁶⁶ “*Bu arada, konu, Üniversitelerarası Kurul toplantısında bir gündem maddesi olarak görüşülmüş, değerlendirilmiş, başörtüsüyle derslere giren öğrencilere hoşgörülü davranılması hususunda prensip kararı alınmıştır.*” **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 19. Dönem, 60. Cilt, 3. Yasama Yılı, 102. Birleşim, 11 Mayıs 1994, Sayfa 53-54.

girmeye çalışan genç kızların başörtüsü sebep gösterilerek kapıdan alınmalarına kadar giden ağır baskı ortamı söz konusuydu.

Diğer yandan üniversite öncesi eğitim durumunda yüksek mevcutlu sınıfların olması önemli bir sorun teşkil etmekteydi RP'li millet vekili Lütü Doğan'ın eğitimde sınıf mevcutlarının çok olduğunu ifade etmesi üzerine Milli eğitim bakanı Nevzat Ayaz, bu durumun çözüleceğini asıl sorunun köyden kente göçün çok yoğun olması ve yüksek nüfus artışı olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁶⁷ Sınıf mevcutları konusunda, yeni okullar yapılamaması kalifiye öğretmen yetersizliği Popülist koalisyon tarafından gündem dışı tutulmaya çalışılan bir konu olmuştur. Popülistlerin ise bu mevcutlar konusunda girişimde bulunmak yerine suçlayacakları bir mağduriyet konusu olan iç göç ve hızlı nüfus artışını hedef göstermeleri, yetersizliklerini kamufle etmelerine yaramıştır.

Bu dönemde 5846 Sayılı Fikir ve Sanat eserleri kanunu çıkarılmış olup korsandan mağdur durumda olan akademisyenlerin, zanaatkarların ve sanatçıların mağduriyetlerinin önüne geçilmeye çalışılması koalisyon hükümetinin fikir ve sanat eserleri konusunda hassasiyetlerini göstermeye çalışmaları olarak yorumlanabilir. Hükümet kültür varlıklarına ciddi anlamda sahip çıkan ve bu konuda uluslararası girişimlerde bulunan DYP-SHP koalisyonunun aynı zamanda Türk kültürü ile ilgili olarak uluslararası alanda öncülük yapılmasını sağladığını öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda kütüphane ve eğitim tesisi açısından en önemli atılımların koalisyon hükümeti döneminde olduğunu kültürel aktivitelerle vatandaşların daha kaliteli yaşam sürmeye imkân bulduklarını ifade ederek başarılarına vurgu yapmıştır.⁴⁶⁸

3.4.4. Din ve Devlet İlişkileri

Din ve devlet ilişkileri hükümetlerin iktidara gelmeden önce henüz seçim dönemlerindeyken koalisyon ortaklarının üstünde durdukları önemli unsurlardan biridir. DYP-SHP koalisyonu dahil olmak üzere pek çok Popülist hükümetin Popülizm araçlarının başlıca unsurlarından birini din ve devlet ilişkileri teşkil etmektedir.

⁴⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 67. Cilt, 4. Yasama Yılı, 10. Birleşim, 22 Eylül 1994, Sayfa 18-19.

⁴⁶⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 48. Cilt, 3. Yasama Yılı, 49. Birleşim, 19 Aralık 1993, Sayfa 523-549.

Popülizmin Türkiye’de dini kullanmasının asıl sebebine gelinecek olursa bu durumu Türkiye’nin sosyo-politik yapısal nedenlerine dayandırmak gerekmektedir. Bu nedenle henüz hükümet kurulmadan önce Popülist ortakların dini duygulara nasıl hitap ettiğini ortaya çıkarmak daha sonra hükümet protokolü ve programlarında dini unsurlara nasıl yer verdiğini anlamak ve en sonunda hükümet döneminde din unsurunu yönetime nasıl konumlandığına üzerinde durmak gerekmektedir

Öncelikle siyasi yasaklar kaldırıldığı dönemde DYP ve SHP’nin, diğer yandan Demirel ve İnönü’nün İslamiyet’i, Popülizm çerçevesinde nasıl yorumladığı gösterilmelidir. Demirel parti genel başkanı seçildiğinde “*cenab-ı Hakkın alternatifi olmadığı gibi Demirel ve DYP’nin de alternatifi olmadığını*” ileri sürdüğü hatırlanmalıdır.⁴⁶⁹ Burada henüz iktidara gelmeden DYP tarafının kendini halk için tek ve doğru alternatif olduğunu ileri sürmesi, dini duygularda kendini Allah tarafından görevlendirilmiş milletin iradesi ile seçilmesi takdirinde, Türkiye’yi ve Türk vatandaşlarını refaha kavuşturacağı misyonunu tasdik ettirmiş olmasına vurgu yapması Max Weber’in geleneksel otorite ile tasvip edilen kutsanmışlığı kendine atfederek bu durumun yanında meşrulaştırıcı zemin olarak yasal otorite ile bu kutsanmışlığı dünyevi zeminde meşrulaştırma çabası olarak değerlendirilebilir.

Daha sonraki bir döneme gelindiğinde ANAP’ın dini kullandığını din adamlarının ise ANAP’ın politikaları nedeniyle görevlerinin vasıfsızlaştığını belirtmiştir 1987 erken seçimlerinde öğretmen ve din adamlarının vasıflı yetiştirileceği konusu üzerinde durmuştur. Yine 1987 erken seçimlerinde SHP’nin din konusundaki tutumlarını tekrar edildiğinde, İnönü bu dönemde dini konulara bir hayli önem atfetmiş SHP’nin dini duygulara bağlı olduğunu suiistimal edenlerin karşısında duracağını söylemiştir.⁴⁷⁰

Demirel gittiği çoğu mitingde “*Allah Rızası için milletin hizmetinde*” olduğunu iktidara gelmeleri halinde millete hizmet etmenin Allah tarafından hükümete bir görev olarak verildiğini hükümet bu görevi yerine getirmediği takdirde Allah’ın rızasından mahrum kalacağını, ANAP hükümetinin hak yolundan saptığı için ülkenin bu durumda olduğunu ancak DYP’nin iktidara gelmesi halinde hak yolundan sapmayacağını böylelikle dürüst ve etkili siyasetin Allah tarafından ödüllendirileceğini söylemesi,

⁴⁶⁹ **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1987.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet, Tecüman**, Eylül 1987.

Demirel'in dini duygulara hitap ederek iktidarda gerek hak yoluna girebilecek tek lider ve tek parti olduğunu göstermeye çalıştığı görülmektedir.⁴⁷¹

Demirel konuşmalarında sık sık dini metinlere göndermeler yaparak halkın duygularına hitap etmeyi başarmış bir lider imajı çizmekteydi. Söylemlerine göre hükümet yapma işi hak yolunda yürünerek yapılması gereken bir işti. Hükümet yapanlar Allah yolunda hükümet etmeliydi bunu en iyiyi yapama potansiyeli olan liderin de kendi olduğu imajını çizmeye çalışmaktaydı. Elinde Kur'an, Türk bayrağı ile konuşmalara çıkan Demirel halkın dini duygularını ele almayı başarmıştı.⁴⁷²

SHP tarafında ise dine bakış daha laik bir açıdandı. SHP lideri İnönü bazı konuşmalarında halkın dini duygularına saygı gösterdiğini ve kendilerinin de dini en yüksek değerlerden biri olduğunu kabul ettikleri yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Henüz muhalefet dönemindeki konuşmalarında da bu duruma örnek teşkil eden cümleleri görmüştük. SHP, halkçı bir parti imajı sergileyerek halkın İslami değerlerine saygı göstermeyi amaçlaması oy potansiyelini şüphesiz artırmak için yapılan bir girişimdir. Ancak bu dönemde SHP, DSP ile giriştiği sol oyları elde etme mücadelesine daha çok değer veriyor gibi gözükmekteydi. Nitekim halkın dini duygularına hitap ederken zaman zaman DSP'ye de bu konuda yüklenmekteydi.⁴⁷³

Koalisyon hükümetinin protokolüne ve programlarına gelindiğinde, üzerinde anlaştıkları temel politikaların eğitim ve kültür başlığı altında din ve inanç hürriyetine saygılı bir kültür politikası izlerken laik bir eğitim politikası izleyeceklerinin diğer İslam ülkelerle ilişkilerini iyi tutacakları yönünde garanti vermişlerdir.⁴⁷⁴

1990 yılındaki DYP programında Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğu, laikliğin her insanın bağlı olduğu dinin gereklerini yerine getirmede serbest olduğunun altı çizilmiştir. DYP'nin din konusunda duyarlı olduğu noktalar, dine saygı gösterilmesi, inananların rencide edilmemesi ve inananların kötü kişilerin

⁴⁷¹ **Tercüman**, 5 Mart 1989.

⁴⁷² **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, Eylül-Ekim 1991, Demirel Mitingleri.

⁴⁷³ **Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet**, Eylül-Ekim 1991.

⁴⁷⁴ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, "**Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 2**" TBMM Başkanlığı Yayınları, 2015, Ankara, Sayfa 1627-1805.

yönlendirmesi altına girmemesidir. DYP, muhafazakar özelliğini göstermek için toplumun dini hassasiyetlerini ve dini sembolleri ön plana çıkarmıştır.⁴⁷⁵

DYP laiklik ilkesinin cumhuriyetin temel yapı taşlarından biri olduğunu göstermek için, metinlerinde geniş yer vermiştir. Halkı, dini inançları güçlü mutaassıp olmayan bir halk olarak görmekte olduğunu ifade etmekte. Kimsenin dini inancına karışılmamasını gerekliliği üzerinde durmaktadır. DYP programında İslam dinini yaşamak laikliğe engel değildir. Bu açıdan laiklik ilkesinin içerisinden dinsel hizmetlerin söz konusu olabileceğini söylemektedir. Siyasetten çıkar elde etmek adına “*din siyaseti yapılmayacağı ve dini sömürlere izin verilmeyeceği*” partinin dine bakış açısı içindedir.⁴⁷⁶

Süleyman Demirel, konuya din ve vicdan özgürlüğü şeklinde yaklaşmayı tercih etmiş, dini ihmal edilemeyecek bir kurum olarak gördüğünü ifade etmiş herkesin dini öğrenmesi gerekliliğine işaret etmiştir. TBMM’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın merkez ve taşra teşkilatında kadro sıkıntısı yüzünden yapılan gündem dışı konuşmada Devlet Bakanı Necmettin Cevheri:

*“Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatı’nın kaldırılmasının düşünülmemesi gerektiğini; Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilatı’nın kontrol sistemi içerisinden çıkarılarak birtakım siyasî amaçlar uğruna kullanılmasının yanlış olduğunu, çalışan 88533 kişinin de yardımlarla geçinir hale getirilmemesi gerektiğini...”*⁴⁷⁷

Söyleyerek DYP’nin dinin devlet üzerindeki etkisi konusunda her yıla yayılmış düşüncelerini özetlemiştir.

Demirel’i halkın sevmesi ve ona inanması vatandaşın dini inançları ile devlet ilişkileri konusunda denge kurmakta zorlanması olduğunu belirtmek gerekir. Demirel kırsal kesimin dilinden iyi anlamakta ve onların inançlarına seslenme yönünde önemli adımlar atmaktaydı ona göre İslam ile laiklik arasındaki ince dengeyi sadece kendisi kurabilirdi:

“Memleketimizde Müslüman’ım demek veya Allah’ın adını istismar olarak gösterilmiştir. Aslında bu bir baskıdır. Müslüman olan herkes Türk vatandaşı göğsünü gere gere Müslümanım

⁴⁷⁵ DYP Tüzüğü ve Programı, 24 Kasım 1990, Sayfa 97.

⁴⁷⁶ DYP Tüzüğü ve Programı, 24 Kasım 1990, Sayfa 97.

⁴⁷⁷ Hasan Karabakkal, “**Siyasal Liderlik ve Süleyman Demirel Örneği, Analiz ve Değerlendirme Çalışması**”,https://tusside.tubitak.gov.tr/sites/images/hk__siyasal_liderlik_ve_suleyman_demirel_ornegi-tr.pdf.

diyebilecektir. Allah adını anmanın da ne irtica ne istismar hiçbir alakası yoktur. Müslümanlık ayırıcı değil birleştiricidir.”⁴⁷⁸

İfadelerini kullanarak muhafazakarlığı söylem olarak belirlemiş Müslümanlığı Türk toplumunun temel yapıtaşlarından biri olarak ifade etmiştir. Demirel dindar bir genç nesil yetiştirilmesi yönünde önemli vurgulu cümleler de kullanmıştır.

İnönü kanadına geldiğimizde ise durum sosyal demokrat bir sol parti olmanın dine karşı bir hoşgörüsüz tavır alınacağı yönündeki intibaları kırmak için çabalamıştır. İnönü halkın neredeyse tamamının Müslüman olduğu bir ülkede din gibi hassas bir konuda yapacağı açıklamaların ters etki oluşturabileceğinin farkındaydı. Bu nedenle konuşmaları sırasında konu din ile ilgili söylemlere gelince fark edileceği üzere İnönü dini yaşamının insanın kendi hürriyetinde bir konu olduğunu öne sürecek halkın içinden geldiğine yönelik bir konum sergileyerek kendisinin de dini konularda hassas olduğunu vurgulayacak ve dini en yüksek değerler arasında konumlandıracaktır.

İki liderin de gerek muhalefet saflarında gerek iktidar dönemlerinde din ve devlet ilişkilerindeki orantıyı tutturma konusu irdelendiği zaman din konusunda muhalefet dönemlerinde daha hassas ve daha Popülist tavır gösterdiği görülmektedir. Koalisyon dönemine geldiğinde ise konumlarını biraz daha laik bir düzleme çekmeye çalıştıkları göze çarpmakla birlikte halen bu konuda yapılan icraatlarına halkın dini duygularına hitap edeceği yönündeki Popülist tavırlarından ödün vermeden yapabilecekleri kanaatinde olduğu görülmektedir.

Çiller dönemine gelindiğinde Sivas katliamının etkisi ve irtica olaylarının hız kazanması ile farklı bir noktaya bürünmüş gibi görülmektedir. Şöyle ki Çiller’in burada ortaya çıkabilecek bir mezhep çatışmasının önüne geçmek amacıyla daha bütünleştirici bir tavır takındığı yapılan incelemelerde kendini gösterecektir. Çiller hükümeti din konusuna ayrı bir önem atfetmektedir gerek meclis konuşmalarında gerekse meydanlarda Çiller’in din yönünde yaptığı açıklamalar incelendiğinde Süleyman Demirel’in açıklamalarından geri kalmadığını ifade edilebilir. Bu konu biraz önce de belirtildiği gibi Türkiye’nin sosyo-politik yapısına uygun Popülist bir zemin için eşi bulunmaz nimet örneğidir.

⁴⁷⁸ Hasan Karabakkal, “Siyasal Liderlik ve Süleyman Demirel Örneği, Analiz ve Değerlendirme Çalışması”, https://tusside.tubitak.gov.tr/sites/images/hk__siyasal_liderlik_ve_suleyman_demirel_orneg_i-tr.pdf.

SONUÇ

Popülizmin akademik çevrelerde tanımlanması konusunda hayli sıkıntı çekilmesinin pek çok sebebi vardır. Bu sebeplerin başında Popülizm için herkesin kendine göre bir tanımı olması gelmektedir. Herkesin kendine göre tanımı olmasının temeline inilip bakıldığı zaman Popülizmin hangi kefeye konulacağı konusunda bir fikir birliği olmaması tanımların ortak paydada buluşmasını engelliyor gibi gözükmektedir. İdeoloji mi?, Siyasi Tarz mı?, Söylem mi? yoksa Siyasi Strateji mi? sorularına cevap ararken akademik çevreden Popülizm üzerine ilgilenen her bir yazar bu sınıflandırmalar içinden birine göre tanım yapmaktadır.

Her yazar kendi koyduğu sınıflandırmalar içinde mantıklı bir bütün oluşturup Popülizmin ne olduğuna dair yaklaşımını akademik çevrelere kabul ettirmeye çalışmıştır. Çalışmanın ilk kısmında bir tanım oluşturabilmek için Popülizmin izlediği tarihsel süreçte teorik ve uygulamadaki temellere bakılması gerekmektedir. Bu süreçler detaylı incelendiği takdirde, Popülizmin doğruya yakın bir tanımını ortaya konulabilir. Bu şekilde DYP-SHP koalisyonunun uyguladığı Popülizmi nasıl bir tanıma dayanarak yorumlanacağı konusunda bir yapıtaşını edinilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde incelendiği üzere Popülizmin tanımını şu şekilde yapılabilir. *“Popülizm halk egemenliğini temel alan, bir devleti yönetecek en üstün erkin halk olduğuna inanan, milyonların çıkarlarını bir kenara koyup kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan gruplara ve dış güçlere karşı mücadeleye girmeye odaklanan, en üstün erkin koruyucusu görevini üstlenen, sessiz milyonların sesi olduğuna inanan politikacıların benimsediği politik strateji türüdür.”* Bu açıdan neden Popülizme son zamanların yükselen tanımlaması olan ideoloji demek yerine neden strateji olduğunu açıklamak gerekir. Popülizm ideoloji olarak incelendiğinde ideoloji özelliklerini tam olarak karşılayamamaktadır. İdeolojiler kendi değer ve yargılarının bütünü ile ortaya çıkan, diğer ideolojiler ile daha sınırlı alanlarda ilişkilendirilebilen, ideolojiye katılanların büyük oranda fikir birliği ile hareket edebildiği ölçüde ideoloji olarak tanımlanmalıdır.

Popülizm ise ilk bölümde incelendiği üzere birçok alanda kendini diğer ideolojilere eklemeyebilme kapasitesi açısından *“zayıf merkezli ideoloji”* olarak değerlendirilse de her alanda neredeyse bütün ideolojilere eklenme konusundaki

genişliği ideoloji olarak tanımlanması açısından zorluk oluşturmaktadır. Popülizme ideoloji tanımlaması yapan akademisyenlerin temelde Popülizmin millet egemenliğini ön plana çıkartarak değer yargısını halka dayandırması eksik bir dūřüncedir. Nitekim bu dūřünce aynı şekilde Sosyalizmde, Korporatizmde de söz konusudur. Bu ideolojilerin kendilerine göre çizdiği ekonomi ve politik yol haritaları bulunmasına rağmen, Popülizmde ekonomik ve politik olarak nasıl bir yol izleyeceği konusunda herhangi bir görüş ortaya atılabilmesi için uygun dūřünsel çerçeveden yoksun olduğunu ifade edilebilir.

Yukarıdaki tanımlamadan yola çıkarak Popülizmin nasıl bir politik strateji olduğunu açıklamakta fayda var. Bir ideolojiye eklenmiş olarak Popülizm, o ideolojiyi savunanların büyük kitlelere hitap etmesi için çoğunluğun karşısında bir dūřman olarak azınlık, seçkinler, geçmiş kötü yönetim ve dış mihrakları hedef gösterip, halkın öfke benzeri duygularını bu kesimlere yönlendirerek çoğunluğun sesi olmayı amaçlaması ve kendine rakip olarak gördüğü bu kesimleri oyun dışı bırakıp iktidara gelmek amacıyla uygulanması açısından strateji olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dünyada kendini göstermesi ile birlikte Popülizmin, Türkiye’de de eş zamanlı olarak görölmeye başlaması dikkat çekici bir konudur. Ancak Türkiye’deki Halkçılık anlayışı İkinci Meşrutiyet yıllarında ilk örneklerini gösterdiğinde Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkılıştan nasıl kurtarılacağı yönünde bir fikir olarak ortaya atıldığı görölmektedir. Devletin yıkılışını önlemek için çeşitli ideolojilere sarılan Osmanlı aydınlarının kurtuluşu son kertede halkta aramasına yönelik stratejilerden dolayı Popülizm, Türkiye’de yer bulmuştur.

Dönemin İktidar Partisi olan İTC’ye hakim genel görüşlerden ziyade bir grup aydın kendi aralarında oluşturdukları derneklerle, devletin yıkılışının önüne geçmeye çalışmış anlatmaya çalışmış bu yıkımın önüne geçmek için halkın artık uyandırılması ve bilinçlendirilmesi gerekliliğini görmüştür. Osmanlı aydınları, Akçura ve Gökalp’te göröldüğü üzere halkı uyandırmaya yönelik çeşitli yol ve yöntemler ortaya atsa da bütün aydınların en önemli nokta olarak gördükleri halkın eğitilmesi konusunda birleştikleri gözlemlenmektedir.

Söz konusu eğitimin halkın kendi imkanları ile uygulamasının mümkünatı yoktur. Millete en doğru bilgiyi yine Osmanlı aydın kesimi verecektir. Bunun için köy köy, ev ev gezmek gerekirse gezilecek halk uyandırılıp üzerindeki ölü toprağı atılacaktır. Bu fikirleri ortaya atan aydınlara göre, eğitilmiş halk artık bilinçlenmiş olacak ve devletin bekası için her türlü fedakarlığı yapacak duruma gelecektir. Millet in fedakarlığı sayesinde ise devlet mutlak bir çöküşten kurtulacaktır.

Aydınların düşüncelerinin temel dayanakları ise ortadadır. Civardaki milletlere bakıldığında, ortaya çıkan ulus devletler adeta sıfırdan oluşturulmuş ve bugün yüzyıllardır ayakta duran Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmişlik seviyesini geçmiştir. Peki bu milletler bu gelişmişlik seviyesine nasıl ulaşmıştır? Aydınlar a göre bu sorunun cevabı oldukça basit o millete ait vatansever ve eğitilmiş aydınlar halk arasına karışmış halkı eğitmiş, bilinçlendirmiş bu şekilde eğitilmiş yurttaşlar devleti için üzerlerine düşen fedakarlıkları yaparak uluslarını muasır milletler seviyesine ulaştırmayı başarmışlardır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Popülizmi, iktidara gelmek için yapılan bir stratejiden ziyade Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarıp muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak için çizilen bir yol haritasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Burada aydınlar kendi çıkarlarını düşünmemektedirler. Onlar kendilerini devletin kurtuluşu ve millet in bekası için görevlendirilmiş birer kurtarıcı konumuna koymaktadırlar. Böylelikle bu kurtarıcıların peşinden sürükleyerek Osmanlı Devleti'ni çöküşten kurtarmaya yönelik çalışmalara girişmişlerdir. Bütün bu düşünceler Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra kurulan yeni devlet Türkiye Cumhuriyeti aydınlarına ve kurucu kadrolarına miras bırakılmıştır.

Henüz Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk ve Büyük Millet Meclisi'ndeki kurucu kadrolar Halkçılık ilkesinin devamını sağlamak yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Geniş halk kitlelerini meslek sınıflarına ayırıp devleti bu meslek sınıflarının çıkarlarına hizmet edecek konuma getirecek olan Tenasütçülük anlayışydı. Tenasütçülük anlayışı, Türk Halkçılığının da temelini oluşturduğunu ileri sürülebilir. Şöyle ki meslek erbabı kendi dilek ve isteklerini hükümete bildirirken, başka bir sınıfın istekleri bu isteklerle çatışması halinde ortaya bir işçi sınıfı bilincinin ortaya çıkması engellenecektir. Diğer yandan devlet, vatandaşların mesleklerinin neye ihtiyaç

duyduğunu daha rahat biçimde görecektir ve hükümet bu açıdan hizmetlerini daha rahat sunabilecektir.

Meslek sınıfı ayırımının yanında Osmanlıdan miras kalan halkı bilinçlendirme çalışmaları da devam etmekteydi. Kurulan halk evleri, Türk ocakları, köy enstitüleri gibi kurumlar vatandaşlara eğitim verirken aynı zamanda devlet ve millet sevgisini aşılamaktaydı. Görüldüğü üzere Tek Parti Dönemi kadroları devletin bütün imkanlarını hem ortaya çıkacak bir sınıf çatışmasının önüne geçmek, hem de devletin bekasını düşünen bilinçli vatandaşlar yetiştirmek adına seferber etmişlerdir.

Osmanlı aydınları ve Tek Parti Dönemi kadroları tepeden inme bir Halkçılık ile kitleleri eğitim yolu kullanarak devletin bekasını hizmet edecek şekilde bilinçlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu iki dönemin asıl amacı, iktidara gelmek veya iktidarda tutunmak uğruna kitleleri peşinden sürüklemekten ziyade nihayetinde ulusun varlığını ve devamlılığını garanti altına alma ve milleti, devletini muasır medeniyetler seviyesine çıkaracak kapasiteye getirerek ulusunu seven vatandaş kitlesi oluşturup kurtuluşu halkta aramaktır. Bu bahsedilen dönemler ilk bölümde tanımlaması yapılmaya ve özelliklerini ortaya koyulan Popülizmden farklı bir görüntü sergilemektedir. Ancak Demokrat Parti incelendiği zaman bu farklılık ortadan kalkmakta ve ulus devleti kurtaracak halkçılığın nasıl iktidara gelmek için büyük halk kitlelerini peşinden sürükleyecek Popülizme dönüştüğünü görülmektedir.

Osmanlı Dönemi ve Tek Parti döneminde gücünü devletten alan “entelektüel Popülizm” den ziyade Demokrat Parti dönemindeki “siyasal Popülizm” ve “tarımsal Popülizm” gücünü halktan almaktadır. İlk bölümde tanımını yapılan Popülizme Türkiye’de en yakın örneği ilk olarak Demokrat Parti vermiştir. Demokrat parti Popülizmin halktan gelen gücü temsil etmesi açısından oldukça önemlidir çünkü devlet seçkinlerini içerisinde barındırmak yerine yöre seçkinlerini bünyesine alması halka daha çok yaklaşmasını sağlamıştır.

Halka yaklaşma diğer yandan Popülizmin patronaj ilişkilerini de beraberinde getirmiştir. Halk ile Demokrat partili kadrolar sık sık temas halinde olduklarından dolayı parti kadroları halkın sıkıntısını yakından görüp merkeze iletmesi sayesinde halka ulaşan çözümü daha da rahatlatmıştır. Bu durumun yanında demokratikleşmenin etkisinin beraberinde getirdiği ekonomik rahatlama DP’nin ilk birkaç yılını

rahatlatmış, halk arasında oluşan ekonomik rahatlama ile daha çok sempatisini kazanmıştır.

DP sadece ekonomik rahatlama, patronaj ilişkileri ile değil aynı zamanda CHP otoriterliğini, ekonomik durumun kötülüğünü, seçkinlerinin halkla arasındaki mesafenin fazla olmasından dolayı sürekli halka yüksekte bakan ve halkın halinden anlamayan bu kesimlerin tepeden inme politikalarıyla zaten zor durumda olan vatandaşın durumunu daha da zorlaştırdığı konusunda sert eleştiriler yaparak önceki iktidarın millet aleyhine çalıştığı imajını yansıtmıştır. Bütün bu unsurları bir araya getirilerek oluşturulan DP Popülizmi, 1960 askeri müdahalesinden sonra Adalet Partisine, 1980 darbesinden sonra Doğru Yol Partisine miras kalmıştır.

Türkiye’de Popülizm sadece partilerin oy toplama potansiyellerini maksimize etmeye çalıştıkları bir strateji değil, aynı zamanda Türk siyasetinin yapısal sorunlarının bir sonucudur. Bu açıdan Türkiye siyasetinde Popülizm çalışma konusunun verdiği sınırlar açısından 4 döneme ayrılmış durumdadır. Birinci dönem, Osmanlı aydınlarının devleti yıkılıştan kurtarmak için Halka Doğru yönelmeleri ve hemen ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte aynı amacı güden Türk aydın kesiminin yeni kurulan devleti yaşatmaya çalışması stratejisine dayanır.

Popülizmin ikinci Dönemi DP’nin kuruluş sürecinden bu yana halkçılığın, bugün kullanılan anlamıyla Popülizme dönüşmeye başladığı dönem ile Popülizmin Türkiye’deki yapılaşma süreci tamamlanmıştır. 1960 darbesinden sonra DP’nin bıraktığı Popülist mirasa sahip çıkan sağ, muhafazakar partilerin 1960-1980 yılları arasında toplumsal mobilitayı ve iktisadi yapıda almadan verme politikasını, Türk siyasetine içselleştirme ve bu politikaların neticelerinden biri olan, siyasi ve ekonomik anlamda kronik bir kriz evresi olarak görülebilir.

Üçüncü dönem olarak adlandırılabilir ANAP Popülizmi ya da genel anlamda bazı akademisyenlerin taktığı lakap olan “*çarpık Popülizm*” dönemi başlamaktadır. Bu dönemde ANAP daha çok kentli fakir kesime özellikle 1987’den sonra yönelmiş ve kendinden öncekine benzer bir şekilde almadan verme politikası ile iktidar döneminin son zamanlarında ortaya çıkan bir ekonomik krize vesile olmuştur. Ortaya çıkan PKK sorunu ekonomideki ve siyasetteki gelişmeler neticesinde iktidar ömrünü tamamlamıştır.

Dördüncü dönem olarak çalışmanın ana konusu olan, Doğru Yol partisi ve Sosyal Demokrat halkçı parti Popülizmidir. Bu iki parti, Türkiye’de Popülizmin sahip olduğu iki farklı ekolden gelen Popülist partilerdir. DYP henüz muhalefet dönemlerinde DP’den miras aldığı halkın içine karışan parti yetkililerinin bol vaat dağıttığı bir ekolden gelirken, SHP, 1960 Öncesi CHP’nin halk çıkarlarını en iyi bilen Halkçı parti ekolünden gelmekte olduğunu söylenebilir. Tabii ki o dönemin CHP’si ile önemli farklılıkları mevcuttur. SHP artık kendisine rakip olan diğer partilerin farkındadır ve halka artık tepeden bakmamakta, daha fazla vatandaşı kendi yanına çekmek amacıyla DYP’ye benzer biçimde halkın içerisinde bulunduğu sorunları gözlemlemeye daha önem atfeder bir görünüm sergilemektedir. Bu görünümü ortaya çıkarmak için sosyal demokrat kimliğini kullanmaktadır.

Henüz muhalefet dönemlerinde koalisyon ortağı olacak iki parti de ortak düşman ANAP hükümeti ve darbeci rejimin üzerine gitmekteydiler. Popülistler kendilerine siyaset arenasında göstermek için sıklıkla başvurduğu bir yöntem olan ortak bir düşmana karşı halkın öfke duygusunu yönlendirmeye örnek bir durumdur. Söylemlerin hararetli olması ve verilen vaatler konusunda parti liderlerinin eli açık davranması konusunda halkın sempatisini kazanma yönünde başka bir strateji örneği olarak çıkar.

Popülistlerin demokrasiden yanadır. Onlar çoğunluğun gerçek iradesini temsil edecekleri doğru kişi oldukları iddiasındadırlar, demokrasinin de bu yönünü benimserler. Koalisyon ortakları da belirtildiği gibi seçim dönemlerinde oldukça demokrat davranmışlardır. Onlara göre ANAP çoğunluğun desteklediği parti değildir, hükümet halkın yani gerçek egemenin iradesinin aksine askeri ve bürokratik seçkinler halkın iradesine güvenmediklerinden dolayı başa getirdikleri baskıcı bir rejimin ürünüdür. Hükümetin meşruiyeti olmadığı gibi kendi iradesi de yoktur. Onlar, seçkinler adına çalışıp neo-liberal politikalarla zengini daha zengin, fakiri daha fakir durumuna düşürmektedirler. Bunu yaparken herhangi bir pişmanlık da duymamaktadırlar çünkü halkın içinden değildirler, onları başa getirenler bu yönde davranılması yönünde iradesi olmayan bu hükümetle işbirliği içerisinde olduklarıdır.

Muhalefet döneminde DYP kanadında, lider odaklı Popülizm seyretmekteydi, Süleyman Demirel’in siyasetçi kimliği, hitap yeteneği, verdikleri vaatler, geniş kitleleri

etkileyecek bir tutum içerisinde olması DYP'yi lider odaklı seçim kampanyaları yürütme yönündeki kararını kolaylaştırmıştı. Demirel bu dönemler boyunca siyasi yasaklar kalkmasından itibaren söylemlerinde sıklıkla kendisine yasak konulmasının arkasındaki amacın halkın sesini kısmak olduğu üzerine kurmuştur. Ona göre halkın gerçek sesi kendisiydi otoriter askeri rejime ve ANAP'ın yolsuzluklarına millet adına karşı durabilecek tek lider kendisiydi ve halktan korkan kesimler Demirel'e siyaset yasağı getirerek halkın sesini kesmişler ve uykuya yatırmışlardı. Demirel yasakların kalkması ile halkı uyandırmaya ülkenin kötü seyreden durumuna karşı ses çıkarmaya çağırma misyonunu edinmiş kurtarıcı rolünü üstlenmiştir. Söylemleri içerisinde halkın babası olarak tanıtılmış her kesimin mevcut durumuna göre hitap şeklini benimsemiştir.

SHP ise yasakların kalkmasından itibaren kendisine rakip olarak ortaya çıkan Ecevit ve DSP ile Sol kesimin oylarını kendine çevirme yönünde yarışa girmiştir. SHP bu süreçte DSP ile girdiği yarışta sadece ideolojik olarak sol kesime dayanmak yerine halkçı bir tutum takınmış içine kapanık sol parti olarak değil halkın tamamının oylarına sahip Halkçı bir parti olarak seçim kampanyalarını yürütmeyi tercih etmiştir. SHP sadece lider odaklı Popülizm seyretmemiş aynı zamanda partinin kendisi de liderin reklamını yapma görevini üstlenmiştir. Dönemin günlük gazeteleri ve dergiler incelendiğinde bu durum fark edilmektedir. Ancak bu Erdal İnönü'nün pasif kaldığı anlamına gelmemektedir. O da partisinin bu girişimlerine uyum sağlayarak Halkçı bir lider rolünü üstlenmiş konuşmalarında halkın yanında olduklarını ülkeyi ekonomik ve sosyal olarak çökertenin ANAP iktidarı ve millete yukarıdan bakan zenginlerin olduğunu halkın artık bu gidişata bir dur demesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

SHP'nin halkçı söylemlerinde ekonomi ağırlık taşımaktadır. Şöyle ki liberalizmin karşısında kendini konumlandıran SHP ülkenin bu duruma gelmesinin sebeplerinden birini liberal politikalara bağlamaktadır. DYP gibi ekonomik temelini oluşturmadığı vaatler dağıtmak yerine “*Sosyal Piyasa Ekonomisi*” başlığı altında vatandaşa nasıl gelir sağlayacağını bir programını hazırlama yönünde çalışmalar yapmıştır. SHP'nin sosyal piyasa ekonomisi, Halkçı fikirlerin etrafında birleşen “*Tenasütçü*” bir piyasa ekonomisi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu açıdan CHP'nin halkçılığı ile bir kesişim kümesi mevcuttur.

Vaatler konusunda DYP ise farklı bir tutum sergilemiştir. Demirel ve partisi hemen her konuda vaatler vermeye çalışmış bazı yerlerde halktan ödünç oy dahi istemiş bunun karşılığında bazı vaatler vermiştir. Tabii ki de bu vaatleri verirken iktidara geldikleri zaman ekonomik olarak nasıl kaynak dağılımı yapacağı konusu önem arz etmektedir.

Türkiye'nin o dönemine bakıldığında iktisadi göstergeler ekonomik olarak ülkenin kaynaklarının yetersiz olduğunu göstermekte, yüksek enflasyon, iş gücünün verimli değerlendirilememesi gibi konulardan dolayı bütçe açığı vermektedir. Bir de Demirel bazı vaatler konusunda süreler vermekte verilen vaatlerin bu kadar kısa sürede ekonomik olarak gerçekleştirilebilirliği sorulduğunda bir çözümünün her zaman bulunduğunu söyleyip, ANAP döneminde gerçekleştirilmediği için yaşanan mağduriyetler konusunda faturayı yine mevcut hükümete kesmekteydi. Bu açıdan hükümeti ve askeri, bürokratik seçkinler ile sık sık karşı karşıya gelmesi her defasında bu karşı karşıya gelmeyi halk için yaptığını söylemesi, bu kesimlerin kendi verdikleri sözleri dahi yerine getirmeyerek halkın beklentilerini karşılayamadığı, konusunu sık sık dile getirmekte nihayetinde ANAP'ı ve mevcut seçkinleri halk düşmanı ilan etmekteydi. Tüm bu göstergeler bir araya geldiğinde DYP ve SHP henüz muhalefet döneminde Popülist siyasetin muhalefetteki örneğini Türkiye'deki yansıttığı sonucuna ulaşılabilir.

DYP-SHP koalisyon ortağı olmasının Türkiye'de siyaset açısından pek çok önemli göstergesi vardır. Bunlardan başlıca birkaç tanesini sıralamak gerekirse öncelikle DP'nin Popülist liberal geleneğinden olma DYP ile CHP'nin Halkçı, Devletçi geleneğine yakın olan SHP'nin, daha önce örneğini gördüğümüz AP-CHP koalisyonundan sonra iki geleneğin ikinci kez bir araya gelmesidir. Diğer bir önemli özelliği ise Türkiye'de daha önce kurulan koalisyon hükümetlerinin protokol ve programlar incelendiğinde en sistematik ve uzlaşmaya dayalı protokol ve programı ortaya atmışlardır. Koalisyon protokolü ve programı incelendiğinde ülkede ideolojik ayırımdan dolayı bir araya gelemeyen iki kanadın, ülkenin mevcut sorunlarına çözüm amaçlı bir araya gelebileceğini göstermiştir.

Tabii ki bu ortak amaç ANAP hükümetinin 10 yıldan uzun süren iktidarını sonlandırmak, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasi buhranı çözüme

kavuşturmak amacını taşımaktadır. Ancak bu amaç uğruna yaptıkları çalışmalarda, koalisyon ortakları Popülist bir siyasi strateji üzerinden hareket etmekte, demokrasinin ve hukukun bütün normlarının sınırlarını zorlamaktan geri durmamakta, halkın gerçek temsilcisi olarak iktidara geldiklerini belirtmektedirler.

Seçim dönemlerinde söylemleri incelendiğinde birbirine paralel olan vaatlerin ortak buluşma noktası ANAP hükümetini sonlandırmak olduğu görülmektedir. Bu ortak buluşma noktasının yanında protokol ve programda iki partinin uzlaştığı diğer vaatler de bulunmaktadır. İki partinin temel buluşma noktası demokratikleşme konusundadır. Diğer yandan, ekonomi konusunda bir fikir birliği var gibi gözüke de hükümetin faaliyetleri incelendiğinde bu uzlaşmanın bir kısmının kâğıt üzerinde kaldığını gözlemlenebilir. Diğer bir uzlaşma konusu ise sosyal olaylar ve terördür. İki partide Türkiye'nin 1990'lı yıllarda terörün ve suçun önüne geçebilmek için protokol ve programda mutabık kaldıklarını ve faaliyet dönemlerinde büyük oranda iş birliği yaparak çözümlenmeye çalıştıklarını iktidar döneminde dahi görülmektedir.

Popülist koalisyon, Popülizmin iktidarda yaptıkları ile denk düşecek şekilde politikalar seyrettiğini göstermektedir. İktidardayken Popülistler sık sık halkın dini ve milli değerlerine, ki bu değerler Türkiye'nin toplumsal yapısında adeta can damarı dedirtecek ölçüde hassas olduğunu gözlemlenmektedir, konu üzerine sık sık atıfta bulunarak halkı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır.

Özal döneminde uygulanan emek karşıtı sermaye yanlısı politikaları tersine çevirerek halk için çalıştıklarını gösterecek politikalar gütmeleri siyasi politikalarından ekonomiye çalışma hayatından eğitim ve kültür politikalarına kadar iktidarda halkın içinde bulunan halinden anlayan politik bir dürtü ile hareket ettiğini ve Popülizmin en saf biçimi ile sık sık halkın arasına girip "*halini hatrını sorma*" girişimleri Popülist koalisyonun farklı siyasi kanatlarda olsa da benzer amaçlar güttüğünü gösteren başat faktörlerdendir.

Dönemde artan terör olayları ve toplumsal olaylar artan gerginlik ülkeyi 1970'lerin gergin siyasal ortamına sürüklemeye başlamıştı. Bu gergin siyasal atmosfer Popülizmin kutuplaşmasından ziyade ülkede bulunan terör ve irtica sorunlarından ileri gitmektedir. Popülist iktidar bu açıdan halkı bütünleştirme amacı gütmekten dolayı iktidardayken her yönüyle uygulanan Popülist stratejiden söz edilebilir. Dönemin ana

başlığı olan terör sorunu, diğer sorunların önüne geçmesinden dolayı ekonomik politikalar geri plana atılmış gibi görünmekte ancak oy toplama ihtiyacı neticesinde Popülizmin almadan verme politikası yeni bir ekonomik krize yol açmaktadır.

CHP halkçılığı ile DP Popülizminin bir arada düzenli ama uygulanamayan protokol ve programda bir araya gelmeleri önemli bir konudur. Cumhuriyet tarihinin iki karşıt kutbu gibi görülen ancak nihayetinde halkçılık temelinde bulunan sağ ve sol cenahların bir araya gelmesi, politik görüşlerden ziyade hizmet odaklı yaklaşımları koalisyon hükümetinin Popülizm temelinde oluşturdukları birlikteliğin başarılı bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Nihayet DYP-SHP koalisyonu kendinden sonra gelecek olan gerek koalisyon hükümetleri gerek tek başına iktidara gelen hükümetlerin bir öncülü olma konusunda göstermektedir ki Popülizm Türkiye'nin gerek iktisadi yapısında gerek sosyal yapısında Türkiye siyasetinin başat unsurlarından biri olma konusunda 1980 sonrası dönemin başat aktörü olmaya yönelik bir aktör olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali. «Halk ya da Ulus Egemenliği Üzerine Bir Kaç Düşünce.» *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 41, no. 1 (1986): 131-152.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. *Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Akın, Ahmet Ziya. «Neo-Liberalizm Etkisinde Sağ Popülizmin Yükselişi: ABD, Macaristan ve Fransa Örnekleri.» *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 5, no. 1 (2019): 27-39.
- Akın, Rıdvan. *Türk Siyasal Tarihi*. 1. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Aksakal, Erdi. «Türkiye'de Halkçılığın Kaynağı ve Tebaadan Halka Zihni Dönüşüm.» *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, no. 2 (2018): 917-932.
- Andrew, Heywood. *Siyaset*. 6. Çeviren Berat Bekir Özipek. İstanbul: Liberte Yayınları, 2012.
- Aslanidis, Paris. «Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective.» *Political Studies* 64 (2015): 88-104.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Bahçe, Sedat, ve Enes Benan. «İktisadi yapılar ve Türkiye'de Değişim.» *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 2009: 18-55.
- Baykan, Toygar Sinan. «Halkçılık ve Popülizm Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları.» *Mülkiye Dergisi* 41, no. 1 (2017): 157-194.
- Beriş, Hamit Emrah. «Demokrasiye Neler Oluyor? Popülizm ve Otoriterleşme Tartışmalarına Bir Bakış.» *Liberal Düşünce Dergisi* 24, no. 96 (2019): 27-53.

- Bonikowski, Bart, ve Noam Gidron. «The Populist Style in American Politicks: Presidential Campain Discourse, 1952-1996.» *Social Forces* 94, no. 4 (2016): 1593-1621.
- Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. 22. Ankara: İmge Yayınları, 2016.
- Bottomore, Tom B. *Seçkinler ve Toplum*. 2. Çeviren Erol Mutlu. Ankara: Liberte Yayınları, 1998.
- Cumhuriyet Gazetesi. tarih yok.
- Çakır, Enis Malik. «1991-2000 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi.» *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 6 (2020): 19-37.
- Çamurcuoğlu, Gülden. «Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm.» *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, no. 1 (2019): 277-291.
- Çavuşoğlu, Hüseyin. «12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Kurulan İlk Koalisyon Süleyman Demirel, Erdal İnönü Hükümeti.» *Sosyal Beşeri İdari Bilimler ve Beşeri Araştırmalar Dergisi*, 2020: 203-214.
- Çöpoğlu, Muhammet Onur. «Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme.» *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 4, no. 8 (2017): 1-17.
- Demirel, Süleyman, röportaj yapan: Mehmet Ali Birand. (7 10 1987).
- Doğan, Erkan. «II. Meşrutiyet Döneminden Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarına halkçılık Fikrinin Gelişimi.» *İnsan ve İnsan Dergisi* 6, no. 20 (2019): 131-144.
- Doğru Yol Partisi Seçim Bildirgesi*. Bildirge, Ankara: Doğru Yol Partisi, 1991.
- Doğru Yol Partisi Tüzüğü ve Programı*. Tüzük ve Program, Ankara: Doğru Yol Partisi, 1990.
- Doğu, Ergil. «İdeoloji Üzerine Düşünceler.» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 38, no. 1 (1983): 69-95.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. 4. İstanbul: İmge Yayınları, 2003.

- Eser, Bahadır, ve Hasan Yüksel . «Korporatizm, Faşizm ve Solidarizm Kavramları Ekseninde Erken Dönem Cumhuriyet Siyaseti Üzerine Bir İnceleme.» *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2012: 181-200.
- Genç Yılmaz, Ayfer. «The Relationship Between Populism and Democracy: Cases From Latin America.» *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi* 7, no. 2 (2019): 430-450.
- Gidron, Noam, ve Bart Bonikowski. «Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda.» *Harvard University Weathered Center*, 2013: 1-38.
- Gökbayır, Satılmış. «Gizli Bir Cemiyetten İktidara Osmanlı İTC'nin seçimleri ve Siyasi Programı.» *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, no. 1 (2012): 61-96.
- Göle, Nilüfer. «80 Sonrası Politik Kültür.» *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 1990: 425-435.
- Gözler, Kemal. «Anayasa Gen tr.» *Anayasa Gen tr.* 1999. <https://www.anayasa.gen.tr/1921-tek-orijinal.pdf> (erişildi: 03 12, 2021).
- Göztepe, Özay. *Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi*. Ankara: Notabene Yayınları, 2016.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. 6. Çeviren Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Hürriyet Gazetesi. tarih yok.
- İlgazi, Abdullah. «Atatürk'ün halkçılık Anlayışının Türkiye'nin Çağdaşlaşmasındaki Rolü ve Önemi.» *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 8 (2002): 1-20.
- Kalaycıoğlu, Ersin. «1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neopatrimoniyalizm ve İstikrar.» *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 1960: 389-410.
- Kalaycıoğlu, Ersin. «Halk Yönetimi Popülizm ve Demokrasi.» *İktisat ve Toplum Dergisi*, no. 115 (2020): 4-19.

- Karagül, Soner, ve Engin Belma Güder. «Dış Politikada Popülist Söylem ve Girişimler: Trump Siyaseti ve Brexit Süreci.» *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi* 5, no. 1 (2020): 109-113.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. 4. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Kırkpınar, Leyla. «DP ve Muhalefet Stratejisi.» *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2000: 80-100.
- Kıvrak Köroğlu, Esin. «Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme.» *Pomukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 39 (2020): 73-87.
- Krastev , İvan. «The Age Of Populism: Reflections on Self Enmity of Democracy.» *Sage Journal*, no. 11 (2011): 11-16.
- Laclau, Ernesto. *Popülist Akıl Üzerine*. 1. Çeviren Nur Betül Çevik. Ankara: Epos Yayınları, 2007.
- Machiavelli, Niccolo. *Prens*. 2. Çeviren Nazım Güvenç. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994.
- Mardin, Şerif. *İdeoloji*. 1. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1976.
- Marx, Karl, ve Friedrich Engels. *Komünist Manifesto*. 1. Çeviren Celal Üster ve Nur Deriş. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2008.
- Milliyet Gazetesi. tarih yok.
- Mouffe, Chantal. *Sol Popülizm*. 1. Çeviren Aybars Yanık. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Mudde, Cas, ve Cristobal Rovira Kaltwasser. *Popülizm Nedir: Kısa Bir Giriş*. 1. Çeviren S. Erdem Türközü. İstanbul: Nika Yayınları, 2019.
- Müller, Jan Werner. *Popülizm Nedir*. 1. Çeviren Onur Yıldız. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017.

- Neziroğlu, İrfan, ve Tuncer Yılmaz. *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, 2015.
- Odabaşı, İsmail Arda. *İkinci Meşrutiyet Basınında Halkçılık Köylücülük ve Sosyalizm*. 1. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Örs, Birsen. «19. ve 20. Yüzyılda Modern Siyasal İdeolojiler.» *Korporatizm Özgürlükten Yoksun Bir "Üçüncü Yol" Vaadi* içinde, yazan Gürkan Östan, 520-532. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, 2013.
- Özden, Mehmet. «Türkiye'de Halkçılığın Evrimi "1908-1918".» *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 16 (2016): 89-100.
- Özkazanç , Alev. «Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel Sosyolojik Bir Değerlendirme.» *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 2009: 55-72.
- Pamuk, Şevket. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme Kurumlar ve Bölüşüm*. 12. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Resmi Gazete. tarih yok.
- Rousseau, Jean Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. Çeviren Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.
- Sabaşlı, Kemali. *DYP-SHP Koalisyonunun 3 Yılı*. 1. Ankara: Bağlam Yayınları, 1995.
- Salim, Orhan. «Popülizm Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 68, no. 4 (2019): 795-840.
- Schmitt, Carl. *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. Çeviren Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitabevi, 2010.
- Sivakumar. «The Unfinished Norodnik Agenda: Chayonov, Marxizm and Marginalizm Revisited.» *The Journal of Peasant Studies* 29, no. 1 (2001): 31-60.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti Tüzük*. Tüzük, Ankara: Sosyal Demokrat Halkçı Parti, 1988.

- Söğütlü, İlyas. «İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde İdeoloji Arayışı Solidarist Korporatizm.» *Liberte Yayınları*, 2004: 127-134.
- Sözen, Yunus. *Demokrasi Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi*. Araştırma Raporu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Batı Dünyasında Yükselen Sağ Popülizm ve Uluslararası Sisteme Etkileri, 2017.
- Sunar, İlkay. «DP ve Popülizm.» *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde, 2076-2086. İzmir: İletişim Yayınları, 1985.
- Şirin, Funda Selçuk. «Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşlarının Rolü.» *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, no. 52 (2013): 943-970.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. 23. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Taş, Tuğba. «Otoritaryen Popülizm ve Amerikan Ajitatörünün Yeni Portresi: J. Fuentes.» *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 6, no. 1 (2019): 9-37.
- Tercüman Gazetesi. tarih yok.
- Toprak, Zafer. «Dünden Bugüne Popülizm ve Demokrasi Paradoksu.» *Politus Politik Kültür Dergisi*, no. 10 (2014): 22-27.
- Toprak, Zafer. «Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru Gidenler'.» *Toplum ve Bilim Dergisi*, no. 24 (1984): 69-81.
- Toprak, Zafer. «Popülizm ve Türkiyedeki Boyutları.» *Tarih ve Demokrasi, İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği*, 1992: 41-65.
- Toprak, Zafer. «Türkiye'de Aydın Ulus Devlet ve Popülizm.» *Bağlam Yayınları* (Bağlam Yayınları), 1995: 39-81.
- Toprak, Zafer. *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*. 1. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013.

- Turan, İlder. «Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu.» *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 2009: 362-380.
- Türkoğlu, Ceylan. «Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe.» *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28, no. 84 (2012): 104-143.
- Uçar, Fuat. *Türk Siyasal Hayatında Azınlık Hükümetleri: İnönü ve Demirel Dönemleri*. 1. Ankara: Berikan Yayınları, 2019.
- Urbinati, Nadia. «Political Theory of Populism.» *Annual Review of Political Science*, no. 22 (2019): 111-127.
- Uslu, Cennet. «Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri.» *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25, no. 42 (2020): 3-38.
- Uslu, Hasan Faruk. «Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm.» *İmgelem Dergisi* 3, no. 5 (2019).
- Uyar, Hakkı. *Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938)*. tarih yok. <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/> (erişildi: 03 2021, 15).
- Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve CHP*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2012.
- Üstün, Gülten, ve Mahmut Üstün. «Korporatizm Bir Alternatif Olabilir mi?» *Mülkiye Dergisi* 24, no. 224 (2000): 161-192.
- Yüksek Seçim Kurulu. www.ysk.gov.tr. tarih yok. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008> (erişildi: 02 25, 2021).
- Zabuncuoğlu, H. Gökçe. «Toplum Sözleşmesi Balamında John Locke'nin Devlet Arayışı.» *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 2 (2016): 431-456.

ÖZGEÇMİŞ

Halitcan Darbazoglu, Eğitim öğrenimini ilköğretimi Diyarbakır'da tamamlamasının ardından ortaöğrenimini ve liseyi Ankara'da tamamlamıştır. Yüksek öğretimini Karabük Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde onur öğrencisi derecesine hak kazanarak mezun olmuştur. İkinci üniversite olarak Anadolu Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü bitirmiştir.